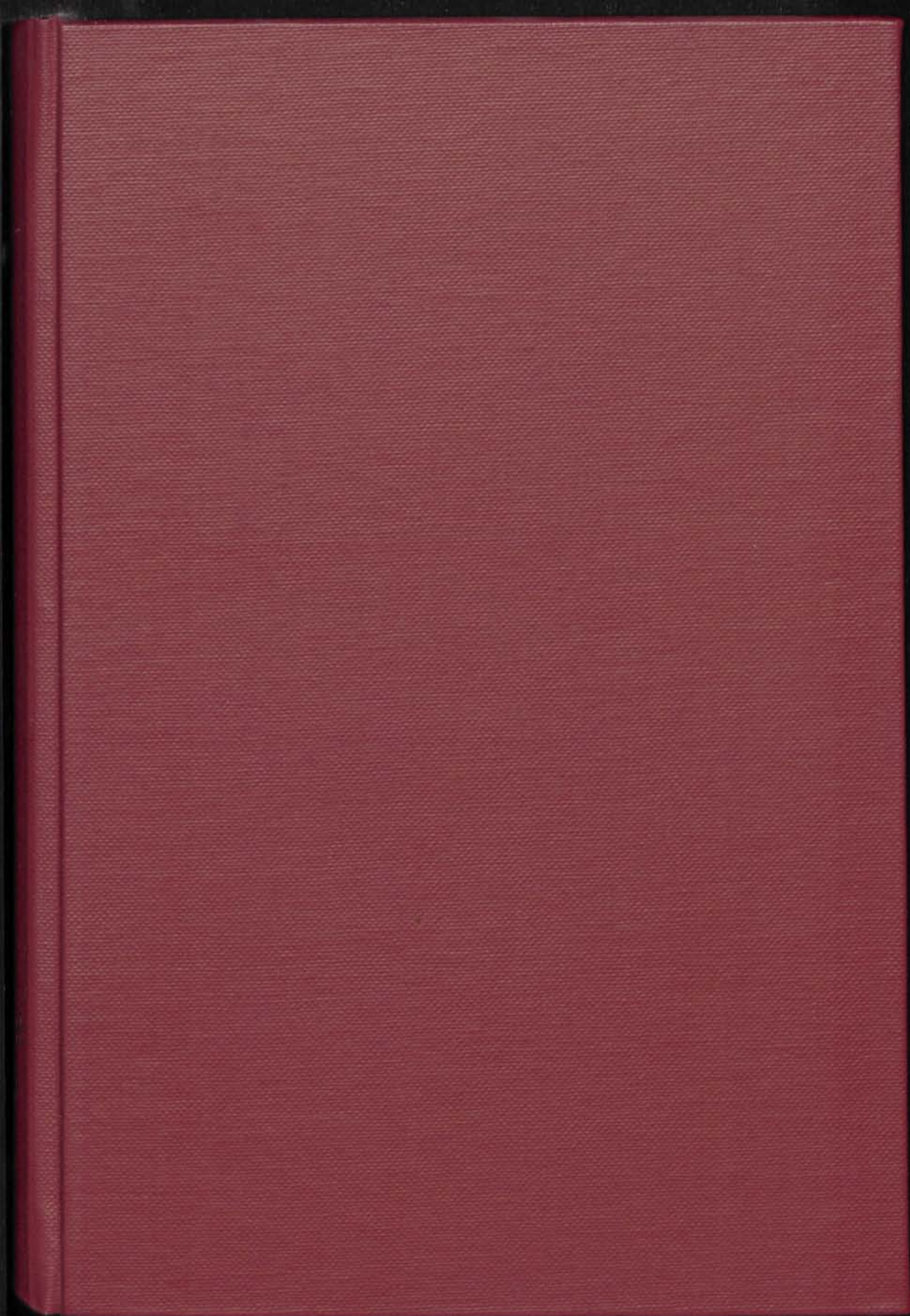
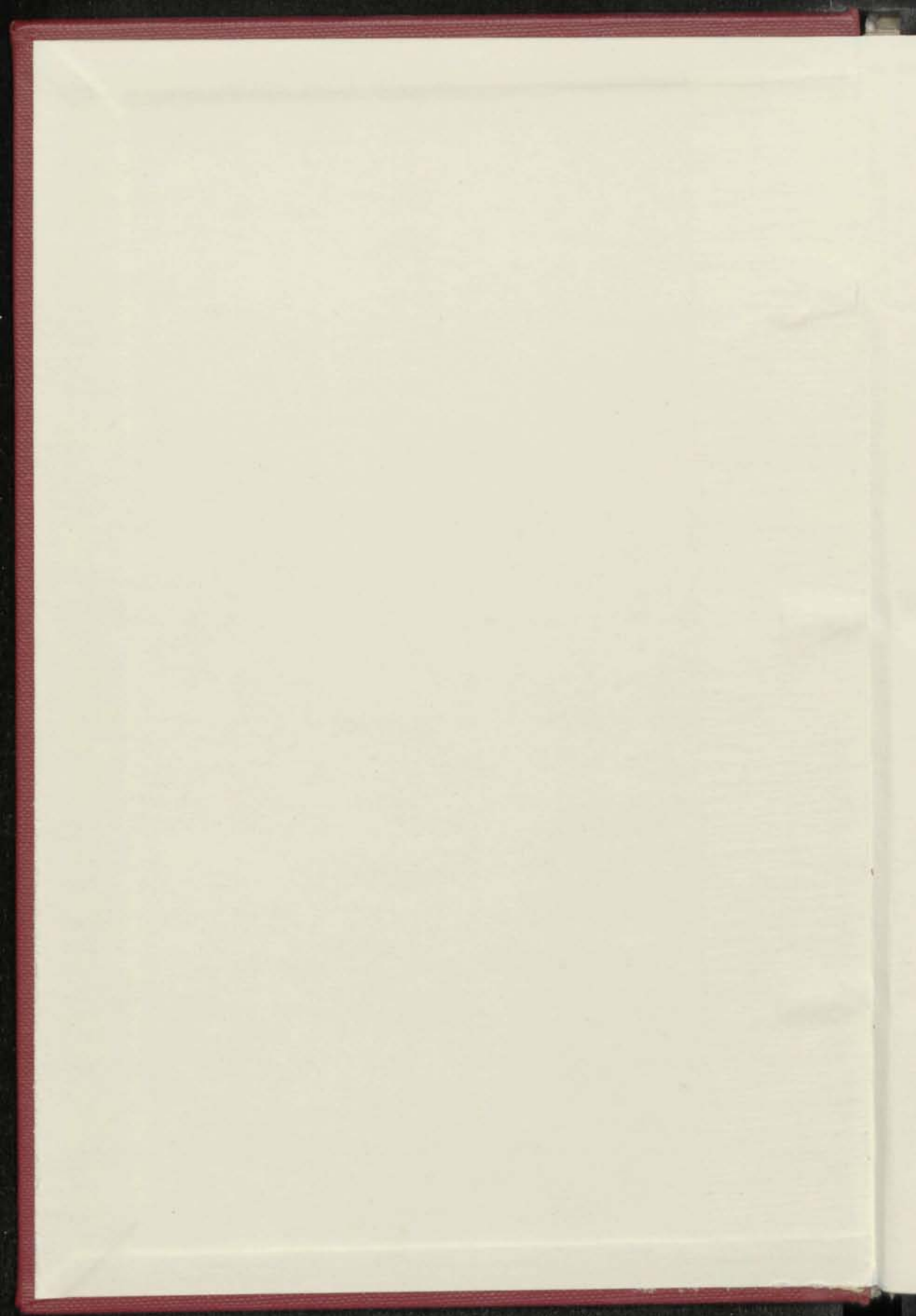
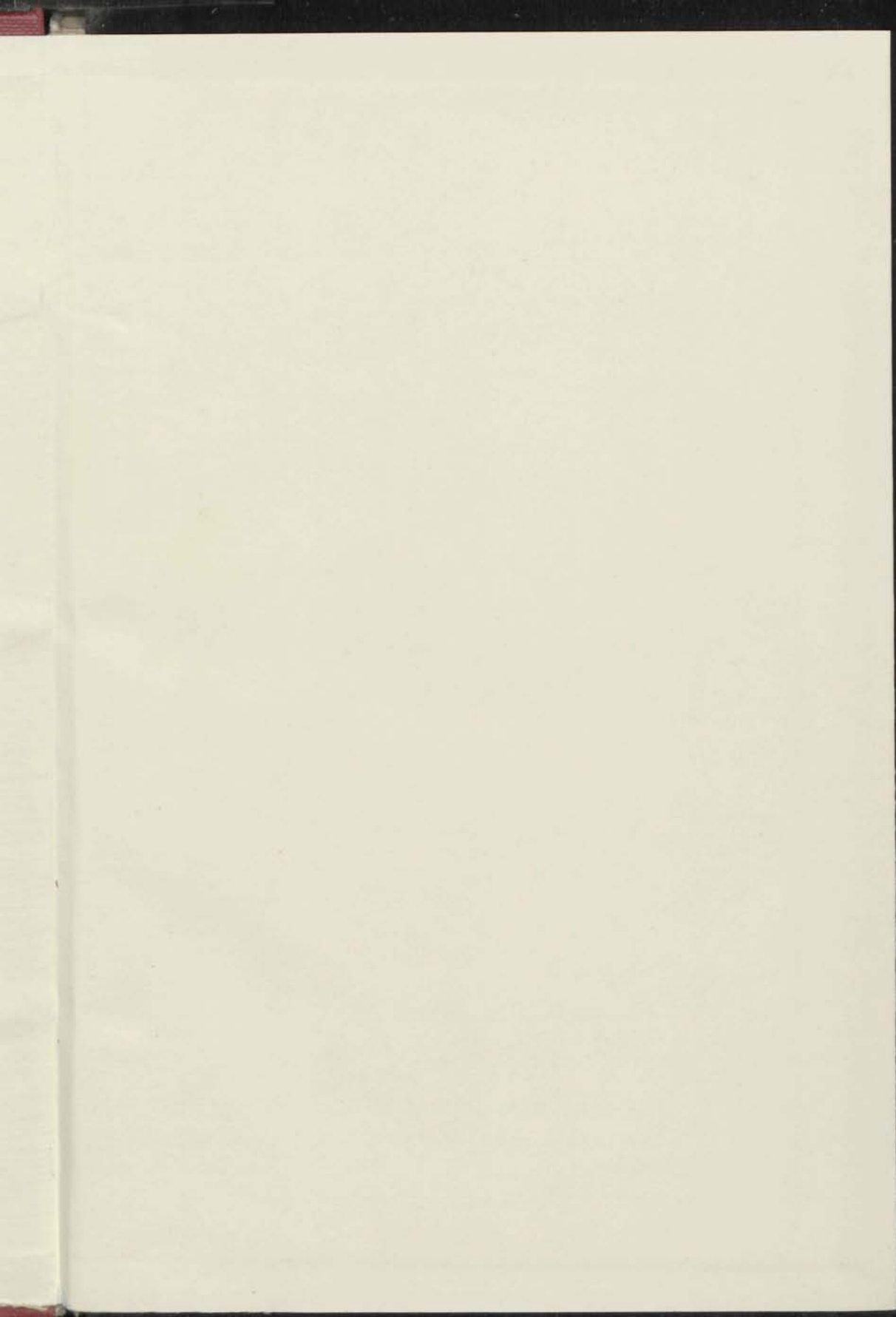
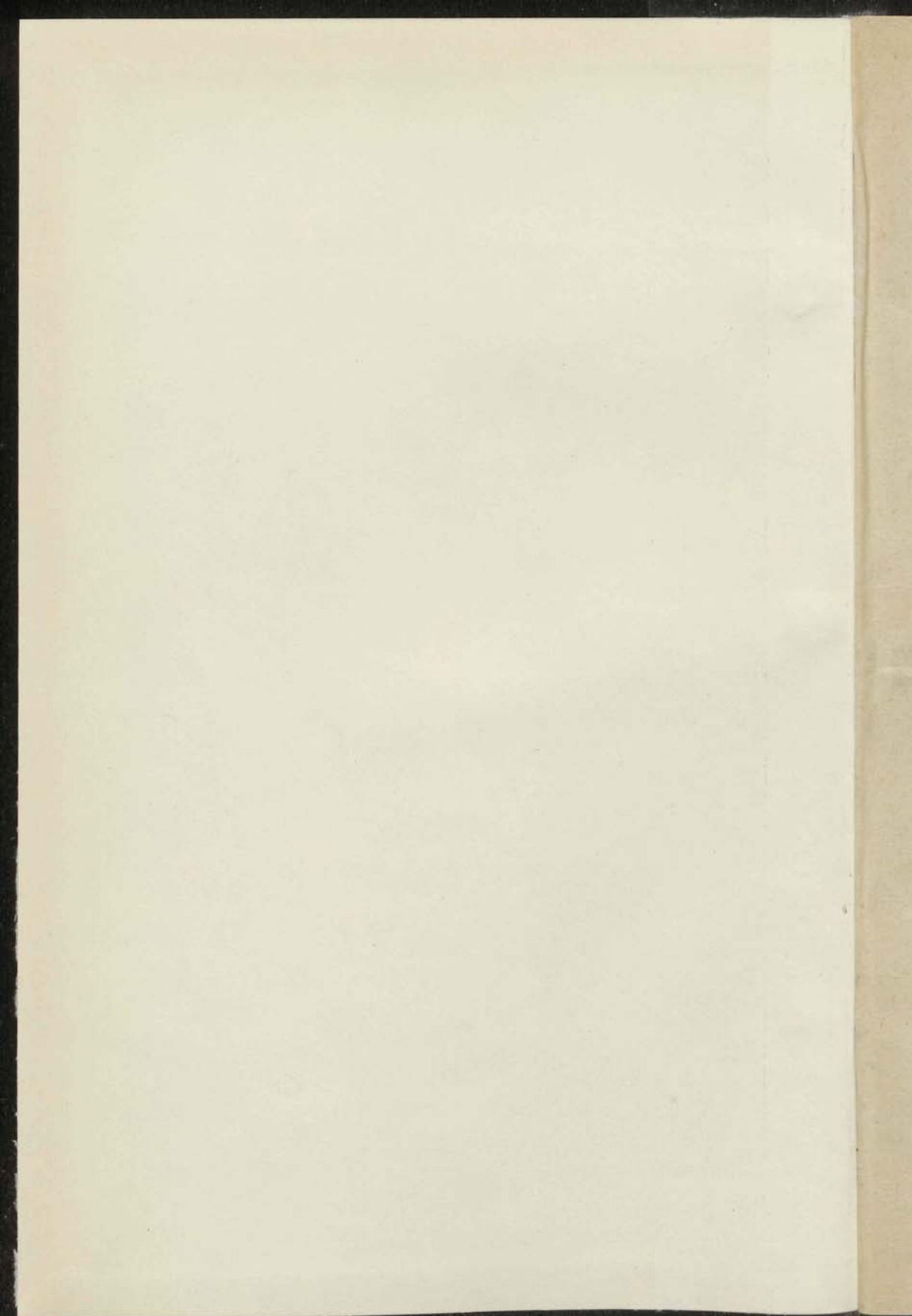

KOLONIALE STUDIËN

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING
VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1934

REDACTIE :

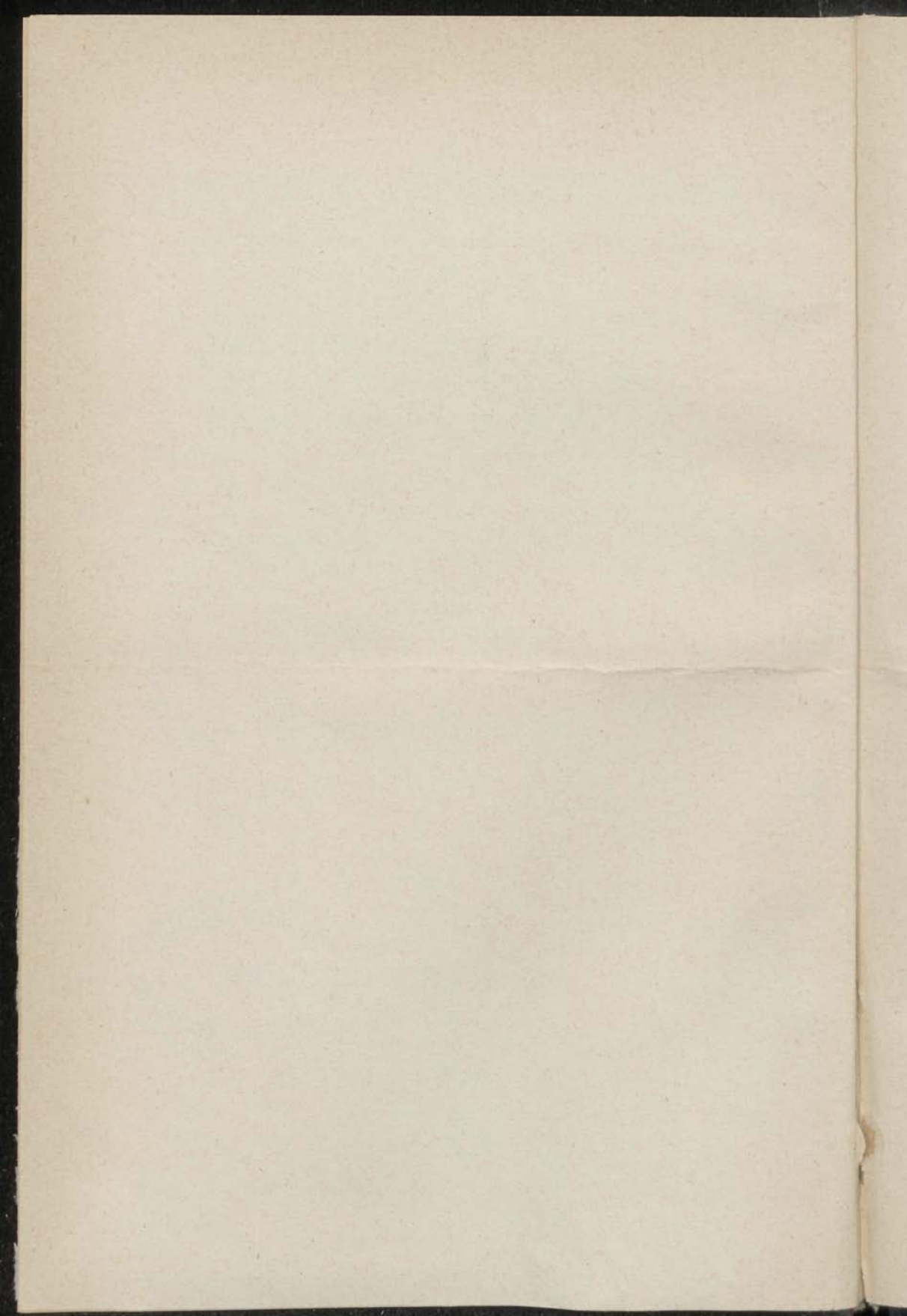
Dr. L. ADAM, Dr. I. J. BRUGMANS,
H. J. MANSCHOT en H. J. VAN MOOK.

Achttiende Jaargang

TWEEDE DEEL

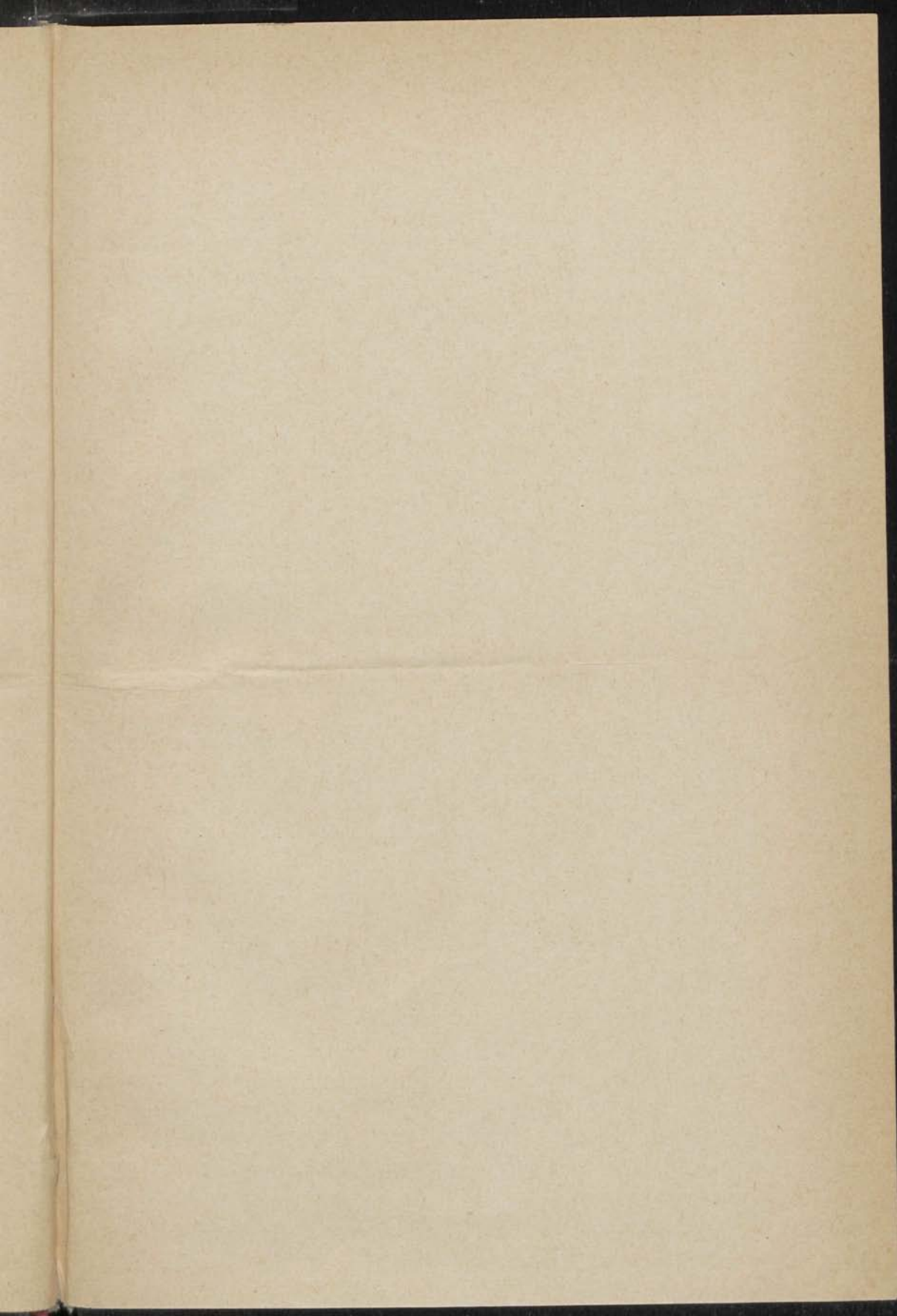
G. Kolff & Co. Batavia-(C.).
1934

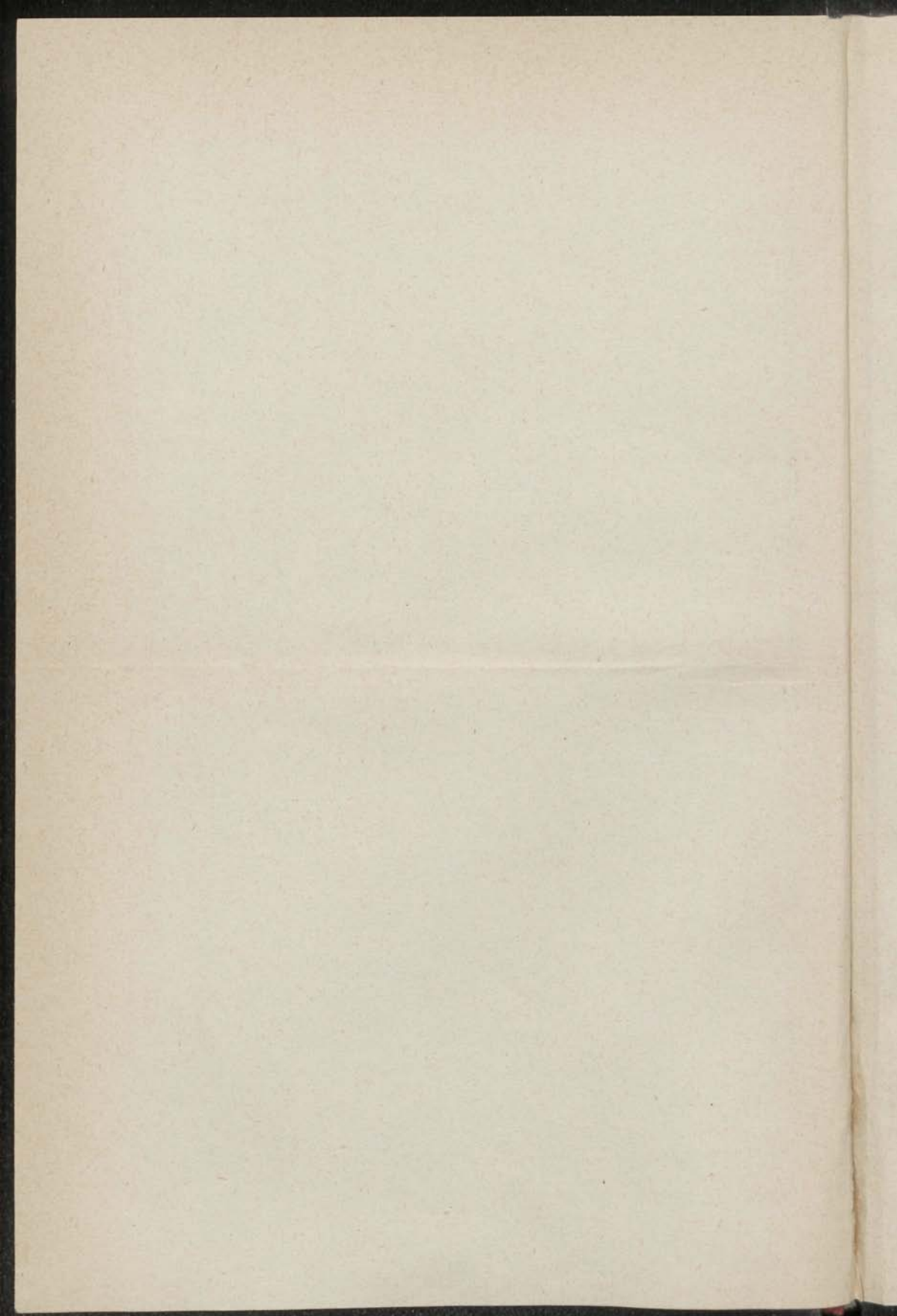

INHOUD:

van den 18den Jaargang (Tweede halfjaar).

	Blz.
In Memoriam Ir. E. P. WELLENSTEIN	329
De verplaatsing der productie van de gematigde naar de warme zône en het verval van Europa, door Ir. L. A. SCHMID.	330
Waterbeheer en waterschappen, door Ir. P. L. E. HAPPÉ.	353
De rubberhandel in de Hoeloe Soengei, door Dr. J. C. W. CRAMER	366
„Het werk van Melchior Treub na 25 jaren”. Een antwoord van Dr. V. J. Koningsberger, door Dr. K. W. DAMMERMAN.	402
Historische betrekkingen tusschen China en Indonesië, door KWEE KEK BENG	413
De tegenstelling tusschen Hindoes en Mohammedanen in India, door Dr. H. KRAEMER	421
De nieuwe houtpolitiek, door W. ZWART	465
Giroverkeer en Nederlandsch-Indië, door A. M. BOERS....	502
 Boekbespreking.	
Island India goes to school, by Edwin R. Embree, Margaret Sargent Simon en W. Bryant Mumford	534
Verbetering in de huidige wegverkeerswetgeving, door G. DIEPHUIS	539
Het transmigratievraagstuk voor de Buitengewesten, door W. GROENEVELDT	553
De uitkomsten van de Britsch-Indische volkstelling van 1931, door L. ADAM	577
Economische aspecten van de electriciteitsvoorziening van Nederlandsch-Indië, door Ir. C. NOOME	596
 Boekbespreking:	
The Negro in American Civilization	641
Inleiding tot de studie van den Heiligen Qoer-an	643

In Memoriam Ir. E. P. WELLENSTEIN.

De nagedachtenis van Wellenstein, die weggerukt werd uit zijn werk, omdat hij voor dat werk geen krachten spaarde, is voor hen, die hem kenden, de herinnering aan een harmonisch gecompliceerde natuur, aan een veelzijdig en veelkantig mensch, die tevens was een man uit één stuk.

In zijn langdurigen en toegewijden arbeid voor „Koloniale Studiën” vindt men misschien de zuiverste afspiegeling van zijn geest terug. In 1920 in de redactie getreden, keerde hij daarin na een verlofsonderbreking van enkele jaren in 1926 terug, om den arbeid voor het blad niet neder te leggen, voor in het laatst van 1933 zijn taak van departementshoofd de verdere actieve deelneming aan den redactioneelen arbeid volstrekt onmogelijk maakte. In die latere jaren was hij van die redactie de spil en de drijfkracht tegelijkertijd.

Zijn publicaties toonen, bij rijkdom van inhoud en veelheid van onderwerpen, één gemeenschappelijken grondtrek: een groote liefde voor Indië, die tevens was een groote liefde voor Indië's bevolking. Zij bewegen zich van de belastingvraagstukken over begrootingsbeschouwingen naar de algemeene Indische economie, doch zij zijn alle gelijkelijk gericht op de bevordering van het welzijn vooral van de massa der kleine luiden, die de vaste onderlaag vormen van de Indische maatschappij. En in al zijn geschriften vindt men terug de hechte samenvatting van vele details in één groot geteekend geheel, die kenmerkend was voor zijn visie, welke bij al zijn critische talenten door en door synthetisch bleef en juist als gevolg van dat critisch vermogen alle gemakkelijke schema's versmaadde. Hij zag zoowel de koraalbank aan het zee-oppervlak, als de vele koraaldiertjes, die haar uit de diepte hadden opgebouwd.

Zijn kantig, soms grillig aandoend karakter, zijn meer artistiek dan ambtelijk temperament deden hem dikwijls in botsing komen. Maar bij hen, die zijn genegenheid wonnen en dien hij zijn vrouwen schonk, liet hij een diep en duurzaam gevoel van dankbare vriendschap en aanhankelijkheid na. De bekwaamheid van zijn werk en de bezieling van zijn persoon doen zijn geest gelijkelijk voortleven.

De Redactie.

De verplaatsing der productie van de gematigde naar de warme zône en het verval van Europa,

door

Ir. L. A. SCHMID.

De zware depressie, welke de wereldproductie en den wereldhandel sinds enkele jaren teistert, verkeert momenteel in een zoodanig stadium, dat velen weder beginnen te hopen, dat het zwaarste leed is geleden, dat het weer begint „voorwaarts” te gaan, zij het dan ook langzaam en met schokken. Weliswaar heeft Minister COLIJN verkondigd, dat men 's Lands-huishouding voor een menschenleeftijd op een zeer spaarzame leest moet schoeien; doch in breeden kring wordt, op grond van plaatselijke oplevingen van de productie en iets betere prijzen van enkele producten, nog steeds verondersteld, dat in de laatste 3 jaren, om een beeld uit het militaire leven te gebruiken, de strategische terugtocht achter eene sterk bevestigde verdedigingslinie voltooid werd, van waar men gesterkt weder tot een overwinnende aanval kan overgaan.

Men pleegt datgene, wat zich in de laatste 3 jaren op economisch gebied heeft afgespeeld, veelal eene „ziekte” van het economische organisme der wereld te noemen met de niet uitgesproken doch stellige overtuiging, dat de „patiënt” binnen korteren of langeren tijd geheel hersteld en zoo mogelijk nog krachtiger dan tevoren te voorschijn zal komen. Als oorzaken van deze „ziekte” worden bijna uitsluitend genoemd de wereldoorlog, de revoluties in Europa, inflatie, reparatie-schulden, autarkie, enz. Als geneesmiddelen worden dan ook genoemd schrapping van de oorlogsschulden, weder-invoering van den goudstandaard, het vervangen van de „dwaze” economische afsluiting der landen door den vrijhandel, enz.

Doel van de ondervolgende beschouwingen is aan te toonen, dat datgene, wat zich in de laatste jaren op economisch en politiek gebied in de landen van de gematigde zône heeft voltrokken, geenszins een min of meer ernstige, doch in ieder geval tijdelijke ziekte is van een overigens gezond en sterk organisme, dat de oorzaak van deze „ziekte” van het Europeesch-Noord-Amerikaansche economische organisme niet gezocht mag worden in de wereldoorlog, reparatie-schulden, autarkie der landen en wat anders nog opgegeven pleegt te worden, doch dat de gebeurtenissen van de laatste jaren een gevolg zijn van de financieele en economische politiek van de jaren vóór den wereldoorlog, zelfs van die van de 19de eeuw, welke politiek in den wereldoorlog een zekere voltooiing heeft gekregen. Dat de thans levende en de komende generaties in West- en Midden-Europa en Noord-Amerika dus oogsten, wat hunne voorvaderen gezaaid hebben; dat het niet juist is, van eene acute ziekte van het productiestelsel in den vorenbedoelden zin te spreken, doch dat het witte ras van de gematigde zône, vertegenwoordigd door de bevolking van Noord-, West- en Midden-Europa eenerzijds, en van Noord-Amerika anderzijds, een nederlaag van een dusdanige strekking heeft geleden, waarvan de gevolgen vooralsnog niet zijn te overzien, welke zich echter reeds thans pijnlijk doen gevoelen en zich dreigend beginnen af te teekenen.

Het Europeesch-Noord-Amerikaansch productiestelsel staat thans in de tweede fase van den strijd tegen het productiestelsel van de tropische en sub-tropische zône. De eerste fase van dezen strijd, welke zich voornamelijk op het gebied van de organische productie, dus de agrarische productie, heeft afgespeeld, heeft de gematigde zône verloren.

Deze strijd is eerst begonnen tusschen de Europeesche landbouwproductie en de Noord-Amerikaansche onderling en is later uitgegroeid tot een strijd van de evengenoemde gebieden eenerzijds tegen de tropische en subtropische anderzijds, hetgeen in het ondervolgende kort zal worden geschetst.

Tot het jaar 1847 was Europa een graan-exportland. Ook in evengenoemd jaar stond het zaad op de Europeesche velden zeer goed; men verwachtte een goeden oogst, welke aan de boeren, die toenmaals nog het grootste deel van de bevolking van West- en

Midden-Europa vormden, n.l. $\pm 80\%$ van het totaal, geld in het laadje zou brengen. In verband hiermede werkten ook de industrie en nijverheid op volle capaciteit, want de prijs van het graan was nog in Mei 1847 34 Schilling per hektoliter. Toen werd bekend, dat in Noord-Amerika eene record-oogst te verwachten was, welke het verbruik van het land verre overtrof. De prijzen brokkelden snel af en het graan stond reeds in September op 16 Schilling. Toen in September 1847 de eerste groote graanzending, n.l. voor 270 millioen Schilling, uit Amerika in Engeland arriveerde, kwam het tot een catastrofe. Eerst gingen zeer vele graanfirma's ten onder, daarna kwamen de banken, en tenslotte volgde de industrie en de handel. Toen op het eind van het genoemde jaar de balans werd opgemaakt bleek, dat 1750 millioen Schilling verloren gingen, een som, welke voor den toenmaligen tijd reusachtig was. Alle handelsplaatsen van Europa zooals Parijs, Amsterdam, Hamburg, Frankfurt enz. werden getroffen.

De boeren in Engeland en in meerdere landen van het Continent zijn dezen slag nooit meer te boven gekomen, want sindsdien begon de verdringing van de West- en Midden-Europeesche landbouwproductie van de wereldmarkt en korten tijd daarna ook van den Europeeschen markt, eerst door Noord-Amerika, daarna ook door Zuid-Amerika, terwijl nog later als ernstige concurrenten op de markt kwamen Britsch-Indië, Ned.-Indië, Cuba, Egypte en vele andere kleinere tropische landen.

De ontwikkeling van de wereldproductie van de voornaamste landbouwproducten heeft zich dan ook als volgt voltrokken.

1. Procentueel aandeel van de wereldproductie van graan.

	Europa en Noord-Amerika	Tropische en subtropische landen
1909 tot 1913	76%	24%
1920 tot 1924	72%	28%
1925 — 1929	71%	29%

2. Procentueel aandeel van de biet- en rietsuikerproductie van de wereldsuiker-productie.

	1901/02	1913/14	1925/26	1929
Bietsuiker	62%	47%	34%	31%
Rietsuiker.....	38%	53%	66%	69%

Wol en vlas, producten van de gematigde zône, worden verdrongen door katoen en jute uit de tropische gewesten.

3. Procentuele verdeling van het wereldverbruik van textiel-ruwmateriaal.

	1813	1913
Vlas	50%	10%
Wol	33%	20%
Katoen...	17%	50%
Jute	0%	20%

Een soortgelijke ontwikkeling, hoewel in minder sterke mate, vond ook plaats op het gebied van den veeteelt.

Wij beperken hier de statistische gegevens eenerzijds tot Duitschland, anderzijds tot Argentinië.

4. Aantal runderen in Duitschland, in millioenen.

1912	20.18
1913	18.47
1922	16.13
1927	17.97

5. Aantal runderen in Argentinië, in millioenen.

1882	14.2
1895	22.0
1911	28.0
1918	30.0
1923	37.0

6. Aantal schapen in Duitschland, in millioenen.

1860	28
1870	25
1880	19
1890	14
1900	9.7
1912	5.8
1913	5.0
1925	4.75
1927	3.8
1928	3.6

7. Aantal schapen in Argentinië, in millioenen.

1850	7
1870	41
1882	73
1911	80
1913	85

Toen de vorengeschetste ontwikkeling reeds vergevorderd was, heeft men in de gematigde zône gepoogd, de opbrengst van den landbouw te verhoogen, te meer, daar door de tot nog toe gevolgde meer extensieve werkwijze de opbrengst van den grond in vele Europeesche en Noord-Amerikaansche landen achteruit ging, hetgeen uit het volgende kan blijken.

8. Graanproductie in diverse landen der gematigde zône in hektoliter per ha.

	1880	1913
Engeland	26.9	21.0
Skandinavië	20.3	20.0
Noord-Amerika	10.7	10.2

9. Gemiddelde opbrengst van maïs in U.S.A. in bushels per acre.

1866/75	26.1
1876/85	25.4

1886/93	24.5
1894/98	24.0
1899/1903	23.9
1904/1910	23.1
1914	22.5

10. Gemiddelde oogst van katoen in U.S.A.
in balen per acre.

1896/1900	0.410
1901/1905	0.387
1906/1910	0.377
1911/1914	0.370

Wel is het gelukt, in eenige landen van West- en Midden-Europa de opbrengst te verhoogen, zooals uit de volgende tabel blijkt.

11. Opbrengst van den graanbouw van eenige Europeesche landen, in hektoliter per ha.

	1880	1913
Nederland	21.6	24.6
België	24.3	26.0
Duitschland	17.0	23.6

Over het geheel genomen bedroeg echter de gemiddelde graan-oogst in West-Europa in kg/ha:

12. 1876/1880	1152
1891/1900	1237
1901/1905	1347
1906/1910	1400

Deze verhooging van de opbrengst werd in hoofdzaak bereikt door de toepassing van mest, en wel eerst in den vorm van guano, dan van salpeter, terwijl eerst in den jongsten tijd tot toepassing van kunstmatige meststoffen werd overgegaan.

Vorengenoemde meststoffen moesten in tropische of subtropische

landen worden gekocht; om welke hoeveelheden het hierbij gaat, blijkt uit de volgende tabel.

13. Invoer van Chilisalpeter in Europa, in 1000 tons.

1830/34	16.6
1860/64	321.0
1890/94	958.5
1906	1805.6
1910	2000

De grootere graanoogsten in West- en Midden-Europa konden dus alleen worden bereikt door grootere kapitaalsinvestaties, welke kapitalen voornamelijk naar de tropische en subtropische landen zijn afgevloeid. De prijzen moesten in verband met deze kapitaalsinvestaties in den landbouw stijgen; dit is dan ook geschied, hetgeen uit het volgende blijkt.

14. Prijzen van rogge in West-Europa, in guldens per 100 kg.

1821/30	75.6
1910/13	97.8
1920/29	154.2

De meer intensieve wijze van werken in den landbouw en het stijgen der prijzen voor de landbouwproducten heeft aan de Europeesche boeren-bevolking geen baten gebracht. Door de veel grootere uitgestrektheid van de te beplanten oppervlakte in de overzeesche gewesten en de goedkoope arbeidskrachten daar (negerslaven, kleurlingen), was daar een extensieve wijze van werken mogelijk, welke veel meer winst opleverde dan de meer intensieve bewerkingswijze in West-Europa. Het finance-kapitaal heeft dan ook den landbouw in Europa niet gesteund, evenmin als de regeeringen van de meeste staten. Alle politieke partijen in de diverse landen van West- en Midden-Europa, welke tegenstellingen ook onderling bestonden, maakten front tegen de agrariërs. Onder de leuze „goedkoop brood voor de arbeiders” werden zoo goed als geen beschermende rechten voor de landbouwproducten ingesteld; de boer is arm geworden of in schulden geraakt en de landarbeiders konden niet voldoende betaald worden. Uitbreiding van de organische oer-productie, zoo noodzakelijk in

verband met de sterk toenemende bevolking, heeft dan ook niet plaats gevonden. De bebouwde oppervlakte is dan ook in den loop der jaren niet grooter geworden, doch achteruit gegaan. Zij bedroeg in West-Europa in 100 ha:

15.	1871/75	54,243
	1901/15	54,159

Sindsdien is de ontwikkeling in West- en Midden-Europa nog meer achteruit gegaan.

Gedurende de eerste helft van het 19de eeuw was Europa nog een graanexport-land. In 1901/05 moest Europa reeds 30% van zijn verbruik uit overzeesche gebieden betrekken, in 1906/14 reeds 50 tot 60%, in 1920 (als gevolg van den oorlog) zelfs 90%. Sinds 1920 is wel een verbetering in den toestand gekomen, doch een wezenlijke verhooging van de landbouwproductie werd niet bereikt, terwijl de vlucht van de land-bevolking naar de stad niet meer was te stuiten. In Engeland is deze noodlottige beweging begonnen en zij is op het Continent overgegaan. In Frankrijk zijn niet alleen vele dorpen, doch geheele landstreken nagenoeg ontvolkt; de waarde-vermindering van den grond, die verlaten en niet meer bebouwd werd, wordt daar op ± 10 Milliard goud franc geschat.

In Duitschland was nog in 1870 ca. 70% van de bevolking in den landbouw werkzaam; in 1925 waren het nog geen 30%. Daar begint men te spreken van de „Versandung Deutschlands”!

In een langzamer tempo en veel later begint een analoge beweging in de andere helft van de gematigde zône, in Noord-Amerika. Ook daar wordt de rentabiliteit van den landbouw steeds geringer, de schuldenlast der farmers steeds grooter; het platte land wordt verlaten. Tot 1900 vermeerde in U.S.A. langzaam de boeren-bevolking; deze positieve ontwikkeling kwam in 1900 tot stilstand. Van af 1905 verminderde de boeren-bevolking jaarlijks gemiddeld met 50.000 zielen, vanaf 1910 met 100.000, sinds 1920 met 500.000 en sedert 1925 met 1.000.000! In 1933 bleek, dat de Amerikaansche landbouw met een schuldenlast van ca. 12 Milliard Dollars belast was. Thans moet de landbouw met een staatscrediet van 2 Milliard Dollars werken, om een débâcle te voorkomen.

Een geheel andere ontwikkeling van de organische productie heeft zich daartegen in de tropische en subtropische gewesten voltrokken.

De met graan bebouwde oppervlakte is in Argentinië toegenomen als volgt (in 1000 ha):

16.	1886/90		890
	1891/95		1592
	1896/1900		2762
	1901/1905		3919
	1913		6920

In Britsch-Indië is de met graan bebouwde oppervlakte eveneens aanzienlijk toegenomen.

17.	1896/1900		8813
	1912		12000

Ruim een jaar geleden kwamen de zeer groote irrigatiewerken in de Pundjab gereed; een groote uitbreiding van de landbouwproductie werd daardoor ingeleid.

In Egypte werd de met graan bebouwde oppervlakte eveneens aanzienlijk uitgebreid; nog veel sterker vermeerderde de met katoen bebouwde oppervlakte. Deze bedroeg in:

18.	1894		965.940	Feddan
	1904		1436.700	„
	1908		1640.415	„
	1913		2100.000	„

Intusschen zijn de groote werken aan de Nijl gereed gekomen; een groote vermeerdering van de landbouwproductie is ook daar te verwachten.

In bijna alle andere tropische gewesten, zooals Brazilië, Nederl.-Indië, Marokko, Tunis enz. heeft de landbouwproductie in de jaren na den wereldoorlog een zeer groote vlucht genomen. In al deze landen kwamen in de laatste jaren groote irrigatiewerken gereed, welke van grooten invloed zullen zijn op de landbouwproductie dezer landen.

De organische productie van de tropische en subtropische landen heeft die der gematigde zône nagenoeg van de wereldmarkt verdrongen.

De strijd om de anorganische productie.

Een geheel ander beeld als de vorengeschetste ontwikkeling en verdeeling van de organische productie over de gematigde en warme zônen vertoont de anorganische, n.l. mijnbouw, industrie en verkeer. Tot ongeveer 1900 bezat het blanke ras in West- en Midden-Europa en Noord-Amerika een sterk monopolie op het gebied der anorganische productie. Dit monopolie berustte niet, zooals veelal wordt verondersteld, op het voorkomen van rijke kool- en ijzererts-lagers in West- en Midden-Europa en Noord-Amerika, doch uitsluitend op de toenmalige technisch wetenschappelijke superioriteit van het blanke ras, op haar constructief en organisatorisch talent. Bij de volkeren in de warme zône was het voorkomen van kool en ijzer enz. van oudsher bekend; alleen, de gekleurde rassen konden daarvan geen gebruik maken. De schitterende vlucht der industriële productie in West-Europa en Noord-Amerika begon voor ca. 150 jaar met de uitvinding van de spinmachine en de mechanische weefstoel in Engeland en de katoen-ontkernmachine in Amerika; daarna kwam een periode van uitvindingen, welke aan de industrie en het verkeer steeds nieuwe impulsen gaven en de ontwikkeling daarvan steeds meer stimuleerden. Door de uitvinding van de stoommachine werd de grondslag gelegd voor het fabriekswezen, de constructie van de eerste stoomlocomotief en de stoomschepen maakten een intensief verkeer mogelijk. De chemisch-technologische uitvindingen in de ijzer- en staalbereiding, de opwekking en toepassing van de electriciteit enz. was de oorzaak dat West- en Midden-Europa en Noord-Amerika de leverancier werden van de geheele wereld op het gebied van machines, gereedschappen en kleeding en alle andere industriële consumptie-goederen. Zeer groote winsten werden gemaakt. Met een deel van deze winsten werd niet alleen de import van organische producten uit de warme zône betaald, doch ook het grootsche organische productiestelsel der tropische zône geschapen en het verkeerswezen opgebouwd.

Was de organisatie van den landbouw in de warme zône een grootsche prestatie van het blanke ras, nog meer bewondering moet men hebben voor het schitterende technische werk, dat in de West-Europeesche en Noord-Amerikaansche industrie werd op-

gebouwd. Ieder jaar vermeerderde het aantal fabrieken en groeide de productie.

Spoedig werd echter de schaduwzijde van deze onbeteugelde ontwikkeling merkbaar. De afzet-mogelijkheden van de industrie-artikelen werden geringer, de onderlinge concurrentie tusschen de bedrijven en de staten van de gematigde zône werd steeds feller, de jacht naar nieuwe markten en het meedoogenlooze vechten om de bestaande afzetgebieden begon. De verkoopsonkosten werden steeds hooger, de verkoopprijzen lager, de behaalde winsten geringer.

Voor de verzekering van de markten moesten leger en vloot der staten van de gematigde zône gehandhaafd en steeds meer versterkt worden; de hiervoor benoodigde uitgaven werden steeds grooter en drukten op de industriele productie. Daarnaast begon de druk van de socialistische partijen op de ondernemers, op de regeeringen, op de wetgeving. De loonen in de anorganische productie werden steeds hooger, zooals b.v. uit de onderstaande tabel kan blijken.

19. Loonen voor opgeleide arbeiders in de steenkoolmijnen van West-Duitschland, per schicht in Mark.

1890	3.98
1900	5.16
1907	5.98
1912	6.09
1913	6.54

In 23 jaren is het geldloon met 90% gestegen! Een analoge ontwikkeling heeft in alle West-Europeesche en Noord-Amerikaansche landen en bijna in alle industriele branches plaats gehad. Desondanks werd de industriele productie opgevoerd; „groote omzet kleine winsten” werd de leuze!

Toen kwam de wereldoorlog en daarmee eene reusachtige kapitaalsvernietiging in de meeste staten van West- en Midden-Europa. De verliezen aan menschen, de verliezen in de organische productie door verwoesting van vruchtbare streken en het niet bebouwen van den grond wegens gebrek aan werkrachten, de ontbossching van geheele provincies enz. zijn bekend.

Ook in de anorganische productie werden zware verliezen

geleden. Zeer verzwakt kwam het blanke ras met zijn productiestelsel der gematigde zône uit den wereldoorlog. Doch onverschrokken begon men den wederopbouw van de industriele productie, die echter geheel anders georganiseerd werd als voor den oorlog. Bestond voor 1914 in de gematigde zône een soort internationale arbeidsverdeeling op grond van de beste natuurlijke productie-voorwaarden, door het nijpende gebrek aan industriele producten in den oorlog en de vorming van vele nieuwe kleine staten in de Europeesche gematigde zône werden a.h.w. in alle staten alle industriele productie-mogelijkheden, gunstige en ongunstige, benut. Overal verrezen nieuwe fabrieken. Teneinde het daarin vastgelegde kapitaal, waarvoor een hooge rente (het dubbele en drievoudige van de rente van vóór den oorlog) betaald moest worden niet te verliezen, begon een industriele afsluitingspolitiek, welke heden nagenoeg alle staten van de gematigde zône toepassen. De „autarkie” heerscht. Overal wordt a.h.w. alles geproduceerd, met het gevolg, dat nagenoeg geen enkel bedrijf zijn geheele productievermogen kan benutten. Het gevolg hiervan is weer, dat de vaste kosten van het product, rente en afschrijving enz. steeds zwaarder op den prijs van de industriele producten gaan drukken.

En nog van een andere zijde werd de bestaansmogelijkheid van de industriele productie in de gematigde zône ondermijnd, n.l. van de zijde der arbeiders. De reeds sterke stijging van de loonen der industriele arbeiders in de laatste jaren vóór den oorlog werd nog overtroffen door de stijging der loonen na den oorlog, hetgeen uit de volgende tabel kan blijken.

20. Loonen van opgeleide en niet-opgeleide arbeiders in de steenkoolmijnen van West-Duitschland per schicht in Mark.

Jaar	Opgeleide arbeiders	Niet-opgeleide arbeiders
1913	6.54	4.37
1924	6.97	5.27
1925	7.98	6.19
1926	8.62	6.79
1927	9.19	7.19
1928	9.23	7.23

Terwijl vóór den oorlog in 23 jaar het loon voor opgeleide werklieden met 90% is gestegen, is dit loon in 15 jaar na den oorlog wederom met ruim 40% gestegen; voor de niet-opgeleide arbeiders bedraagt de stijging van het loon zelfs 66%!

Nog zwaarder dan het absolute stijgen van alle loonen drukte het onevenredig sterke stijgen der loonen voor de niet-opgeleide werkers op den prijs der industrieele producten.

Tot 1913 bedroeg het verschil tusschen de loonen van vakarbeiders en niet-opgeleide werklieden in de Europeesche industrie $\pm$ 50%, in de jaren na den oorlog werd dit verschil steeds geringer en het bedroeg in 1928/29 20%. Het eenvoudigste werk werd relatief het best betaald. Deze loonen moesten betaald worden onder constante bedreiging met arbeidsneerlegging, staking enz. Een causaal verband tusschen loon, prestatie en behoefte bestond niet meer, want de prestaties werden steeds geringer en zulks in tweeledig opzicht. De hoeveelheid van het per tijdseenheid opgeleverde werk werd geringer, terwijl het aantal werkuren eveneens kleiner werd. Door de politieke macht van het georganiseerde proletariaat werd het aantal werkuren per week successievelijk teruggebracht van 60 op 50, 48, 42 en tenslotte 40 uren per week.

Terwijl in den landbouw op straffe van ondergang, van zonsopgang tot zonsondergang zwaar gewerkt moest worden tegen geringe betaling, moesten in den mijnbouw, de industrie en het verkeerswezen voor de halve arbeidsprestatie tweemaal zoo hooge loonen worden betaald. De vlucht van het platteland naar de steden, welke reeds voor den oorlog is begonnen, werd een algemeen verschijnsel. Want behalve de veel hogere loonen, welke in de anorganische productie betaald moesten worden, hebben de fabrieksarbeiders nog zeer veel andere voordeelen tegenover de landarbeiders, boeren en alle andere maatschappelijke lagen van het blanke ras kunnen bereiken, zooals de verplichte ongevallenverzekering, invaliditeitsverzekering, ouderdomssteun, verstrekking van levensmiddelen tegen goedkoope prijzen, goedkoope kleding, aanleg van speelplaatsen, bouw van arbeiderswoningen enz. De kosten daarvan moesten of direct door de werkgevers worden betaald, of indirect door verhooging van de belastingen.

Onder deze omstandigheden konden in de anorganische productie (van enkele speciale branches afgezien) niet alleen geen

winsten gemaakt worden, doch zelfs de rente van het kapitaal, hetwelk in de industriele bedrijven van de gematigde zône is belegd, kon niet worden opgebracht. Vertwijfeld moesten de ondernemers en bedrijfsleiders voor het voortbestaan van de anorganische productie vechten; afschrijving, dus verlies, van het kapitaal werd onvermijdelijk en men ging hoe langer hoe meer over tot de „mechanisatie en rationalisatie” van de productie, maatregelen, welke in hoofdzaak niets anders beoogen dan verregaande uitschakeling van het dure werk van de industriele arbeiders (vooral van de niet-opgeleide werkers) uit het productieproces, hetgeen ook voor een groot gedeelte is gelukt. Doch wat was de prijs van deze eerst geleidelijk, daarna hoe langer hoe intensiever doorgevoerde rationalisatie? Eenerzijds moesten de afschrijvingen op de productie-middelen geweldig worden verhoogd. Van deze afschrijvingen komt thans ca. 1/3 voor rekening van de normale slijtage der productie-middelen, terwijl 2/3 noodig is voor het voortijdige vervangen van deugdelijke, dikwijls zoo goed als nieuwe machines en gereedschappen door zulke van steeds hogere „efficiëntie”. Wat dus aan werkloonen werd bespaard, werd ten deele opgeheven door de noodzakelijke onevenredige stijging der afschrijvingen. Anderzijds was het gevolg van deze rationalisatie de groei van de werkeloosheid, bijzonder onder de onopgeleide werkers. Deze werkelozen moesten ondersteund worden; de ondersteuning drukt vanzelfsprekend op de productiekosten, hetzij direct in den vorm van verplichte uitkeeringen aan ontslagen arbeiders, hetzij indirect in den vorm van extra-belastingen enz. Een algemeene „nivelleering” van den levensstandaard van het blanke ras was er het gevolg van. Zeer vele industrieën, welke dikwijls meer afkeurend dan prijzend „luxe”-industrieën worden genoemd, moesten verdwijnen, aangezien voor hare producten geen koopers meer bestonden. Een kapitaalsvernietiging vond plaats.

Intusschen is in de landen van de warme zône iets geschied, dat den reeds ongunstigen toestand van de anorganische productie in de gematigde zône, veroorzaakt door de evengeschetste „inwendige” ontwikkeling, nog meer verergerde, n.l. de industrialisatie van de tropische en subtropische landen.

Nog vóór 50 jaren waren groote deelen van de tropische landen

niet bekend, althans niet onderzocht. Thans bestaan er praktisch geen onbekende streken meer, terwijl de mijnbouwkundig-geologische opname en economische exploratie van bijna alle deelen der warme zône in groote trekken voltooid is. Bijna overal werden koollagen van meer of minder uitgestrektheid, van meer of minder goede kwaliteit en exploitatie mogelijkheid gevonden. Een monopolie van de Europeesche en Amerikaansche kool bestaat niet meer. Bovendien is een zware concurrent van de kool de ruwe olie geworden, welke in vele deelen van de warme zône aanwezig is. De wereldproductie van ruwe olie bedroeg in 1913 52 miljoen tonnen, in 1925 reeds 142 miljoen tonnen, om in 1929 de 200 miljoen tonnen te benaderen. Uit 200 miljoen tonnen ruwe olie werd ca. 100 miljoen tonnen stookolie gefabriceerd, hetgeen overeenkomt met de calorische waarde van ruim 170 miljoen tonnen steenkool.

Tenslotte is in de „witte kool” de zwaarste concurrent voor steenkool verschenen, zoodat heden het bezit van kolen ten behoeve van de industriele productie lang niet meer zoo belangrijk is als vroeger. Was vroeger de industriele productie aan de nabijheid van kool gebonden, door de opwekking van de electriciteit in waterkrachtwerken en de toepassing van den elektrischen stroom als drijfkracht, als licht- en warmte-bron, door de mogelijkheid den elektrischen stroom als energievorm op goedkoope wijze te kunnen transporteeren over praktisch onbepaalde afstanden met een snelheid, welke die van het licht benadert, is de industriele productie niet meer aan standplaatsen in de nabijheid der kool gebonden. Andere factoren van de materiele voorwaarden voor de industriele productie zijn veel belangrijker geworden, zooals de aanwezigheid van ijzer, koper, lood, tin en andere metalen, hout, rubber enz. Alle deze ruwe materialen zijn in de warme zône in voldoende mate aanwezig en moesten door de gematigde zône daar vandaan worden betrokken.

Zijn dus de materiele voorwaarden voor de vroegere monopolistische positie met betrekking tot de industriele productie in de gematigde zône niet meer aanwezig, ook op het gebied der productie-organisatie en de technische methoden der fabricage kan thans niet meer van een monopolie worden gesproken, want dit heeft het blanke ras zelf prijs gegeven. Heden bestaan er praktisch

geen fabrieksgeheimen meer en reeds meer dan 50 jaar lang heeft de gematigde zône niet alleen machines en fabrieksinrichtingen, doch ook ingenieurs, technici, technologen en andere deskundigen op alle mogelijke gebieden der industriele productie naar de warme zône geëxporteerd, die daar niet alleen de industriele productie georganiseerd hebben, doch ook de vorming van inheemsche deskundigen ingeleid hebben. Ook op dit gebied is het monopolie van het blanke ras aan het wankelen.

Bij ongeveer gelijke materiele en organisatorische voorwaarden voor de anorganische productie in de beide zônes zijn de kosten voor de werkkrachten beslissend. En deze kosten zijn in de gematigde zône veel hooger dan in de warme zône en zullen om natuurlijke redenen steeds hooger moeten blijven. Het leven volgens den „rijststandaard” is nu eenmaal veel goedkooper dan bij den „vleeschstandaard!”

Werden in de jaren vóór den oorlog door het finance-kapitaal van het blanke ras slechts weinig industriele bedrijven in de warme zône gesticht, in de jaren na den oorlog verrezen bijna overal in de warme zône bedrijven, eerst voor industriele consumptie-goederen, later zelfs voor productie-middelen, welke voor een groot gedeelte met eigen middelen werden gefinancierd. Daarmede is ook de strijd om de anorganische productie tusschen de gematigde en de warme zône begonnen.

Ter illustratie van het vorenstaande zullen ondervolgend eenige statistische gegevens worden vermeld.

21. Productie van ruw-ijzer in Britsch-Indië in tonnen.

1900	0
1913/14	200.000
1924	900.000
1926	927.000
1927	1.016.000

22. Productie van steenkool in Britsch-Indië in 1000 tons.

1900	2
1926	20.258
1927	21.335

23. Uitvoer van mangaanerts uit Britsch-Indië in tonnen.
 1900 0
 1924/25 817.000
 1927 1.000.000
24. Productie van katoenen stukgoederen in Britsch-Indische fabrieken, in millioen Yards.
 1913/14 1164.3
 1922/23 1725.2
 1924/25 1970.5
25. Toename van de hoeveelheid der door het Suezkanaal van de warme naar de gematigde zône vervoerde producten.
 1913 14.456.000 tons
 1925 17.776.000 „
 een toename van 23%!
26. Toename van de uitvoer van eenige landen der warme zône naar de gematigde, in millioen tons.

Landen	1913	1926	1927	Toename in %
Britsch-Indië	20.340	28.339	30.181	50%
Egypte	400	532	626	56%
Argentinië	1261	2000	2455	95%
Brazilië	802	1161	1190	48%

In 1924 waren in Britsch-Indië 330 groote textielfabrieken met gemiddeld 1500 arbeiders per fabriek in bedrijf; in 1931 waren er 458! Deze fabrieken zijn bijna alle eigendom van Indiërs en hebben in den regel Europeesche administrateurs en opzichters, doch Inlandsch lager personeel en Inheemsche arbeiders.

In 1931 waren in Britsch-Indië reeds 875 grootere machinefabrieken en andere metaalbewerkingsinrichtingen in werking met gemiddeld 360 personen per fabriek. Het aantal grootere fabrieken, n.l. met minstens 150 arbeiders per fabriek, van ander soort als voren genoemd, bedroeg in 1931 1120; het aantal klein-bedrijven is geweldig.

De uitvoer van koopwaren uit Britsch-Indië in het jaar 1924/25 ging de invoer te boven met een waarde van ruim 1200 millioen

gulden. Amerika b.v. importeerde gedurende 1924/25 Indische gereede en halfgereede waren ter waarde van 300 miljoen gulden; maar het kon aan Indië alleen voor 113 miljoen gulden aan goederen leveren!

Bijna alle nieuw opgerichte industriële bedrijven in Britsch-Indië werken niet meer met Engelsch of ander kapitaal uit de landen der gematigde zône, doch worden door Britsch-Indië zelf gefinancierd. Het in Naaml. Vennootschappen gestorte kapitaal heeft zich van 1913/14 tot 1923/24, dus in 10 jaar, verdrievoudigd, terwijl de bankdeposito's in de laatste jaren eveneens zeer sterk hebben toegenomen.

In Zuid-China werden in de laatste 12 jaren, ondanks de permanente binnen- en buitenlandsche troebelen, ca. 25.000 nieuwe industriële bedrijven gesticht.

In Ned.-Indië heeft de industrialisatie eveneens vorderingen gemaakt. Terwijl in 1910 slechts 4750 stoomtoestellen in werking waren, bedroeg in 1930 dit aantal 20.112. Het vermogen der openbare electriciteitsbedrijven is gestegen van 10.000 kW in 1914 tot 150.000 kW in 1932. Het aantal fabrieken en werkplaatsen met machinale aandrijving is van 1690 in 1914 tot 5652 in 1931 gestegen, mitsdien een vermeerdering van 230% in 17 jaar.

Een analoge ontwikkeling is in Brazilië, Argentinië, Egypte en andere tropische landen begonnen; bijna iederen dag kan men in de couranten van de stichting van nieuwe, modern ingerichte industriële bedrijven in de warme zône lezen.

Al deze jonge bedrijven zijn met succes den concurrentiestrijd tegen de oude industriële ondernemingen van de gematigde zône begonnen.

De gevolgen van dezen strijd voor de landen der gematigde zône zijn reeds thans duidelijk zichtbaar. De uitvoer van de gematigde zône naar de warme is aanzienlijk geringer geworden, hetgeen uit de ondervolgende tabellen kan blijken.

27. Afname van den transport van goederen door het Suezkanaal in de richting Noord-Zuid.

1913	11.320.000 tons
1925	8.802.000 „
een afname van 22,3%.	

28. Afname van den export uit de gematigde zône naar Japan sinds 1913.

1913	100%
1925	75%
1926	59%
1927	43,5%

29. Afname van den export uit Europa naar Ned.-Indië.

1928	100%
1929	94%
1930	90%
1931	80%
1932	76%

30. Afname van den export uit Engeland naar de warme zône.

1913	100%
1924	76%
1930	70%

31. Afname van den export uit Duitschland naar de landen der warme zône in 1928 tegenover 1913

(1913 = 100%).

Halfgereede producten

Gereede producten

Ijzer	73%	Katoengarens	66%
Ijzeren halffabr.	60%	Staafijzer	79%
Zink	40%	Spoorweg-materiaal	81%
Thomasfosfaatmeel ...	53%	Stoomlocomotieven	41%
Half gereede rubberwa- ren	45%		

De positie van de anorganische productie in de gematigde zône wordt steeds ongunstiger; er wordt niet alleen minder geëxporteerd, doch ook haar aandeel aan de geheele wereldproductie is sterk achteruit gegaan, hetgeen uit de volgende tabel kan blijken.

32. Afname van het aandeel van Europa aan de productie van eenige belangrijke mijnproducten sinds 1913

(1913 = 100%).

1924

Steenkool	78%
Koper	46%

Lood	65%
Tin	25%
Zink	53%
Aluminium	92%

33. Afname van het aandeel van Europa in het wereldverbruik van metalen sinds 1913.
(1913 = 100%).

1924

Koper	67%
Lood	73%
Tin	77%
Zink	75%
Aluminium	76%

34. Afname van de productie in Engeland in de periode 1920/27 tegen 1907/1914 in procenten.

Berg- en Mijnbouw	25%
Ruw-ijzer en staal	34%
Werktuigbouw	34%
Houtindustrie	20%
Textielindustrie	30%

Waar om de redenen als vroeger omschreven, ondanks de geringere totaalproductie steeds meer industrieele bedrijven werden gesticht, kon de capaciteit van de fabrieken slechts zeer onvoldoende worden benut. Over het algemeen is thans slechts 50% van deze capaciteit in gebruik. Het noodzakelijk gevolg daarvan is, dat het aandeel van de „vaste kosten” op de totale zelfkosten der productie veel hoger is dan vroeger, de winstmarge wordt steeds geringer.

Ook de „variabele” zelfkosten van de fabrieksgoederen, vooral de werkloonen, kunnen niet voldoende verlaagd worden, deels om politieke redenen, ten deele omdat het existentieminimum aan een zekere grens gebonden is. Wel werden de buitensporig hoge loonen der industrieele arbeiders in de laatste 2 jaren verlaagd; daarmee is echter ook het consumptie-vermogen van de groote massa geringer geworden. Men sprak ook eenigen tijd geleden van een algemeene „onder-consumptie” en heeft ten onrechte in dit

gevolg van den strijd tusschen de gematigde en de warme zône de *oorzaak* van de algemeene malaise gezocht.

Ook eenige andere eigenaardige verschijnselen, veroorzaakt door den strijd om de anorganische productie en de verandering van de productie-voorwaarden, hebben bij de industrie in de gematigde zône plaats gehad, welke vooralsnog een kapitaalsvernietiging ten gevolge hebben. Dit zijn vooral de standplaatsverschuivingen der industriele bedrijven binnen de gematigde zône. Terwijl oorspronkelijk, zooals voren gemeld, de groote standaard-industrieën in de nabijheid van de kool gevestigd werden, thans verhuizen zij hetzij naar het centrum van de grootste consumptie van de te fabriceren goederen, hetzij naar de onmiddellijke nabijheid van het te verwerken ruw-materiaal, tenslotte naar de gewesten met de laagste loonen. In de Noord-Amerikaansche katoenindustrie b.v. was in 1895 nog 85% van de totale productie in de fabrieken van het Noord-Oosten gevestigd; in den loop der jaren heeft zich een verschuiving naar het Zuiden voltrokken. In 1925 was slechts 45% der productie in het Noorden gebleven, terwijl 55% der totale productie in het Zuiden was gevestigd. Deze „trek naar het Zuiden” is ook op het gebied der Amerikaansche staalindustrie en in andere branches merkbaar, terwijl ook in Europa eene „decentralisatie” van de industriele productie heeft begonnen met een tendenz naar het Zuiden.

Doch ondanks de aanzienlijke verbeteringen van de fabricage, ondanks de inwendige verschuivingen naar gunstigere standplaatsen der industrieën, ondanks de verlaging van de loonen, de rationalisatie en mechanisatie is het voorloopig niet gelukt, de hegemonie op het gebied der anorganische productie terug te krijgen, noch in den strijd met de warme zône de positie te verbeteren. Afgezien van enkele speciale industrieën zijn de groote bedrijven in vele gevallen niet eens in staat, de rente van het kapitaal en de noodzakelijke afschrijvingen op de productiemiddelen te boeken. Van een werkelijke winst is sinds lang geen sprake meer. Het groote aantal bedrijven kon niet gehandhaafd worden en zeer vele bedrijven moesten voor goed sluiten. In Duitschland b.v. heeft dan ook in de laatste jaren een aanzienlijke vermindering van het aantal industriele bedrijven plaats gehad, hetgeen uit de volgende gegevens moge blijken.

35. Afname van het aantal industriele bedrijven in
 Duitschland sinds 1928 (1928 = 100%).

	1928	1932
Grootbedrijven (meer dan 50 arbeiders)	100%	53%
Middelbedrijven (5 tot 50 arbeiders).....	100%	74%

Het gevolg van deze zeer ongunstige ontwikkeling is het toenemen van de werkloosheid in de anorganische productie der gematigde zône. Eind 1932 werd door den Volkenbond het totaal aantal personen, die werkloos zijn, op 30 miljoen geschat. 20 tot 30% van de fabrieksarbeiders in de landen der gematigde zône zijn geheel werkloos, terwijl er een bijna even zoo groot percentage slechts enkele dagen per week of enkele uren per dag te werk gesteld kan worden.

Een ongekende armoede van de groote massa is ingetreden en een nivelleering op lager niveau van den levensstandaard van alle lagen der bevolking is begonnen en wordt hoe langer hoe meer doorgevoerd. Een kapitaals-accumulatie, in welken vorm dan ook, vindt of in het geheel niet, of in uiterst langzaam tempo plaats. Ter illustratie daarvan moge worden medegedeeld, dat in 1924 en de jaren tevoren in Duitschland jaarlijks ca. 3 miljoen nieuwe levensverzekeringscontracten werden gesloten; sinds 1927 is een progressieve afname van het totaal aantal verzekerde personen ingetreden. In 1932 zijn ruim 2 miljoen personen niet meer in staat geweest, de premies voor vroeger gesloten levensverzekeringen te betalen. De staatsschulden van de diverse landen der gematigde zône worden steeds grooter, aangezien steeds meer geld uitgegeven moet worden ter bestrijding van de werkloosheid voor feitelijk onproductieve doeleinden of zaken, bouwwerken e.d., waarvan de rentabiliteit of economische urgentie zeer illusoir is.

De uitwerking van dezen stand van zaken op de bevolking en de bevolkingspolitiek is niet uitgebleven. Overal vindt een sterke geboorten-beperking plaats, hetgeen uit de volgende tabel kan blijken.

36. Aantal levend geboren kinderen op 1000 vrouwen
van 15 t/m 45 jaar in Europa.

Land	1900	1911	1924
Nederland	325	270	240
Duitschland	280	230	145
Zwitserland.....	270	220	175
Zweden	270	240	175
Denemark	260	225	180
België	250	180	160
Engeland.....	230	200	150
Frankrijk.....	160	130	140

Naast dezen teruggang in vermeerdering der bevolking in West- en Midden-Europa en Noord-Amerika worden sinds jaren plannen gemaakt en bestudeerd en maatregelen overwogen voor een emigratie van het witte ras naar de tropische en subtropische zône; tot nog toe werd echter op dit gebied praktisch niets bereikt. Daarentegen werden wel eenige gunstige resultaten bereikt bij de binnenlandsche verschuiving der bevolking; terwijl vroeger de bevolking van het platteland naar de groote steden trok, is thans het omgekeerde proces begonnen, de vlucht uit de steden naar het platte land. Vele streken in West- en Midden-Europa, welke vroeger deels wegens gebrek aan goedkoope werkkrachten, deels wegens de te geringe opbrengst van den grond, niet bebouwd werden, worden thans met steun van de betreffende regeeringen in cultuur gebracht. Ook internationale verschuivingen van de bevolking van de gematigde zône, b.v. van Duitschland, Zwitserland, Oostenrijk en Italië naar Frankrijk, van de Noord-Oost-Staten van Noord-Amerika naar de Zuid- en West-Staten vinden in toenemende mate plaats.

Of door deze en andere soortgelijke maatregelen de economische toestand in de gematigde zône aanzienlijk zal verbeteren en of het witte ras het vroegere overwicht over de gekleurde rassen zal weten te heroveren, zal de toekomst leeren.

Waterbeheer en waterschappen

door

ir. P. L. E. HAPPÉ.

„Eenvoud is het kenmerk van het ware”.

Bij de wet van 24 Juli 1918, werd de Indische Staatsregeling verrijkt met een hoofdstuk betreffende waterschappen.

Deze wet, ontstaan uit den drang der Vorstenlandsche waterschappen, om tot volkomen publiekrechtelijke lichamen uit te groeien, voorziet in het algemeen in de mogelijkheid, dat het door de Overheid uitgeoefende waterbeheer, overgenomen zal worden door waterschappen; niet speciaal alleen maar in die gebieden, waar de belangen van groot-landbouwondernemingen overwegend zijn, maar ook daar, waar de inlandsche landbouw op den voorgrond staat.

Het ontlasten van de Overheid, van de zorgen voor het waterbeheer, dat tot een belangrijke organisatie is uitgegroeid, moet, mede in verband met de groote opbouwende waarde, welke waterschappen voor de volksgemeenschap zullen hebben, als een sociaal belang van de eerste orde aangemerkt worden.

In Februari 1919 publiceerde schrijver dezes daarom dan ook een artikel ¹⁾, met de bedoeling om aan te toonen dat, leering puttende uit de fouten, welke in het Balische soebakwezen zijn geslopen, waterschappen op Java, waarin de tani — in corporatief verband — medezeggingsschap zal hebben, zeker mogelijk zullen zijn.

Thans, 16 jaren na het tot stand komen van in aanvang genoemde wet, is op waterschapsgebied nog niets gebeurd, uitgezonderd dan, dat de Vorstenlandsche waterschappen tot meer zelfstandigheid zijn uitgegroeid. Uitbreiding van op dergelijke

1) Zie „Indische Gids” XLI No. 2 blz. 183 e.v. „Een beschouwing over het Zuid-Balische soebakwezen en zijn verwording, in verband met de voorgenomen vorming van waterschappen in Ned.-Indië”, door P. L. E. HAPPÉ c.i.

leest geschoeide waterschappen zou trouwens op Java, buiten de Vorstenlanden, in verband met de geheel verschillende agrarische verhoudingen, niet mogelijk zijn en bovendien al weinig zin hebben, aangezien het door deze Vorstenlandsche lichamen uitgeoefende waterbeheer minstens even kostbaar is gebleken, als dat in de Gouvernementslanden.

De vraag mag gesteld worden, waarom echter nooit een ernstige poging is gedaan, om op Java een soort soebakwezen in te voeren, als eerste begin van een *inlandsch* waterschapswezen; een soebakorganisatie ongeveer als op Bali, maar aangepast aan den anderen volksaard en waarbij het waterbeheer niet alleen doeltreffend is en het rechtsgevoel bevredigt, maar ook zóó eenvoudig is, dat de kosten ervan slechts een fractie zouden bedragen van die van het thans bestaande beheer. Van zoo'n soebakwezen, waarbij de bevolking *zelf* voor haar cultuur- en waterbelangen zorgt draagt en waardoor in hooge mate initiatief, gemeenschapszin en verantwoordelijkheidsgevoel worden aangekweekt, wordt immers het nut, zoowel uit sociaal als uit technisch oogpunt beschouwd, algemeen ingezien en erkend.

Er is wel eens naar voren gebracht, dat de Javaan nog niet rijp is voor een samenwerking, als in een soebakwezen noodig is en dat hem de daarvoor benoodigde gemeenschapszin ontbreekt. Zulke algemeene uitspraken, welke bovendien slecht gefundeerd lijken, wanneer men er zich rekenschap van geeft, dat eeuwen geleden op Java waarschijnlijk al een soebakwezen bestond, kunnen er echter niet de reden van zijn, dat men nimmer getracht heeft, om hier een soebakorganisatie tot stand te brengen.

Veeleer is die reden te zoeken in het feit, dat tot voor kort aan zoo'n soebakwezen in zeker opzicht niet bepaald *behoefte* bestond. Immers, het door den Irrigatiedienst uitgeoefende waterbeheer, dat in zijn technische volmaaktheid feitelijk niet in harmonische overeenstemming is met de andere, veel minder ontwikkelde onderdeelen van den inlandschen landbouw, schonk voldoende bevrediging. Wel is waar heeft dit waterbeheer een grooteren uitbouw van den Irrigatiedienst noodig gemaakt, doch blijkbaar speelden de daaraan verbonden kosten, in verband met den economischen bloei van het land en de belangrijke bijdragen van de suikerindustrie, niet zoo'n groote rol.

Thans echter, nu het geld wel een groote rol speelt, mag geacht worden, dat de tijd gekomen is, om ernstig te trachten, op Java een soebakwezen in te voeren. Gelukt n.l. deze poging, dan zal het thans bestaande waterbeheer belangrijk ingekrompen kunnen worden, terwijl later, wanneer uit de soebaks, waterschappen zullen zijn gevormd als in den zin van de wet, dit ingekrompen beheer verder zelfs geheel door die waterschappen zal kunnen worden overgenomen. De daardoor vrijkomende middelen aan arbeid en geld zouden dan door den Irrigatiedienst voor de uitvoering van productieve bevoeiingswerken kunnen worden aangewend.

In dubbel opzicht derhalve, zou de volkshuishouding met deze soebaks gebaat zijn; in de eerste plaats door de aankweeking van goede individueele en sociale eigenschappen in het volkskarakter en in de 2e plaats door de mogelijkheid, om zonder meerdere kosten, de technische bevoeiing uit te kunnen breiden, dus de kans op oogstmislukkingen te verkleinen. In 2er lei opzicht derhalve belangrijke opbouw, in stede van het in deze tijden dreigende spook van afbraak!

In het ondervolgende zal thans het vraagstuk nader ontvouwd worden, op welke wijze soebaks op Java kunnen worden ingevoerd en hoe daarbij de moeilijkheden, welke zich ten aanzien van de suikercultuur zouden voordoen, kunnen worden ondervangen of geëlimineerd.

Daarvoor moge allereerst de toestand bij de rijstcultuur in Zuid-Bali in herinnering worden gebracht.

In de aldaar voorkomende, diep ingesneden rivieren, treft men een 300-tal meerendeels hooge opstuwingen — aarden dammen — aan, voor de bevoeiing van even zooveel complexen, ter grootte van in maximum eenige duizenden h.a.

Zoo'n complex is onderverdeeld in natuurlijke bevoeiingsvakken of kringen, welke een oppervlakte beslaan van ± 100 bouw. Ze zijn derhalve ruim half zoo groot als de tertiaire vakken van de technisch bevoeide gebieden op Java, waarmede ze overigens geheel overeenkomen.

De verdeling van het bij de opstuwing afgetapte rivierwater, geschiedt voor het geheele bevoeiingscomplex evenredig aan het aantal „tenah's" dat uit iedere leiding bevoeid wordt. Aangezien

een „tenah” het oppervlak beteekent, dat met de éénheid van waterhoeveelheid van het bevoeiingscomplex — „tetek” — kan worden bevoeid, dus een grootte heeft, welke afhangt van grond- en terreinsgesteldheid ¹⁾, geschiedt die waterverdeeling niet evenredig aan het oppervlak der bevoeide gronden, maar *evenredig aan de behoefte dezer gronden*.

Meent een landbouwer voor zijn grond zeg $\frac{1}{2}$ tetek méér noodig te hebben, dan wordt diezelfde grond ook $\frac{1}{2}$ tenah grooter en is hij voor $\frac{1}{2}$ tenah meer dienstplichtig aan het onderhoud van alle waterwerken, waarlangs zijn aandeel water wordt aangevoerd. Ook moest hij daarvoor vroeger bovendien voor $\frac{1}{2}$ tenah meer grond- en waterbelasting betalen.

Hierdoor werd men in Zuid-Bali, waar niettegenstaande den geringen regenval, gemiddeld 70 bouw per km². stroomgebied wordt bevoeid, geprikkeld tot het zoo geboden, zuinige watergebruik en is men ten slotte in alle bevoeiingscomplexen gekomen tot een vaste verhouding, waarin het water over de leidingen naar de kringen wordt verdeeld. In deze verhouding wordt maar zelden en dan slechts in zeer geringe mate, een wijziging aangebracht.

De verdeeling volgens die vaste verhoudingen geschiedt door middel van eenvoudige verdeelwerken, welke, althans bij kleine en normale debieten, als volkomen overlaat werken. Bij zulke verdeelwerken, welke men bij *iedere* aftapping aantreft, geeft men de lengten der overlaten dezelfde verhouding, als die van het aantal daaruit bevoeide tenah's. Aangezien de kruinen dezer overlaten op eenzelfde niveau zijn gelegen, blijft dus de verhouding der daarmede bewerkstelligde verdeeling, die *overzichtelijk en voor eenvoudige lieden volkomen begrijpelijk is, voor het geheele bevoeiingsgebied constant bij wisselend debiet*.

Deze zelfde verdeeling past men ook in de kringen toe, tot voor de kleinste sawahleidingen; men vindt dus in deze slechts enkele liters aanvoerende leidingen, overal overlaatverdeelwerkjes. De eigenaar van zeg $1\frac{1}{2}$ tenah — deze worden tot in 8ste deelen afgerond — in een bevoeiingscomplex van zeg 900 tenah, weet dus dat hij steeds zijn rechtmatig aandeel n.l. $1\frac{1}{2}$ tetek of het $\frac{1\frac{1}{2}}{900}$

1) Een éénheid (tetek) beteekende oorspronkelijk de waterhoeveelheid benoodigd voor de bevoeiing van ongeveer $\frac{2}{3}$ bouw. Niet dit oppervlak echter, maar dat wat met 1 tetek wordt bevoeid, noemt men thans „tenah”.

deel van het afgetapte rivierdebiet ontvangt, maar ook nooit méér. Het is voor hem dus van groot belang, dat alle verdeelwerken en leidingen, waarlangs zijn aandeel water stroomt, goed worden onderhouden en weinig waterverlies geven.

Geheel los van het bandjarverband — bandjars zijn onderdeelen van een dessa — vormen de ingelanden van een bevoelingskring een vereeniging, de „soebak”, waarvan de voorzitter in een algemeene vergadering wordt gekozen.

Onder diens leiding houden de soebakleden iedere 35 dagen een verplichte vergadering — wegens niet verschijnen wordt men beboet — waarop alle aangelegenheden, de soebak betreffende, als plant- en golonganregelingen, onderhoud en herstelling van waterwerken enz. worden besproken.

De voorzitter, die de soebakkas beheert, het toezicht heeft op de waterwerken van de soebak en het onderhoud daarvan, geschillen beslecht en de politie-rechtspraak heeft, geniet groot aanzien, grooter dan dat der bandjarhoofden. Voor zijn eere-arbeid ontvangt hij dan ook geen schadeloosstelling, behalve eenige teteks water, vrij van dienstplicht en belasting.

Ook bestuurshoofden ontvangen vaak eenige teteks meer, dan hun toekomt. Waar deze meerdere hoeveelheden echter vaak in een regeling vastgesteld zijn, moet deze bevoordeeling van de bestuurshoofden minder beschouwd worden als een misbruik, dan wel als een deferentie voor hun positie. Misbruik van macht, om nog méér water te ontvangen, zou trouwens, bij de onafhankelijke positie welke het soebakwezen tegen over het dessabestuur inneemt, in het algemeen niet mogelijk zijn.

Aan het hoofd van alle, in een district — vroeger ondervorstendom — gelegen bevoelingscomplexen, staat een door de Overheid aangesteld persoon, die de geschillen tusschen de soebaks beslecht en over de rechtspraak der soebakvoorzitters in hoogere instantie beslist. Voor zaken, een bepaald complex betreffende, houdt dit hoofd vergadering met de soebakvoorzitters, die daartoe opgeroepen worden. Zulke besprekingen worden gehouden, indien herstellingen moeten plaats hebben aan prise d'eau, hoofdleidingen en hoofdverdeelwerken van het bevoelingscomplex, dan wel voor het vaststellen van golongan-regelingen tusschen de soebaks.

Bij deze regelingen, waarbij het bevoeiingscomplex meestal in slechts 2 golongans, ieder van een geheel aantal soebaks wordt verdeeld, gaat men uit van het principe, dat wanneer iemand — dus ook een geheele golongan — gedurende zekeren tijd een deel van zijn water uitleent, hij gedurende een even langen tijd, dat deel moet terugontvangen.

Door om beurten de overlaatlengte der leidingen gedurende zekeren tijd n.l. meestal 2 maanden, tot de helft te verkorten — men plaatst daartoe een blok op de overlaatkruin — krijgt alzoo eerst de eene golongan gedurende 2 maanden minder water en daarna, gedurende 2 maanden, de andere golongan. Alzoo ontvangen deze golongans om beurten ieder, gedurende 2 maanden, per tenah half zooveel water als de andere golongan. Deze verdeeling is niet alleen zeer eenvoudig, overzichtelijk en voor een ieder controleerbaar, maar bovendien ook juist, omdat bij de Balische bewerking, de rijst gedurende de 2 eerste maanden van haar cultuur gemiddeld $2 \times$ zooveel water noodig heeft, als gemiddeld gedurende de de 2 volgende maanden.

Het is in Bali dus gebleken, dat het niet noodig is om de waterverdeeling aan te passen aan de oogenblikkelijke waterbehoefte der gewassen, maar dat voor die verdeeling zeker met gemiddelde waterbehoefte over een lange periode (2 maanden) gerekend mag worden. Deze opvatting, welke volkomen doelmatig is gebleken, leidt tot een zeer vereenvoudigde en weinig kostbare exploitatie, welke geheel past in het kader van de ook dáár toch nog altijd op primitieven trap staande rijstcultuur.

Ook wanneer de golonganregelingen niet tusschen de soebaks, maar in de soebaks zelve plaats hebben, gaat men geheel op bovenbeschreven wijze te werk. Behalve golongans, past men in de soebaks echter ook beurtregelingen op kleine schaal toe. Zoo ziet men, dat bij 2 of meer landbouwers, na onderlinge bespreking, ieder beurtelings gedurende 1 etmaal al het water ontvangt. Ook wel treffen 2 soebakgenooten een regeling, waarbij die toerbeurten slechts enkele uren duren. Door uitbreiding van dit aantal uren tot 12 is zoo zelfs, geheel op eigen initiatief van de bevolking, een „dag en nacht” regeling ontstaan.

Deze laatste regeling, waarbij, het moge terloops worden opgemerkt, de ontvanger van het nachtwater zich volstrekt niet ach-

tergesteld voelt bij den ontvanger van het dagwater, wordt in sommige zeer waterarme gedeelten van Zuid-Bali ook op grootere complexen toegepast. Een der complexen ontvangt daarbij, gedurende de geheele cultuurperiode, enkel bij nacht het water; het volgende jaar echter dan, gedurende de geheele cultuurperiode, bij dag.

Bij al deze, uit den boezem der bevolking zelf voortgekomen regelingen, welke bij hun eenvoud het rechtsgevoel toch volkomen bevredigen, valt wel deze omstandigheid het meeste op, dat iedere landbouwer steeds *tevoren* weet, hoe lang en over welk aandeel van het afgetapte rivierwater hij beschikken kan. Hiernaar regelt hij de cultuur van zijn gronden; hij zal dus niet eerst gaan planten en daarna afwachten of hem wel voldoende water zal worden verstrekt, maar al naar gelang van zijn inzicht, na nauwgezette overweging, een deel van zijn grond, inplaats van met padi, eventueel met polowidjo beplanten. Op kleine schaal staat hij er dus precies zoo voor, als het irrigatiehoofd op Java, dat aan de hand van het beschikbare rivierdebiet, voor een bepaald bevoeiingsgebied het cultuurplan overweegt. Initiatief, verantwoordelijkheidsgevoel en zelfstandigheid worden door die waterverdeeling derhalve in hooge mate bij hem aangekweekt. En wat deze eigenschappen beteekenen bij het drijven van rijstcultuur, kan blijken uit de oogstresultaten van de Balische sawahs. Voor geheel Bali, het zeer waterarme Karangasemgebied inbegrepen, bedroeg in 1933 de oogst gemiddeld ruim 40 picol droge padi per bouw, dus nagenoeg het dubbele van de gemiddelde Java-productie. Dit kan, voor het betrekkelijk waterarme Bali zeker niet alleen het gevolg zijn van den vruchtbaarder grond, waarop al eeuwen lang, jaar in, jaar uit, zonder bemesting padicultuur wordt gedreven, maar moet ongetwijfeld grootendeels toegeschreven worden aan genoemde, door het soebakwezen ontwikkelde, superieure karaktereigenschappen.

Uit het voorgaande is kunnen blijken op welk een eenvoudige en toch doeltreffende wijze, alle vraagstukken, het waterbeheer betreffende, in Bali zijn opgelost.

Toch moet, zooals in het reeds genoemde artikel van schrijver dezes in „de Indische Gids” werd aangetoond, dit Balische water-

schapswezen als een zeer subtiële organisatie worden beschouwd, welke gemakkelijk verwordt, indien men, toestanden willende verbeteren of nieuwigheden willende invoeren, de grondslagen niet onderkent of uit het oog verliest, waarop de bestaansmogelijkheid van dit waterschapswezen berust. In verband hiermede moet het dan ook zeer gelukkig worden geacht, dat tot nog toe, de suikergrootindustrie zich niet in Bali heeft kunnen vestigen; wat een mogelijkheden tot het maken van het soebakwezen beïnvloedende fouten, zouden daarmede niet zijn ontstaan!

Met het oog op het hier gepropageerde waterschapswezen voor Java, is het echter van belang na te gaan, op welke wijze die suikerindustrie in Bali ingevoerd zou kunnen worden, *zonder* het soebakwezen te schaden.

De aandachtige lezer zal dadelijk inzien, dat zulks alleen maar mogelijk zou zijn, door die suikercultuur geheel te laten aanpassen aan de bestaande toestanden en rechtsopvattingen.

Ook de suiker zou dus, voor een zeker ingehuurd gebied, moeten volstaan met een, tevoren bepaald, vast aandeel water, waarover ze steeds absoluut zou mogen beschikken en dat ze, door plant- en golonganregelingen in dat gebied, tot zijn hoogste waarde zou kunnen benutten.

Om belangenstrijd bij de waterversprekking geheel te elimineeren, zouden slechts soebaks in hun geheel ingehuurd mogen worden; een regeling die voor de suiker groote voordeelen zou opleveren, aangezien een groot aaneengesloten suikereareaal, een groote bezuiniging beteekent op riettransport, administratie enz. Gedurende den inhuringstijd, welke dan moeilijk minder dan 18 maanden kan bedragen, zou de suiker de soebak naar buiten moeten vertegenwoordigen, dus haar aandeel aan dienstplicht en waterbelasting moeten opbrengen, onder vrijheid natuurlijk, om haar reeds afge oogste of nog niet beplante velden, aan de eigenaars in bewerking te geven.

De waterverdeeling tusschen de soebaks zou verder dan zoodanig moeten plaats hebben, dat de ingehuurde soebaks gedurende den eersten Oostmoesson, zeg 6 maanden lang, per tenah 2 à 3 × meer water ontvangen dan de andere soebaks, maar daarentegen in den Westmoesson geheel of bijna geheel, van bevoeiing verstoken blijven. Aangezien de Balische landbouwer daardoor in den

Westmoesson een grooter water aandeel zou terugontvangen, dan door hem in den Oostmoesson uitgeleend werd en een goede ruime Westmoessonbevloeiing hem vóór alles ter harte gaat, zou zoo'n waterverdelingregeling hem niet anders dan aangenaam kunnen zijn.

Tegen het inhuren van soebaks in hun geheel, zou zich op Java de bepaling uit de grondhuurordonnantie verzetten, waarbij voorgeschreven is, dat jaarlijks niet meer dan $\frac{1}{3}$ van het oppervlak van de gronden van een dessa ingehuurd mag worden. Deze bepaling, dateerende uit den tijd, dat het dessaverband nog veel hechter was dan tegenwoordig, is wel de hoofdoorzaak geweest, dat het waterbeheer op Java is moeten uitgroeien tot de thans bestaande organisatie. Ze is oorzaak dat men, in de voorname suikerstreken, in iederen bevloeiingskring (tertiair vak) overal verspreid liggende, kleine complexen aantreft, beplant met suikerriet in veelal verschillend stadium van ontwikkeling en waterbehoefte.

Teneinde het water naar die kringen behoorlijk te kunnen verdeelen, ontvangt de irrigatiedienst van haar personeel iedere 7 tot 14 dagen een opgaaf van de oppervlakten, welke in iederen kring met suikerriet, padi en polowidjo zijn beplant en van den stand dezer culturen.

Aan de hand van deze gegevens, van de terreinscoëfficiënten, van de aangenomen waterbehoeften der verschillende gewassen — welke met haar stand wisselen — en de waargenomen rivierdebieten, berekent men dan voor de volgende periode van 7 tot 14 dagen de verhouding, waarin het water naar de kringen moet worden verdeeld en hoe de verdeelwerken moeten worden afgesteld ¹⁾. Zoowel suikerfabrikant als tani planten dus — practisch gesproken — naar believe en wachten van de Overheid af, dat

1) Deze eisch van regelbaarheid heeft geleid tot het uitdenken en bouwen van allerlei typen van verdeelwerken, welke men op de af te tappen hoeveelheden water in liters/sec. nauwkeurig kan afstellen, maar welke verdeelwerken, hoe vernuftig ook, bijna allen het nadeel hebben, dat de schuif in verticale richting werkt, waardoor een eenmaal ingestelde verhouding, bij veranderd debiet, zich wijzigt. Tengevolge van de steeds veranderlijke rivierdebieten is men dan ook genoodzaakt om ook gedurende de periode, dat het water in een zekere vastgestelde verhouding naar de kringen wordt verdeeld, die aftappingen bij alle verdeelwerken dagelijks opnieuw af te stellen.

deze voor voldoende water zorgt. Dus juist andersom als in Bali, waar de landbouwer zijn bepaald aandeel water ontvangt en daarnaar de cultuur van zijn gronden regelt en bij welke regeling het water ook tot zijn grootste waarde wordt benut.

Door deze overheidszorg, welke veel tijdroovenden administratieven arbeid en speciaal personeel vordert, verliest de tani, inzake de bevoeiing zijner gronden, alle verantwoordelijkheidsbesef. Aangezien de aanvoer van zijn water door de overheid geregeld wordt en hij zich voor het verkrijgen ervan, geen moeite behoeft te getroosten, boezemt hem het geheele irrigatiesysteem weinig belangstelling in, zoo weinig zelfs, dat hij er moeilijk toe te brengen is, om de leidingen in zijn eigen kring, te helpen onderhouden. Insteede van initiatief en verantwoordelijkheidsgevoel, worden den tani met dit systeem de tegenovergestelde eigenschappen bijgebracht.

Ook echter voor de suiker, is deze toestand verre van ideaal. Niet alleen toch veroorzaken de verspreid liggende tuintjes een lastiger toezicht, meer administratie en een duurder riettransport, maar ook heeft deze cultuur, omdat de overheidszorg voor de waterverdeeling zich niet tot *in* de kringen kan uitstrekken — dit zou veel te kostbaar worden — veelal toch nog te kampen met de waterverstrekking. Deze waterverstrekking immers, waarbij de belangen van bevolking en suiker lijnrecht tegenover elkander staan, zal altijd aanleiding geven tot twisten, waterdiefstal enz. terwijl, het behoeft wel geen nader betoog, ook de invloed van geld en macht, daarbij een minder gewenschte rol kan spelen.

Tenslotte zou ook voor den irrigatiedienst, verandering van den toestand welkom zijn. Door de zorgen voor de waterverdeeling en het waterbeheer en mede tengevolge van de toenemende landsadministratie wordt deze dienst belast met zeer veel werk, dat buiten haar eigenlijk technisch arbeidsveld is gelegen.

Ongetwijfeld zouden, door inkrimping van dien administratieven arbeid met als gevolg bezuiniging en omzetting ervan in productieve irrigatiewerken, de technische capaciteiten van dezen dienst beter tot haar recht komen.

Wanneer men nu bedenkt, dat met het gelukken van een soebakwezen op Java, de bovengeschetste bezwaren, welke het huidige

waterbeheersysteem medebrengt voor den inlandschen landbouw, de suikerindustrie en den irrigatiedienst, voor een groot deel ondervangen zullen kunnen worden, dan mag thans, nu door de ongunst der tijden die bezwaren zooveel te meer klemmen, terwijl de verminderde suikeraanplant de gelegenheid daartoe zoo gunstig maakt, zeker wel ernstig overwogen worden, om zoo'n soebakwezen hier in te voeren.

Waar zoo'n poging zeker zal mislukken, wanneer de suiker niet in staat gesteld wordt, dergelijke soebaks in hun geheel in te huren, zal dan vóór alles, de bepaling uit de grondhuurordonnantie, die zich tegen zoo'n inhuur verzet, gewijzigd moeten worden. Daarbij zal dan het dessaverband meer op den achtergrond geschoven moeten worden, hetgeen echter, in deze tijden van voortschrijdende sociale ontwikkeling, eerder als een voor- dan als een nadeel aangemerkt zou kunnen worden. Bovendien passen de nog steeds bestaande, sectarische dessaverhoudingen niet in een soebakwezen, dat zoo onafhankelijk mogelijk van het dessabestuur behoort te staan en om die reden alleen al, zal iedere maatregel, waardoor het dessaverband lossen wordt, toegejuicht moeten worden.

Voor een proef tot invoering van een soebakwezen, zal zich een niet te groot technisch bevoeid gebied het beste leenen, vooral indien de daarin voorkomende tertiare vakken zóó klein zijn, dat ze ongesplitst een soebakkring kunnen uitmaken. In de vaste verhouding, waarin het water naar deze kringen wordt verdeeld, zal behalve in geval van golonganbeplantingen en verhuur van een soebak aan de suiker, nimmer verandering aangebracht mogen worden. Hierdoor zal de irrigatiedienst van zeer veel werk ontlast worden; slechts zal ze er alleen nog maar voor moeten zorgen, dat die verhouding van de waterverdeling behouden blijft. Helaas zal dit, met het oog op de constructie der bestaande verdeelwerken, nog veel zorg vereischen. Blijken de soebaks echter levensvatbaar te zijn, dan zal ook deze zorg ontgaan en verder op personeel bezuinigd kunnen worden, wanneer de verdeelwerken worden omgebouwd. Een ombouw zóódanig, dat bij veranderlijk debiet, de verhouding der afgetapte hoeveelheden water constant blijft, en welke ombouw in vele gevallen, zoo noodig met zeer weinig middelen zal kunnen plaats hebben.

Ook in de kringen zelf, zal de verdeeling in *vaste* verhoudingen moeten plaats hebben en zal dus overal, waar men een aftapping heeft of een sawahleiding zich splitst, een eenvoudig verdeelwerkje van inlandsch materiaal aangebracht moeten worden.

Moeilijker zal het echter zijn, om bij de bestaande dessaverhoudingen, een kringvereeniging tot stand te brengen, waarvan dan een oeloe² voorzitter moet zijn. Hierbij zal de hulp en leiding van het hoogere inlandsche bestuur niet ontbeerd kunnen worden.

In het reeds meer genoemde artikel in „de Indische Gids”, over het Balische soebakwezen, was schrijver dezes destijds van meening, dat zoo'n leiding zeker niet van het — inlandsche — B. B. moest uitgaan, bevreesd als hij was, dat die leiding weer gedelegeerd zou worden aan de dessahoofden. Immers, een der hoofdvoorwaarden voor het kunnen bestaan van een soebakwezen, is juist haar onafhankelijkheid van het dessabestuur. Wordt dit door hen echter goed ingezien, dan zullen wedono's en assistent-wedono's, althans in het begin, de aangewezen personen zijn, om die leiding te geven. De oeloe² moet dan dus een aan den wedono of assistent-wedono ondergeschikt persoon worden, behoorende tot een organisatie die niet onder, maar *naast* het dessabestuur staat. Blijken de soebaks wortel te kunnen schieten in de inlandsche maatschappij, dan zal die leiding van den wedono, later wellicht vervangen dienen te worden door die van een hoofdoeloe², aangesteld voor het geheele bevoelingsgebied.

Het ingaan op verdere details, inzake de organisatie van een Javaansch soebakwezen, heeft hier thans geen zin, aangezien veel afhankelijk zal zijn van plaatselijke omstandigheden en verhoudingen. Zoo kunnen de vragen, of een gedeeltelijke omzetting van de landrente in een waterbelasting wenschelijk is en of de oeloe² als collecteur van de landrente moet optreden, onbesproken blijven; evenzoo de vraag, of de opperste leiding in zake het zoo vereenvoudigde waterbeheer zal moeten berusten bij den irrigatiedienst, het B. B. of den Landbouwvoorlichtingsdienst.

Ongetwijfeld zullen velen der hierboven, voor het invoeren van een soebakwezen noodzakelijk geachte veranderingen in den bestaanden toestand — o.a. wijziging der grondhuurordonnantie — in bepaalde kringen als een bezwaar aangevoeld worden. Deze be-

zwaren mete men echter niet te breed uit, aangezien ze immers ongetwijfeld in het niet zullen vallen tegenover de zeer groote voordeelen, welke de soebaks met zich mede zullen brengen; niet alleen voor den inlandschen landbouwer, maar ook voor de suiker-industrie en den irrigatiedienst.

Moge dan ook door de Overheid, juist nu, in deze tijden van depressie en afbraak, spoedig tot het nemen van een proef met een soebakwezen besloten worden, met het slagen waarvan, een groot opbouwend werk zal zijn tot stand gebracht.

Semarang, Juli 1934.

De Rubberhandel in de Hoeloe Soengei

door

Dr. J. C. W. CRAMER.

1. Economische beteekenis der bevolkingsrubber voor het geld-inkomen der bevolking in het gewest.

De Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wordt als producent van bevolkingsrubber slechts overtroffen door Djambi en de Westerafdeeling van Borneo; en dan gewoonlijk in niet zeer sterke mate.

Volgens de „Berichtgevingen over de Bevolkingsrubbercultuur” voerde het gewest uit:

In 1927	18.500	ton of	18%	v. d.	totaal uitvoer uit Ned.-Indië			
„ 1928	17.200	„ „	18%	„ „	„	„	„	„
„ 1929	21.400	„ „	20%	„ „	„	„	„	„
„ 1930	17.900	„ „	20%	„ „	„	„	„	„
„ 1931	16.300	„ „	19%	„ „	„	„	„	„
„ 1932	10.500	„ „	17%	„ „	„	„	„	„
„ 1933	23.500	„ „	21%	„ „	„	„	„	„

Uit de uitvoerstatistiek blijkt de economische beteekenis dezer cultuur onmiddellijk. Bezien we b.v. de cijfers over 1932, het jaar van den kleinsten uitvoer sedert 1927 bij de laagste prijzen.

Totaal bedraagt over 1932 de uitvoerwaarde voor het gewest Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bijna f 57.000.000 (f 48.000.000 naar het buitenland en f 9.000.000 intergewestelijk). Echter vertegenwoordigt het overgrootste deel daarvan den uitvoer van aardolie, aardolieproducten en steenkool. Dit gedeelte uitgezonderd, rest er nog slechts een uitvoerwaarde van rond f 11.400.000, waarvan omstreeks f 1.140.000 rubberuitvoer is. Van dat laatste is weer rond f 860.000 de waarde van rubber-

export, onderworpen aan de betaling van uitvoerrecht, dus bevolkingsrubber.

De voornaamste bevolkingsproducten, gerangschikt naar hun uitvoerwaarde in 1932, zijn:

Peper	ter waarde van	f 1.585.000
Rotting	„ „ „ „	1.055.000
Huiden en leer	„ „ „ „	945.000
Rubber	„ „ „ „	860.000
Visch	„ „ „ „	795.000
Matwerk	„ „ „ „	500.000
Copra en andere klapper- producten	„ „ „ „	325.000
Hout	„ „ „ „	315.000
Getah	„ „ „ „	275.000
Harsen	„ „ „ „	160.000
Samen		f 6.815.000

De rubberuitvoerwaarde vormt 12,6% van dit totaal.

Echter ook deze cijfers geven nog een te weinig scherp beeld van de beteekenis der bevolkingsrubber, daar zij op een te groote eenheid, het *geheele* gewest, betrekking hebben. Immers de rubberaanplant is niet over het geheele gewest verspreid, de rubbercultuur is vooral geconcentreerd in de Hoeloe Soengei. En ook in de Hoeloe Soengei is het echte rubbergebied weer vooral de Noordelijke helft, de onderafdeeling Tandjoeng en het Oostelijk gedeelte der onderafdeelingen Amoentai en Barabai, terwijl ook in het Oostelijk gedeelte der Zuidelijke helft, tegen de heuvels van het Meratoesgebergte in de onderafdeelingen Kandangan en Rantau, een strook van rubbertuinen aangetroffen wordt. De Zuidelijke helft der Hoeloe Soengei bestaat voor een groot deel uit moerasgebied, waar echter, grenzende aan de heuvels in het Oosten, groote sawahcomplexen in liggen, terwijl ook in het midden — vanaf het riviereiland Alabio tot Amoentai, Kloea en Tandjoeng — belangrijke complexen sawah worden aangetroffen.

Zeker zijn er ook rubbertuinen buiten de Hoeloe Soengei. Evenwel alleen de afdeeling Koeala Kapoeas kan op een uitvoer van eenige beteekenis tegenover dien der Hoeloe Soengei bogen. Volgens schatting van plaatselijke deskundigen zou omstreeks 80% van de bevolkingsrubber, vanuit Bandjermasin uitgevoerd, komen

uit de Hoeloe Soengei. De rubberexporten uit andere havens van het gewest zinken tegenover den uitvoer uit Bandjermasin in het niet.

Het rubbergebied bij uitnemendheid in het gewest is dus de Hoeloe Soengei, en daarvan weer de onderafdeelingen Tandjoeng, Amoentai en Barabai. Het aangeduide rubbergebied heeft als verdere belangrijke bevolkingscultures slechts den sawah-rijstbouw en de klapperaanplant. Rubber en copra, alsmede de uitvoer van poeroenmatten, zijn er de voornaamste bronnen van geldinkomen. Wat de poeroenmatten betreft, de uitvoer daarvan is sterk afgenomen; zij worden vooral gebruikt als verpakkingsmateriaal voor tabak ter Oostkust van Sumatra en in Oost-Java, in welke beide gebiedsdeelen de tabakscultuur in de laatste jaren juist terugliep, gevolg van malaise en restrictiemaatregelen. Groote verdiensten haalt de bevolking uit de mattenvlechterij niet meer; men betaalt in de kampong dikwijls slechts 16 cts per 10 matten, terwijl het vlechten alleen van één mat reeds een dag arbeid kost. Ook de copraprijzen zijn steeds verder gedaald, tot zulk een laag peil, dat de uitvoer nauwelijks meer loonend wordt geacht. Slechts de rubber blijft dus over als product, dat eenigermate aanzienlijke geldverdiensten kan afwerpen. De mogelijkheid daartoe bestaat reeds, wanneer per 100 KG natte slabs f 8.— à f 10.— wordt betaald op de groote passars, zelfs wel bij nog iets lager prijzen.

Aannemende, dat een tapper per dag omstreeks 5 KG natte rubber binnenbrengt, zou hij, bij prijzen van f 8.— à f 10.— per 100 KG natte slabs op de groote passars (Amoentai en Barabai), in de kampong van den opkooper ongeveer 25 cts krijgen voor zijn dagproductie. De opkooper koopt immers in de kampong slabs met vaak nog 70% watergehalte, de prijzen op de groote passars hebben betrekking op slabs met 40% à 50% watergehalte. Prijzen van f 8.— à f 10.— per 100 KG werden, vóór de invoering der rubberrestrictie, op de groote passars in het gewest betaald bij Singaporenoteeringen — telegrafisch naar de Hoeloe Soengei doorgeseind — van omstreeks f 30.— per 100 KG standard sheets. Evenals in geheel Nederlandsch-Indië, is thans in de Hoeloe Soengei gezinstap het overheerschend arbeidssysteem. Neemt men nu aan, dat 3 mensen uit een gezin tappen, dan komt men dus, in de gegeven omstandigheden, tot een dagverdienste per gezin

uit de rubber van 75 cts. Dat is niet bijzonder veel, echter toch voor inheemsche verhoudingen in den tegenwoordigen tijd een de moeite loonend bedrag. Het cijfer van 75 cts — er zij den nadruk op gelegd — beschouwe men slechts als een zeer ruw gemiddelde.

Het verkrijgen van een eenigszins aanzienlijk geldinkomen is voor de bevolking der Hoeloe Soengei een noodzakelijkheid. Immers wel beschikt zij over uitgebreide sawahcomplexen, die bij integraal slagen van den oogst ruim in de voedselbehoefte zouden kunnen voorzien, doch juist dit volledig en overal slagen van den oogst is niet het normale geval. De sawahbouw in deze afdeeling heeft door ongunstige hydrologische omstandigheden — slechten waterafvoer — een groot risico. Men kan bijna zeker zeggen, dat steeds slechts ongeveer de helft van de oogsten slaagt. In een nat jaar heeft men groote mislukkingen op de echte moerassawah's door bandjirs en in het algemeen een te veel aan water; in een droog jaar krijgt men groot mislukkingen op de sawah's tegen den heuvelvoet door watergebrek. Uitgebreide, doeltreffende irrigatiewerken schijnen op groote terreinbezwaren en hooge kosten af te stuiten. Zoodoende komen in de Hoeloe Soengei wel jaarlijks plaatselijke padi-overschotten voor, doch daar staan ook jaarlijks plaatselijke padi-tekorten tegenover. Die tekorten kunnen slechts aangevuld worden door aankoop met geld. Wil een redelijk welvaartspeil in de afdeeling gehandhaafd blijven, dan zal de bewoner der Hoeloe Soengei dus voor het geval van rijsttekort over geldverdiensden moeten kunnen beschikken.

Daarbij is deze afdeeling het dichtst bevolkte gebied van het gewest, telt 550.000 inwoners, waarvan ongeveer de helft in de rubberstreken woont. De bevolkingsdichtheid is 71 zielen per Km², een hoog cijfer voor de Buitengewesten. Deze bevolking, Bandjareezen, behoort tot de meest ontwikkelde volksgroepen in ons Indië; zij leeft reeds voor een groot deel in de geld- en verkeershuishouding, kent velerlei behoeften, die niet meer door eigen producten bevredigd kunnen worden, waarvoor de bevredigingsmiddelen aangekocht moeten worden. Ook dit doet de rubber, als bron van geldinkomen, in de Hoeloe Soengei van veel meer beteekenis zijn dan b.v. in de Doesoelanden of Koeala Kapoeas. De daar wonende Dajaks kunnen bij het uitvallen van geldverdiensden zonder al te veel te moeten opofferen aan welbehagen op de

eigen productie, voldoende voor hun nog vrij primitief levenspeil, terugvallen. In de, door ontwikkelde Maleiers bewoonde, afdeeling Z. O. Kust van Borneo is het weer de peper, die voor het geldinkomen zorgt, de rubber beteekent daar niet veel.

Tenslotte moge erop gewezen worden, dat men zich van de bestaande welvaart in de Hoeloe Soengei — steeds aangehaald als één der welvarendste gedeelten der Buitengewesten — geen overdreven voorstellingen moet maken. Welvaart is een zeer betrekkelijk begrip, het gaat er slechts om wat men als maatstaf neemt. In de Hoeloe Soengei treffen de vele groote, houten huizen — gebouwd in de jaren van hoogconjunctuur in de rubber — doch overigens is er van uiterlijke kenmerken van bijzondere welvaart weinig te bespeuren. Automobielen zijn er thans zeer schaarsch, de wegen veelal vrij slecht — de bevolking viel grootendeels terug op prauw- en kartransport, hetgeen eenerzijds minder om goede wegen vraagt, anderzijds de wegvernieling erger maakt. De kleding der bevolking is zeker niet beter dan op Java, slechts ziet men de vrouwen nog veel gouden sieraden dragen; de meubilering der huizen staat bij die van Javaansche huizen achter. Geenszins verkrijgt men den indruk van een hooger welvaartspeil bij den Bandjareeschen kampongman boven dat van den tani in vele Javaansche regentschappen (b.v. Malang of Magelang). Behalve de mooie huizen, schijnt er weinig over te zijn van de rijkdommen uit de goede rubberjaren.

2. *Beschrijving van den Rubberhandel in groote trekken.*

Vrijwel alle bevolkingsrubber uit de Hoeloe Soengei gaat naar Singapore in den vorm van natte slabs, scraps en lumps. Zooals begrijpelijk is, vormen natte slabs het leeuwendeel van de export; scraps en lumps zijn bijproducten. Wel heeft ook Bandjermasin een remillinginstallatie, n.l. die der „Nomura Oost-Indische Cultuur Maatschappij”, en nog twee kleine Chineesche fabriekjes; echter haar capaciteit is slechts beperkt. De groote massa der bevolkingsrubber wordt door Chineesche exporteurs naar Singapore verhandeld.

Het aantal schakels tusschen exporteur en producent kan men niet groot, tenminste niet te groot, noemen. De natte rubber wordt in de kampongs, of liever in de tuinen, opgekocht door Bandja-

reesche „pemblantikans”. Deze brengen het product in partijen van tot 5000 à 6000 KG, gewoonlijk echter niet meer dan 3000 à 4000 KG, naar de wekelijksche rubberpassars, waar het opgekocht wordt door Chineesche handelaren, meest uit Bandjermasin. Die Chineezzen doen de rubber vervoeren naar de hekwielers te Amoentai of — indien dat dichterbij is — Negara. Met den Chineeschen handelaar gaat de rubber per hekwiel naar Bandjermasin en wordt daar aan exporteurs verkocht, die verder verschepen naar Singapore, waar de Chineesche remillers dan tenslotte het bevolkingsproduct koopen.

Het bovenstaande is een schetsmatig beeld van het gewone verloop van den handel; afwijkingen daarvan komen natuurlijk voor, hetgeen vanzelf hieronder ter sprake zal komen.

3. *Functie der verschillende schakels in den handel.*

Aan het eene uiteinde van den weg, die de rubber in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo doorloopt, staan duizenden tuineigenaren, aan den anderen kant een betrekkelijk gering aantal Chineesche exporteurs. B.v. is het aantal exporteurs, dat geregeld per K.P.M. naar Singapore rubber afscheept, niet grooter dan ruim een tiental, en dit zijn alle exporteurs van beteekenis.

Deze exporteurs zijn niet uitsluitend op rubber gespecialiseerd, doch doen evenzeer in andere producten, b.v. rotting en getah. Zelf kunnen zij de duizenden tuineigenaren niet bereiken; zij gaan trouwens niet zelf het binnenland in, hun zaken binden hen aan de hoofdplaats. Een eigen opkooporganisatie in dienst te nemen, zou weer veel te kostbaar voor hen worden; immers het aanstellen van een zwerm opkoopagenten door elken afzonderlijken exporteur eischen, welke agenten zeer moeilijk zouden kunnen worden gecontroleerd.

Met een eigen opkooporganisatie zou de exporteur het prijsrisico van het product langer moeten dragen; vanaf den opkoop in den tuin tot de aankomst in Bandjermasin, d.i. ongeveer een week, langer. Daartoe missen de Bandjermasinsche exporteurs voldoende kapitaalkracht en bevatte het te verwachten prijsverloop van bevolkingsrubber te veel speculatieve elementen — althans vóór de invoering der rubberrestrictie. De risicofactor is na de restrictie kleiner geworden, daar deze restrictie juist o.m. ten

doel heeft een stabilisatie van den rubberprijs. Slaagt zij er op den duur in dit doel te bereiken — hetgeen echter eerst zal moeten blijken uit een ervaring over een behoorlijk lange periode, minstens van een jaar — dan zouden zich wellicht mogelijkheden openen tot gedeeltelijke uitschakeling van den zelfstandigen tusschenhandel in het gewest door de ontwikkeling van een plaatselijk rubberverwerkingsbedrijf. Hierover later meer. Tot nu toe konden de tusschenhandelaren niet gemist worden, viel hun de taak toe de rubber uit de kampongtuinen tot groote partijen te verzamelen en zelfstandig een tijd lang het prijsrisico te dragen gedurende het doorloopen van den weg: kampongtuin tot verwerkingsinstallatie in Singapore.

Ook nu stuurt de exporteur soms wel enkele eigen opkoopters het binnenland in, doch die eigen opkoop blijft een uitgesproken aanvullend karakter dragen, van uitschakeling van den tusschenhandel kan niet worden gesproken.

Niet slechts de belangen van exporteurs worden door het bestaan van een zelfstandigen tusschenhandel gediend. De tuineigenaren willen zoo spoedig mogelijk geld zien voor hun rubber. Zij willen niet wachten op den wekelijkschen passardag, doch wenschen liefst dagelijks, althans 2- of 3-maal per week, hun product in geld om te zetten. Bovendien zou het hun te lastig en te onvoordeelig zijn de rubber zelf naar de, vaak ver gelegen, passars te brengen. Ook zij hebben daarom behoefte aan een tusschenhandel, dien van de Bandjareesche pemblantikans, die hun enkele malen per week het product afkoopt en voor het vervoer naar de passars zorg draagt. Groote tuineigenaren, meer welgestelden, die niet zoo dadelijk om contanten verlegen zitten, ziet men inderdaad zelf op de passars verschijnen, tenminste wanneer zij te ver weg wonen. Het grootste aantal tuinbezitters doet dat echter niet, verkoopt aan een pemblantikan.

De rubberpassars zijn de centrale verzamelpunten voor de rubber uit het omliggend gebied. Van hieruit zwermen de pemblantikans op de fiets uit, dikwijls met een familielid of koelie als helper bij zich. Betreft het afgelegen tuinen, dan gaat de rubber wel eens door de handen van twee pemblantikans; de eerste koopt in de tuinen op en verkoopt op kleine locale passars aan een grooter handelaar, die het product dan naar de groote passar

brengt. Wat het overgrootste deel der verhandelde rubber betreft, schijnt dit aantal van twee pemblantikans, als schakel tusschen producent en Chineesch tusschenhandelaar op de grootte passer, wel reeds het maximum te zijn.

Evenals van den Chineeschen tusschenhandelaar, is de functie van den pemblantikan die van verzamelen en zelfstandig dragen van het prijsrisico gedurende zekeren tijd, n.l. 3 à 4 dagen.

Over de prijsbepaling even het volgende. De prijzen regelen zich naar de Singapore-noteeringen voor standard sheets; de opkooprijzen voor bevolkingsrubber reageeren op die noteeringen zeer sterk, terwijl die Singapore-prijzen, althans vóór de rubber-restrictie werd doorgevoerd, van dag tot dag nogal schommeling konden vertoonen. Dagelijks seint het Nederlandsche Consulaat te Singapore de noteeringen voor standard sheets naar den Resident te Bandjermasin, die deze onmiddellijk laat doorgeven naar de bestuurskantoren in het binnenland. Aan de kantoren van de districtshoofden worden zij daarop bekend gesteld (op borden geschreven), eveneens aan de ingangen der rubberpassars.

Op de passars kent men dus de Singapore-noteeringen en ook de uitzwermende pemblantikans zorgen wel daarvan op de hoogte te zijn. Valt echter de prijs plotseling één of meer centen per pond, dan kan de pemblantikan op zijn opgekochte rubber in enkele dagen toch nog verlies lijden. Daarbij komt de quaestie van beoordeeling van het watergehalte der opkooprubber. Het is moeilijk dat watergehalte nauwkeurig te bepalen. De schatting van pemblantikan en Chineeschen tusschenhandelaar kunnen nog wel eenige percenten uiteenloopen, hetgeen hun aanbod- en vraagprijs op de passer beïnvloedt.

De grootte rubberpassars, waar pemblantikans en Chineesche tusschenhandel elkaar ontmoeten, zijn rubberbeurzen in zakformaat. Op grond van de laatstbekende Singaporenoteeringen worden hier zaken gedaan. De tot stand komende prijzen dragen daarbij vaak een sterk speculatief karakter, daar immers de rubber eerst over een 14 dagen in Singapore zal zijn. De verwachting omtrent het toekomstig prijsverloop te Singapore spreekt dus een ernstig woordje mee bij de prijsbepaling. De quaestie van het, niet nauwkeurig te bepalen watergehalte, verscherpt dan nog het speculatieve element in den prijs.

De meeste partijen verhuizen direct van den pemblantikan naar een Chineeschen handelaar. Echter komen er ook wel zaken — op basis van verschillend inzicht in de te maken prijzen, in verband met de verwachtingen omtrent de toekomstige prijzen te Singapore — tusschen pemblantiks onderling en Chineesche handelaren onderling tot stand.

De Chineesche tusschenhandelaar is meestal in Bandjermasin gevestigd, al woont een enkele ook te Amoentai of Barabai en gokt eigenlijk met de Bandjermasinsche handelaren mede. Hij komt met den hekwier over de Negararivier naar boven. De hekwier gaat door naar Amoentai, de Chinees stapt in Negara af en bezoekt achtereenvolgens de grootere wekelijksche rubberpassars, waarvan de voornaamste wel zijn die te Kandangan, Barabai, Birajang, Batoemandi, Kloea en Amoentai. De grootste passars zijn ongetwijfeld die van Barabai en Amoentai, waar wekelijks soms 200.000 à 300.000 KG natte rubber wordt omgezet, zelfs wel meer. Alle mogelijke factoren hebben op den aanvoer in een bepaalde week invloed, b.v. doen lage prijzen, veel regen, het bezig zijn met de sawahbewerking, het beschikken over voldoende contanten na den oogst, het tappen sterk afnemen. Werken enkele dier factoren samen, dan worden zelfs op deze beide groote passars soms slechts enkele tienduizenden KG omgezet.

Men denke niet, dat de Chineesche tusschenhandelaar slechts de zeer groote passars bezoekt; ook op kleine passars, als Karang Djawa en Iloeng, ziet men hem verschijnen. De Chinees streeft er uit eigen belang naar zoo dicht mogelijk bij den producent te komen. Maar hij moet weer met den hekwier mee terug naar Bandjermasin, zoodat hem den tijd ontbreekt om zelf bij de tuinbezitters te gaan opkopen. Het aantal van deze Chineesche tusschenhandelaren is alweer niet zoo groot, dat de schakel van de pemblantiks gemist kan worden. De Chineesche tusschenhandelaren zijn nog veel minder kapitaalkrchtig dan de exporteurs, zij zijn dus nog veel minder bereid dan deze om een eigen opkooporganisatie in dienst te nemen en langer dan strict noodig is het prijsrisico te dragen. Het is bovendien zeer te betwijfelen of de pemblantiks er veel voor zouden gevoelen in dienst van Chineesche patroons te treden. De handelsnaijver tusschen Bandjareezen en Chineezzen is groot, het onderling vertrouwen gering.

Trouwens ook binnen elk dier beide groepen zelve is de wederzijdsche naijver groot, het wederzijdsch vertrouwen gering.

De door de Chineezzen opgekochte rubber gaat per prauw, per kar of per auto naar de dichtstbij gelegen aanlegplaats van den hekwieler, hetzij Amoentai, hetzij Negara. 's Woensdag in den middag vertrekken de booten — behalve hekwieliers ook stoombootjes, waaraan prauwen met rubber zijn vastgesjord — van Amoentai; 's Donderdags in den ochtend komen ze te Bandjermasin aan, waar de rubber aan exporteurs wordt verkocht. Ongeveer 's Zaterdags gaan de booten dan weer stroomop naar Amoentai.

De exporteurs verschepen de door hen gekochte rubber meest direct met de K.P.M. of één der Chineesche booten van de Ban Ho Guan-lijn naar Singapore. Het aanhouden van voorraden is geen regel, noch bij exporteurs, noch bij de beide schakels van den tusschenhandel, noch bij producenten. De kapitaalkracht van den Borneohandel is te gering om speculatie op prijsstijging op deze wijze aan te durven.

De tijdruimte tusschen tappen der rubber en export kan gesteld worden op ongeveer 2 à 3 weken; n.l. hoogstens 1 week van tap tot groote passar — dus in handen van tuinbezitter en pemblantikan, hoogstens 5 à 6 dagen van passar tot Bandjermasin — dus in handen van den Chineeschen tusschenhandel, hoogstens 4 à 5 dagen te Bandjermasin, wachtende op verscheping — dus in handen van den exporteur. De exporteur draagt echter nog verder het prijsrisico 4 à 5 dagen, n.l. totdat de rubber te Singapore is verkocht.

4. Onmogelijkheid van uitschakeling van den tusschenhandel.

Uit het voorgaande is wel gebleken, dat pemblantikanen en Chineesche tusschenhandel een natuurlijke en nuttige functie vervullen, niet onnoodige kettinghandelaars mogen worden genoemd. Uitschakeling van één of wel beide dier groepen stuit op groote bezwaren. Reeds is uiteengezet waarom niet is te verwachten, dat exporteurs zelf een opkooporganisatie in dienst nemen, noch dat de tuineigenaren zelf hun rubber naar Bandjarmasin brengen. Er zijn wel eens bezitters van groote tuinen, die niet te ver af wonen, die zelf naar Bandjarmasin komen om hun rubber bij exporteurs aan te bieden; echter zulks blijft uitzondering.

Hier moge vermeld worden, dat de gezaghebber van Barabai in

samenwerking met den landbouwconsulent en den administrateur der Volkscredietbank gepoogd heeft een drietal bezitters van groote tuinen te Barabai, hadji's van bekende energie en handelstalent, te brengen tot het vormen van een kongsie, die het eigen product zelf naar Singapore zou verschepen en aldaar verhandelen. Geen moeite bleef gespaard om het voorstel zoo aantrekkelijk mogelijk te maken; de medewerking der K.P.M. werd ingeroepen en verkregen, een makelaar te Singapore werd bereid gevonden de rubber voor hen te verkoopen echter nog steeds is niets verscheept, hoewel sindsdien maanden verliepen. Twee van de hadji's trokken zich openlijk terug, de derde schuift de zaak op de lange baan, heeft blijkbaar ook niet veel lust in het experiment. Dat is ook zeer begrijpelijk. Het plan werd opgeworpen lang voor de doorvoering der rubberrestrictie, toen de prijzen te Singapore verre van stabiel waren. Het in eigendom houden van de natte rubber tot den verkoop te Singapore bracht dus een speculatie op het prijsverloop mede, die bij stijgende markt groote winsten zou hebben kunnen afwerpen, doch waarbij men in een dalende markt leelijke klappen kon oploopen. De kapitaalkracht, en in het bijzonder de beschikkingsmacht over contante middelen, bij de bevolking is te gering om zulk een risico te kunnen aanvaarden. Eventueele verliezen van beteekenis zouden te groote gevolgen met zich mede sleepen voor het evenwicht der financieele huishouding.

Men zou zich kunnen voorstellen, dat de tuineigenaren althans de pemblantikans uitschakelden. Deze toch maken, naar het schijnt, nog de grootste handelswinsten; zulks echter niet door scherpe prijsberekening, doch door valsche wegen, dus door knoeien. Alle tuinbezitters in één kampong, of tenminste groepen tuinbezitters in één kampong zouden samen een coöperatie, of liever een kongsie, kunnen vormen, die wekelijks het product van alle leden, gedurende de voorafgaande week verzameld, door één of twee menschen naar de passar laat brengen en laat verhandelen. Werkelijk is dat ook wel door een bezitter van groote tuinen gepropageerd, doch het is er nooit van gekomen en zal er — naar de meening van dezen propagandist — ook nooit van komen. Daarvoor vertrouwen de menschen elkander te weinig. En bij de interne verrekening tusschen de kongsielieden van den op de passar gemaakten prijs zijn er juist zooveel punten, waar slechts onderling ver-

trouwen slagen waarborgt. Men denke slechts aan de vaststelling van dien prijs op de passar, waarin men de met het verhandelen belaste leden zal moeten gelooven, en aan de vaststelling van het watergehalte der rubber, door elk der leden geleverd, die ook door een vertrouwensman zal moeten geschieden. Nu stemt juist de meening van vrijwel allen, die de Bandjareesche bevolking kunnen geacht worden te kennen — ook van de Bandjareesche tuinbezitters zelf, de pemblantikans en de Chineesche handelaars — daarin overeen, dat de Bandjarees liefst zelf voor zijn zaken opkomt, weinig vertrouwen heeft in de behartiging daarvan door anderen. Het kampongverband is bij de Bandjareezen vrij los, niet te vergelijken met het Javaansche desaverband. Onderling vertrouwen is er bij kamponggenooten niet veel, naijver des te meer. Slechts leden van één familie — de familiebandoor is bij de Bandjarees wel hecht — zijn voor samenwerking in handelszaken te vinden.

Om nog even terug te komen op het watergehalte der bevolkingsrubber, dat door de daaruit voortvloeiende te geringe standaardisatie van het product, voor samenwerking bij het verhandelen één der grootste struikelblokken is, de handelaars schatten dat door met den vinger de slabs in te drukken en te kijken hoe snel de rubber daarna weer opkomt. Inderdaad schatten zij het watergehalte op deze primitieve wijze met een verwonderlijke juistheid, echter kunnen ze toch nog wel eenige percenten mis zijn en stemmen de schattingen door verschillende personen niet steeds overeen. Het blijft, om het met de eigen woorden van één hunner te zeggen: „main kira-kira”.

Ook is er nog kwaliteitsverschil in de slabs, veroorzaakt door het verloop der coagulatie van de latex en door de erin gekomen verontreinigingen. Vervalschingen door opzettelijk mengen van zand, enz. in de slabs komen vrijwel niet meer voor, sedert de schuldigen bij ontdekking door het gerecht streng worden gestraft. Deze kwaliteitsverschillen keuren de handelaars naar het uiterlijk aanzien der slabs en door een snee te geven in enkele stuks van de betrokken partij en de binnenzijde daarvan te bezien. Ook bij deze keuring is verschil van meening zeker niet uitgesloten, overweegt persoonlijk oordeel op grond van persoonlijke ervaring. Ook hier gebrek aan standaardisatie van het product, hetgeen de vergelijking

van verschillende partijen bemoeilijkt, een struikelblok is voor samenwerking in den handel tusschen koopers of verkoopers op dezelfde markt.

Een middel, om zooveel mogelijk de standaardisatie der natte slabs te bevorderen, is aanwezig. N.l. het instellen van gewestelijke keuren, die een maximumdikte voor de ter verhandeling aangeboden slabs voorschrijven. Waar vervalschingen slechts sporadisch voorkomen, is de hoofdzaak bij de prijsbepaling der natte rubber geworden het schatten van het watergehalte. Hoe dunner men nu de slabs maakt, hoe lager dit watergehalte wordt, hoe zuiverder het op de passar kan worden getaxeerd.

Thans geldt voor de geheele Zuider- en Oosterafdeeling een keur, waarbij de maximumdikte van natte slabs werd gesteld op 3 cM. Dit is echter nog een te groote dikte om over standaardisatie te kunnen spreken. Verder zou men komen door 1 cM als maximumdikte te nemen, zooals verzocht werd door den Localen Raad van Barabai. Met een keur van die strekking betuigde de Raad zich éénstemmig accoord, terwijl ook de bevolking en de rubberhandelaren er geen bezwaren tegen deden hooren — de laatsten verklaarden er zich zelfs zeer voor. Het maken van slabs van slechts 1 cM dikte geeft den tuinbezitters geenerlei overwegende bezwaren. Door het uitrollen der gecoaguleerde rubber met een flesch is het reeds mogelijk zulke slabs te vervaardigen, mangels zijn er in 't geheel niet voor noodig. De rubber van Barabai, die reeds voor een groot deel in den vorm van zulke 1 cM dikke slabs op de passar komt, heeft bij de handelaren een zeer goeden naam; er wordt dan ook naar verhouding meer voor betaald dan voor rubber van elders en zij is vlotter te verhandelen.

Door de slabs dunner te maken komen tevens eventueele vervalschingen eerder aan het licht, terwijl het keuren der kwaliteit naar uiterlijk aanzien tevens vergemakkelijkt wordt. Zonder te diep in te grijpen in het particuliere bedrijf kan de overheid, door het vaststellen van keuren, aangevende de maximumdikte van natte slabs, en door streng justitieel optreden tegen vervalschers, werken in de richting van standaardisatie van het bevolkingsproduct. Zij heeft die taak ook reeds gezien en aangevat. Echter beperkt zij zich tot het aangeven eener maximumdikte van 3 cM, o.a. omdat zij meent, dat te dunne slabs minder gezocht zijn door de

remillers om technische redenen. Zij vreest dus met het vaststellen van een geringer maximumdikte het doel voorbij te schieten. Het zou naar mijne meening echter zeker zin hebben om het vaststellen van keuren, aangevende een geringer maximumdikte dan 3 cm toe te laten, wanneer plaatselijk daartoe door belanghebbenden aandrang wordt uitgeoefend. Thans worden plaatselijke voorstellen van die strekking afgewezen, hetgeen mij in strijd schijnt met het gezonde beginsel om belanghebbenden zooveel mogelijk eigen zaken te laten regelen. Verder dan het vaststellen van een maximumdikte voor de slabs kan de overheid moeilijk gaan. De dikte der slabs is eigenlijk het eenige, dat snel en zonder moeite gecontroleerd kan worden.

Men kan het gerust aan het initiatief der bevolking overlaten of zij er voordeel in ziet de pemblantikans uit te schakelen of niet. De Bandjarees is actief genoeg en voldoende belust op geldelijk gewin om zulks te doen, wanneer hem dat voordeelig schijnt. De tuinbezitters zijn niet door voorschotten aan de opkooers gebonden, gelijk zooveel voorkomt op Java, waar de Chineesche opkoper der landbouwproducten tevens geldschietster en leverancier van den tani is, waardoor hij dezen economisch in zijn macht heeft. De Bandjareesche rubberpemblantikan is werkelijk uitsluitend opkoper. Voorschotten geeft hij niet, daartoe ontbreekt hem het kapitaal; hij koopt contant en verkoopt contant, moet zijn kapitaal rouleerend houden om het behoorlijk rendabel te maken, zijn bord rijst te kunnen verdienen.

De vraag rijst of de pemblantikan den Chineeschen tusschenhandelaar niet zou kunnen uitschakelen. Ook dat is niet goed mogelijk. De pemblantikans zijn te weinig kapitaalkrchtig daartoe. Zij werken met sommetjes van meest niet meer dan f 200.— à f 300.—, waarvan soms nog een gedeelte bestaat uit voorschotten, verkregen van een Chineesch tusschenhandelaar. Echter schijnen zij wel te zorgen, dat zij niet te diep in het krijt komen te staan bij den Chinees, waardoor zij aan dien laatsten gebonden zouden raken. Zij hebben altijd voldoende eigen middelen om, desnoods op verkleinde basis, onafhankelijk hun bedrijf voort te zetten. Daarbij is de concurrentie onder de Chineezzen scherp en omvangrijk, meer dan groot genoeg om de wederpartij niet op één persoon aangewezen te doen zijn. Het geringe kapitaal, waar-

over zij beschikken, in samenwerking met de noodzaak om uit rentabiliteitsoverwegingen dit steeds rouleerend te houden, belet den pemblantikans de rubber meer dan enkele dagen in handen te houden. Zouden zij zelf met de rubber naar Bandjermasin trekken, dan moesten de pemblantikans de rubber ongeveer tweemaal zoo lang onder zich houden als nu het geval is, zij zouden de vrachten naar Bandjermasin moeten betalen, zij zouden nog extra een dag tijd verliezen met den terugreis uit Bandjermasin naar de Hoeloe Soengei en ten leste, zij zouden tweemaal zoo lang het prijsrisico moeten dragen.

Reeds herhaaldelijk werd naar voren gebracht, dat men huiverig is om dit prijsrisico langer dan noodig te dragen. De handel te Bandjermasin en in de Hoeloe Soengei heeft hiervoor in de afgelopen jaren duur leergeld betaald. Speculaties op prijsstijging brachten voor de geïnteresseerden in de jaren van ineenzakkende rubbermarkt stevige financiële klappen mede, vermogens zijn daarbij verloren gegaan. Het is waarschijnlijk ook wel daaraan toe te schrijven, dat de rubberhandel zich over het algemeen verheugde, toen de geruchten omtrent een spoedig komende restrictie steeds vaster vorm aannamen, terwijl de rubberproducenten tegen den maatregel gekant waren, als hun meening uitsprekende, dat deze slechts zou dienen om de productie der ondernemingen tegenover de bevolkingsvoortbrenging te vergrooten. De producenten, meenende dat de kort vóór de restrictie geldende prijzen voorloopig ook zonder restrictie wel in stand zouden blijven, zagen hun voordeel in flink tappen. De handelaren, die zich minder interesseeren voor de absolute hoogte van den prijs, doch van de restrictie meer stabiliteit in den prijs of zelfs een stijgende tendenz verwachtten, althans zeker een voorkomen van plotseling dalen der markt, zagen in dien maatregel een voordeel voor hun bedrijf.

Sterk is bij den rubberhandel in dit gewest het gevoel van afhankelijkheid van de Singaporemarkt. De exporteurs worden door Singapore-Chineezzen gefinancierd, wat algemeen bekend is. Men vertrouwt nu de belanghebbenden te Singapore in het geheel niet, gelooft, dat zij vaak de prijzen manipuleeren. Dit algemeen gevoel van onzekerheid doet de prijzen te Bandjermasin en op de binnenlandsche passars verscherpt reageeren op de Singaporemarkt. Meldt het dagelijksch telegram uit Singapore een prijsstijging, dan

loopen bijna onmiddellijk de prijzen op de rubberpassars nog sterker op; wordt een daling te Singapore bericht, dan vallen de prijzen op de passars ook dadelijk veel sterker terug dan de Singaporeprijs. De rubberhandel in de Zuider- en Oosterafdeeling kreeg zoodoende een uiterst speculatief karakter, dikwijls moest bij de prijsbepaling bepaald van „gokken” op het toekomstig verloop der Singaporenoteering worden gesproken. Als voorbeeld zijn hieronder prijzen gegeven, geldende op twee dagen tegen het einde van Februari 1934:

Singaporeprijs per 100 KG stand. sheets	Passarprijs per 100 KG slabs (40% à 50% water- gehalte)	Kampongprijs per 100 KG slabs (tot 70% watergehalte)
f 29.25	+ f 6.— (Kandangan)	± f 4.50
„ 32.—	± f 7.— à f 9.— (Barabai)	± f 5.—

Dat wordt omgerekend op droge rubber per 100 KG:

f 29.25	± 10.— à f 12.—	± f 11.25 à f 15.—
„ 32.—	± 14.— à f 15.—	± f 12.50 à f 16.70

Weer twee dagen later waren de prijzen:

f 32.25	± 9.— à f 10.— (Amoentai)	± f 7.—
---------	---------------------------	---------

Hetgeen, omgerend op droge rubber, neerkomt op:

f 32.25	± f 18.— à f 18.30	± f 17.50 à f 23.30
---------	--------------------	---------------------

De grooter percentueele schommelingen in den Borneohandel in vergelijking met de Singaporenoteeringen en de speculatie op een verdere prijsstijging te Singapore vallen wel dadelijk op. Men beschouwe de opgegeven prijzen echter slechts als ruwe aanduidingen van bestaande prijsverhoudingen, niet als absoluut vergelijkbare grootheden. Immers het is slechts hun, die den rubberhandel langdurig uit eigen bedrijfsuitoefening en ervaring kennen, mogelijk om partijen scherp onderling te vergelijken en daarvan den prijs vast te stellen. In het bijzonder de hierboven opgegeven kampongpreizen zijn zeer ruwe aanduidingen; want behalve watergehalte en qualiteit maakt hier ook de afstand van de passar tot de kampong een element der prijsbepaling uit.

Het behoeft echter geen reden tot verwondering te zijn, dat de omgerekende kampongpreizen soms de omgerekende passarprijzen

overtreffen. Immers de gegeven prijzen werden genoteerd bij een stijgende markt, algemeen werd op verdere stijging — in verband met restrictiegeruchten — gespeculeerd. Ook de pemblantikans deden zulks, terwijl zij de in de kampongs gekochte rubber immers eerst 3 à 4 dagen later ter passar zouden verkoopen. Dus konden zij, rekenend op verdere stijging, met hun opkooprijzen wel boven den — voor dien dag geldenden — passarprijs gaan ¹⁾).

De Borneohandel, ofschoon overtuigd van de onzekerheid der Singaporenoteeringen gedurende een langer tijdsverloop, speculeert anderzijds sterk op de prijsrichting aldaar over korte perioden. Speculeeren is eigenlijk nog te zwak gezegd, men „gokt” in rubber. En daar doen alle geledingen van den handel in mede. Men voelt er niet voor langer dan noodig voorraden vast te houden, tracht echter zooveel mogelijk te verdienen door zoo groot mogelijke omzetten te halen bij stijgende markt, zich zoo spoedig mogelijk terug te trekken of snel de prijzen in het gewest te drukken bij dalende noteeringen. Het gevolg is sterke prijschommeling, te sterker naarmate de transacties tot stand komen op plaatsen, die verder van het uitgangspunt der prijsbeweging zijn gelegen. Slaagt de rubberrestrictie er in om een grooter stabiliteit van de prijzen tot stand te brengen, dan zal zulks op dit punt groote verandering brengen en wellicht de mogelijkheid openen, dat nieuwe banen voor den rubberhandel worden opengesteld. Verdwijnt de algemeene huiverigheid om gedurende langer tijd voorraden te houden, dan zal — mits het kapitaal daartoe beschikbaar is — de mogelijkheid open staan voor een gedeeltelijke uitschakeling van den tusschenhandel.

Ook vóór de invoering der restrictie kwam het als uitzondering wel voor, dat grooter pemblantikans zelf de opgekochte rubber naar Bandjermasin brachten, wanneer zij meenden dat daarvoor op de binnenlandsche passars te weinig werd geboden. Deze

¹⁾ Er moge nog even de aandacht op worden gevestigd, dat de uit Singapore geseinde noteeringen gelden voor standard sheets. Singapore heeft eveneens een dagnoteering voor medium blankets. Waar de bevolkingsrubber in hoofdzaak tot blankets verwerkt wordt, en waar het prijsverschil tusschen blankets en sheets vrij aanzienlijk en niet constant is — de eerste maanden van 1934 waren de blanketnoteeringen $\pm 25\%$ beneden die voor sheets — lijkt het aanbevelenswaardig het overseinen van de sheetsprijzen te vervangen door het telegrafeeren van de blanket-noteeringen of, nog beter, beide noteeringen te geven.

uitschakelingstendenz kan door een stabiel prijsniveau aan kracht winnen.

Nog grooter mogelijkheden tot uitschakeling van den tusschenhandel zouden zich openen, wanneer een weg werd gevonden om te komen tot aflevering van een meer gestandaardiseerd product in het binnenland, tot het afleveren van droge rubbervellen. Het vervoer daarvan naar de kust zou goedkooper zijn en, vooral, de netelige quaestie van het watergehalte zou verdwenen zijn, d.w.z. het risico van den rubberhandel wederom verminderd door verkleining van het onzekere element daarin. Dit impliceert de vestiging van een rubberverwerkingsindustrie in het binnenland. Hierop wordt later teruggekomen.

5. Verdiensten in den rubberhandel.

Het is moeilijk een inzicht, gebaseerd op concrete gegevens, in de verdiensten van den rubberhandel te verkrijgen, waar het hier het verhandelen van een zoo weinig gestandaardiseerd product betreft, dat bovendien het object is van hevige speculatie, zelfs overspeculatie. Gemiddelde prijzen zeggen hier weinig voor de bepaling van den omvang der werkelijk tot stand gekomen transacties en hare financieele resultaten. Algemeen is echter het oordeel van de plaatselijke deskundigen, dat — tenminste de laatste jaren — de handelaren over het geheel geen groote winsten met hun bedrijf hebben gemaakt. Winst en verlies hingen grootendeels af van het al of niet bewaarheid worden van hunne verwachtingen omtrent het prijsverloop. Er werden op sommige partijen hooge winsten geboekt, op andere daarentegen weer aanzienlijke bedragen verloren. Als geheel schijnt de rubberhandel echter geen groote rijkdommen af te werpen.

De pemblantikans schijnen naar verhouding nog het meest te verdienen, zulks echter niet door de zuivere prijsverschillen bij koop en verkoop, maar door knoeierij bij den opkoop, bedrog van den kampongman door valsch wegen, enz. Ook echter bij de bepaling van den opkoop prijs heeft de pemblantikan iets voor. De Singaporenoteeringen zijn wel dadelijk ter passar bekend, doch dringen niet zoo onmiddellijk tot de verafgelegen kampongs door. Daarmede kan de pemblantikan zijn voordeel doen. Echter zorgt de groote concurrentie tusschen de pemblantikans wel, dat dit

voordeel geen te groote afmetingen kan aannemen. Immers een kampong wordt niet slechts door één vasten pemblantikan bezocht, men ziet er verschillende opkoopters rondgaan.

Wat het knoeien met het gewicht betreft, de gebruikte datjins zijn weliswaar geijkt, doch — zooals een Bandjareesch tuinbezitter zeide — „orang pemblantikan ada lagi moeloetnja”. De onontwikkelde kampongman leest niet zoo snel af welk gewicht de datjin aangeeft en kan niet zoo dadelijk uit het hoofd berekenen wat het product van het gewicht en den prijs per pond is. De pemblantikan schijnt hem nogal eens met een woordenvloed te weten te overbluffen en valsch voor te rekenen. Aan deze misbruiken is weinig te verhelpen door regelend ingrijpen; zij mogen echter niet als een fout van het opkoopstelsel worden aangemerkt, zij vloeien voort uit de onontwikkeldeheid van den kampongman en zullen zich steeds kunnen blijven voordoen, waar deze in contact komt met een slimmer wederpartij.

Tegenover de genoemde voordeelen staat, dat de pemblantikan de rubber koopt in haar minst gestandaardiseerden vorm; hij koopt de rubber met het grootste en meest varieerende watergehalte. De eerste dagen toch verliezen de slabs het meeste water door indroging en uitsijpelen, terwijl de opkoopters nemen wat de tuinbezitter bij hun komst in voorraad heeft, dus zoowel juist gecoaguleerde slabs als slabs, die reeds 4 à 5 dagen droogden. Het gewone watergehalte der kampong rubber varieert tusschen ongeveer 60 en 70 %, doch er zijn ook rubberkoeken met slechts 45 à 50 % watergehalte. Ook streeksgewijs loopt dat uiteen, al naar de bevolking gewoon is de slabs dunner of dikker te maken. De beste slabs komen uit Barabai; het gebied om Kloea (Onderafd. Tandjoeng) en om Rantau levert de slechtste rubber (vuil en een hoog watergehalte).

Een veel gehoorde schatting van de verdiensten van pemblantiks was $\pm f$ 1.— per 100 KG rubber van 40 à 60 % watergehalte. Per week zouden op dien grondslag deze opkoopters, werkende met een kapitaal van f 200.— à f 300.—, ongeveer f 30.— tot f 45.— kunnen verdienen bij prijzen van f 4.— à f 5.— per 100 KG natte rubber, betaald aan tuinbezitters. Daarvan moet dan afgetrokken worden het bedrag, noodig voor de bedrijfsonkosten; echter zouden het toch bedragen zijn, die pemblantiks op den duur rijk moeten maken. Evenwel van dat rijk worden is weinig

te bespeuren, de pemblantikans behooren geenszins tot de klasse der zeer welgestelden. Men kan deze inkomstenschatting dan ook als waardeloos terzijde leggen, daar juist iedereen in het gewest, die met rubber te maken heeft, er den nadruk op legt, dat er nimmer peil valt te trekken op de uitkomst van ondernomen transacties in verband met de bestaande speculatie, de daarmee gepaard gaande groote prijschommelingen en de moeilijke bepaling van watergehalte en qualiteit. Populair gezegd: „De rubberhandel blijft een gok!” Deskundigen op dit gebied meenen dan ook éénstemmig, dat de pemblantikans ook geen groote sommen verdienen — als geheel genomen — hoewel zij naar verhouding nog de meeste winst maken.

Trouwens verdienen pemblantikans te veel, dan zou daar gauw door hun onderlinge concurrentie een eind aan komen en zouden eventueel de tuinbezitters wel zelf naar de passars trekken. De Bandjarees is tuk op geldwinst en actief genoeg, hij zal zich niet laten uitbuiten zooals b.v. de tani op Java, die niet spoedig ver van zijn desa gaat, aan opkoopters is gebonden door genoten credieten en liefst de oude bekende methoden van verkoop volgt.

De Chineesche tusschenhandel moet vooral verdienen aan het prijsverschil, dat ontstaat gedurende het tijdsverloop van opkoop op de binnenlandsche passars en verkoop aan den exporteur, ten gevolge der verandering in de Singaporenoteering. Deze handel is zuiver prijspeculatie. Komt de verwachting omtrent het prijsverloop te Singapore uit, heeft men dus niet te duur ingekocht, dan wordt — vaak veel — verdiend. Heeft men zich echter vergist, dan heeft men degelijke stroppen. Het aantal van deze tusschenhandelaars is niet zoo groot, hun onderlinge concurrentie echter is niettemin fel. Hun wederpartij ter passars kent de Singaporenoteeringen even goed als zij zelve en kan altijd naar een concurrent loopen of desnoods zelf naar Bandjermasin gaan. Een monopoliepositie kunnen zij zich dus in het geheel niet scheppen, het komt bij hen geheel aan op een juist inzicht in de toekomstige prijsbeweging.

Extra-concurrentie ondervinden deze handelaren nog van in het binnenland wonende welgestelde landgenooten en Bandjareesche handelaars, die — als de kansen hun gunstig lijken — incidenteel als rubberhandelaar optreden, een gokje meedoen. De passars in

het binnenland, waar deze Chineesche tusschenhandel opkoopt vertoonen waarlijk alle kenmerken van rubberbeurzen in het klein.

Het product, door de Chineesche handelaren gekocht, heeft al een aanmerkelijk lager watergehalte dan toen de pemblantikans het kochten. Doch ook nu nog is het toch vaak 40 à 50 %, is er nog flinke variatie en dus gelegenheid om zich leelijk te vergissen.

De verdiensten van de exporteurs te Bandjermasin dragen eveneens geheel het karakter van speculatie-uitkomsten, gelijk dat bij den Chineeschen tusschenhandel het geval is. Het zijn slechts een 10-tal Chineesche firma's en één Japansche, die op belangrijke schaal exporteerden. Behalve dat deze firma's onderling concurreren, worden zij voortdurend bedreigd met uitschakeling, wanneer zij te lage prijzen zouden bieden. Want onder de tusschenhandelaren zijn er, die voldoende kapitaalkracht bezitten om eventueel zelf naar Singapore te verschepen, die dat incidenteel ook wel doen. Zoo buitengewoon groote kapitaalkracht is zelfs niet noodig om rubber te verschepen, daar de K. P. M. 70% voorschot op de waarde der door haar vervoerde rubber verstrekt. Dat niettemin ook de groote tusschenhandelaren slechts bij uitzondering zelf verschepen is daaraan toe te schrijven, dat zij niet nog een week langer het risico van het product willen dragen en dat de scherpe concurrentie onder de exporteurs hun een redelijken prijs verzekert. De exporteurs hebben verder hun vaste verbindingen te Singapore, worden zelfs door Singapore-taukeh's gefinancierd. Exporteurs, die op eigen financieele kracht drijven, schijnen er onder de Chineezzen te Bandjermasin na de laatste jaren van dalende rubbermarkt niet meer te worden gevonden. Er zijn onder deze lieden menschen, die in de dalende markt tonnen gouds aan vermogen hebben verloren; thans ontbreekt te Bandjermasin in den Chineeschen kamp het kapitaal voor zelfstandigen exporthandel van grooten omvang. Deze afhankelijkheid van Singapore, de vaste verbinding met een taukeh aldaar, brengt echter mede, dat de exporteurs meest de rubber voordeelijker kunnen plaatsen dan de tusschenhandelaren, die niet over een geregelde relatie te Singapore beschikken; dus kunnen de exporteurs den tusschenhandelaren ook zeer redelijke prijzen bieden, te meer waar zij elkander geen voordeeltje gunnen. Verschillende Chineezzen te Bandjermasin zeggen

het openlijk: „Wij vertrouwen elkaar hier niet en gunnen elkaar niets, daarom kunnen we geen sterke kongsies vormen zooals op Java”.

Deze felle concurrentie en deze speculatie, in alle geledingen van den rubberhandel, kwamen den producenten ten goede. Zij loopen nooit het gevaar tegenover een opkoopmonopolie te staan. Zij kregen soms door de speculatieve prijszetting minder dan — achteraf beschouwd — betaald had kunnen worden, doch anderzijds kregen ze soms ook meer. Zij het ongewild, de tuinbezitters deelen mede in de speculatie, deze beïnvloedt ook de financieele resultaten van hun aanplant.

6. *Financiering van den rubberhandel.*

Zooals reeds vermeld is, koopen de pembrantikans contant op; werken daarbij deels met eigen kapitaal, deels met voorschotten van den Chineeschen tusschenhandel. Echter dragen deze laatste slechts een aanvullend karakter, binden hen niet economisch geheel aan den voorschotgever.

De Chineesche tusschenhandelaren werken ook weer met gedeeltelijk eigen kapitaal, gedeeltelijk voorschotten van exporteurs. Echter ook hier dragen de voorschotten slechts een aanvullend karakter. Doch deze tusschenhandelaren beschikken nog over een ander middel om hun bedrijfskapitaal rollend te houden, zodoende er het maximum aan effect uit te halen, n.l. het opnemen van voorschotten bij de vervrachters van hun rubber. Bij inscheeping van de rubber te Negara of Amoentai geven de booteigenaren 70 tot 80 % voorschot op de geschatte waarde — het percentage hangt er van af of men al dan niet goede en geregelde zakenvriend is. Heeft een tusschenhandelaar dus in de eerste dagen van zijn verblijf in het binnenland reeds groote partijen gekocht, zijn bedrijfskapitaal zodoende sterk verzwakt, dan kan hij nieuw kapitaal voor verdere zaken krijgen door de reeds gekochte rubber ten vervoer aan te bieden.

In vroeger jaren gaf ook de Volkscredietbank Bandjermasin voorschotten op wissels, vervallende eenige dagen later te Bandjermasin, aan den tusschenhandel. De omvang van deze zaken liep de laatste jaren echter sterk terug, daar de credietwaardigheid van de handelaren in de slechte rubberjaren sterk geleden

heeft door achteruitgang van hun vermogen. Ook hebben, bij de veel lager prijzen dan enkele jaren her werden betaald, deze handelaren niet zulke groote bedragen meer noodig. Het crediet, verstrekt door de scheepseigenaren bleef echter een belangrijke bron van kapitaalverstrekking.

Die scheepseigenaren zelf zijn ook meest rubberhandelaars, zij steunen dus a.h.w. hun concurrenten. Toch geloove men niet, dat achter deze credieten de bedoeling steekt deze concurrenten van zich afhankelijk te maken en naar zijn hand te kunnen zetten. Het doel dezer credieten is zuiver vracht te trekken, zodoende de exploitatie van het schip loonend te maken. Ook op dit gebied heerscht n.l. felle concurrentie. De vrachten kunnen dan ook niet hoog worden genoemd; per 100 KG waren ze in Febr. 1934 20 cts van Negara tot Bandjermasin en 35 cts van Amoentai tot Bandjermasin ¹⁾.

Een aantal scheepseigenaren trachtte een hooger prijs in stand te houden, n.l. van 50 cts per 100 KG van Amoentai tot Bandjermasin. Daartoe sloten zij zich aaneen in een „Scheepvaartfonds”, doch de poging mislukte volkomen. Inlandsche prauwen concurreerden met veel lager prijzen, outsiders-Chineezzen kochten goedkoop oude stoombootjes en motorbootjes en stelden het fonds de keuze: Uitkopen of concurrentie. Bovendien bleek spoedig, dat zelfs de leden van het fonds elkander niet vertrouwden en onderhands bevrachtingen afsloten beneden den overeengekomen prijs. Van een monopolie in het riviervervoer kwam niets.

Van de exporteurs te Bandjermasin is reeds gemeld, dat zij uit Singapore worden gefinancierd. Hun eigen kapitaal kan niet in de behoefte van den handel voorzien. Toch zijn de Chineezzen te Bandjermasin, één enkele firma uitgezonderd, geen agenten van hun Singapore-taukeh, zij handelen geheel op eigen risico. De taukeh is slechts geldverstrekker en tevens commissionnair voor den exporteur te Bandjermasin. Hij bezorgt den verkoop te Singapore. Ook licht hij den exporteur voor over de prijzen te

¹⁾ Bij deze vracht moet de tusschenhandelaar dan nog betalen het vervoer van passar naar inschepingsplaats. De pemblantikan heeft de kosten van vervoer te dragen tot de passar. Groote bedragen worden dat alles relatief niet. De pemblantikan vervoert meest per fiets of per kar. De Chinees gebruikt kar, taxi of prauw. Vervoer per prauw van Barabai naar Negara komt b.v., met laden en lossen door de koelies meegerekend, op 20 cts per 100 KG.

Singapore, een voorlichting, die echter vaak vrij gekleurd bleek. Dat laatste is waarlijk geen wonder, daar deze taukeh's zelf te Singapore in rubber handelen, dus belang hebben bij de prijzen, welke hun Bandjermasinsche rasgenooten zullen vragen. Vandaar, dat ook exporteurs met veel belangstelling kennis nemen van het dagelijksch telegram omtrent de Singaporenoteering, dat het Nederlandsche Consulaat naar den resident zendt ¹⁾).

Ook de exporteurs houden hun bedrijfskapitaal zooveel mogelijk rouleerend door voorschotten op te nemen van verscheperen. De K.P.M. verstrekt op ten vervoer aangeboden rubber een voorschot ad 70% der geschatte waarde, de Chineesche vervoerders doen hetzelfde. Bovendien schijnen vervoerders goede en geregelde klanten ook nog wel op andere wijze met crediet te steunen. Althans één geval is bekend van een zeer belangrijk crediet door een vervoerder aan één van de grootste exporteurs verleend. Het is weer de concurrentie tusschen vervoerders, die hen tot die credietverleening heeft gebracht. Die concurrentie komt ook in het vrachtenpeil uit. De K.P.M. vracht naar Singapore voor rubber was in Februari 1934 f 1.25 per picol, waarbij exporteur moet zorgen voor afscheep en lossing (d.w.z. de rubber langsij van het schip brengen te Bandjermasin en lichters gereed houden langsij van het schip te Singapore). De vracht naar het op ongeveer dien halven afstand gelegen Soerabaia bedroeg f 37.30 per 23 picol, 40 kattie — dus f 1.30 bijna per picol — waarbij de exporteur ook moet zorgen voor afscheep, de K.P.M. echter de lossing in loodsen te Soerabaia bezorgt. Bij het vervoer naar Soerabaia bestaat n.l. niet de zware concurrentie van Chineesche booten. Vermeld dient nog te worden, dat de K.P.M. bij vervoer van natte slabs een reductie op den vrachtprijs toestaat van 15 à 20%. Daar de verscheepte rubber gemiddeld nog omstreeks 30% water bevat, wordt er dus 15 à 20% der vracht nog altijd betaald voor vervoer van water. Bij uitvoer van geheel droge rubber zou, bij vervoer naar Singapore, op de werkelijk betaalde vrachten van f 1.— à f 1.06 per picol dus nog een 12½ à 18½ cts kunnen

¹⁾ Tevoren heeft de firma Nomura — een Japansche maatschappij met rubberondernemingen in het gewest en een vrij groote remiling-installatie te Bandjermasin — de noteeringen eenigen tijd overgeseind en gepubliceerd. Nomura bleek echter, om het eigen belang te dienen, onjuiste berichten te verstrekken. Daarom o.a. nam het Nederlandsche Consulaat de taak over, zijnde een onpartijdige instantie.

worden uitgespaard; dit is van de totaalvracht nog een vrij belangrijk percentage, doch maakt op den totaalprijs van het product niet veel uit. De vracht drukt niet zwaar op de rubber door het watergehalte van dit product, doch door haar absolute hoogte.

7. *Rubberverwerking in het gewest zelf.*

Sinds de sluiting der fabriek van de Rubber Unie, bestaat in het gewest zelf slechts één remilling-installatie van behoorlijke capaciteit, die der „Nomura Oost Indische Cultuurmaatschappij”. Nomura bezit zelf rubberondernemingen in het gewest, koopt daarnaast ter aanvulling bevolkingsrubber op. Behalve de installatie te Bandjermasin heeft de maatschappij bij Barabai en bij Kloea in het binnenland kleine fabriekjes staan. Deze laatste zijn echter onvoldoende geoutilleerd, een drooghuis ontbreekt; men wilde er echter voorloepig niet meer kapitaal in steken, daar men geen zekerheid had over het verloop der rubbermarkt. Deze fabriekjes lagen dan ook in het begin van 1934 stil; het is zeer waarschijnlijk, dat ze in werking gebracht zijn of zullen worden, nu de invoering der restrictie grooter zekerheid heeft gebracht omtrent het verloop van den rubberprijs in de naaste toekomst.

De productie van de verwerkingsinstallatie van Nomura gaat grootendeels rechtstreeks naar de U.S.A. en Japan. Deze Japanse installatie toont aan, dat het mogelijk is om onafhankelijk te worden van Singapore, wanneer in het gewest zelve een rubberverwerkingsbedrijf ontstaat. De geproduceerde blankets of sheets kunnen dan direct naar de consumptielanden verhandeld worden.

Tot nu toe is het ontstaan van zulk een eigen verwerkingsbedrijf voor bevolkingsrubber — Nomura verwerkt grootendeels het product van eigen ondernemingen — echter afgestuit op de volgende overwegende bezwaren.

De remilling eischt tijd en daardoor een betrekkelijk groot kapitaal. Immers er verloopen ongeveer 6 weken tusschen het inbrengen der slabs in de fabriek en het verlaten der installatie door droge blankets. Er is dus kapitaal noodig om de verwerkte rubbervoorraden ruim een maand vast te houden. Verzending van ongedroogde blankets of sheets is niet mogelijk, daar deze dan gaan schimmelen. Dit kapitaal is in de Zuider- en Oosterafdeeling niet aanwezig, tenminste men durft het niet beschikbaar stellen.

Want een poging tot oprichten eener verwerkingsindustrie in het gewest zelf zou vanzelf de Singapore-Chineez en als vijand op haar weg vinden. Thans is immers de handel in bevolkingsrubber geheel op Singapore georiënteerd en wordt ook gedeeltelijk — n.l. de exporteurs en daardoor indirect ook den tusschenhandel — uit Singapore gefinancierd. Een plaatselijk rubberverwerkingsbedrijf moet bij den opkoop in laatste instantie concurreren tegen de Singaporemarkt. De ervaring met de Rubber Unie heeft geleerd, dat zulks geen te onderschatten factor is. De Singapore-Chineez en dreven de opkooprijzen op, zoodra de plaatselijke remiller in de markt kwam en drukten hem zodoende dood. Immers de plaatselijke fabriek kon slechts in het gewest opkopen, Singapore kon ook nog van elders betrekken. Men liet dus den plaatselijken remiller met stroppen door duren opkoop zitten, nam desnoods — wanneer men hangen bleef aan een hoog bod — zelf een strop, doch maakte den concurrent het bedrijf onmogelijk. Men vergete daarbij niet, dat de Bandjermasinsche exporteurs in dezen met Singapore, met hun financier, één lijn moeten trekken, trouwens in dit geval ook met die Singaporehandelaren één belang hebben; tenzij zij zelve de remilling ter hand zouden kunnen nemen. Bij vrije concurrentie zou een plaatselijk remillingsbedrijf slechts dan kans hebben in den strijd met Singapore, wanneer er een zeer groot kapitaal achter staat, dat gedurende een lange periode verliezen kan dekken, totdat Singapore den strijd opgeeft, gedwongen door eigen verliezen. Een jonge industrie zou tegen den gevestigden handel in Singapore m.a.w. als zeer weinig kansen hebben, daar zij zich zou moeten instellen op een aanvangsperiode van verliesgevend bedrijf, waarin zij zich een gevestigde plaats in den rubberopkoophandel zou moeten veroveren.

Voor de doorvoering der restrictie gold dit bezwaar vooral, daar toen de blanketprijzen waarin de gevestigde Singaporehandelaren allicht een beter inzicht hadden dan nieuwe concurrenten, sterk konden schommelen. De grens, tot welke men kon gaan bij den opkoop, stond niet vast. Nu de restrictie een meer stabielen prijs heeft gebracht, is het gemakkelijker geworden die grens te bepalen, hetgeen in een strijd met Singapore ten voordeele der jonge industrie zou strekken. Zoo ooit, dan is het dan ook nu den tijd om pogingen, om zulk een plaatselijke verwer-

kingsindustrie in het leven te roepen, ernstig aan te vatten. Men moet daarmee liefst niet te lang wachten, aangezien het niet vaststaat, dat op den duur de restrictie een stabiel prijzenpeil zal kunnen handhaven, het naar schrijvers meening zelfs geenszins vaststaat, dat de restrictie op den duur slagen zal. De motieven voor deze meening liggen buiten het bestek van dit artikel; echter is toch in elk geval de restrictie slechts als tijdelijke maatregel bedoeld, of zij nu slaagt of niet. Men grijpe dus de gelegenheid, terwijl zij er is.

Om in het gewest zelf zulk een plaatselijk remillingsbedrijf in het leven te roepen zijn twee dingen noodig, n.l. kapitaal en bescherming tegen de Singapore-concurrentie; het laatste althans wanneer de restrictie afloopt, de rubberprijs weer meer schommeling vertoonen gaat.

In de eerste plaats dan de factor kapitaal. In het gewest zelf schijnt geen voldoende particulier kapitaal aanwezig te zijn, men zal dit dus op andere wijze moeten verschaffen. Vooral in den aanvang zullen daartoe betrekkelijk groote sommen noodig zijn. Heeft de industrie eenmaal een gevestigden naam voor haar product veroverd, dan is de noodzakelijkheid om een belangrijk gedeelte van het bedrijfskapitaal vast te leggen in voorraden rubber in verwerking misschien te ontzeilen. Men zou kunnen pogen de in verwerking zijnde rubber vooruit te verkoopen op monster aan de hand van boekjes van standaardmonsters. Reeds de ter ziele gegane Rubber Unie had zulke monsterboekjes. Tevens neemt dan het risico, geloopt op voorraden in verwerking, af. Daartoe zou noodig zijn het scheppen van een termijnmarkt voor de rubberblankets en de zekerheid voor de verwerkingsinstallaties om voortdurend te kunnen blijven produceeren, zoodat het bestaan van zulk een termijnmarkt ook voortdurend zin zal hebben.

Op het ontstaan van zulk een termijnmarkt, in het algemeen van een markt voor het product van het gewest, kan men met redelijke zekerheid hopen. Van de zijde van Soerabaia-makelaars is meer dan eens interesse getoond voor bevolkingsrubber. Echter konden zij nooit met groote zaken in de markt komen, omdat het product te weinig gestandaardiseerd was en de exporteurs te zeer aan Singapore waren gebonden. Die bezwaren vervallen echter, wanneer

er rubberverwerkingsinstallaties zijn, die sheets of blankets leveren en wanneer tegen de overheerschende positie van Singapore een redelijke bescherming wordt verleend. Komt er dan voor bevolkingssheets of bevolkingsblankets een markt te Soerabaia tot stand, dan is hiermede tevens weer een nieuwe bron van inkomsten voor den handel in Nederlandsch-Indië zelf ontstaan, terwijl thans die verdiensten op het Nederlandsch-Indisch product aan de Singapore-Chineezeezenvloeiën. Verscheping van het product naar Soerabaia is niet noodig, wanneer daar op monster wordt verhandeld. De blankets kunnen dan rechtstreeks naar de consumptielanden worden afgescheept.

Om de installaties of rubberfabrieken in het gewest de zekerheid te geven voortdurend te kunnen blijven produceeren, zijn alweer redelijke beschermingsmaatregelen tegen de Singaporeconcurrentie noodig, tenminste als de rubberprijzen weer gaan schommelen.

Om na te gaan op welke wijze het kapitaal voor de rubberverwerkingsindustrie moet worden verkregen, zal men eerst moeten beslissen wat voor bedrijven men zich voorstelt in het leven te roepen. Hier bestaan n.l. twee mogelijkheden. Men kan bevorderen het tot stand komen van groote bedrijven op centrale punten van slabsaanvoer en men kan streven naar het ontstaan van kleine bedrijfjes, in het produceerend areaal, zoo dicht mogelijk bij den producent, gelegen.

In het eerste geval zullen voor de oprichting per bedrijf vrij groote sommen noodig zijn; kapitalen van eenige tienduizenden guldens tot een ton gouds en meer, afhankelijk van de grootte der geprojecteerde fabriek, zullen alleen reeds beschikbaar moeten wezen voor de aanschaffing der installatie. Daarnaast komen dan nog veel belangrijker bedragen, benoodigd voor bedrijfskapitaal, dat is voor opkoop van rubber en exploitatie der fabriek. Voor zulke bedrijven schijnt Bandjermasin wel de aangewezen vestigingsplaats. Slechts hier is geregelde aanvoer van belangrijke hoeveelheden slabs verzekerd; zelfs bij de grootste binnenlandsche passars is die aanvoer nog te veel afhankelijk van locale omstandigheden, b.v. regenweer. Te Bandjermasin echter stroomden de aanvoeren uit alle rubberstreken van het gewest samen. En een groote fabriek zal slechts economisch kunnen werken, wanneer zij

zooveel mogelijk op zoo groot mogelijke belasting werkt. Versnippering van een grootbedrijf over twee of meer vestigingsplaatsen — b.v. Bandjermasin, Amoentai en Barabai — is uit den boeze, zou de productiekosten onnoodig verhoogen. Een enkele fabriek, werkende steeds zoo dicht mogelijk bij hare maximumbelasting, is goedkooper dan drie kleinere, die naar verhouding grooter bedrijfsschommelingen vertoonen; zoowel in aanbouw als in exploitatie.

De voordeelen van zulke grootbedrijven zijn de volgende. Men kan zorg dragen voor zeer deskundige leiding, een goed en, vooral, gestandaardiseerd product afleveren. Daardoor worden de kansen op het zich veroveren van een regelmatig afzet, op het ontstaan van een geregelde (termijn) markt voor het product in relatie met groote makelaarsfirma's (te Soerabaia) en de vertegenwoordigers van consumenten vergroot. Het product zal rechtstreeks verhandeld kunnen worden van de fabriek naar de consumptielanden, de schakel exporteur te Bandjarmasin — Singaporemarkt valt uit. Door de economische werkwijze van een grootbedrijf zullen de remillingskosten per 100 KG laag kunnen blijven, hetgeen uiteindelijk kan resulteren in zoo hoog mogelijke opkoopprijzen, betaald aan de bevolking.

Een zeer ver gaande uitschakeling van den tusschenhandel is bij het volgen van dit plan niet te verwachten. Ook de groote fabrieken te Bandjermasin zullen niet gemakkelijk de duizenden tuinbezitters zelf kunnen bereiken, terwijl het door hen gekochte product, slabs, ongestandaardiseerd blijft. Het in dienst nemen van een eigen opkooporganisatie zou bij voldoende kapitaalkracht wel mogelijk zijn, doch toch wel niet verder kunnen gaan dan het aanstellen van opkoopters op de groote binnenlandsche passars. Een min of meer ver gaande uitschakeling van den Chineeschen tusschenhandel is denkbaar, zal zelfs waarschijnlijk voordeel hebben in een eventueelen strijd met Singapore. Immers daardoor kan de fabriek bij den opkoop vasten voet krijgen. Verder gaan zal echter afstuiten op het bezwaar van groote kosten — zou toch veel personeel vragen — en moeilijke contrôle op de opkoopters. Het zou tevens een aanzienlijke vergrooting van risico meebrengen in verband met de quae'stie van het watergehalte der slabs. Het risico van vergissing in de schatting daarvan zou dan immers geheel op de verwerkings-

onderneming komen te drukken. Dus een uitschakeling der pembrantikans is niet te verwachten.

De nadeelen van het oprichten van dadelijk grootbedrijven zijn de volgende.

Het kapitaalrisico, door de ondernemers geloopt, is groot. Mislukte poging dan zijn groote sommen ook voor goed verloren en zal het niet spoedig komen tot een herhaling van de proef. Een flinke débâcle maakt het kapitaal voor langen tijd schuw zich nog eens aan iets soortgelijks te wagen. Het zal ook, op zichzelf genomen, moeilijker zijn ineens de voor deze bedrijven benoodigde groote kapitalen bijeen te brengen dan geleidelijk kapitaal te steeken in kleine bedrijfjes.

Een grootbedrijf heeft eenerzijds door de grooter kapitaalcracht in de concurrentie meer stootkracht, anderzijds is het ook meer kwetsbaar voor een geconcentreerden aanval. In korten tijd kan de concurrentie hier zware verliezen toebrengen, die niet zoo gemakkelijk te herstellen zijn. Kleine bedrijfjes zijn individueel gemakkelijker weg te drukken, doch met elk bedrijfje op zichzelf is niet zooveel verloren.

Een fout in de leiding, zooals bij nieuw opgevatte industrieën toch in den eersten tijd altijd wel voorkomt, heeft voor een grootbedrijf veel verder strekkende gevolgen dan in een klein bedrijfje, wanneer men de industrie als geheel beschouwt. Bij een grootbedrijf zal men niet kunnen experimenteeren, a.h.w. tastend den goeden weg kunnen zoeken; het moet dadelijk juist georganiseerd worden, ombouw der organisatie brengt dadelijk hooge kosten mede.

In 't kort gezegd: De oprichting van grootbedrijven brengt mee liet inzetten van een geconcentreerd offensief tegen de Singaporeconcurrentie, dat dadelijk flink succes moet kunnen boeken. Roept men talrijke kleine bedrijfjes in het leven, dan kan men die concurrentie meer geleidelijk wegdrukken, daarbij onderwijl naar de beste aanvalsmethode zoekend.

Men behoeft niet bang te zijn, dat groote rubberverwerkingsfabrieken in een monopoliepositie zouden komen te staan bij den opkoop. Zijn er meerdere fabrieken, dan zullen ze om te beginnen onderling concurreeren. Als de toekomstige ondernemers zal men toch o.a. moeten zien de Chineezzen, thans exporteurs, te Bandjer-

masin. Onderling samenwerken is bij hen niet te verwachten. Bovendien is er voor het openen van kleine remilling-bedrijfsjes weer niet zooveel kapitaal noodig. Bij excessieve winsten der rubber-verwerkingsfabrieken zullen al gauw outsiders in concurrentie komen, die desnoods met tweedehandsche installaties fabriekjes openen. Iets dergelijks zag men reeds bij het Bandjermasinsche Scheepvaartfonds. Tenslotte blijft, zij het latent, toch steeds de Singaporeconcurrentie bestaan.

Het kapitaal voor de oprichting van grootbedrijven schijnt wel te verkrijgen, mits slechts door de overheid gewaarborgd wordt, dat een redelijke bescherming, vooral in de eerste jaren, tegen Singapore zal worden gegeven. De groote Chineesche exporteurs te Bandjermasin zullen dan zeker hun eigen kapitaal wagen; ja, Singapore-Chineezzen zullen ongetwijfeld mede kapitaal beschikbaar willen stellen om niet uit den handel te worden gedrongen, aldus hun interesse overbrengen van Singapore naar het gewest zelf. Eveneens zal er voldoende belangstelling mogen worden verwacht van Japansche zijde — Nomura b.v. zal alle reden hebben om zijn installatie te vergrooten, ook op groote schaal bevolkingsrubber te gaan verwerken; zoo ook van de zijde van den Soerabaiaschen handel; van de banken, die hier een gelegenheid krijgen voor nieuwe zaken; van de debiteuren der te niet gegane Rubber Unie. Onder deze laatsten zijn groote scheepvaartmaatschappijen, die er zeker belang bij zouden hebben, wanneer de thans stilstaande fabriek der Rubber Unie te Bandjermasin weer een rendabel bedrijf zou kunnen worden. Zij zouden bovendien profiteeren van het vervoer van blankets naar de consumptielanden. De slechte ervaring met de Rubber Unie behoeft geen beletsel te zijn om zich bij de nieuwe poging te interesseeren. Deze toch struikelde in de eerste plaats over de Singapore-concurrentie. En dit bezwaar is thans door de restrictie met haar stabiliseerenden invloed op den prijs zeer verzwakt, terwijl de overheid het in de hand heeft om het door gepaste maatregelen van bescherming verder te ondervangen. Hier zij reeds uitdrukkelijk gezegd, dat die bescherming niet duurzaam zal mogen zijn, doch slechts zal moeten dienen om de industrie de gelegenheid te geven zich een plaats te veroveren tegen de concurrentie van reeds gevestigde buitenlandse belangen. Is zij daarin geslaagd, dan moet de be-

scherming wegvallen, de industrie op eigen beenen staan.

Ook hier is te verwachten, dat groote bedrijven — als de poging lukt — eerder tot het einddoel zullen leiden dan kleine. De kans om tot resultaten te komen binnen de periode van stabiele restrictieprijsen is grooter. De overheid zal daardoor met minder verstrekende maatregelen kunnen volstaan en deze eerder te niet kunnen doen.

Zou men den anderen weg volgen, het in het leven roepen van vele kleine bedrijfjes, dan moet er den nadruk op vallen, dat deze zoo dicht mogelijk bij den producent worden gevestigd, dus te midden van het productief areaal. Ondernemers dier bedrijfjes zullen moeten worden de Bandjareezen, liefst tuinbezitters in kongsies vereenigd. Men zal bij de installaties latex moeten doen inbrengen, omzeilt aldus de quaestie van berekening van het watergehalte. Worden slabs ingebracht, dan zal het, naar meening van schrijver dezes, moeilijk worden om de tuinbezitters in kongsies tot samenwerking te krijgen. Men zou dan afzonderlijke rubberverwerkers moeten krijgen, waartoe de tegenwoordige pemblantikans zich zouden kunnen ontwikkelen en de bezitters van groote tuinen. In verband met de kapitaalkracht der bevolking en de onzekerheid omtrent geregelde aanvoeren zullen de bedoelde installaties goedkoop moeten zijn, dus handmangels, primitieve droging over bamboerakken en berooking. Het stelsel zal wel uitloopen op productie van vooral smoked sheets. Echter kan men niet rekenen op groote uniformiteit van het product der verschillende installaties.

De pemblantikans zouden nu misschien gedeeltelijk uitgeschakeld kunnen worden, de sheets kunnen door de verwerkers ter passaar worden gebracht. Een uitschakeling van den Chineeschen tusschenhandel is niet te verwachten. Ook is het te betwijfelen of de exporteurs zouden kunnen worden uitgeschakeld en of er zoo gemakkelijk directe verschepingen uit het gewest naar de consumptielanden mogelijk zal zijn. Soerabaia zal ook voor deze sheets wel in de markt komen, doch wellicht zal de export naar de consumptielanden toch eerst den weg moeten nemen door den Nederlandsch-Indischen productenhandel. Dat maakt dan den uiteindelijke prijs, die aan de tuinbezitters zal kunnen worden betaald, lager.

Ook moet men wel in het oog houden, dat bij het tot stand komen dezer installaties de ondernemers daarvan, die niet zeer kapitaalkrchtig zijn, ongeveer een maand lang het prijsrisico zullen moeten dragen voor de opgekochte rubber. En een scherp inzicht in het toekomstig prijsverloop zal men van deze menschen toch niet kunnen verwachten, terwijl voorverkoopen van de sheets mij in dit stelsel voor de verwerkers uitgesloten lijkt. Dit prijsrisico moet niet onderschat worden, wanneer de rubberprijzen weer zouden gaan schommelen na afloop der restrictie of indien de laatste er niet in zoude slagen op den duur een stabiel prijspeil te handhaven. En komt dat risico weer naar voren, dan wordt de concurrentie tegen Singapore zeer moeilijk, zou zij slechts door zeer diep ingrijpende overheidsmaatregelen, b.v. een uitvoerverbod van natte slabs, kunnen worden weggehouden; met het risico, dat de installaties het in een dalende markt toch niet kunnen volhouden en men dus geweldige schade toebrengt aan de belangen van tuinbezitters, die hun rubber niet meer kwijt kunnen geraken.

Een voordeel van het bevorderen dezer kleine installaties is, dat het benodigd kapitaal per bedrijfje geringer is, het gelooopen risico dus kleiner, terwijl men zich niet vooruit aan een in details uitgewerkte organisatie zal behoeven vast te leggen. De ontwikkeling van het bedrijf zal geleidelijker kunnen plaats hebben.

Echter zullen ook de kleine kapitalen, noodig voor deze bedrijfjes, niet bij de bevolking kunnen worden gevonden; tenminste niet in voldoende mate om op behoorlijke schaal te kunnen werken, een groot aantal bedrijfjes in het leven te roepen. Van particuliere zijde zal men ook niet kunnen verwachten, dat aan de bevolking de noodige sommen worden gefourneerd; tenzij door Chineezzen tegen hooge rente en op wellicht andere voorwaarden, die de zelfstandigheid van de ondernemers bedreigen. Bij het fourneeren van de benodigde gelden zal de overheid wel te hulp moeten schieten, b.v. door het geven van garantie bij geldleeningen tegen lage rente. Daartoe zou een fonds kunnen worden gevormd uit de opbrengsten van het van bevolkingsrubber geheven uitvoerrecht.

Voor al bij het volgen van deze methode zal de overheid echter bescherming moeten geven tegen de Singaporeconcurrentie, en waarschijnlijk langer dan bij de vroeger besproken mogelijkheid. Wil men langs den hier geschetsten weg tot een plaatselijke rub-

berverwerkingsindustrie komen, dan zal de medewerking der overheid ingrijpende en langduriger moeten zijn dan in het andere beschouwde geval, daarbij grooter risico meebrengen van aan het belang der bevolking toegebrachte schade, wanneer de ondernomen pogingen mislukken. Schrijver zou dan ook de voorkeur geven aan het aanpakken der eerst beschouwde mogelijkheid, op-richting van grootbedrijven, desnoods ook met credietgarantie door de overheid voor een zeker aantal jaren en tot een zeker maximum. Het voordeel van zulk een garantie is, dat de overheid dan ook belanghebbende wordt in den gang van zaken, dit een soort waarborg schept, dat zij niet zal nalaten redelijke bescherming te verleenen in de eerste jaren der industrie.

Tenslotte behoort te worden nagegaan op welke wijze de bedoelde bescherming tegen de Singapore-concurrentie verleend kan worden. Deze zal moeten afhangen van de omstandigheden; reeds is meermalen erop gewezen, dat zij noodiger zal zijn, wanneer de rubberprijzen wederom schommelen gaan, dan bij de thans geldende vrij stabiele prijzen. Voor kleine bedrijfjes ook zal zij sterker moeten zijn dan voor grootbedrijven. Het is mogelijk bij die bescherming alle mogelijke gradaties aan te brengen door een min of meer groot verschil te houden tusschen uitvoerrechten, geheven van natte slabs en van sheets en blankets uit bevolkingsrubber. Op deze wijze kan men den voorsprong van den plaatselijken verwerker boven den Singapore-remiller naar believen regelen. De meest radicale maatregel zou een uitvoerverbod voor natte slabs zijn, maar daarbij ook de gevaarlijkste maatregel. Men zal dezen niet mogen toepassen, voordat de zekerheid bestaat, dat er in het gewest zelf verwerkingsfabrieken van voldoende capaciteit en van voldoende economische kracht om tegen redelijke prijzen op te koopen aanwezig zijn.

Bovendien moet er de aandacht op worden gevestigd, dat het ondernemen van pogingen om een plaatselijke verwerkingsindustrie in het leven te roepen, meebrengt twee andere overheidsmaatregelen. Ten eerste de verzekering, dat de uitvoerrechten op rubber niet zullen worden gewijzigd dan na aankondiging der wijziging $\pm$ 6 weken vooruit, de tijd noodig voor de verwerking der rubber tot sheets of blankets. Immers zonder die toezegging zou het niet mogelijk zijn zakelijke berekeningen te maken over de

opkooprijzen, die besteed kunnen worden; zeker niet in de restrictieperiode, waarin het uitvoerrecht uit zijn aard veranderlijk is, immers het restrictiemiddel. Ten tweede zal de Rubberbereidingsordonnantie van 1926 (Stbl. 221) moeten worden herzien. Het verstrekken van vergunningen tot het oprichten van rubberverwerkingsfabrieken zal op ruimer schaal mogelijk moeten worden gemaakt dan het dat bij de geldende bepalingen is.

Indien men echter iets zal willen doen om tot een eigen rubberverwerkingsindustrie voor bevolkingsrubber in Nederlandsch-Indië te komen, dan zij hier met nadruk herhaald, dat het thans daarvoor de geschikte tijd is.

Résumé.

In het kort den inhoud van dit artikel samenvattende, kan men de volgende stellingen formuleeren:

Tusschen producent en consument (exporteur) staan in den rubberhandel in de Hoeloe Soengei geen te groot aantal schakels.

Deze schakels vervullen alle een nuttige en natuurlijke functie.

Het kleine aantal exporteurs tegenover het zeer groot aantal tuinbezitters, het prijsrisico van het product en het gebrek aan kapitaal, dat langdurig in voorraden kan worden vastgelegd, zijn de redenen van het bestaan van den tusschenhandel.

De felle concurrentie in den handel voorkomt benadeeling van de producenten door het ontaarden van tusschenhandel in kettinghandel.

De rubberhandel draagt door gebrek aan standaardisatie van het product en de afhankelijkheid van het prijsverloop te Singapore, dat men niet steeds juist kan voorzien, een sterk speculatief karakter.

De weerslag hiervan op het bevolkingsinkomen is niet een voortdurende druk op de prijzen, doch een soms te hooge, soms te lage prijsstand, gezien vanuit het oogpunt der uiteindelijke vraag- en aanbodsverhouding.

Overheidsmaatregelen kunnen slechts op beperkte schaal tot meerdere standaardisatie bijdragen, n.l. door het vaststellen van diktekeuren voor slabs en door justitieel ingrijpen tegen vervalschers.

Daar de exporteurs te Bandjermasin geheel van Singapore afhankelijk zijn, kan een plaatselijk rubberverwerkingsbedrijf slechts slagen, wanneer de overheid redelijke bescherming geeft tegen Singapore's opkoopconcurrentie.

Daarbij kan men zich twee mogelijkheden denken, n.l. oprichting van grootbedrijven te Bandjermasin en oprichting van kleine bedrijfjes in het productiegebied.

Het eerste brengt meer risico ineens, doch voert eerder en vollediger tot succes, wanneer de proefneming gelukt.

De mogelijkheid tot gelukken is aanwezig en nu is het de geschikte tijd om de poging te wagen.

„Het werk van Melchior Treub na 25 jaren”

Een antwoord aan Dr. V. J. Koningsberger

door

Dr. K. W. DAMMERMAN.

Op een zonnige morgen wandelt door Pasoeroean een econoom (niet-botanicus), neust wat rond in de laboratoria van het Suikerproefstation, maakt hier en daar een praatje en na ernstige bezinning flitst door zijn brein de gedachte, dat de débacle in de suikerindustrie een gevolg is van de verkeerde leiding van het Suikerproefstation. Bezorgd, dat deze geniale vondst niet wereldkundig zal worden zet hij zich tot schrijven en niet zonder zelfvoldoening houdt hij zijn in een romantisch kleed gehuld geesteskind het publiek voor.

Zoo ongeveer is de indruk die het artikel van Dr. KONINGSBERGER in het April/Juni-nummer van dit tijdschrift op een insider zal maken. Schrijver dezes meent aan het feit, dat hij gedurende bijna de geheele periode, die Dr. KONINGSBERGER in het oog vat, de ontwikkeling van 's Lands Plantentuin van nabij meemaakte, wel het recht te mogen ontleenen hier zijn oordeel te geven.

Het betoog van Dr. K. komt dan hierop neer, dat het verval van 's Lands Plantentuin, de „ruine” die de bezuiniging slechts overliet van deze eens zoo grootsche instelling, te danken is aan de volstrekt verkeerde leiding en het geheel ontbreken van een juiste omschrijving van de taak van dit instituut.

Nu zou de titel doen verwachten, dat hier onder het werk van TREUB niet alleen 's Lands Plantentuin werd bedoeld, maar de schrijver neemt niet eens 's Lands Plantentuin in zijn geheel in beschouwing, maar bepaalt zich tot een enkel onderdeel daarvan, n.l. tot het niet-systematisch botanische werk. Wel noemt hij 's Lands Plantentuin het centrum der Indische biologische wetenschap maar nergens wordt gerept over de overige onderdeelen, het Herbarium, het Zoölogisch Museum en Laboratorium, het

Laboratorium voor het onderzoek der Zee, zelfs niet over de eigenlijke botanische tuinen. Deze misvatting, dat 's Lands Plantentuin uitsluitend een botanisch instituut is, vindt nog altijd gemakkelijk ingang en het komt mij daarom noodig voor er op te wijzen, dat het niet aangaat om sprekende van 's Lands Plantentuin de hierboven genoemde instellingen, opzettelijk of uit onkunde, geheel te verzwijgen. Hierdoor wrijft de schrijver van het stuk dan ook 's Lands Plantentuin als geheel een blaam aan, terwijl zijn verwijten feitelijk alleen een enkel onderdeel raken.

De schrijver heeft het dan over de verkeerde leiding, over de geheel verkeerde weg, die 's Lands Plantentuin sedert jaren heeft bewandeld, wijdt hierover wel uit, maar staaft zijn uitlatingen en beweringen met zeer weinig bewijzen. Aan wie is die verkeerde leiding te wijten, aan de directeuren van 's Lands Plantentuin of de opeenvolgende directeuren van Landbouw? Men zou moeten concludeeren beiden, de eenen omdat zij 's Lands Plantentuin geheel aan zijn eigen lot overlieten en de anderen omdat zij in hun vrijheid onderwerpen van studie kozen, die de goedkeuring van den heer K. niet kunnen wegdragen. En die vrijheid, die geleid zou hebben tot het verval van 's Lands Plantentuin, vloeide weer voort uit het ontbreken van een nadere taakomschrijving na 1910, na het heengaan van TREUB.

Ontbrak zulk een taakomschrijving na 1910 werkelijk en waar is die van vóór die tijd te vinden? Taakomschrijvingen vinden nu gemeenlijk hun oorsprong in de begrooting, waarbij een nieuwe instelling of afdeeling of een andere verdeeling der werkzaamheden over bestaande onderdeelen wordt voorgesteld. Deze taakomschrijvingen, in eenigszins beknoptere vorm, zijn dan terug te vinden in de Staatsbladen en de Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië. Wat dit laatste periodiek betreft de tekst hiervoor wordt elk jaar zoo noodig herzien, aan welke herzieningen zoowel de betrokken afdeelingsschef als departementsdirecteur zijn goedkeuring heeft te hechten.

Bij de instelling nu van het Departement van Landbouw in 1904 werd tot de taak van het nieuwe departement gerekend: naast het natuurwetenschappelijk onderzoek in verband met de teelt van gewassen, visscherij en veeteelt, „natuurwetenschappelijke werkzaamheden in het belang van de

wetenschap in het algemeen en bevordering van natuurwetenschappelijk onderzoek in het algemeen (spatieering van mij) en ondersteuning van wetenschappelijke reizen in Nederlandsch-Indië" (Staatsbl. N. I. 1904 No. 380).

Tegelijkertijd verdween echter 's Lands Plantentuin als zoodanig van het tooneel, zelfs de naam vindt men niet meer terug, de verschillende afdelingen die daarvan vroeger deel hadden uitgemaakt, werden veelal als zoodanig opgenomen in het nieuwe departement. Een der onderdeelen betrof „Waarnemingen en onderzoekingen op plantkundig gebied en hare toepassingen" waartoe behoorden het Herbarium, het Museum voor Economische botanie en een afdeling Botanische laboratoria. Deze laatste afdeling omvatte drie laboratoria, waarvan een tot taak had „het onderzoek van levensvoorwaarden, bouw en ziekten der tropische cultuurgewassen", terwijl het tevens als Vreemdelingen-laboratorium werkgelegenheid verschafte aan buitenlandsche natuuronderzoekers; het derde laboratorium in de bergtuin te Tjibodas diende voor de „studie van de flora der oorspronkelijke wouden van een tropisch hooggebergte" (Reg. Almanak voor Ned.-Indië, 1905). Daarnaast stonden afzonderlijk de Botanische tuin, de Cultuurtuin en het Proefstation voor Rijst en tweede gewassen.

De instandhouding van de Botanische tuin werd als wetenschappelijke instelling aan het nieuwe departement uitdrukkelijk tot taak gesteld. De tuin had verder steeds te zorgen voor het aanwezig zijn van voldoende materiaal voor de studie van tropische planten, maar had geen bemoeienis meer met proefnemingen met nuttige gewassen, terwijl aan het Proefstation voor Rijst ook de natuurwetenschappelijke onderzoekingen werden toevertrouwd voorzoover het inlandsche landbouwgewassen betrof. Men ziet hier een steeds verder voortschrijdende differentiatie, ook onder TREUBS leiding.

In 1911 werden de instellingen van het Departement van Landbouw, die „abstract natuurwetenschappelijk onderzoek beoogen", vereenigd tot één instituut onder „een ambtenaar belast met de leiding der natuurwetenschappelijke zaken met den ambtstitel van Directeur van 's Lands Plantentuin" (Stbl. N. I. 1910 No. 684). Deze instellingen zijn dezelfde als ook thans nog 's Lands Plan-

tentuin vormen, behoudens het Phytochemisch laboratorium, dat begin van dit jaar werd opgenomen in het nieuwe Laboratorium voor scheikundig onderzoek van de Afd. Nijverheid. Een dezer instellingen, de Botanische laboratoria, bleef deze naam nog behouden, maar de toenmalige chef wenschte zijn volle aandacht te besteden aan de ziekten der cultuurgewassen en zoo kwam in 1912 los van 's Lands Plantentuin de Afdeeling Plantenziekten tot stand, die ook de werkzaamheden op het gebied der dierlijke plagen, die tot nu toe aan het Zoölogisch Museum waren toevertrouwd geweest, tot zich trok.

De afdeeling „Botanische laboratoria” van 's Lands Plantentuin omvatte toen nog slechts twee laboratoria, het Vreemdelingenlaboratorium (na 1914 Treub-laboratorium geheeten) en dat te Tjibodas. De werkzaamheden, voorzoover het cultuurgewassen betrof, waren overgegaan op andere afdeelingen van het Departement en aan de bovenbedoelde botanische laboratoria werd opgedragen „het algemeen biologisch, physiologisch en anatomisch onderzoek der planten” (Reg. Alm. N. I. 1914 e.v.).

Zooals men ziet van een ontbreken van een taakomschrijving is geen sprake, niet alleen niet wat deze afdeeling betreft, welke de heer KONINGSBERGER speciaal op het oog heeft, maar evenmin voor 's Lands Plantentuin als geheel. De onderzoekingen verricht aan 's Lands Plantentuin na de herrijzing ervan als instituut voor abstract natuurwetenschappelijk onderzoek vielen geheel binnen het kader van de gegeven taakomschrijvingen. Of deze onjuist waren of dat de aan 's Lands Plantentuin verbonden krachten die anders hadden moeten interpreteren is een tweede vraag, waarop wij hieronder nog nader zullen terugkomen. Maar dat de in de laatste jaren verrichtte onderzoekingen oorzaak zouden zijn geweest van de opgelegde bezuinigingsmaatregelen is teneenenmale onjuist. Dat men voorts bij 's Lands Plantentuin alleen zulk onderzoek als wetenschappelijk zou beschouwen of beschouwd heeft, dat „onder geen voorwaarde ooit van eenig practisch belang voor de menschheid kan worden” is al evenzeer misplaatst. Het lijkt mij ook absurd, dat een onderzoeker bij voorkeur een onderwerp ter hand zou nemen, dat aan bovengenoemde voorwaarde zou voldoen. Iets anders is het of men de wetenschap beoefent zonder het vooropgezette doel om eenig direct practisch resultaat te be-

reiken. Dat het deze mentaliteit zou zijn waaraan het te danken is, dat men vernield heeft wat in stand gehouden had moeten worden, berust op niets. En is het daaraan te wijten, dat de natuurwetenschap tegenwoordig zoo inpopulair is? Die inpopulairiteit is trouwens zeer betrekkelijk, ik geloof integendeel — de vele min of meer populaire natuurwetenschappelijke tijdschriften en artikelen bewijzen het — dat voor natuuronderzoek, ook dat hetwelk niet van economisch belang is, nog steeds en overal gereede belangstelling bestaat. De schrijver heeft hier waarschijnlijk op het oog een onderzoek verricht aan 's Lands Plantentuin, dat in een der indische dagbladen min of meer belachelijk werd gemaakt, maar al kan men toegeven, dat zulk een onderzoek, dat overigens van zeer geringe omvang was, zonder bezwaar achterwege had kunnen blijven, dit is nog geen maatstaf voor al het werk aan 's Lands Plantentuin verricht. Het onderzoek b.v. over Krakatau heeft zoo wel in binnen- als buitenland alom belangstelling en ook waardeering ondervonden. Men moet het zelfs betreuren, dat de zoölogen eerst veel te laat aan dit probleem aandacht hebben geschonken. TREUB zelf zag wel degelijk het belang in van de gelegenheid, die hier geboden werd en hij was mede een der eersten, die Krakatau na de uitbarsting hebben bezocht en over de nieuwe plantengroei van het eiland hebben geschreven.

Het „vernietigingswerk, dat zich bij 's Lands Plantentuin in een angstwekkend tempo voltrekt of liever voltrokken heeft”, zooals de heer K. dat gelieft te noemen, is dan ook niet te danken aan de zijns inziens verkeerde keuze van studieobjecten. Dat het fysiologisch onderzoek voorloopig is stopgezet valt zeker te betreuren, maar is alleen een gevolg van het feit, dat toevallig alle niet-systematici bij 's Lands Plantentuin achtereenvolgens de dienst verlieten en naar elders vertrokken. Men heeft eenvoudig de opengekomen plaatsen niet meer bezet, omdat men het in deze tijden niet verantwoord achtte geld voor nieuw personeel beschikbaar te stellen of nog in dienst zijnd personeel bij andere onderdeelen ervoor op te offeren. Dat niet de aard van het onderzoek hier de doorslag heeft gegeven moge ook daaruit blijken, dat bij andere afdelingen van 's Lands Plantentuin zooals het Herbarium en het Laboratorium voor het onderzoek der Zee, die wel zooveel mogelijk rekening hielden met de belangen van andere meer econo-

misch georiënteerde afdeelingen van het Departement van Landbouw, niet minder diep het bezuinigingsmes werd ingezet. Trouwens, let men op andere wetenschappelijke instellingen dan zal men inzien, dat daar overal van afbraak kan gesproken worden. Zoo is de Opsporingsdienst van het Mijnwezen, waarbij het toegepaste en exacte onderzoek tennauwste met elkaar verband hield, in niet mindere mate ingekrompen dan 's Lands Plantentuin. En meent nu de heer KONINGSBERGER inderdaad, dat het voor de Regeering of welke instantie dan ook, die bezuinigen moest, eenig verschil had gemaakt of botanici bij 's Lands Plantentuin gewerkt hadden over de koolzuur-assimilatie of het regeneratievermogen bij planten inplaats van de onderwerpen, die in de latere jaren in studie werden genomen? Men make zich daarover geen illusies. Heeft men zelfs niet, o.a. in de Volksraad, het werk bij de proefstations ten deele als te wetenschappelijk van aard gequalificeerd en daarom op opheffing ervan aangedrongen.

De heer KONINGSBERGER geeft dan aan in welke richting naar zijn meening 's Lands Plantentuin zich had moeten ontwikkelen, welke taak het op zich had moeten nemen, namelijk fundamenteel onderzoek ten bate van de praktijk. Het lijkt mij niet overbodig in dit verband er nogmaals op te wijzen, dat de schrijver hier weer uitsluitend het oog heeft op het niet-systematisch botanische werk en geheel negeert wat andere onderdeelen van 's Lands Plantentuin voor onderzoek en advieswerk ten behoeve van de praktijk of instellingen voor toegepast wetenschappelijk onderzoek hebben verricht.

Hij noemt dan vervolgens eenige onderwerpen die aangevat hadden moeten of kunnen worden, o.a. de beide hierboven reeds genoemde en verder invloed van pluk en snoei bij de thee, periodiciteitsverschijnselen in verband met bloei (koffie), bladruï (Hevea). De schrijver beweert, dat nu de Plantentuin zulks heeft nagelaten de proefstations noodgedwongen zelf er toe overgegaan zijn personeel voor zulke onderzoekingen aan te stellen. Maar noch de proefstations noch de gouvernementsinstellingen voor toegepast wetenschappelijk onderzoek hebben er ooit op aangedrongen, dat 's Lands Plantentuin deze taak op zich zou nemen of bij deze instelling hiervoor personeel zou worden aangesteld, hetgeen in tijden van voorspoed zeer wel mogelijk was geweest. De genoemde

instellingen hebben òf zulke onderzoeken niet noodig gevonden òf zij wenschten die aan zich te houden en naar mijn inzicht terecht. Heeft ook niet de Directeur van het Alg. Proefstation voor den Landbouw er onlangs nog op gewezen, dat bij de proefstations vooral in deze tijden niet minder aandacht moest worden besteed aan onderzoeken van meer fundamenteele aard ¹⁾. Had 's Lands Plantentuin de genoemde onderzoeken in studie genomen, dan zou men hierbij toch in vele gevallen de hulp en voorlichting der proefstations hebben noodig gehad, men had deze onderzoeken veelal niet eens te Buitenzorg kunnen verrichten, maar had daartoe midden in de cultuurcentra moeten verblijven. Meent men dat de belanghebbenden, de betrokken cultures en proefstations, zich zouden onthouden van een beoordeeling van de verkregen resultaten, van inmenging in de gang en opzet van het onderzoek? Geenszins. Daarom is het ook onjuist dat de Plantentuin zich op dat gebied zou begeven, dat tot de taak der proefstations behoort en moet blijven behooren.

Wat de heer K. wil, is terugkeeren tot de toestanden niet alleen van vóór 1910 maar nog veel vroeger, maar zegt hij niet zelf, dat „tegen den door TREUB ontworpen opzet slechts één bezwaar is aan te voeren, n.l. dat alleen een TREUB in staat was het geheel te leiden en het de vraag is of dat ook bij den lateren uitgroei wel zoo had kunnen blijven”. Inderdaad, het is vrijwel uitgesloten, dat men thans iemand kan vinden, die het geheele gebied der exacte en toegepaste natuurwetenschappen voldoende kan overzien, vooral sinds de laatste zulk een enorme vlucht en omvang hebben genomen. Er is echter nog een tweede bezwaar, dat hierboven al ter sprake kwam. TREUB trachtte al het proefstationswerk te Buitenzorg te concentreeren en daarbij in alles de leiding te nemen, waarbij „elke inmenging in het werk van de zijde der belanghebbenden geheel was uitgesloten” (J. C. KONINGSBERGER in „'s Lands Plantentuin, Gedenkschrift ter gelegenheid van het Honderdjarig Bestaan” p. 19). Maar die belanghebbenden hebben zich al lang, ten deele ook reeds in TREUB zijn tijd, onttrokken aan die algemeene leiding die van Buitenzorg zou uitgaan en wenschen die ook niet meer. Bovendien loopt men hierbij het

1) BEUMÉE, Proefstationswerk in crisistijd, Verslag 13e bijeenkomst van de Ver. van Proefstationpersoneel, 1933.

gevaar, waarop ik zoo juist al wees, dat wanneer zulk onderzoek ten bate van de praktijk wordt verricht, er op aangedrongen wordt, dat de belanghebbende instellingen ook de volle zeggingschap daarover zullen hebben. Ik behoef hier slechts te wijzen op de reeds eenige malen in de Volksraad naar voren gebrachte vraag of het geen aanbeveling zou verdienen het Laboratorium voor het onderzoek der Zee onder de afdeeling Visscherij te brengen. En is ook niet het feit, dat het Phytochemisch laboratorium zich de laatste jaren uitsluitend bezig hield met onderzoekingen van direct economisch belang mede oorzaak geweest, dat dit laboratorium onder de afdeeling Nijverheid werd gebracht?

En als 's Lands Plantentuin de basisonderzoekingen moet verrichten voor de praktische landbouw, waarom zich dan te beperken tot physiologische onderwerpen, omdat nu toevallig in Holland de physiologische botanie hoogtij viert? Is er niet evenveel aanleiding, dat basisonderzoek ook uit te strekken tot erfelijkheidsvraagstukken, biologie, ecologie der planten? En dan spreken wij nog altijd alleen maar over de botanie, maar geldt niet hetzelfde voor de zoölogie, de chemie en nog andere takken der natuurwetenschappen?

's Lands Plantentuin heeft inderdaad tot taak, zooals we hierboven al gezien hebben, fundamenteel onderzoek te verrichten, maar de Plantentuin alleen kan onmogelijk de basis leveren voor al het toegepast natuurwetenschappelijk werk, men zal hierbij niet minder moeten steunen op uitkomsten elders verkregen en vooral moeten wij ook blijven bevorderen het tijdelijk hier komen werken van vreemde onderzoekers, die mede onze kennis van de natuur in deze landen helpen vermeerderen. Men late echter onderzoekingen van een direct practisch belang over aan de instellingen, zoowel gouvernementeele als particuliere, die daarmede speciaal belast zijn.

's Lands Plantentuin blijve het instituut voor abstract natuurwetenschappelijk onderzoek in volle omvang, het blijve advies geven, waar dat gevraagd wordt, het houde, wat ook steeds het geval is geweest, zooveel mogelijk rekening met de belangen en wenschen van anderen, maar het begeve zich niet op terrein, dat buiten zijn bemoeienis ligt.

Wij hebben reeds meegedeeld dat tot de taak van het Departement van Landbouw ook behoort natuurwetenschappelijke werk-

zaamheden in het belang van de wetenschap en bevordering van natuurwetenschappelijk onderzoek in het algemeen, en dit is de taak bij uitnemendheid van 's Lands Plantentuin.

Deze departementstaak, die vermoedelijk TREUB zelf heeft aangegeven of althans zijn volle instemming had, was dan ook zeker niet in strijd met de geest van TREUB. En de scheiding tusschen abstract en toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek begon zooals we zagen reeds in zijn tijd zich te voltrekken.

TREUB zelf heeft trouwens aan dit abstract onderzoek veel van zijn tijd besteed en zijn onderzoekingen, waarmede hij als botanicus naam heeft gemaakt, werden ook niet verricht met het oog op eenig practisch belang. Hielden zijn studies over klimplanten, Loranthaceeën, myrmecophile planten, de ontwikkeling bij Lycopodiaceeën, over de rol van blauwzuur bij planten, over plantenassociaties in het oerbosch, eenig verband met het practische leven of was dit ook maar louter persoonlijke liefhebberij? En heeft hij niet in een rede getiteld „De beteekenis van Tropische Botanische tuinen” uitgesproken bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van 's Lands Plantentuin (1892), juist de nadruk gelegd op de wetenschappelijke waarde. En wanneer Dr. KONINGSBERGER aan het slot van zijn artikel de brochure „Horrea replenda” van zijn vader aanhaalt dan vergeet hij, dat daarin ook de volgende uitspraak staat: het Treub-laboratorium is niet een monument in de gewone zin, „maar een gedenkteeken met dat innerlijke leven, dat bij hem (TREUB) hooger stond dan al het andere, het wetenschappelijk leven in zijn grootste intensiteit, in zijn meest volmaakten vorm, zooals het wordt geleefd op het uiterste grensgebied onzer kennis, waar het geen ander doel kent dan méér weten, om het weten alléén”.

En heeft de redenaar die boven aangehaalde woorden bij de opening van het Treub-laboratorium uitsprak niet elders gezegd ¹⁾: „In de tachtiger jaren der vorige eeuw stond hier te lande alles, wat natuurwetenschap was, nog in de reuk van inproductieve weelde, werd het kostende met weinig minder dan goedwillig schouderophalen in uitgaaf gesteld. Aanmoediging ervan, om de kennis zelve, lag niet in den vaderlandschen aard en ten aanzien

1) 's Lands Plantentuin. Gedenkschrift bij het Honderdjarig Bestaan.

van resultaten voor de gemeenschap was men, op zijn zachtst genomen, sceptisch gestemd”.

Wetenschapsbeoefening om het weten alleen, om de kennis zelve is den zoon blijkbaar een gruwel, en hij zou het niet betreuren indien déze wetenschap voor goed tenonder ging. Deze ontboezeming van echt vaderlandsche aard doet eenigszins wonderlijk aan als men het begin van het artikel van den schrijver leest, waarin hij uitwijdt over abstract natuurwetenschappelijk onderzoek en daarbij namen als DE VRIES, WEGENER, EINSTEIN noemt, die allen ook onderzoekingen deden zonder daarbij te denken aan onmiddellijk practisch nut. Waarom haalt de schrijver zelf de woorden van FARADAY aan „Sir, do you know the use of a new-born baby?” als antwoord op de vraag wat nut zijn onderzoekingen over electro-magnetische verschijnselen hadden, die men in zijn tijd wellicht ook als „Spielerei” beschouwde.

En wil men dan alleen aan de allergeniaalsten zulk onderzoek overlaten? De geniale ontdekkers zijn zij, die als het ware onmiddellijk de weg vinden naar een der hoogste toppen, vanwaar men een overzicht en inzicht verkrijgt over een uitgestrekt gebied, maar blijft daarom nauwkeurig detailonderzoek op het terrein zelf overbodig? Trouwens de schrijver geeft zelf toe, dat er ook ontzaglijk veel detailwerk te doen blijft. En wie kan tevoren zeggen welke invloed eenig onderzoek voor later zal hebben. Voor de kruizingsproeven van MENDEL had men in zijn tijd niet de minste belangstelling en toch zal thans niemand de groote beteekenis van zijn werk kunnen ontkennen.

Bij 's Lands Plantentuin dient de wetenschap ook om haarzelfs wille beoefend te worden en in dat opzicht is deze instelling wel degelijk te vergelijken met een universiteit, die naast hooger onderwijs ook bevordering van de wetenschap als zoodanig ten doel heeft. Dat men thans daarvoor slechts weinig aandacht of waardeering heeft is slechts een gevolg van de ongunst der tijden. En als de heer K. meent dat beoefening van de wetenschap alleen om de kennis zelve, zonder te letten op nut of economisch belang, over de geheele wereld aan de wetenschap onnoemlijke schade heeft berokkend, dan zou ik juist daar tegenover de omgekeerde stelling willen opwerpen, dat heel veel van de economische ellende, die wij thans beleven te danken is aan de mentaliteit, die

slechts dat voor nuttig en noodig houdt, hetwelk onmiddellijk materieel gewin oplevert.

En wanneer de schrijver zegt, dat hij zich geen illusies maakt, dat beschouwingen van zijn kant de situatie nog zouden kunnen redden, dan geloof ik, dat de drenkeling verstandig zal doen om de hem hier zoo welwillend toegestoken reddingsplank met het doel om hem op de verkeerde oever aan land te krijgen, af te wijzen in het vertrouwen, dat hij kracht genoeg zal bezitten om het hoofd zoolang boven water te houden tot hij veilig aan de andere zijde voet aan wal kan zetten.

Historische betrekkingen tusschen China en Indonesië,

door

KWEE KEK BENG

In het Zuiden van de residentie Cheribon, 6 K.M. van het plaatsje Telaga vindt men een bergmeer (Telaga Sangijang) met aan den oever een heilige plek, waar een reliquie uit lang vervlogen tijden door de bevolking wordt vereerd.

Men stelle zich de verbazing van een landgenoot voor, toen hij tot de verrassende ontdekking kwam dat bedoelde relik van een Chinese inscriptie van onbekende afkomst was voorzien.

Hoe komt dit voorwerp op deze afgelegen plek en van wien zou het afkomstig kunnen zijn?

Onwillekeurig denkt men hierbij aan den ook op Java zoo vermaarden SAM PO TOA LANG of CHENG HO, die in het begin der vijftiende eeuw onder de Ming dynastie (1368-1644) vele reizen ondernam naar de „Zuidelijke Zeeën” en over wien tot op dit moment een groot aantal wonderlijke verhalen en legenden in omloop zijn. CHANG T' IEN-TSE zegt van dezen „tactful and vigorous eunuch”, dat hij „succeeded in inspiring, more than ever before, both respect and awe in the hearts of the natives of the countries he visited” (Sino-Portuguese Trade from 1514 to 1644, p. 30). Zijn eerste zeereis had in 1405 plaats en zijn zevende in 1430; gedurende zijn vele omwervingen kwam hij o.a. ook op Ceylon, Sumatra en Java.

Koning VIJAJA BAHU van Ceylon was zoo vermetel hem gevangen te willen nemen met het gevolg, dat deze koning met zijn gansche familie tot straf gevankelijk naar China werd gevoerd; het toenmalige Hemelsche Rijk liet niet met zich spotten en geen wonder dat ook Bengalen, Burmah, Malakka, Borneo, Sumatra en Java in dit tijdvak aan den Chineeschen Keizer schatplichtig waren.

Volgens PAUL PELLIOU heeft CHENG HO „un certain nombre d'inscriptions commémoratives" laten graveeren en één hiervan is op Ceylon teruggevonden ("T'oung Pao", N 3-5, 1933, p. 238).

Het zou zeker de moeite loonen eens te onderzoeken of ook de Chineesche inscriptie bij het Sangijang bergmeer van dezen grooten reiziger afkomstig zou kunnen zijn.

In de omgeving van Tjililin (in het Bandoengsche) bevindt zich een heuvel, Pasir Negara, waar een groot aantal overblijfselen van Chineesch ceramiek, meestal scherven, in den bodem verborgen liggen. Een bekende Soendaneesche familie mocht zelfs het geluk smaken daar een gaaf bord van behoorlijken omvang bij een opgraving te vinden, dat later in handen van een Chineesche familie op Bali is overgegaan.

Eén der vitrines van het Geologisch Museum te Bandoeng toont een aantal scherven, die blijkbaar van Chineeschen oorsprong zijn, als zg. „begeleidende cultuurfossielen".

Men vraagt zich af, hoe komen die Chineesche overblijfselen op den Preangerschen schervenheuvel en zelfs in den aardbodem om bij geologische onderzoekingen weer voor den dag te komen?

Ook op deze vraag kan men nog geen bevredigend antwoord geven, doch alles wijst op een meer dan vluchtige betrekking in vroegere tijden tusschen China en Indonesie.

Men weet dat op Bali Chineesche munten (zg. kepengs of tang-tjis) in omloop zijn. „Weliswaar is de kepeng een Chineesche munt, doch de Baliër is er zeer aan gehecht, hetgeen daaruit blijkt, dat zij in godsdienst en adat een belangrijke plaats inneemt," zegt Dr. J. F. STEINMETZ („Kol. Stud." Oct. 1926).

Afgodsbeeldjes („Ramboetsedana") worden op Bali speciaal van aaneengerijgde Chineesche munten vervaardigd en ook bij verschillende ceremoniën spelen zij een rol (Mr. G. VISSERING, Muntwezen en circulatiebanken in Ned.-Indië, p. 257).

Ook buiten Bali waren deze Chineesche munten eens gangbaar, zoo bijv. op enkele plaatsen van het eiland Celebes en zelfs op Java, want in een oude kroniek, „Eerste Schipvaart der Hollanders naer Oost-Indië", kan men over deze Chineesche pasmunt omstreeks 1600 lezen, dat zij „heel Java ende de omleggende eylanden door zijnen gang heeft". Het is bekend hoe moeilijk

het is geweest om dit „snoode geldeken” uit Indonesië te verdrijven ¹⁾.

In dit verband mag gewezen worden op het feit, dat bij het aanleggen van den spoorweg in het Dajeukolotsche (Bandoeng) een aantal Chineesche munten weer uit den bodem te voorschijn is gekomen en zoo zal men bij toekomstige opgravingen wellicht nog veel meer vinden dan men thans vermoedt ²⁾.

Dat de Chineezzen reeds in Indonesie gevestigd waren, lang voor de eerste Europeaan hier voet aan wal zette, is bekend. Niet alleen met Java onderhield China reeds van af de vroegste oudheid betrekkingen, doch ook het contact met de andere eilanden is van zeer ouden datum.

Reeds gedurende de Tang dynastie (618-907) is de naam „MI LI TSCHA” voor de Molukken bekend en volgens de Geschiedenis der Liang dynastie verscheen in het jaar 517 een gezant van Bali aan het Chineesche hof (FANG SI SUN, *Die Entwicklung der Chin. Kolonisation in Südasien*, Jena 1931, S. 30-32).

Het alleroudste bericht omtrent aardolie in den Indischen Archipel stamt uit het jaar 971 toen van Palembang een gezantschap werd afgevaardigd om den Keizer van China een verschuldigde schatting te betalen.

Deze werd ten deele voldaan in petroleum. (STIBBE, *Encycl. v. N. I., Aanv. en wijz. afl. 36, Juli 1933, Petroleum*).

De Chineeische reiziger YI TSING (671-695), die Oud Maleisch sprak, woonde eenigen tijd op Palembang „with more than 1000 monks” (Dr. B. SCHRIEKE, *The Effect of Western Influence*, p. 35).

Ook Atjeh vindt men reeds in de Annalen der Liang dynastie vermeld; een der vorsten zond in 518 een gezantschap naar China en het politiek verkeer met dit land euidigde eerst omstreeks 1435.

1) De Numismatische zaal van het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is in het bezit van doorboorde halve duiten van Holland en Utrecht, in 1754 voor de waarde van één Chineeische kepeng in Oost-Java in omloop gebracht.

2) In de „Sin Po” van 19 Juni 1934 leest men bijv. een bericht (gedateerd 13 Juni) uit de dessa Boelak (Pabean oedik) in het stroomgebied van de Tjimanoeek, waarin vermeld staat, dat een dessaman bij toeval een vrij groote hoeveelheid Chineeische munten bij het hengelen vond! Deze munten werden naar het kantoor van de Regentschapsraad gebracht en bij onderzoek is gebleken, dat ze afkomstig zijn uit de Ming dynastie en uit Korea!

Merkwaardig is zeker het feit, dat de bewoners van de kuststreek bij Endeh (Flores) hun afkomst van op de kust gestrande schipbreukelingen uit Modjopait (Java) en van Chineeschen oorsprong afleiden (PAULUS, *Encycl. v. Ned.-Indië*, Flores, p. 709).

Met Borneo werden reeds betrekkingen aangeknoopt in de zevende eeuw en over de inheemsche bevolking van Borneo leest men bijv.: „De ploeg is onbekend, behalve bij de Doesoen's in Noord-Borneo, die 't gebruik van de Chineez en geleerd hebben” (*Encycl. v. Ned.-Indië*, p. 563).

Volgens H. F. MAC NAIR, “there were important periods of Chinese immigration into Borneo in the fifteenth and sixteenth centuries. Many of these early settlers married natives; the Dusuns a people of the interior are said to have Chinese blood. Some of the leading families of Brunei proudly claim to have Chinese blood in their veins” (*The Chinese Abroad*, p. 64).

Een vorst van Brunei ging in het begin der vijftiende eeuw naar China, waar hij in de Verboden Stad stierf, terwijl een dochter van den Chineeschen gezant ONG SUM PING gehuwd is met een der vorsten van Brunei, Achmed.

“Während dieser Zeit fand vielfach Blutmischung zwischen Chinesen und Angehörigen verschiedener Stämme auf Borneo statt. Viele Kayanleute verraten noch heute ganz unverkennbar den chinesischen Einschlag” (Eric Mjöberg, *Durch die Insel der Kopfjäger*, S. 46) 1).

Oude martevanen, die volgens Buschan (*Die Sitten der Völker*, I., 214) enkele eeuwen geleden uit China en Siam werden ingevoerd, vormen bij de Dajakkers een kostbaar „nationaal” bezit. Kortom „a study of Borneo life and history shows many traces of Chinese influence” H. DE LEEUW, *Cross Roads of the Java Sea*, p. 8).

Herhaaldelijk ontmoet men zelfs nu nog gegevens, die telkens weer wijzen naar China, het stamland van thans meer dan 1 200 000 Chineez en hiertelande.

Eenige jaren geleden besprak ik (in „Kol. Stud.” Juni, 1923)

1) Tot op heden wonen in het Djokdjasche Javanen van adel, die afstammelingen zijn van Toemenggoeng SETJODININGRAT alias TAN DJONG SING, een Chineesch koopman, die in het begin der 19e eeuw tot Javaansch edelman werd verheven!

den Chineeschen invloed op het Bataviaasch Maleisch, waarin vele Chineesche woorden al of niet verbasterd burgerrecht hebben verkregen, zooals kongsi, loe, goea, loteng, teng, lankan, koeli, tauhoe, taugee, tautjio, taukwah, tehko, tjawan, mih, lotjeng, enz.

Evenals de unster of datjin (van het Chineesche „toa tsjhen”) is ook de „katti” van Chineeschen oorsprong (P. J. Veth, Java, tweede dr., IV, p. 295).

Mogelijk is dit ook het geval met het woord „arak” voor Chineeschen wijn (Zie „De Chin. Revue”, Januari 1928, p. 67) en waarschijnlijk geeft het Chineesche woord „Pi sou” () voor mes een aanwijzing voor de etymologie van het Maleische woord „piso” voor hetzelfde gebruiksvoorwerp.

Het woord „kematjeng” voor veeren stoffer is eveneens van het Chineesch („kee moh tjing”, letterl. kippen-veer-schoon) afgeleid.

Opvallend is ook de Chineesche term voor „levend schaduwbeeld”, nl. 活影 d.i. „Wa yaah” (Hokkiansch dialect), of „Wo ying” (Mandarijnsch) of „Wo yong” (Cantonneesch). De gelijkenis met het Javaansche woord „wa yang” is treffend en zooals men weet is de Chineesche voorlooper van de Javaansche wajang koelit reeds lang in China bekend, het zg. „Chineesche schimmenspel”, dat volgens L. C. ARLINGTON gedurende de regeering van keizer Wu Ti (140 — 86 v. C.) door SHAO WENG (een Taoist) werd uitgevonden (The Chinese Drama, p. 7).

Dr. G. A. J. HAZEU noemt het al zeer onwaarschijnlijk, dat de wayang poerwa (koelit) van de Chineezzen overgenomen zou zijn, doch wellicht zullen latere uitgebreide studiën meer licht brengen in dit vraagstuk.

Wat de wajang golek betreft, het is niet onmogelijk dat de golek poppen een navolging zijn der „po tee hie” van de Chineezzen van Zuid Fukien (P. J. Veth, Java, IV, p. 221).

In „De Chineesche Revue” van Januari 1927 wordt op de frappante overeenkomst gewezen tusschen een bekende Maleische pantoen en een oer-oud Chineesch gedicht uit de „Shi Ching”, het oudste Chineesche gedichtenboek met zelfs verzen van circa 1600 jaren voor Christus. In de „Chin Ku Chi Kuen”, „finden sich ebenfalls Verse, die Lebhaft an Pantuns erinnern” (H. OVERBECK).

Soms geven namen den sleutel tot het verleden; zoo bestaat

op Java bijv. nog de „Serimpi Poetri Tjino”, zoo genoemd omdat in het uitgebeelde verhaal een Chineesche prinses de hoofdrol vervult en op die manier Chineesch-Javaansche aanraking in oude tijden weer vaag voor den geest roepend.

Bij de Chineesche bevolking te Batavia bestaat nog een soort operette, die vroeger nooit ontbrak gedurende de Tjap goh meh, doch thans jammer genoeg reeds aan het uitsterven is. Ik bedoel hier de „Tang Hwa Ko” 唐話歌 of letterlijk „Sprak en Zang der Tang dynastie”.

Beteekent dit, dat deze vorm van Tang-tooneelkunst gedurende de Tang dynastie op Java is overgebracht of dat zij slechts een latere navolging is van dezen tak van Tangkunst, zoodat op Java in onze dagen een kunstuiting uit die lang vervlogen tijden nog steeds voortleeft, evenals de naam van den roemruchtigen Tang-keizer LI SHI MIN?

Dat reeds heel vroeg contact bestond tusschen China en Java is zeker; de beroemde Chineesche pelgrim FA HSIEN kwam reeds in de vijfde eeuw op dit eiland (H. A. Giles, *The Travels of Fa Hsien*, p. 78) en het was geen zucht naar materieelen rijkdom, doch Boedhistische vroomheid, die hem en andere Chineesche pelgrims tot ver over de grenzen van het Chineesche rijk bracht. “With the Chinese the study of Sanskrit and Buddhism was not undertaken as an academic refinement or for an economie gain, but was studied with the intense sincerity of a devotee”, aldus Prabhat K. MUKHERJI (*Indian Literature in China*, p. II).

Van dat tijdstip af schijnt Java bij de Chineesche regeering bekend te zijn geworden en er werden diplomatieke en commercieele betrekkingen met sommige landstreken op Java onderhouden (L. H. W. VAN SANDICK, *Chineezen buiten China*, p. 157).

De geschiedboeken der Chineezen vermelden een reeks gezantschappen door de vorsten van Java naar den keizer van China gezonden van de vijfde tot de twaalfde eeuw; het eerste ging kort na de reis van FA HSIEN in het jaar 435 (P. J. VETH, *Java I*, p. 9).

De wijze waarop de Javaan zijn baadje dichtknoopt door een rij knopen aan den kant doet denken aan de Chineesche teungsha, die eveneens niet in het midden maar van op zij wordt vastge-

knoopt. Is dit slechts toeval of is hier weer van Chineeschen invloed sprake?

Tot op heden vindt men in de verschillende kratons van Java een groot aantal Chineesche kunstvoorwerpen, waaronder zeer merkwaardige zooals bijv. de heilige schotels („Pandjang Djimat”) in de Kraton Kanoman te Cheribon („Djawa”, Maart—Juni, 1933). De stijl der schotels is geheel Chineesch, doch de opschriften zijn Arabisch, zoodat ze waarschijnlijk uit Canton afkomstig zijn, waar men o.a. een bedehuis in Chineeschen stijl doch met Arabische opschriften kan zien, de moskee der Chineesche Mohamedanen. Contact tusschen zelfs Chineesche aanhangers van den Islam in China en hun Javaansche geloofsgenooten schijnt niet uitgesloten te zijn.

Zoo is er nog heel veel, dat onze weetgierigheid opwekt en ons aanspoort om dit historische terrein van Chineesch-Javaansche betrekkingen nader te verkennen. Men kan overtuigd zijn, dat nog heel wat interessants op dit gebied te ontdekken valt, vooral als de toekomstige onderzoeker ook gewapend zal zijn met de grondige kennis van de Chineesche taal, die hem in staat zal stellen ook Chineesche bronnen te raadplegen.

Batavia, Juli 1934.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.
Afleringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniaale Studiën” en de volgende publicaties der vereeniging:

- No. 1. De schepenverordeningwet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
No. 2. Uitverkocht.
No. 3. Uitverkocht.
No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
No. 7. M. B. Smits Idem
No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
No. 9. Verslag van het congres.
No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
No. 12. Verslag van het congres.
No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
No. 18. Uitverkocht.

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.
a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;
b. tegen betaling van f 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is f 18.— per jaar.
Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleringen van de jaargangen I—XIII (1916—1930), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van f 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van f 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19

1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein
2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van f 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE

De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van f 4.—

III. ECONOMISCHE BESCHRIJVINGEN

- No. 1. D. H. Burger. Rapport over de desa Pekalongan in 1868 en 1928 f 0.50
No. 2. Dr. L. Adam. Enkele gegevens omtrent den economischen toestand van de kaloerahan Sidoardjo (District Kabonogan, Regentschap Bantoe, afdeling Jogyakarta) Deel I f 1.—
No. 3. Idem Idem Deel II f 1.—
No. 4. Uitverkocht.

Tarief van Advertentiën.

6 plaatsingen $\frac{1}{2}$ bladzijde	 f 100.—	2 plaatsingen $\frac{1}{2}$ bladzijde	 f 25.—
2 " " "	 " 60.—	1 " "	 " 15.—
1 " " "	 " 45.—	6 " $\frac{1}{4}$ "	 " 35.—
1 " " "	 " 25.—	3 " " "	 " 20.—
6 " $\frac{1}{2}$ "	 " 60.—	2 " " "	 " 12.50
3 " " "	 " 35.—	1 " " "	 " 7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adresveranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablaing van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 14, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL- MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

- a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;
- b. door het uitgeven van geschriften;
- c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van f 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste f 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

Dr. J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.

C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.

Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Ne-

derland (adres: Morsch-

Singel 9, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING,
ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTEN-
TIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUM-
MERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRA-
TEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN
GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 14, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut

(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée” (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

De tegenstelling tusschen Hindoes en Mohammedanen in India

door

Dr. H. KRAEMER.

Het conflict, dat thans tusschen Hindoes en Mohammedanen in India heerscht, is voor de millioenen bewoners en voor de toekomst van dit land van niet licht te overschatten beteekenis. Om twee redenen. In de eerste plaats, omdat het toekomstig wel en wee van India, zooals het zich thans ontwikkelt uit den samenstoot van Engelsch politiek beleid en Inheemsch nationalistisch streven, van de wijze van oplossing van dit conflict afhankelijk is. Na drie Round-Table Conferences (1931, 1932, 1933) en na vele besprekingen met de verschillende belanghebbende groepen, ligt thans het wetsontwerp voor de Indian Constitutional Reforms gereed en zal waarschijnlijk binnenkort worden afgehandeld. In deze Reforms is de door LORD IRWIN in November 1929 in uitzicht gestelde Dominion Status belichaamd. De zoozeer gehate Dyarchy met haar systeem van „reserved” en „transferred subjects”, dat de hoofdtrek was van de Montagu-Chelmsford Reforms, die sinds 1919 het staatsrechtelijke kleed voor India hebben geboden, zal verdwijnen, en vervangen worden door provinciale autonomie, waarbij de handhaving van wet en orde geheel in handen van Indische ministers zal komen. De provincies zullen met de Native States een federatie vormen, welke door middel van een tweekamerstelsel zal opereeren. Het Centrale Wetgevende Lichaam zal rechtstreeks gekozen worden, terwijl de Vice Roy de defensiebelangen, de buitenlandsche relaties en bepaalde financieele kwesties aan zich houdt.

Dit ontwerp van Dominion Status nu zal beslist schipbreuk lijden, wanneer de wrijving tusschen Hindoes en Mohammedanen niet tot een eenigszins bevredigende oplossing komt. Veel profetische gaven is voor het poneeren van deze uitspraak niet ver-

eischt. Niet alleen echter zal de bedoeling der Engelsche Regeering schipbreuk lijden op deze klip, wanneer de wrijving in haar felheid blijft bestaan, ook de hooge verwachtingen der nationalistische Indiërs „to build an Indian national Commonwealth” zullen dan onvervuld blijven. Voor deze nationalisten is deze „nation-building” een allesbeheerschend levensdoel. Nuchter bezien is het echter ook de onvermijdelijke politieke taak, die een met Dominion Status bekleed federatief India nolens volens op zich moet nemen. Anders wordt de geheele constructie een volkomen zielloos hulsel.

Ofschoon de woorden uitgesproken werden onder den indruk van de bloedige botsingen, die in de jaren 1925 tot 1926 veelvuldig plaats hadden tusschen Hindoes en Mohammedanen, geldt ook thans nog wat LORD IRWIN in zijn eerste rede als Vice Roy op 17 Juli 1926 zei, dat „the Hindu—Moslem antagonism is the dominant issue in Indian life.”¹⁾

De tweede reden om dit conflict er één van groote beteekenis te noemen is het gewicht, dat er in godsdienst-historisch en sociologisch opzicht gelegen is in een analyse van het samenwonen in één land van twee religies als Islam en Hindoeïsme. De Islam, zooals hij leeft in India, is nog verre van goed onderzocht. Er zijn eenige zeer verdienstelijke boeken over verschenen, maar vergeleken met de vele boeken en studies over het Hindoeïsme, is de bestudeering van den Islam in India vrij mager. Speciaal het conflict tusschen Hindoes en Mohammedanen is nog nooit grondig behandeld. Ieder meelevend mensch in India, hetzij hij Indiër of Europeaan is, heeft er een zeer gedecideerde meening over. In elk samenvattend boek over India vindt men een min of meer uitvoerige beschouwing. Meestal zijn deze zeer „sweeping” van aard, en werken ze met weinig-gezuiverde begrippen over ras en godsdienst. Het schijnt een onderwerp te zijn, dat niet gemakkelijk een plaats vindt in de atmosfeer, waar „ira et studium” in den vertroebelenden zin afwezig zijn.

In de laatste jaren zijn echter van Indische zijde twee studies verschenen over ons onderwerp, waarvan één zeer de aandacht verdient. In 1932 n.l. publiceerde een Panjabi-Moslim, RAHMAT

1) India, 1926—1927, p. 5.

ALI, in *Revue des Etudes Islamiques*¹⁾ een uitvoerige studie, getiteld: *Contribution à l'étude du problème Hindou-Musulman*. In 1933 verscheen als Band 10 van de Hessische *Beiträge zur Staats- und Wirtschaftskunde* een boek van Dr. QUDUS ABDUL FAROQHI, onder den titel: *Der hindu-mohammedanische Konflikt*. De schrijvers zijn beide Mohammedaan, hetgeen kan illustreeren dat de Mohammedanen door hun positie als minoriteit het conflict nog veel meer als een levenskwestie voelen dan de Hindoes. Ze zijn eveneens beide Marxist en geven daarom een louter economische verklaring van het conflict. Bij beiden dient het Marxisme als werktuig voor een vurig nationalisme. We komen nog terug op beide studies en hun economische verklaring van het conflict, hetgeen tevens inhoudt dat de oplossing vooral afhankelijk is van economische factoren en ze afkeerig zijn van een godsdienstige verklaring. FAROQHI noemt zulk een verklaring zelfs „böswilliges Geschwätz”²⁾.

Wij willen thans trachten om den omvang en de diepte van de tegenstelling tusschen Hindoes en Mohammedanen vast te stellen door middel van eenige doorsneden, die een veelzijdiger verkenning mogelijk maken dan wanneer men van den aanvang af de religieuze of economische verklaring tot leiddraad neemt. Een bijna duizendjarig bijeenwonen van Islam en Hindoeïsme heeft hun verhouding zeer gecompliceerd gemaakt. Het is dan ook niet waarschijnlijk dat men het conflict, dat zich telkens tusschen de beide groote gemeenschappen openbaart, uit één factor kan verklaren, met welker terzijdestelling het conflict als zoodanig meteen opgeheven en verdwenen zou zijn. Nog steeds acht ik de algemeene omschrijving, die ik in 1930 in een verhandeling over den Islam in India gegeven heb, juist. De verhouding van Hindoes en Moslims, zoo zeide ik toen, als een conflict is *altijd latent* aanwezig en wordt op bepaalde tijden tengevolge van bepaalde, telkens wisselende aanleidingen *manifest*. Het conflict als latente potentie berust op blijvende factoren. Het conflict als manifest gebeuren hangt af van wisselende omstandigheden en constellaties. De fout, die m.i. meestal gemaakt wordt bij de analyse van zulke saamgestelde, diep in de historie en het gemoed der

1) Tome VI, 1932.

2) o.c.p. 110.

menschen verankerde grootheden, is dat men de wisselende factor van het conflict als manifest gebeuren tot de eigenlijke en eenige factor verklaart. Dat moge geoorloofd zijn, wanneer men alleen gepraeoccupeerd is met het vraagstuk, zooals het zich op een bepaald moment voordoet of als praktisch-politieke houding; als echte verklaring mag het echter niet gelden.

**
*

Het is noodig, alvorens eenige doorsneden te maken van de verhouding der Hindoesche en Moslimsche gemeenschappen als tegen elkaar afgegrensde en besloten groepen, eenige opmerkingen te maken over de algemeene positie van den Islam in India en over de historie.

Onder de Moslimsche landen der aarde onderscheidt India zich door eenige zeer markante trekken. Het is onder alle landen ter wereld waar de Islam vasten voet heeft gekregen het land met de meeste Mohammedaansche bewoners. Volgens den census van 1933 bedroeg de totale bevolking van India toen 352.837.778 zielen. Daarvan behoorden 239.195.140 zielen tot het Hindoeïsme en 77.677.545 zielen tot den Islam. In 1921 waren deze cijfers 216.734.586 voor de Hindoes en 68.735.233 voor de Moslims. Het percentage van toename is bij de Moslims belangrijk grooter dan bij de Hindoes, daar o.a. duizenden out-castes tot den Islam overgaan¹⁾. Bengalen, dat voor de helft door Moslims bewoond wordt, telt meer Mohammedaansche bewoners dan Arabië, Turkije en Perzië, de Moslimsche landen bij uitnemendheid, samen (meer dan 25.000.000). In den Panjab wonen evenveel Moslims als in Egypte (meer dan 13 millioen). Het leeuwendeel is te vinden in Noord-India, waar het centrum der Moslimsche heerschappij steeds gevestigd is geweest. Bombay Presidency is ook van belang, omdat het daaronder behorende Sindh bijna geheel Moslimsch is (ongeveer 4 millioen) en de provincie Bombay zelf belangrijk is met zijn ongeveer 2 millioen Mohammedanen, omdat dit roerige Westen cultureel zulk een belangrijke plaats in India bekleedt. Midden-India, de Dekkhan, is niet bij-

1) Behalve dat is het aantal out-castes, dat zich buiten het Hindoeïsme stelt en bij de census van 1931 zich als Adi-Darma inplaats van Adi-Hindoe liet registreren, met honderdduizenden gestegen (thans totaal 517.187).

zonder opvallend door zijn aantal Moslims, maar door het feit dat de grootste der Native States, Haiderabad, een Mohammedaansch vorst heeft, doch grootendeels een Hindoe-bevolking, n.l. 9/10. Zuid-India is altijd het bolwerk van het Hindoeïsme gebleven, waardoor het 3 à 4-tal millioenen Moslims, dat door Zuid-India verspreid woont, een kleine minderheid is in vergelijking met de Hindoes.

Numeriek staat India dus aan de spits in vergelijking met andere landen, waar de Islam ingang heeft gevonden. Toch is India door en door een Hindoesch land gebleven. M.a.w. we staan in India voor een zeer merkwaardig geval. De geschiedenis van den Islam kenmerkt zich hierdoor, dat overal waar de Islam erin geslaagd is zijn politieke heerschappij te vestigen, deze gevolgd is door zijn godsdienstige heerschappij. Eeuwenlang heeft de heerschappij over het eigenlijke Hindostan (India tusschen den Himalaya en het Vindhya-gebergte) in Moslimsche handen berust, zoowel centraal als lokaal door verschillende locale dynastieën, maar India is geen religieuze verovering van den Islam geworden. Slechts $\pm 1/10$ van het aantal Moslims is afstammeling van oorspronkelijke Mohammedaansche veroveraars en latere immigranten, die als kunstenaars of geleerden naar de hoven stroomden (Arabieren, Perzen, Pathan, Mongolen, Turken, Centraal-Aziaten). Het aantal Arabieren is nooit groot geweest, maar heeft groote betekenis gehad, daar uit hen geleerden, generaals, heiligen en staatslieden voortkwamen. Men denke aan de Sayyid-dynastieën van Delhi, Bengalen etc.. Het getal Turken is ook klein geweest, maar was eveneens van groot gewicht. Zij traden op als generaals en dynastiestichters. Mahmoed van Ghazni, Muhammad Ghorî, Babur, de grondlegger der Mogol-heerschappij, de Adil-Shahi, Kutb-Shahi en Barid-Shahi-dynastieën in den Dekkhan waren alle van Turksche origine ¹⁾. De Perzen brachten als geleerden en dichters vooral het cultureele element. 9/10 deel der Moslims is gerecrueteerd uit afstammelingen van oorspronkelijke Hindoesche bewoners van het land (vooral out-castes en uit kaste verstootenen). Op den duur heeft de Hindoe-atmosfeer den Islam zoowel in godsdienstig als sociaal opzicht beïnvloed. In verschillende streken

1) s.v. Encyclopaedie de l'Islam.

vereert men elkaars heiligen. Volgens den Census van 1891 ver-eerden meer dan 3 millioen Hindoes in N. I. Moslimsche heiligen en heiligen-graven¹⁾; men gevoelt de verwantschap in de vóór-onderstellingen van elkaars mystische stelsels en levensordeningen; het kastestelsel heeft sporen gedrukt in het Moslimsche leven. Het Hindoeïsme op zijn beurt toont in zijn geschiedenis merkbaren invloed van den virileren Islam. De hervormingsbeweging van Kabir (1440—1518) en van Nanak (1469—1538), waaruit zulk een invloedrijke gemeenschap als die der Sikhs is voortgekomen, zijn te beschouwen als een reiniging van het Hindoeïsme door Moslimschen zuurdeesem. Ondanks de lange politieke overheersch-ing nu, in andere gevallen steeds de inleiding tot religieuze verovering, ondanks al deze contactpunten en wederzijdsche be-invloedingen, is de Islam tot op den huidigen dag een „Fremd-körper” in het groote Indische complex gebleven.

Om hierin een helderder inzicht te krijgen, zijn eenige historische aperçu's noodig en een schets van de latente, blijvende factoren.

Het binnenvallen van India door Mohammedanen had eerst eenige eeuwen het karakter van militaire raids. Op aanwijzing van den beroemden gouverneur van Basra, al-Haddjād, drong Mu-hammad ibn Qāsim in 712 met een leger Sindh en de vallei van den Indus binnen. Aanleiding was dat de haven Debul een tuch-tigingsexpeditie had uitgelokt. Vele Brahmanen werden gedwon-gen zich te laten besnijden en de combattanten hadden de keus tusschen den Islam of den dood.

Een nieuwe raid of reeks van raids komt eerst weer over India, wanneer Mahmoed van Ghaznī in 999, na zijn positie in Afghanis-tan geconsolideerd te hebben, de investituur van den chalief al-Qādir ontvangt. Hij doet dan de gelofte elk jaar zijns levens in India binnen te vallen en de ongeloofigen te straffen. In de volgende 30 jaren van zijn leven leidt hij 17 expedities naar India. Plundering en verwoesting, vooral van tempels²⁾, bloedbaden en gedwongen bekeeringen begeleidden zijn tochten. Hij doortrok India tot Somnath (Kathiawar) en Bundelkhand (thans Central Provinces) toe, maar behield alleen vasten voet om Lahore.

1) MURRAY T. TITUS: *Indian Islam*, p. 51 v.v.

2) In 1025 had de beroemde expeditie naar den fabuleus rijken tempel van Somnat plaats. Hij brak den grooten linggam, het heiligste voorwerp in den tempel, en nam dien mee naar Ghazna.

Met den Ghoridischen sultan van Ghazni, Mu'izz al-Dîn, die van 1175—1203 tezamen met zijn generaals geheel N. I. veroverde tot Bengalen toe, houdt de periode der raids op. Hij wierp eerst den Hindoe-vorst van Kanauj (N. W. Frontier), Prthvi Raj, terneer en brak zich zoo baan in India. Zelf trok hij zich weer terug in Afghanistan en zoo werd in 1193 zijn generaal Qutbud-Din Aibeg de eerste Sultan van Dihli. Hiermede begon de vaste vestiging en de politieke suprematie van den Islam in India. Vijf dynastieën wisselden van 1193—1526 te Dihli elkaar af. Naar gelang van de meerdere of mindere kracht der vorsten was Dihli het werkelijke centrum der Mohammedaansche heerschappij over N. India, of leefde het van het prestige der suzeriniteit. Uit de gouverneurs der provinciën groeiden op de bekende wijze, van Bengalen tot Gudjarat toe, dynastieën, in bonte wisseling.

In 1526 vernietigt Babur in den slag bij Panipat (Panjab) met een klein leger de talrijke troepen van Ibrahim Lodi, en legt de basis tot het groote Mogolrijk, dat van Akbar tot Aurangzeb India, op het Zuiden na, tot één groot rijk samenvoegt en de vele vorsten weer tot hoorigheid onder één centrum brengt. Bij alle centralisatie was de samenhang, naar den aard van Oostersche rijken, toch zeer los, maar het Mogolrijk is één der glanzendste voorbeelden van Mohammedaansche heerschappij geworden, die de geschiedenis oplevert. Het is in de 18e eeuw te gronde gegaan aan eigen innerlijk verval, de opkomst van de Hindoe Marathamacht in West-India en den Dekkhan, en de invallen van den Perzischen koning Nādir Shah (1739) en den Afghanenvorst Ahmah Shah Durrani (1756), die ontzaglijk veel bloed en rijkdom aan het land aftapten. Zoo kwam de weg vrij voor de Engelschen, die naar het woord van SEELEY „blundered into India”.

Welk beeld moeten wij ons nu maken van de verhouding van Hindoes en Mohammedanen in den tijd der Mohammedaansche suprematie? Arnold, de bekende verdediger van de these dat de Islam zich voornamelijk door vreedzame prediking en niet door het zwaard heeft verbreid, zegt¹⁾: „En général les Musulmans de l'Inde eurent en face de l'Hindouisme une attitude hostile ou indifférente.” De geschiedannalen, vervaardigd door Mohammed-

1) Enc. de l'Islam, art. Inde.

daansche tijdgenooten van de beschreven dynastieën, karakteriseren de periode der militaire raids zelf als ééne van plundering, verwoesting en Hindoe-slachting in het groot. Als motief van Mahmoed Ghazni's tochten noemen zij de vernietiging van polytheïsme en afgoderij. Men hoort duidelijk een toon van diepe voldoening door hun verhaal, wanneer zij hard optreden tegen de Hindoes beschrijven of verschillende vorsten prijzen om den ijver waarmee zij „het zwaard des Heeren zwaaiden” en „ongeloo-vigen naar de hel zonden”. Met duidelijke genoegdoening deelen zij mede dat tallozen met de kracht van het zwaard bekeerd werden, uit vrees voor leven en positie overgingen, of dat duizenden in slavernij werden weggesleept naar Centraal-Azië. De vorsten worden alle door hen geprezen als enthousiaste verbreiders van het ware geloof. Firuz Shah Tughlak (1351—1388) zocht zoowel door harde als door zachte middelen (b.v. vrijstelling van het hoofdgeld of de *djizya*) de Hindoes tot den Islām te brengen.

De totaal-indruk, door deze kroniekschrijvers gegeven, is dat tot op de vestiging der Mogol-dynastie de Mohammedaansche heerschappij vooral gedragen werd door de *djihād*-idee (*djihād*= heilige oorlog) en door bekeeringsijver. Dat is in het algemeen gesproken zeker niet juist. Roem- en roofzucht hebben zeker tot de militaire raids gedreven. De *djihād*-gedachte gaf hieraan een religieuze motiveering en een heilloozen gloed. Eenmaal als heerschers des lands gevestigd, werd het godsdienstig probleem voor de vorsten een politiek machtsprobleem van de eerste orde. Eenheid van godsdienst was in de eerste plaats een politiek belang. De gedwongen bekeeringen zullen zeer vaak uit politieke overwegingen voortgekomen zijn, meer dan uit zuiver-religieuze, ook al valt bij een godsdienst als den Islam, die godsdienst en politiek zoo sterk identificeert, een scheiding altijd moeilijk te treffen. Zelfs Akbar, de tolerante, bekent dat hij Brahmanen gedwongen heeft uit vrees voor hem den Islam aan te nemen¹⁾. Staatsraison bepaalde in dit geval het optreden, en zal het ook in vele andere gevallen bij vorsten gedaan hebben, die niet de minste neiging hadden tot Akbar's minachting voor confessioneele verschillen. Naast en vermengd met de belangrijke overwegingen van staatsraison zal in

1) Tirus p. 34.

menig geval krachtig medegesproken hebben het typisch-Mohammedaansche godsdienstige meerderheidsbewustzijn, dat leeft uit de idee van de onvergelykelijke verhevenheid en goddelijkheid van den beleden godsdienst. Daarbij behoort een echtgemeende verachting voor de idololatrie, en de vaste overtuiging dat het een Godewelgevallige daad is zulke afgodendienaars als de Hindoes waren in een staat van onderworpenheid en minderheid te laten leven. Nog in de 18e eeuw vertoonden mannen als Ahmad Shah Durrāni en „Citoyen” Tipu (Tipu, Sultan van Maisūr) die eigenaardige verbinding van het vernielingsinstinct van den veroveraar en het religieuze meerderheidsbesef van den stoeren Moslim. De eerste bracht na zijn overwinning in 1756 een groote massa weerlooze Hindoes bij Mathurā, dit bolwerk van Hindoesche idololatrie, om. De tweede zond in 1788 een proclamatie tot de Hindoes van Malabar, dat hij ze „met den Islam zou eeren”, en dwong duizenden Hindoes tot besnijding en het eten van rundvleesch.

Het zal moeilijk blijven om te bepalen hoe de relatieve verhouding der factoren geweest is, die het optreden der Moslimsche vorsten tegen hun Hindoesche onderdanen bepaalden: staatsraison, in Middeleeuwsche verhoudingen normale machtsoplegging, of zuiver godsdienstige motieven. Ook zal de Hindoebevolking veel als vanzelfsprekend geaccepteerd hebben, wat ons geweld of onderdrukking lijkt. Als Aziaten en als bewoners van het invalsland voor groote of kleine militaire raids, waren zij gewoon om de willekeur van de grooten der aarde als een natuurverschijnsel te aanvaarden, zoowel wanneer die tot hun welzijn als ten hunne detrimente uitsloeg. Dat ze ook tot hun welzijn kon uitslaan, wordt m.i. gesuggereerd door het feit dat men vooral in N. India onder Mohammedaansch bestuur in de 15e en 16e eeuw zulk een verbazingwekkende levendigheid en vruchtbaarheid op godsdienstig gebied kan constateeren (Kabir, Nanak, Ramananda, later Tulsi Das) bij de Hindoes. Toch is de uitspraak van ARNOLD ongetwijfeld juist, dat de houding der Mohammedanen tegenover de Hindoes over het algemeen vijandig en onverschillig was. De vele verzetsbewegingen der Hindoes, waarvan bericht wordt, en die met harde hand werden neergeworpen, bewijzen dat deze ook wel eens actief en niet alleen passief, door dulden, reageerden. Zeer belangrijk is ook als Hindoe-reactie tegen Mohammedaansche

overheersching de opkomst der Mahratta-macht in het laatst der 17e eeuw (Marāthā, bewoners van Mahārāstra en de Westelijke Ghats met Poona en Nasik als middelpunt). Aurangzeb, de laatste der 4 groote Mogolvorsten, volgde in onderscheid van zijn drie voorgangers (Akbar, Jahangir, Shah Jahan) een bewuste Moslimsche politiek, die blijkbaar bij hem meer voortkwam uit overtuiging dan uit staatsraison. Zijn in godsdienstig opzicht kosmopolitisch denkende broer Dara Shukoh noemde hem „Nāmāzī” = fijne. Hij liet talloze tempels afbreken en verwoesten en door moskeeën vervangen (het bekendste voorbeeld is the Golden Mosque in Benares, die met haar blanke gracieuze minaret aan den oever van den Ganges vreemd aandoet tusschen het oerwoud van Hindoesche religieuze architectuur). De djizya schafte hij af en haalde zich daardoor een opstand op den hals. Men eerde Aurangzeb om zijn pro-Moslemsche politiek door „rahimahu’llāhu” (God schenke hem erbarmen) achter zijn naam te zetten. Het is haast symbolisch, dat in den Hindoe Çivāji (± 1680), oorspronkelijk een rooverhoofdman, een geducht Hindoesch tegenstander tegen hem opstond, wiens politieke schepping, het Mahratta-rijk, een doorn in zijn vleesch werd. Çivaji putte, behalve uit zijn bekwaamheid en machtsbegeerte, in zijn strijd tegen het Mogolrijk kracht uit het besef de kampioen en beschermer te zijn van het Hindoeïsme¹). De Moslimsche vorsten in India hebben steeds de djizya geheven, het door de Godsdienstige Wet voor dhimmī’s bepaalde hoofdgeld. Het belangrijke hierin is niet dat zij een extra-belasting aan de Hindoes oplegden. Die zullen er wel meer geweest zijn. Het belangrijke is, dat daarin de erkenning is uitgesproken van de onoverwinnelijkheid van het Hindoeïsme, want door de djizya op te leggen werden de Hindoes dhimmī’s (beschermde), een positie die volgens de Wet alleen aan de aanhan-

1) Om geld uit ze te krijgen, martelde Çivaji de Hindoe Banyan’s van Burat op gruwelijke wijze. Dit illustreert weer hoe moeilijk men godsdienstige en wereldsche factoren bij vorsten in die eeuwen kan scheiden, en dit bedenke men ook bij de beoordeeling van de Moslimsche vorsten in India, over wier motieven boven gesproken werd. Teekenend voor den Hindoe Çivaji is dat zijn Moslemsche chroniqueur van hem zegt, dat hij bij plundering steeds moskeeën en den Koran spaarde. V. SMITH: The Oxford’s Student’s History of India, p. 216.

gers van de „mensen van het Boek” (ahl-oel-kitāb), zooals Christenen en Joden, toekomt, en niet aan de in afgoderij zwelgende Hindoes, die eigenlijk volgens de Wet alleen maar „harbī” kunnen zijn, d.w.z. wanneer hun land binnen het gebied van den Islam getrokken wordt, hebben zij de keus tusschen overgang tot den Islam of den dood. Dit alternatief te stellen was in India een staatkundige onmogelijkheid. Het Hindoeïsme bleek te taai, te diepgeworteld, te innig verweven met het gansche bestaan om voor het binnendringen van den Islam te bezwijken. Noch bloedbaden, plundering, harde of verachtelijke behandeling, noch vreedzame prediking op groote schaal, zijn erin geslaagd het Hindoeïsme uit zijn domineerende positie in India te verdrijven. Het heeft die behouden. De regeering van Akbar, ook al had die langer geduurd, zou daarin geen verandering gebracht hebben. Veeleer zou die den status quo geconsolideerd hebben. Akbar is niet alleen als groot vorst, maar ook als mensch zeer merkwaardig. Hij wilde, zoowel uit staatsraison als uit een persoonlijke innerlijke behoefte, zijn rijk bouwen op de erkenning van de Hindoegemeenschap als staatkundig gelijkwaardig met de Moslimsche, een gedachte, strijdig met het Moslimsche staatsrecht¹⁾. Hij schafte daarom de djizya af, en vond het militaire steunpunt van zijn macht in de Hindoe Rajput's. Niet staatsraison, maar persoonlijke syncretistische neigingen dreven hem tot studie van het Hindoeïsme, waarvan hij de groote documenten als het Mahābhārata, het Rāmāyana, gedeelten van de Vedānta etc. in het Perzisch liet vertalen. Zijn zoekende geest, zijn beroemde godsdienstdisputen in de Ibādat Khānah te Fatehpur Sikri leidden op den duur tot het proclameeren van de Dīn Ilāhī, die de essentie van alle godsdiensten bevatte, met terzijdestelling van alle bindend ritueel en uitgewerkt dogma. In zijn onfeilbaarheidsdecreet van 1579 liet hij de leidende Moslimsche theologen verklaren, dat zij hem als den oppersten „mudjtahid” in alle godsdienstige vragen erkenden.

1) Babur, Akbar's grootvader, was ook vervuld met dezelfde breede opvatting. Blijkens zijn politiek testament voor zijn zoon Humayun, ried hij dezen aan de godsdienstige gevoeligheden te sparen, en daarom geen heilige plaatsen te vernietigen of koeien te slachten. Titus o.c. p. 157.

Als goed belijder van zijn zelf-ontworpen universeelen rationalistischen godsdienst werd Akbar zelfs intolerant tegen den Islam en vaardigde hij o.a. verboden uit tegen de vasten, het ritueele gebed en den haddj, drie van de vijf zuilen van den Islam ¹⁾. Hoe boeiend en merkwaardig ook, de beteekenis van deze episode in de relaties van Moslims en Hindoes wordt altijd zeer overdreven. Men ziet over het hoofd, dat Akbar waarschijnlijk meer een geniaal en, wat karakter betreft, nobel despoot was dan een geniaal humanist, zooals men hem meestal teekent. FAROKHI in zijn bovengeciteerd boek tracht b.v. met zulke feiten de heele tegenstelling van Moslims en Hindoes als godsdienstige tegenstelling weg te redeneeren. In Akbar overwon de filosoof den staatsman, zoodat zijn persoonlijk experiment volkomen onvruchtbaar bleef. Had staatsraison hem alléén geleid, dan zou althans de staatkundige discriminatie op religieuze gronden hebben opgehouden, hetgeen een gebeurtenis van uitzonderlijk gewicht geweest zou zijn. Een dergelijke politiek zou echter steeds vorsten van bijzonder kaliber geëischt hebben.

Aan het eind van de Mohammedaansche heerschappij waren de twee gemeenschappen, ondanks allerlei punten van wederzijdsche beïnvloeding, volkomen gescheiden gebleven, en beladen met moeilijke herinneringen. Abbé DUBOIS, die van 1792—1823 zijn leven sleet in den Dekkhan en Madras Presidency, geeft in zijn befaamde boek: „Hindu Manners, Customs and Ceremonies” ²⁾ een weinig opwekkend beeld van de waardeschatting, die beide groepen er ten aanzien van elkaar op na hielden. Hij zegt o.a.: „The Mahomedans, who can tolerate no laws, no customs and religion but their own, used every advantage which conquest gave them in a vain attempt to force their religion on the people who had succumbed to them almost without resistance. But these same Hindus, who did not dare to complain when they saw their wives, their children, and every thing they held most dear carried off by these fierce conquerors, their country devastated by fire and sword, their temples destroyed, their idols demolished; these

1) V. SMITH o. c. p. 186. Akbar werd daarom wel genoemd Akbari Akfar: de grootste der Kafir's.

2) p. 303, 304.

same Hindus, I say, only displayed some sparks of energy when it became a question of changing their customs for those of their oppressors..... The Brahmins in particular cherish an undying hatred against the Mahomedans. The reason of this is that the latter think so lightly of the pretensions of these so-called gods of the earth; and, above all, the Mahomedans do not scruple to display hearty contempt for their ceremonies and customs generally. Besides, the haughty Mussulmans can vie with them in pride and insolence."

Dit is een donkere schilderij. Zeker te donker, want in het gewone leven van elken dag zullen zeker lichtere plekken aan den dag getreden zijn ¹⁾. Toch moet de conclusie zijn, dat het samenleven en de ervaring het onderscheid in sociaal-religieus opzicht tusschen beide gemeenschappen zeer scherp geaccentueerd hadden.

**
*

De positie van politieke minderwaardigheid is geen permanente factor gebleven voor de Hindoes. Door de komst der Engelschen veranderde dat. Welk aspect dat aan de tegenstelling van Hindoes en Moslims gegeven heeft, zullen wij nog behandelen. Daaraan ga vooraf een korte schets van de *permanente factoren* in de verhouding der twee groepen. Deze zijn te vinden in de godsdienstige grondbeginselen en de daaruit volgende wereldbeschouwing; in den totaal verschillenden historischen achtergrond, in den cultureelen achtergrond, en in de sociale omgeving.

Naar godsdienstige grondbeginselen zijn Hindoes en Moslims de grootst-denkbare tegenstellingen. Het Hindoeïsme is een alles-omvattend, ongrijpbaar, mystisch gekleurd conglomeraat van religie, intellectueel ondefinieerbaar en toch vatbaar voor elke mogelijke definitie. Het is nu eens een radicaal monisme, dan

¹⁾ C. F. ANDREWS, de vriend van GANDHI, heeft een zeer interessant boek geschreven: *Zaka Ullah of Delhi*. Hij beschrijft daarin o.a. op grond van de persoonlijke herinneringen van eenige oude bewoners van Delhi de dagelijksche omgang tusschen vooraanstaande Hindoes en Moslims in den tijd, toen Delhi, hoewel onder Engelsch bewind, echt het oude verleden weerspiegelde. Men kan daar voorbeelden vinden van echt-urbanen omgang tusschen Moslims en Hindoes. De onderlinge verwijdering der groepen heeft natuurlijk het contact van personen nooit verhinderd.

weer een emotioneel theïsme, een exuberant polytheïsme of krasse magie. Kortom, het is een religieuze Proteus, onverschillig en tegelijkertijd toegankelijk voor elke dogmatische bepaling. De eenige punten, waarop het Hindoeïsme uiterst gevoelig is, zijn de sociaal-godsdienstige instellingen, waaruit het leeft, vooral het kastestelsel en de vereering van de koe als heilig dier.

De Islam daarentegen belijdt een radicaal, scherp-omlijnd, maar austère theïsme, niet zooals bij het bhakti-Hindoeïsme geboren uit een verlangen naar verlossing, maar gedragen door een felle afwijzing van alle mededingers naar Allah's eenigheid en soevereine macht, en een diep gevoel van het fundamenteele onderscheid tusschen den Almachtigen Schepper en het schepsel. Het Hindoeïsme is gastvrij, alomvattend. Elke gedachte, elke godsdienstvorm kan in zijn ruime tempel een plaats vinden. Het laagste animisme is evenzeer een weg tot God als de subliemste mystiek, want elke godsdienstvorm is de door het karma bepaalde, bij de behoefte van een bepaald menscentype passende weg. Zoo inclusief als het Hindoeïsme is, zoo exclusief is de Islam. De waarheid is klaar en welomlijnd. Daarnaast is er alleen maar dwaling. Het Hindoeïsme, ofschoon in onverzoenlijken strijd met vele moderne instellingen en opvattingen, weet elke nieuwe idee te rechtvaardigen en te hindoeïseeren, ze dompelend in de eindeloze omvatting van zijn ondefinieerbare veelzijdigheid. De Islam met zijn klaaramlijnde dogmatiek, en zijn als goddelijk gesanctioneerde Godsdienstige Wet, komt elk oogenblik bewust in botsing met de moderne wereld. Aanraking met een andere wereld van ideeën, gevoelens en instellingen prikkelt niet tot rechtvaardiging en inlijving, maar tot scherper besef van eigenheid en onderscheidenheid. Elk oogenblik moet de vraag beantwoord worden: is dit „dîn” of niet?

De kijk op wereld en menschen is bij beide godsdiensten totaal verschillend. Voor den Islam is de wereld Gods schepping, de mensch zijn „'abd” (dienaar), die rustend in Gods ondoorgrondelijken wil de wisselvalligheden van het bestaan draagt, krachtens goddelijke ordonnantie zijn plicht doet, verantwoordelijk is voor zijn daden, en ten slotte op God's barmhartigheid en belooning hoopt. De geheele levenshouding, die de Islam meebrengt, draagt het stempel van eenvoudige, ongebroken mannelijkheid.

Voor den Hindoe is de heele wereld irreëel of slechts gedeeltelijk reëel, een voorbijvlietend moment in den grooten film, die door karma en samsāra wordt geproduceerd. Het leven is gewikkeld in een atmosfeer van vrouwelijke weekheid. Wie men ook in India vraagt om een karakteristiek van Hindoe en Moslim, men kan er zeker van zijn dat men den Hindoe als „subtle”, „frugal”, „feminine”, den Moslim als „naïve”, „extravagant”, „manly” hoort betitelen. Tijdens mijn bezoek in India, in 1930, woonde ik in Poona geheel toevallig een godsdienstig gesprek bij tusschen een Moslimschen en een Hindoeschen student. De Moslim verzette zich met alle kracht tegen de idee dat een mensch goddelijk kan worden. Goed Moslimsch zei hij: dan zou er meer dan één Schepper zijn, en dat is onmogelijk. De Hindu bepleitte met milde superioriteit dat we allen in de goddelijke essentie opgaan als in het eenig-reëele. Dit voorbeeld illustreert dat de zooëvengegeven schets niet een theoretische constructie van antinomieën is, maar een in velen levende werkelijkheid.

De *historische* achtergrond der twee groepen is niet alleen geheel verschillend, zij is zelfs strijdig. De Moslims als veroveraars hebben heel andere herinneringen dan de Hindoes. Wat voor den één de tijd der glorie is, is voor den ander de tijd van smaad en ondergang. Vooral in den tegenwoordigen tijd, nu door Europeeschen wetenschappelijken invloed en door ontwaakt nationaal besef de zin voor het historische is gescherpt, spreekt dat bijzonder sterk. Wat voor den één helden zijn, zijn voor den ander tegenstanders, en omgekeerd. De historische herinnering is niet een gemeenzaam bezit, waarin men eigen groei en tegenspoed weerspiegeld ziet, maar een oorzaak van wederzijdsche vervreemding. Voor de Moslims komt daar nog bij, dat zij geen eigenlijke nationale historie bezitten. Hun Indische geschiedenis is niet de hun dierbaarste geschiedenis. Hun ware geschiedenis is supranationaal. Hun trots en geluksgevoel zwelt bij de herinnering aan de glorieijke dagen der eerste vier chaliefen, aan de pracht en grootheid van Bagdad. Hun groote voorbeelden zijn Moslims, maar geen Indiërs. Een Hindoe, BHAI PARMANAND, heeft dat in een brochure, getiteld: „The Hindu National Movements” aldus samengevat: „In history the Hindus revere the memory of Prthwi Raj, Pratap, Shivaji and Beragi Bir, who fought for the honour

and freedom of this land (against the Muslims), while the Muhammadans look upon the invaders of India like Muhammad ibn Qasim and rulers like Aurangzeb as their national heroes". De nationalistische kijk geeft in dit citaat een kleur aan de voorstelling, die de historische feiten niet geheel in het juiste licht stelt, maar de tegenstelling, die erin geteekend wordt, is juist. De moderne ontwikkeling heeft deze historische tegenstelling diep bewust gemaakt.

De *cultureele* achtergrond van beide groepen openbaart een even diepe kloof. Men leeft in andere werelden. De één leeft met de helden van het Mahābhārata en zijn bonte wereld van heiligen, asceten, goden en mythische koningen, in de wereld der Purāṇa's, de schoonheid van het Bhagavadgīta of de Ramcarit van Tulsi Dās met zijn teedere vereering van Rāma. De ander in de groote Perzische dichters als Firdawsi of in de moderne, den Islam door nieuwe dichterlijke schoonheid verheerlijkende schrijvers als Hali of Iqbal of Shibli. Urdu, de „nationale" taal der Moslims, heeft dezelfde structuur en is in wezen dezelfde taal als het Hindī, de Hindoesche lingua franca van het Noorden. Maar het Urdu is rijk aan Perzische en Arabische woorden en wendingen en wordt met Perzisch-Arabisch schrift geschreven; het Hindī is vol Sanskritwoorden en men gebruikt er het Devanagarīkarakter voor. Ofschoon eigenlijk dezelfde taal, representeert de één de Arabisch-Perzische wereld van voorstellingen en gevoelens, de ander die, waarvan het Sanskrit de klassieke drager is. In den tegenwoordigen tijd komt de daarin gelegen barrière bijzonder sterk uit, want er is een groote strijd gaande over Urdu en Hindī. Welke taal en welk schrift zal *de* taal en *het* schrift zijn? In dezen strijd openbaart zich de worsteling om de suprematie tusschen Moslimsch-gekleurde en Hindoesch-gekleurde cultuur. De groote literatuur vormt in normale gevallen een band van geestelijke eenheid. In India accentueert zij de geestelijke gescheidenheid van Hindoe en Moslim.

Sir ABDUL QADIR, één der vooraanstaande Moslims in India, heeft een interessant boekje geschreven over „The New School of Urdu Literature". Het is reeds in 1896 verschenen. Hij maakt daar opmerkzaam op een belangrijk verschijnsel. In onderscheid van Engeland, zegt hij, mist India één taal, één literatuur van één bescha-

ving. Men moge nog zoo verdeeld zijn in Engeland, maar men is één in zijn bewondering van groote dichters en schrijvers. Aan hen laaft ieder zich. In India is het niet alzo. TAGORE moge een *wereld*beroemdheid zijn in Europa, in India is hij een Hindoeberoemdheid. Hij is het bezit der Hindoes, niet der Moslims. Ontvlamd door deze gedachten, schrijft hij ten slotte zelfs neer: „Had we any national poets and national poetry, the great question of the day of union between Hindus and Muslims would be a solved problem.” Dezelfde BHAI PARAMAND, reeds eens geciteerd, vat zijn overdenkingen aldus samen: „We know that the Hindus and Muslims differ from each other in every respect. Their religious tenets are poles asunder, and in language and literature their differences are equally great. The Hindus love Sanskrit and Vernaculars, directly or indirectly derived from it; the Muslims consider Arabic as their sacred language and look upon Urdu as their national tongue.”

Dan ten slotte de *sociale* omgeving. Idealen en vormen zijn hier totaal verschillend. De gelijkmakende geest van den Islam en de onderscheid-scheppende geest van het Hindoesche kastestelsel berusten op een tegengestelde levensvisie: de mensch als schepsel Gods en de mensch als de pelgrim door de ontelbare stadia der samsāra. De Moslim zal, wanneer hij andere Moslimsche landen bezoekt, ondanks alle verschillen groote verwantschap in levenstoon, levensstijl en gebruiken herkennen. Hij voelt zich min of meer thuis. De sociale omgeving der Hindoes is voor hem in den echten zin des woords het vreemde buitenland. Zij eten anders, zij drinken anders, zij trouwen anders, zij sterven anders, de lijkbezorging is anders. Wat de één verafschuwt als een heiligschennende daad (runderen doden en hun vleesch eten), is voor den ander religieus voorschrift en een genot. Sir DENZIL IBBETSON heeft in het Census Report van 1881 een interessante opsomming gegeven van de groote verscheidenheid en tegengesteldheid der sociaal-religieuze gebruiken der verschillende godsdienstige groepen. Wanneer men bedenkt, dat de algemeen-gangbare gedachte in het Oosten is, dat het eigenlijke onderscheid tusschen godsdiensten in de allereerste plaats gelegen is in de gebruiken en

adat's, zal men beseffen van hoe groot gewicht het verschil in sociale omgeving is tusschen Moslims en Hindoes 1).

**
*

Het verschil in godsdienstige grondbeginzelen, in wereldbeschouwing, in historischen en cultureelen achtergrond en in sociaal-religieuze levensvormen constitueeren tesamen de permanente grondslag voor de tegenstelling tusschen Moslims en Hindoes. Het zijn diepgescheiden werelden. Daarom behoeven ze niet altijd in open conflict te leven. Een merkwaardig voorbeeld daarvan levert Haiderabād. De heerscher, de Nizam, is Moslim. Het is de grootste Native State van India, gegroeid uit een door Aurangzeb gesticht subadārschap (gouverneur), nadat hij den Dekkhan overdroeg. Het was een Turkoman-generaal, Asaf Jah, die in 1713 tot die waardigheid verkoren werd, welke het eerst den naam Nizām al-Mulk mocht voeren. De toenemende vermolming van het Mogolrijk verschafte aan Asaf Jah de gelegenheid om praktisch als onafhankelijk vorst op te treden. In het tweede deel der

1) Briefly it might perhaps be said that in the Panjab the most marked characteristic of the Hindu was thrift, of the Sikh bravery, of the Buddhist honesty, and of the Musalman pride. But there are a few broad practical matters of every day life by which the followers of the different religions may be distinguished and which it may be convenient to give side by side. They are by no means of universal application, but are generally observed and the people attach far more importance to them than their often trivial nature would seem to warrant. The Hindus, Jain and Buddhist believe in their respective shastras, the Sikhs in the Granth, and the Musalmans in the Quran. The Hindu, Jain and Sikh pray generally to the East, but never to the South; the musalman pray towards Mecca. The first three worship in temples, the last in mosques. The Hindu, Sikh and Jain reverence the levitical caste of Brahmins, the Buddhists have a popular order of celibate monks, while the Musulman ministrants are chosen from among the congregation. The first venerates the cow, will not kill animals, and often abstains from meat. The Sikh is still more fanatical in his reverence for the cow, but kills and eats most other animals, the Musulman abhors the pig and dog, but kills and eats most other animals; the Buddhist and Jain scrupulously respect all animal life, all alike look on carrion, on all vermin such as lizard, mirtles and crocodiles and on jackals and foxes, as utterly impure. These are eaten by vagrant and outcaste tribes. The Sikh abstains from tobacco, but substitutes spirits and narcotics; the Hindu may indulge in all; to the Musalmans spirits are only forbidden. The Hindu and Jain shave their heads, with the exception of a scalplock; the Sikh allows the hair of his head and face to grow uncut and untrimmed; the Musalman often shaves his head and when he does so leaves the moustache. The male Hindu or Jain wears a loin cloth tucked up between

18e eeuw rivaliseerden Engelschen en Franschen om de gunst van Haiderabad. Engelsche diplomatie overwon. Zoo werd Haiderabad één van de trouwste bondgenooten van Engeland tegen zijn bestrijders: de Mahratta, Tipu Sultan etc.. Ook in de Mutiny van 1857 stond Haiderabad Engeland trouw terzijde hetgeen van beslissende beteekenis was. In 1853 kreeg het in den Diwan of Eersten Minister Salar Jang een man, die een open oog had voor de noodzaak om de administratie van het rijk naar modernere beginselen te organiseren. Als regent van den minderjarigen Nizam had hij de handen vrij.

Hoe ziet het er nu in dit rijk uit? Ofschoon sinds de 14e eeuw feitelijk onder Mohammedaansche heerschappij, is de bevolking tot op den huidigen dag voor 9/10 Hindoe ($\pm$ 10 millioen) en voor 1/10 Mohammedaan. De taal van den Islam, het Urdu, wordt dan ook slechts door 10% der bevolking gesproken; de massa der bevolking spreekt de Z. Indische talen Telugu, Marathi en Kanareesch. Als heerschende klasse zijn de Moslims voornamelijk beperkt tot de hoofdstad en de ommelanden (Atraf i Balda). De

(Vervolg noot van pag. 438).

the legs, the Sikh short drawers reaching to the knee only, the Musalman long drawers or a loin cloth worn like a kilt. The Hindu, Jain or Sikh woman wears a petticoat, the Musalman woman drawers. The Hindu's and Buddhist's special colour are red and saffron and the former abominates indigo blue; the Sikh wears blue or white, and detests saffron, the Musalman's colour is indigo-blue or green and he will not wear red. The Musalman and Buddhist only wear a cap in the Hindu portions of the Province, while on the frontier the skullcap is still the sign of, and was lately the only headdress permitted to the Hindu. The Hindu or Jain may cook in, but not eat out of an earthen vessel which has already been used for that purpose, his earthen vessels may be ornamented with stripes and his metal ones will be of brass or bell-metal. A Musalman may use an earthen vessel over and over again to eat from, but it must not be striped and his metal vessels will be of copper; the Sikh follows the Hindu in the main but is less particular than he. The Hindu and Sikh observe daily ablutions, the Musalman and Buddhist do not bathe of necessity. The Hindu, Sikh and Jain marry by circumambulation of the sacred fire, the Musalmans by consent of the parties formally asked and given before witnesses. The Musalman practises circumcision, while the Sikh has a baptism of initiation and a ceremony of communion. Finally the Hindu, Jain and Sikh burn, the Musalman buries and the Buddhist burns, buries or exposes his dead. The customs regulating eating, drinking, and smoking together depend more upon caste than upon religion. But, while not subject to caste rules, a Musalman will eat and drink without scruple from the hands of a Hindu, no Hindu will take either food or water from a Musalman. The Hindu will often refuse to eat while standing on the same carpet with Musalmans, neither will use the other's pipestem".

bewoners zelf noemen hun land „mughali”, daar het voor hen de herinnering aan den ouden tijd, toen de vorst de bezitter van alle macht en gezag was, representeert. Het land heeft ook echte „mughali”-trekken. De staatsambten zijn vooral in handen van de Moslims, die als grootgrondbezitters en staatsdienaren de vette posten bezetten. Als regel zijn de genoemde posten het deel der „mulki” (oorspronkelijke Haiderabadi-Moslims) en der „ghair-mulki” (Moslims van buiten af). In den laatsten tijd dringen de laatsten steeds meer de hogere ambten binnen. Het zijn vooral Panjabi's. Zoo was in 1930 b.v. een Panjabi-Moslim Minister van Onderwijs en Eeredienst, KHAN FAZL MUH. KHAN, die in Cambridge gestudeerd heeft. Deze „ghair-mulki” maken in dezen tijd van moderner staatsbeleid veel kans, daar ze beter gevormd zijn dan de „mulki's”. Hindoes hebben over het algemeen weinig kans in hoge ambten te komen. Toch doet zich thans het merkwaardige feit voor dat een Hindoe Dîwān (eerste minister) is. Het is voor de Hindoes niet altijd gemakkelijk om aan recht te komen. Nog steeds komt het in Haiderabad voor dat arme Hindoekinderen als slaven gekocht worden om dan door Moslims opgevoed te worden, die dit doen als een vroom werk ter uitbreiding van den Islam.

De Staat geeft echter subsidies (ni'am), niet alleen aan moskeeën, maar ook aan kerken en Hindoesche tempels (mandir's). Er bestaat een door Hindoe's bediende staatsdistilleerderij. In zijn machtsvolkomenheid schafte eenige jaren geleden de Nizam op gronden van orthodoxie het Muharramfeest, dat door de aanwezigheid van vele Sji'ieten (de Kutb Shahi-dynastie van Haiderabad was Sji'iet) sterk Sji'ietisch-gekleurd was, als staatsfeest af. In 1929 schreef de vorst voor, dat op het Groote Feest, wanneer de Moslims de gewoonte hebben runderen te slachten, waarmede zij zooveel ergernis aan de Hindoes geven, voortaan geiten zouden geofferd worden. Bij „firman i mubarak” werden de Kerstdagen tot „holiday” verheven. Het onderwijs is er neutraal, in navolging van het onderwijs in de rechtstreeks bestuurde gebieden.

Toch, hoe gemoedelijk de toestand in Haiderabad ook is, het zal nog blijken dat ook daar de voorwaarden voor het aan den dag treden van een conflict tusschen Hindoes en Moslims steeds gereed liggen. Men kan zeggen: in den tijd der Moslimsche over-

heersching werd het latente conflict, naar gelang van het inzicht of de gril der machthebbenden, latent gehouden of tot een open conflict aangeblazen. Sinds de vestiging van het Engelsche gezag echter is de tegenstelling tusschen Hindoes en Mohammedanen in een geheel andere situatie gekomen. Die nieuwe situatie te beschrijven is thans onze taak.

Toen in India eenmaal het Engelsche gezag gevestigd was, beteekende dat voor Hindoes en Moslims een groote verandering. Voor de Moslims was het een geweldige klap in prestige en positie. Hun heerscherspositie was uit. De leidende functies vielen niet meer vanzelfsprekend in hun handen. Vele aanzienlijke Moslims trokken zich op het land terug en vervielen tot armoede. Hun trots was diep gewond. De godsdienstige leiders, de Mullah's, gevoelden de vreemde heerschappij met haar vele nieuwe invoersels en nieuwe ideeën als een bedreiging van den Islam en sloten zich in hun natuurlijk conservatisme op. Hun krachtig Moslimsch besef voor principiële verschillen, gevormd en gescherpt door een controversalistisch-ingestelde dogmatiek en een fijn-uitgewerkte godsdienstige Wet als levenscode, riep hun verzet wakker. De Moslimsche gemeenschap, eeuwenlang aan de suprematie gewend, trok zich terug achter de muren van gewonde trots en godsdienstig exclusivisme. Syed MAHMOOD, zelf een Moslim, zoon van Sir Sayyid AHMAD KHAN, zegt van deze beginperiode in zijn „History of English Education in India” dat „pride of race, memory of bygone superiority, religious fears and a not unnatural attachment to the learning of Islam” de Moslims toen tot hun positie tegenover de nieuwe situatie dreven. Het komt mij voor, dat de in 1804 in Bengalen opkomende Farā'idī-beweging en de Tariqa i Muhammadijja-beweging van Sayyid Ahmad van Rae Bareli (Panjab) vooral in dit licht gezien moeten worden. Men beschouwt ze altijd als een Wahhabietische hervormingsbeweging door den ijver, die in beide bewegingen openbaar werd voor de zuivering van den Islam van alle vreemde elementen, die sinds den tijd van Muhammad waren binnengeslopen. Het programma van de „Urhebers” dezer bewegingen, Sayyid Ahmad en Hajji Sjarī'at Allah, komt zeer overeen met het Wahhabietische puritanisme. Bovendien zijn beide in Mekka geweest in den tijd dat Arabië vervuld was van den strijd om het Wahhabitisme. Sayyid Ahmad trad

ook op als Mahdī en prediker van den heiligen oorlog tegen het vreemde gezag en wekte op tot hidjra uit het vreemde land. India behoorde volgens hem tot den Dār al-harb (het gebied van den oorlog) en niet tot den Dār al-islam. Ook na den dood van Sayyid Ahmad ($\pm$ 1831), die sneuvelde in een strijd tegen de Sikhs, bleef deze godsdienstig-Puriteinsche en tevens politiek anti-Engelsche beweging krachtig doorwerken, tot in Z. India toe. Onder de Maulvi's van gematigde en extreme richting ontstond een met fatwa's geleverde strijd over de vraag of India dār al-harb of dār al-islām moest heeten. Zelfs de vier mufti's van Mekka werden erin betrokken. Hun oordeel, en daarbij sloten zich vele Maulvi's uit N. India aan, was: India is Dār al-islam, want men kan er ongehinderd de voorschriften van den Islam naleven. Een andere groep liet in haar formuleering de verborgen gezindheid duidelijker doorschemeren door te zeggen: waar de Islam beschermd wordt en er geen kans op overwinning is, daar is Dar al-islam. W. W. HUNTER heeft deze bewegingen en haar weerslag, die wel tot $\pm$ 1870 duurde, uitvoerig beschreven in zijn: *Our Indian Musalmans*.

M.i. moet men in deze bewegingen niet uitsluitend godsdienstige hervormingsacties of politieke verzetsbewegingen zien, maar één van de uitingen van diepe onbehaaglijkheid over den nieuwen toestand van vernedering en vreemde heerschappij. Men voelde in alles gevaar en vernedering voor de positie van den Islam en zijn belijders. Toen in 1835 door Lord Bentinck de beroemde Educational Resolution werd geslagen, waarin definitief gekozen werd voor het Westersch-georiënteerde onderwijs, had dat in leidende kringen tot uitwerking dat men achter deze afschaffing of degradierung der Oostersche studiën de bedoeling der Regeering vermoedde om India te christianiseeren. Achtduizend Mohammedaansche notabelen van Calcutta spraken dat in een petitie¹⁾ tot ongedaan-maken van dit besluit uit. Deze Resolution, waarin de Moslims zooveel gevaar zagen, werd in 1837 gevolgd door het besluit om het Perzisch als de officiële taal van rechtspraak en bestuur af te schaffen. Daarmee werd een zware slag toegebracht aan de cultureele positie der Moslims, en bovendien aan

1) SYED MAHMOOD: *History of English Education in India*, p. 53 v.v.

hun economische mogelijkheden. Uit reeds zooveel lucratieve posten waren zij verdreven. Door dit besluit versmalden hun economische mogelijkheden zich nog meer, daar hun afkeerigheid van den nieuwen tijd hen beroofde van de gelegenheid om die kundigheden te verwerven, die het Engelsche bewind eischte van haar dienaren. Zelfgewilde uitsluiting, voortkomende uit godsdienstig exclusivisme en politieke melancholie, en hun door de nieuwe verhoudingen opgelegde afsluiting, daar zij alleen morrend en afwijzend tegenover die nieuwe verhoudingen stonden, werkten samen om de positie van de Moslims als groep desolaat te maken. Er waren ook wel elementen, die met groote begeerte „the wine of the new learning” indronken, maar dat was een minderheid 1).

Tegenover deze teruggetrokken, verbitterde, ontmoedigde groep der Moslims stonden de Hindoes. Zij gingen gretig in op de nieuwe gelegenheden, die het Engelsche bewind bood. Van nature uiterst intelligent, door eeuwenlange gewenning aan overheersching soepel geworden in aanpassingsvermogen, grepen zij de kansen aan. Hun numerieke meerderheid had hen tot de Engelsche overheersching weinig genut, daar zij politiek de mindere waren. Die politieke minderheid viel nu weg en dit werd voor hen de weg om snel de numerieke meerderheid een groote beteekenis te geven door den intellectueelen en economischen voorsprong, die zij op de in morrenden trots teruggetrokken Moslims gingen behalen. De Hindoes werden niet gehinderd door de herinnering aan teloorgegangene politieke glorie en evenmin door dat krachtige bewustzijn van principiële denk- en levenstegenstellingen, dat den Moslim zoo kenmerkt 2). In alle opzichten hadden zij een voorsprong. Hun dogmatische rekkelijkheid was een voordeel tegenover de dogmatische preciesheid der Moslims. De Engelsche ontwikkelings- en onderwijspolitiek vond in hen geen bestrijders, zooals in de 8000 Moslimsche requestanten van 1835. Hindoes streden mee in de voorste rijen der Occidentalisten (de voorstanders van de Westersche orienteering van het onderwijs). In 1824 betoogde Ram Mohan Ray, één der belangrijkste Hindoes, zelfs de nuttelooheid van de kennis van Sanskrit en aanverwante vakken.

1) Zie zoowel voor deze begeerte als voor de felle afwijzing interessante voorbeelden in: C. F. ANDREWS: *Zaka Ullah of Delhi*.

2) G.F.C. GRAHAM: *The Life and Work of Syed Ahmad Khan*, p. 240, maakt daarop ook opmerkzaam.

Ofschoon niet bereid eigen conservatieve verstarring af te schudden, voelde de Moslimsche gemeenschap de ontplooiing der Hindoes als een bedreiging van eigen toekomst en beteekenis. Zij ging zich voelen als een *minderheid in elk opzicht*, numeriek, cultureel en economisch. *Dit schrijnende minderheidsgevoel*, te schrijnender omdat men op grond van ras, godsdienst en verleden een onvervreemdbaar recht op meerderheid achtte te hebben, *is m.i. de bodem waaruit de Hindoe-Moslimsch tegenstelling, wat de Moslims betreft, in den modernen tijd groeit*. Deze mengeling van vrees en trots kan de tegenstelling zoo bitter maken, wanneer er eenmaal punten van wrijving optreden. Wat de Hindoes betreft, wordt de bodem voor de tegenstelling in den modernen tijd gevormd door de begeerte de Hindoesche numerieke, intellectueele en economische meerderheid te handhaven en te verhoogen, opdat India een Hindoesch land blijve. Ook bij hen speelt een mengeling van vrees en trots een rol van beteekenis: de door de historie ingebrande vrees voor den trotschen, fysiek-vitaleren Moslim, en de trots van den zich geestelijk superieur wetende.

De Mutiny van 1857 heeft ook beteekenis voor ons onderwerp. Er zijn allerlei oorzaken voor deze groote poging tot verdrijving der Engelschen opgegeven. M.i. zijn vele dezer steeds opgesomde oorzaken meer aanleiding dan reden der explosie. Ik bedoel o.a. het bij vergissing uitreiken van met dierenvet ingesmeerde patronen aan de Sepoys, dat op den Europeanen- en Christenmoord van 10 Mei 1857 te Meerut uitliep (op die datum begon de eigenlijke rebellie van het Inheemsche leger), en de annexatie van Oudh, één der laatste uitingen van Lord Dalhousie's „annexionistische” politiek tegen de Native States, welke zoo veel wrevel wekte. Aan deze Mutiny namen zoowel Hindoes als Moslims deel. Zij werd voornamelijk in Noord-India uitgestreden en kristalliseerde zich om den titulair-keizer van Delhi, den 80-jarigen Bahadur Shah. M.i. zijn de redenen ervoor het best aangegeven in Sir SAJJID AHMAD KHAN's: *Causes of the Indian Mutiny*, eerst in 1863 gepubliceerd. Hij noemt als voornaamste oorzaken: in de eerste plaats begreep het volk de meeste der maatregelen, uitgaande van het Engelsche Gouvernement, niet. Iedereen, hoog of laag, goed op de hoogte of slecht, was overtuigd dat de Regeering met al haar maatregelen (onderwijs, administratieve hervormin-

gen, waarbij Perzisch, Sanskrit en Urdu werden afgeschaft, etc.) bedoelde de godsdienst en de eeuwenoude adat te vernietigen en India te christianiseeren. De Inheemsche schoolinspecteurs werden spottend „native clergymen” genoemd. De wet van 1856, waarbij weduwen recht tot hertrouwen kregen, werd opgevat als een immoreel toekennen van sexueele vrijheid aan vrouwen. In het verband van dezen gedachtengang moet men de geschiedenis met Oudh bezien. In de tweede plaats waren de Engelschen tengevolge van hun hooge, geïsoleerde houding volkomen onkundig van het effect hunner maatregelen en van de gevoelens der bevolking. In dit licht beschouwd wordt het ook begrijpelijk dat ANDREWS in zijn bovengeciteerde boek: „Zaka Ullah of Delhi” vertelt, dat men in Delhi, ofschoon men de „Engelsche vrede” oprecht apprecieerde, toch afkeer had van den Engelschman als verstoorder van een glorierijk verleden. Daarom sloot men zich dadelijk bij de Mutiny aan. Men haatte den vreemdeling niet, maar was emotioneel verbonden met den Mogolvorst, den op zichzelf beteekenisloozen, maar toch symbolisch zeer beteekenisvollen Bahadur Shah.

De Moslimsche gemeenschap zonk na de Mutiny in nog dieper verbittering en verlamming terug, daar de Engelschen ten onrechte de Moslims als de eigenlijke dragers van de Mutiny zagen. Dit dieptepunt werd het beginpunt der ontwaking en bewustwording. Deze Mohammedaansche bewustwording werd de oorzaak van een geheel nieuw manifest-worden der latente tegenstelling van Hindoes en Moslims.

Na de Mutiny en de overdracht van het gezag door de East Indian Company aan de Engelsche Regeering is dit steeds duidelijker aan het licht getreden. Door twee oorzaken. Aan Moslimsche zijde door het moedige hervormingsinitiatief van Sir Sajjid Ahmad Khan en zijn kring. Aan Hindoesche zijde door de snel om zich grijpende politieke ontwaking, die onder hen plaatsgreep. Beide processen vertegenwoordigden een bewust-wording, die de latente tegenstelling weer tot openbaring drong.

Sir Sajjid Ahmad Khan (bij verkorting te noemen Sajjid Ahmad) was de man die de naargeestige positie van de Moslims doorzag. Hij zag de oplossing in een volkomen accepteren van het feit dat het verleden voorbij was en dat de Moslimsche gemeenschap alleen door een moedig verwerken van de moderne

invloeden weer tot nieuwe kracht en beteekenis zou kunnen geraaken. Tegen enormen tegenstand en verdachtmaking in heeft hij zijn levenswerk van emancipatie en opbouw gedaan. Modern onderwijs, maar met behoud van eigen Moslimschen achtergrond, was de hefboom, waarmee hij wilde werken. Hij zag de aanraking met Europa en zijn cultuur en daarom ook de Engelsche heerschappij als een zegen en het middel om die verwijding en verdieping in de Moslimsche gemeenschap te brengen, waardoor zij alleen uit haar verval kon verrijzen.

Deze man, die persoonlijk een zeer breed en verdraagzaam mensch was, hopend op den tijd dat Hindoes en Moslims één zouden zijn, is toch één der eersten geweest, die „communaal” bewustzijn toonde in den thans gangbaren zin. In 1885 stichtten een aantal Hindoes het „National Indian Congress”, dat het vereenigingspunt zou zijn voor allen, die streefden naar grootere politieke medezeggenschap. S. Ahmad's invloed verhinderde dat allerlei jongere Moslimsche elementen zich hierbij aansloten. Hij vreesde in de eerste plaats voor den innerlijken opbouw, dien hij beoogde, verwarring door politieke emotionalisme, en in de tweede plaats achtte hij het een gevaar, dat Moslims zouden gespannen worden voor den wagen van de belangen der Hindoe-gemeenschap. De relatieve zwakheid der Moslims liet een dergelijke aderlating niet toe. Als vereenigingspunt voor de strevenden onder de Moslims stichtte hij de Muslim Educational Conference, welker naam duidelijk zijn bedoelingen verraadde.

De groeiende *politieke ontwaking* deed de tegenstelling steeds duidelijker worden. De activiteit der Hindoes, die steeds meer in oppositie kwamen met het Engelsche bewind, deed in Moslimsche kringen bezorgdheid groeien voor hun positie. In 1892 richtte men de „Anglo-Muhammedan Defence Association of Upper India” op. Het doel was de belangen der Moslims te verdedigen en te bepleiten bij het Gouvernement. In het verband van deze groeiende politieke tegenstelling, die het natuurlijk resultaat is van de ontwikkeling der verhoudingen onder Engelsch bewind, moet men de bewering bezien van vele koloniale schrijvers, dat de tegenstelling van Hindoes en Moslims de vrucht zou zijn van een sluwe verdeel- en heersch-politiek der Engelschen. M.i. wordt deze stelling gelogenstraft door de feiten. De tegenstelling in den vorm,

waarin zij zich in de laatste 50 jaren uit, is een onvermoed gevolg van de Engelsche overheersching, maar zij is geen welbewust politiek doel. Het bestaan der tegenstelling is uit het oogpunt van de handhaving der eenmaal verkregen machtpositie nooit onaangenaam geweest aan de Engelsche Regeering. De tegenstelling is echter geheel buiten het bewuste streven eener vreemde regeering om één der grondfeiten van het leven in India. Bovendien heeft ze den Engelschen het regeeren menigmaal ontzaglijk moeilijk gemaakt, vooral in de laatste 20 jaren. De Moslims als de zwakkeren zochten hun toevlucht bij de Engelsche Regeering als de eenige instantie, die hun positie tegenover de wassende kracht der Hindoes veilig kon stellen. Welbegrepen eigenbelang dreef tot loyaliteit, en maakte de Moslims als groep immuun voor het steeds extremer Hindoesche nationalisme. De bizar-religieuze vormen, die het nationalisme in Bengalen in 1905 en later onder leiding van Tilak aannam, waren bovendien zoo typisch Hindoesch dat Moslims daarmede weinig verwantschap konden voelen. Zij gevoelden dat de politieke agitatie belangrijke veranderingen in de regeering kon teweegbrengen, hetgeen van beslissende beteekenis was voor hun invloed en beteekenis. Als zwakken voelden zij zich de bedreigden en kozen daarom het defensieve standpunt. Dit motief, n.l. om bij eventueel komende politieke hervormingen de Moslimsche belangen te kunnen verdedigen, was de eigenlijke drijfveer tot de stichting van de All-India Muslim League in 1906. Sinds door S. Ahmad's activiteit en door de ontwikkeling der politieke verhoudingen ook de Moslimsche groep wakker werd, heeft deze groep haar belangrijke organisaties steeds tot stand gebracht met een steelschen blik naar de Hindoes. Toen in 1909 de Morley-Minto Reforms door het Parlement werden aangenomen, waarbij de Wetgevende Vergaderingen nog weinig echte zeggenschap kregen, maar op een breeder basis van kiezers kwamen te rusten, was het streven der Moslims vooral gericht op het zeker stellen der belangen en rechten van de Moslimsche gemeenschap. De Hindoes veroverden de nieuwe politieke instellingen voor India. De actie der Moslims moest uiteraard gericht zijn op het doel, dat deze instellingen de positie en mogelijkheden hunner gemeenschap niet zouden verzwakken. Op hun volhardend aandringen voerde MORLEY tegen zijn zin het beginsel der zoogenaamde „separate

electorates" in, dat tot den huidigen dag één der grootste twistappels tusschen Hindoes en Moslims gebleven is. De beteekenis van „separate electorate" is, dat elke godsdienstige groep een van te voren vastgesteld aantal kandidaten uit eigen groep kiest.

Niet lang na 1909 neemt de verhouding van Hindoes en Moslims op politiek gebied een onverwachte loop. Er komt een nooit-mogelijk geacht samengaan, dat culmineerde in de Hindoe-Moslimsche eenheid onder leiding van GANDHI en de Ali-brothers (MUHAMMAD ALI en SHAUKAT ALI). Voor dit merkwaardige verschijnsel zijn twee oorzaken op te noemen: ten eerste het herstel in 1911 van de deeling van Bengalen van 1905; ten tweede de wereldoorlog. Op administratieve gronden n.l. had Lord CURZON in 1905 de verdeeling van Bengalen in twee provincies voorgesteld, daar het met zijn 80 millioen inwoners te groot was voor een Lieutenant-Governorschap. Er zouden nu twee provincies komen, een verdeeling in Oost- en West-Bengalen, die zichzelf scheen aan te bevelen, omdat Oost-Bengalen overwegend Moslimsch is en West-Bengalen overwegend Hindoesch. Het verzet dat ertegen losbarstte, was zoo heftig als nooit tevoren in India beleefd was. De politieke moord deed toen zijn intrede in India. De Bengaleezen waren diep gewond in hun trots de grootste provincie des Rijks te zijn en de leiding in de nationalistische beweging te hebben. Zij beschouwden den maatregel als een uiting van Lord CURZON's welbekende verachting voor hun strijd om politieke rechten. Tegen den woedendsten tegenstand in, die gansch India in de diepste beroering bracht, zette CURZON door. Wat nu de verhouding van Moslims en Hindoes aangaat, de Moslims hadden bij deze geweldige agitatie weer een duidelijke les gekregen, dat hun groepen tegengestelde belangen hadden. Immers, één van de argumenten der Hindoes tegen de verdeeling was geweest dat door vorming van de overwegend Moslimsche provincie Oost-Bengalen de Moslims nu als meerderheid daar voordeelen zouden genieten, die zij als minderheid in een onverdeelde provincie niet hadden.

In 1911 bezochten Koning GEORGE V en Koningin MARY India en hielden te Delhi een Durbar als Keizer en Keizerin van India. Daar werd de Verdeeling van Bengalen herzien. Oost-Bengalen verdween en ervoor in de plaats kwam Bihar en Orissa met een zeer gemengde bevolking.

Deze revisie van de Verdeeling, welke zelfs de misdadigste agitatie in 1905 niet had kunnen veranderen, schokte het vertrouwen der Moslims zeer. Men kon dus, zoo redeneerde men, door felle politieke agitatie de Regeering dwingen. Deze verkoeling der gevoelens jegens de Regeering betekende daarom nog niet een toenadering tot de Hindoes, die heftig tegen de gematigde Morley-Minto Reforms bleven ageeren. Toen kwam de Wereldoorlog. Alle agitatie hield op en als één man stond India achter Engeland. Ook de deelname van Turkije deed de Moslims van India niet aarzelen. Bij monde van ASQUITH deed Engeland de belofte om in het vervolg de politieke verlangens van India van een „different angle” te bezien. Na eenige jaren begon velen in India de wachstenstermijn te lang te duren. De agitatie voor politieke hervormingen nam weer een aanvang. Swaraj of Home Rule werden de vaste leuzen. De ondergrondsche werking van den oorlog, daarin bestaande dat de Oosterlingen bij het aanschouwen van den Europeeschen burgerkrijg (zoo voelen zij het, daar ze gewoon zijn in continenten en groote volkenconglomeraten te denken) een ongeduldiger gevoel van eigenwaarde kregen, deed ook op de Moslims haar uitwerking gelden. Het nationalisme als zelfstandig gevoel en streven begon vat op velen hunner te krijgen en drong het communale gevoel op het tweede plan. Zoo kon het gebeuren dat een schema van politieke hervormingen, door het Indian National Congress op 29 Dec. 1916 aangenomen, werd overgenomen door de All-India Muslim League, die op 31 Dec. 1916 bijeenkwam. Het systeem van „separate electorates” bleef gehandhaafd. Het National Congress accepteerde dit om één sterk nationalistisch front tegenover de Regeering te kunnen stellen. Verder werd in dit Lucknow Pact, onder welken naam het bekend geworden is, precies omschreven welk percentage van de gekozen Indische leden der Prov. Wetgevende Vergaderingen Moslim zouden zijn. Voor den Panjab werd dat vastgesteld op de helft, voor de United Provinces op 1/3, voor Bengalen 40%, voor Bihar 25%, voor Central Provinces 15%, voor Madras 15% en voor Bombay 1/3¹⁾. In de Centraal-Indische Wetgevende Vergadering zou

1) India in 1926—1927.

een derde der gekozen leden Moslim zijn, gekozen door „separate Moslim electorates.”

Dit samengaan van Hindoes en Moslims op het terrein, waar ze elkaar diep wantrouwden, was een heel nieuw verschijnsel op het Indisch tooneel. Deze gebeurtenis was één der voornaamste oorzaken van de beroemde Declaration van 20 Aug. 1917, waarbij niet alleen in uitzicht werd gesteld „the increasing association of Indians in every branch of the administration”, maar ook „the granting of selfgoverning institutions with a view to the progressive realisation of responsible government.” De bekende Montagu-Chelmsford Reforms zijn er het resultaat van geweest.

Na den oorlog dreven de gebeurtenissen de Moslims steeds meer in nationalistische richting, wyl zij door bepaalde Regeeringsdaden in anti-gouvernementeele paden werden gevoerd. Praktisch beteekende dit in de sferen der politieke bewegingen een nauwer samengaan met de Hindoes. De ééne aanleiding daartoe waren de Rowlatt-Acts, die zeer strenge maatregelen aanbevalen tot onderdrukking van de vele ontoelaatbaar-gewelddadige nationalistische uitingen. GANDHI verzette zich tegen de Rowlatt-Acts met het argument dat ze een vernederende behandeling van het Indische volk inhielden, en predikte toen voor het eerst zijn in Z. Afrika reeds herhaaldelijk door hem toegepaste non-cooperation of non-violence-methode, n.l. passief verzet door „civil disobedience” (satyagraha). Hindoes en Moslims schaarden zich onder GANDHI's vaan, daar in India kort na den oorlog door de teruggekeerde combattanten een element van onrust en onvastheid in de sociale structuur was gekomen. De prediking van satyagraha werd op veel plaatsen de aanleiding tot opstootjes, bloedvergieten, brand, vooral in den Panjab. Dat vormt de achtergrond van het bekende voorval in Amritsar, waar tijdens den staat van beleg Generaal Dyer in de Jalianwalla Bagh zonder voorafgaande waarschuwing op een groote menigte liet schieten. Deze verschrikkelijke gebeurtenis, vermeerderd met vele inderdaad onnoodig-vernederende maatregelen, maakte van geheel India, zoowel Moslimsch als Hindoesch India, één kokende zee van verontwaardiging tegen de Engelsche Regeering en haar bewind. In het geval der Moslims kwam er nog bij dat men ten diepste gegriefd was door de Vrede van Sèvres, waarbij Turkije, het land van den Chalief, vrijwel uit

Europa verdreven werd, en van Arabië, Syrië en Palestina werd beroofd. Het Pan-Islamitisch gevoel, dat tot nu toe slechts bij een kleine groep Indische Moslims, waaronder de tijdens den oorlog geïnterneerde gebroeders Ali de voornaamsten waren, een vruchtbaren bodem gevonden had, werd nu wakker. De gebroeders Ali bliezen den steeds latent-aanwezigen godsdienstig-politiek hartstocht tot vollen gloed aan door de leus: het chalifaat en de heilige plaatsen zijn in gevaar. Een groot deel der Moslims werd door de Chilafat-movement meegesleept. Zooals gewoonlijk in zulke gevallen, verrichtten groote scharen hidjra, d.w.z. zij verlieten het land, dat geen dar al-islam meer heette, en gingen naar Afghanistan waar zij groote ellende vonden.

Op dezen achtergrond van geweldige emotie, gewekt door Amritsar en de Turksche kwestie, moet men de in de befaamde Non-Coöperation-beweging van 1921 en 1922 met haar dramatische gevolgen en incidenten tot stand gekomen eenheid van Hindoes en Moslims bezien. Het was een onnatuurlijk verbond. Temeer, omdat het tot stand kwam juist op de basis van dat element in de Moslimsche interessensfeer, op grond waarvan de Hindoes altijd de Moslims als on-Indisch en anationaal bestempelen. Ik bedoel hier de supranationale, op de Moslimsche wereldgemeenschap gerichte belangstelling der Moslims, die hen voor Hindoesch besef tot niet-Indiërs maakt. De Chilafat-agitatie, door GANDHI aangegrepen om een eenheid van Hindoes en Moslims te smeden, was zulk een uiting van de overtuiging: eerst Moslim en dan Indiër. Slechter grondslag voor een nationale eenheid dezer twee tegengestelde gemeenschappen was dus moeilijk te bedenken. Het feit dat voor de Moslims deze supranationale belangstelling een machtig middel is om tegenover de Regeering hun positie als *groep* sterker te maken, droeg er niet toe bij den grondslag der kunstmatige eenheid te verstevigen. Het Britsche wereldrijk omvat vele Moslimsche groepen en is dus op het punt van Moslimsch sentiment zeer kwetsbaar. Het kan den Hindoes op den duur onmogelijk naar het zin zijn om den Moslimschen rivaal op dit punt te helpen zijn communale positie te versterken.

Deze eenheid heeft dan ook slechts korten tijd geduurd en is op den duur omgeslagen in een verbitterde tegenstelling, zóó hevig als nog nooit gezien was. Twee gebeurtenissen hebben er toe

medegewerkt om de holheid der illusie aan het licht te brengen, n.l. de troebelen der Māppila in Malabar en de afschaffing van het chalifaat in Turkije in 1924. Het laatste feit ontnam aan de Moslimsche agitatie de feitelijke basis. Zonder nadere bespreking is dat duidelijk. Het eerste feit was als een stem uit het verleden, die herinnerde aan de diepe kloof, die nog steeds beide gemeenschappen scheidt.

De Māppila zijn de Moslims van Malabar. Oorspronkelijk is de Islam daar gebracht door Arabische kooplieden. Door inhuwen en propaganda heeft de Islam zich verder uitgebreid. De Māppila zijn dus grotendeels van Hindoesche origine. Zij hebben zich altijd door felheid onderscheiden. In de 16e eeuw richtten zij een bloedbad onder de Joden aan en dwongen ze naar Cochin uit te wijken. Ook de Syrische Christenen werden op hun aandringen uit Malabar verjaagd. In de laatste 100 jaren zijn er 51 opstanden geweest, waarin godsdienstig fanatisme een voorname rol speelde ¹⁾. Veelal begint het met verbittering tegen de Hindoesche grondeigenaars. Deze worden dan vermoord, en dan grijpt de daders een soort amokstemming aan, waarin men tracht zooveel mogelijk kafir's te doden of tot besnijdenis te dwingen. In 1921 ontstonden de troebelen door de opwinding, die de predikers van de chalifaats-leuze hadden gebracht. De dagen van Haidar Ali en Tipu Sultan schenen weergekeerd. Duizenden Hindoes werden omgebracht of tot overgang tot den Islam gedwongen.

Al deze gebeurtenissen en vooral ook de politieke belangenstrijd, die door de in werking getreden constitutie van Montagu-Chelmsford ontketend werd, verscherpten de verhouding van Hindoes en Moslims op een tevoren ongekende wijze. De jaren 1925 — 1928 waren vol riots. Tusschen April 1926 en April 1927 ²⁾ alleen hadden er 40 plaats, waarbij 197 dooden vielen en 1598 gewonden. Tusschen April 1927 en April 1928 worden er 25 vermeld, met 103 dooden en 1084 gewonden. Ze grepen voornamelijk plaats in Bengalen, de Panjab, Bombay en de United Provinces, dus de levendige centra van nationalistische actie. Hoe intens de geprikkeldheid was, blijkt wel dat het op hol slaan van een paard in 1926 in Delhi de aanleiding werd tot een vechtpartij tusschen

1) Encyclopédie de l'Islam, s.v. Māppilla.

2) Zie: India 1926—27 en India 1927—28.

Hindoes en Mohammedanen. Een lang relaas zou noodig zijn om alle conflicten te beschrijven en te ontleden. Meestal was de aanleiding het voorbijtrekken van Hindoe-processies met luidruchtige muziek aan moskeeën, of de Moslimsche Muharram-feestelijkheden en vooral de Idi Bakr, het z.g.n. Groote Feest in de laatste maand van het Moslimsche jaar, waarbij de door de Hindoes heilig-gehouden koeien in massa's door de Moslims worden geslacht. Uit de talloze vruchteloze onderhandelingen van vooraanstaande Hindoes en Moslims om paal en perk te stellen aan dit voor het nationalistische doel moordende kwaad, en die tot afspraken over de zoeevengenoemde aanleidingen trachten te komen, blijkt wel dat daar de schoen niet wrong. De eigenlijke crux was de groote politieke belangenstrijd, ontstaan onder de nieuwe constitutie. Deze werd niet de politieke levensvorm voor de provinciën; ze werd de arena, waarin de twee groepen hun krachten maten. Om elke te vergeven betrekking werd en wordt in de wetgevende lichamen met verbittering gestreden.

Over de politieke twistpunten werden de vredestiters het dan ook nooit eens. Deze communale competitiewoede blijkt ook uit andere belangrijke verschijnselen. De chilafat-movement, die als zoodanig schipbreuk leed, werd vervormd tot een tanzîm-beweging, d.w.z. een beweging tot versterking van het bewustzijn en de positie der Moslims. Met grooten ijver legde men zich van Moslimsche zijde op bekeering van Hindoes, vooral out-castes, toe. Daartegenover ontstond aan Hindoesche zijde de Mahāsabhā- of Sangathān-beweging, die hetzelfde doel beoogde als de tanzîm der Moslims. Vooral de Arya Samājī's zetten een groote actie, de zoogenaamde Çuddhi (reiniging), op touw om tot den Islam bekeerde Hindoes weer tot het Hindoeïsme terug te brengen. Onder de Malkānā Rajput's in de United Provinces, die in den tijd van Aurangzeb oppervlakkig geïslamiseerd waren, hadden zij veel succes. De leider der Çuddhi-beweging, de vereerde Çwāmi Çrāddhanand, werd in Dec. 1926 door een Moslim vermoord.

Het teberde gebrachte is slechts een kleine bloemlezing uit een overstelpende massa gebeurtenissen. Het is echter voldoende om een conclusie te trekken. *De latente tegenstelling der beide gemeenschappen, welker permanente factoren wij hebben blootgelegd, is door de invoering der democratisch-gedachte politieke*

lichamen tot gloeihitte gebracht, daar de Hindoes ze gebruiken als een middel om eigen numerieke, economische en intellectuele meerderheid te bevestigen en uit te breiden, terwijl de Moslims ze gebruiken als een middel tot verweer en verdediging. De Moslims vragen daarom bij elke wijziging om „safeguards”, om waarborgen, die als onvermijdelijke consequentie hebben dat het ontbreken van een werkelijke nationale eenheid aan het licht treedt. De Hindoes beschuldigen hen daarom van gebrek aan nationaal gevoel, terwijl de Moslims tegenwerpen, dat het den Hindoes niet te doen is om swarāj, maar om Hindu Rāj. In 1930 kon ik tijdens een reis in India constateeren, dat op eenige uitzonderingen na (Dr. ANSARI, Dr. KITCHLEW e.a.) géén der leidende Moslimsche figuren iets voor een Indische, nationale eenheid voelde. Sir MUHAMMAD IQBĀL bepleitte een herdistributie van India naar taal, godsdienst en cultuur. Anderen lanceeren de gedachte van een Noord-Indisch dominion, waarin de Moslims feitelijk de leiding in handen zullen hebben, en een Hindoesch Zuid-Indië waar dat voor de Hindoes zal weggelegd zijn. Deze verlangens demonstreeren dat men geen oplossing ziet in een Indische eenheid in den zin van een modernen staat, en tevens hoe diep men de kloof gevoelt. De Moslims erkennen hun zwakheid en worden tevens geïrriteerd door deze zelfbekentenis. In den Panjab b.v. hadden de Moslims in 1929 de meerderheid. Toch wisten de Hindoes de baas te spelen, daar ze de verdeeldheden onder de Moslims wisten uit te spelen tegen elkaar, en daar de Hindoe-geldschietters op de Moslimsche kiezers invloed oefenden. De Hindoes dringen als voorwaarde voor politieke vrede steeds aan op „joint electorate”, zich wel bewust welk een macht hun dat geeft door hun meerdere intelligentie. De Moslims wijzen dat steeds af, daar ze zelfs, zooals we zoeven zagen, onder het thans nog geldende systeem der separate electorates in een streek als de Panjab, waar ze een kleine numerieke meerderheid hebben, de dupe worden van de Hindoes. Hoeveel te meer dan onder het systeem van joint electorate. Zelfs de nationalistische diehard's, de gebroeders Ali, scheidden zich in 1928 van het Indian National Congress af, toen het Nehru-rapport, dat de constitutioneele voorstellen van alle partijen zou belichamen, voor Bengalen en den Panjab afschaffing van het separate electorate eischte. De Moslims, als de

intellectueel en economisch-zwakkeren vragen om volwassenen-kiesrecht; de Hindoes als de intellectueel en economisch sterkeren verlangen dat alfabetisme en een zekere welstand tevens als voorwaarden zullen gelden. Zoo staat men op elk punt tegenover elkaar. De Civil Disobedience-beweging der laatste jaren is mede mislukt door de onthouding der Moslims.

De laatste jaren zijn de botsingen niet zoo veelvuldig meer als in 1928 b.v., ofschoon ze nog geregeld voorkomen. De redenen daarvoor zijn dat de aandacht in beslag genomen werd door de langdurige besprekingen over een nieuwe constitutie voor Dominion Status, welke sinds Lord IRWIN's verklaring van Nov. 1929 gaande zijn, en waaraan drie Round Table Conferenties (1931, 1932, 1933) gewijd zijn. Ook werd een groot deel van de aandacht opgeëischt door den spannenden strijd tusschen de Engelsche Regeering en het Indian National Congress met zijn campagne voor volledige onafhankelijkheid.

Ook in die besprekingen kon men niet tot overeenstemming komen over de percentages van vertegenwoordiging der groepen in de wetgevende lichamen. De Eerste Minister heeft toen laten weten dat hij, bij niet-overeenstemming der partijen, zelf een beslissing zou nemen. Daar die overeenstemming inderdaad niet bereikt werd, publiceerde de Eerste Minister in 1932 (September) zijn „communal award”. Niemand was natuurlijk tevreden, behalve de Moslims, die matig tevreden waren. Het systeem van separate electorate bleef o.a.. De Hindoes zijn echter zeer ontevreden, daar zij van meening zijn dat hun natuurlijke meerderheid is opgeofferd aan de eischen der minderheden.

Het einde van deze fase van India's politieke geschiedenis is nog niet gekomen.

**
*

Het resultaat, waartoe wij gekomen zijn, is dat de hevigheid¹⁾ der communale tegenstellingen, die in de innerlijke structuur en

1) Hoe fel de communale propaganda in dezen tijd is geworden, kan men geïllustreerd vinden in Census of India, 1931, p. 385. Gelijk in 1931 streed ook bij deze laatste Census de Mahasabha ervoor, dat ieder, die tot een in India ontstane religie behoort (dus b.v. Jains en Sikhs) als Hindoe zou ingevuld worden, *of ze dat wilden of niet*. In een tellokaal in Bengalen werden o.a. tijdens het „slip copying process” even 74 Moslims tot Hindoe „bekeerd” (Census of India 1931, p. 386).

de samendoorleefde geschiedenis der beide gemeenschappen verankerd liggen, te verklaren is uit de nieuwe situatie, waarin het feit van het Engelsche bewind India gebracht heeft. In onderscheid van vroeger kwamen de Moslims en Hindoes als godsdienstig-sociale gemeenschappen voor de machthebbenden op één lijn te staan. De tijd van discriminatie op sociaal-godsdienstige gronden was voorbij. Bloei of verval, vooruitgang, stilstand of achteruitgang van de groep als zoodanig hing nu meer af van de in die groep sluimerende krachten en van de uit eigen inzicht voortkomende reacties op de nieuwe situatie.

Deze figuur plaatste vooral de Hindoes in een vroeger onbekende positie, van welke zij ijverig gebruik maakten om zich als groep te ontplooien. Deze duidelijke vooruitgang contrasteerde steeds scherper met den neergang der Moslims. Beide groepen werden zich dit bewust en zoo hoopte zich in stilte de stof tot wrijving op. Ondanks alle welwillende woorden en gevoelens van religieuze tolerantie openbaarde zich deze wrijving reeds in de vorige eeuw, vooral in een houding van koele, wantrouwende distantie.

De spanning en geprikkeldheid jegens elkaar werd groter, toen de democratisch-gedachte politieke hervormingen in het zicht kwamen en later zelfs werkelijkheid werden. De democratische machinerie, die bedoeld was als de politieke levensvorm voor de wordende *natie* India, werd een wapen in de hand der beide groepen om zich ten koste van elkaar te versterken. Op zichzelf is dit geen onnatuurlijk verschijnsel. Het komt ook elders voor. Het aan India alleen eigene is echter, dat de politieke hervormingen ongewild en onbedoeld de eeuwenoude tegenstelling van Hindoes en Moslims tot een graad van bewustheid opvoerden als tevoren nooit gekend is geweest. Zij dwongen tot zulk een minitieuze zelfbezinning bij de twee groepen op eigen sterkten en zwakheden, eigen beteekenis en rechten, dat een hypertrofie van groepsbewustzijn onvermijdelijk was. Dit was des te sterker, omdat de Engelsche machthebber als vreemdeling en buitenstaander dit moest laten groeien en niet kon ingrijpen, zooals onder absolute heerschers van den voor-Engelschen tijd mogelijk ware geweest. In Haiderabad, dat tot voor kort weinig tot verstoring van rust en orde leidende wrijving heeft gekend, ook al bestaat die ondergronds wel, zijn kortgeleden botsingen geweest, daar de komende

politieke hervormingen, waarin de Native States nauwer betrokken zijn dan voorheen, de tegenstelling deden ontwaken uit haar sluimerstaat.

De *moderne, van buiten af ingedrongen politieke ontwikkeling* is dus de oorzaak, dat de tegenwoordige tegenstelling van Hindoes en Moslims zulke scherpe vormen heeft aangenomen. De groote gewelddadigheid en bloeddorstigheid, die zich bij de vele troebelen voordeed, heeft m.i. ook nog bijzondere psychologische oorzaken. De opwinding en spanning van den oorlog, de gedurige irritatie over kwetsende regeeringsmaatregelen zooals Amritsar etc., het constant beroep op de waakzaamheid voor de heilige goederen van den godsdienst, resulteerden in een abnormale psychische labiliteit en overprikkeldheid ¹⁾ der massa. Waar ter wereld het *kenmerk* van het religieuze voor algemeen besef in het *sociaal-godsdienstige* gelegen is, en niet in het zuiver religieuze, daar is het wrijvingsvlak voor de ontvlaming der godsdienstige emotionaliteit zeer groot. M.a.w. het z.g.n. godsdienstige fanatisme is spoedig opgewekt. Islam nu zoowel als Hindoeïsme zijn bij uitstek godsdiensten, voor wie het kenmerk van het religieuze in het sociaal-godsdienstige ligt. Daarom komt het in zulke omgevingen zoo licht tot conflicten, die een godsdienstig motief tot uitgangspunt of die, wanneer de eigenlijke oorzaak op ander terrein ligt, een gevaarlijke intensiteit krijgen door de emotie van godsdienstigen aard, die er zich mee mengt. De oorspronkelijke oorzaak, die objectief de eigenlijke oorzaak is en blijft, wordt dan door den subjectieven factor van de godsdienstige hartstocht geheel overheerscht. Voor gelouterd godsdienstig inzicht en besef is meestal in dit „godsdienstig” fanatisme weinig of niets werkelijk-godsdienstigs te bespeuren. Binnen dit sociaal-godsdienstige denken en voelen leeft zich echter in het fanatisme een zichzelf-vergetend kampioenschap voor het heilige uit, dat psychologisch gezien zelfbedwelling is, en objectief-godsdienstig gezien menselijke zelf-assertie.

Hoe noodig het is dat men in dit vraagstuk het begrip godsdienstig altijd moet verstaan in den zin van sociaal-godsdienstig, blijkt ook nog uit het volgende. Men kan heden ten dage onder de ontwikkelde Moslims er velen ontmoeten, die innerlijk geheel

1) Ongunstige individuen hebben in vele dezer opstootjes natuurlijk de kans tot uitleving hunner instincten tot moord- en roofzucht aangegrepen.

los zijn van den Islam als godsdienst. Ze leven bij de één of andere Europeesche levenstheorie, en zijn in godsdienstig opzicht sceptisch of agnostisch. Deze „vooruitstrevenden“, die tot voor kort alleen in een radicale saeculariseering heil voor de toekomst zagen, zijn door de communale troebelen „godsdienstiger“ geworden. De verovering van een sterkere positie voor den Islam als sociaal-godsdienstige gemeenschap is hun doelstelling geworden. Dat drijft hen in de conservatieve hoek, zoodat ze zelfs weer met nadruk de handhaving van de sjari'a, die voor hen persoonlijk afgedaard heeft, bepleiten, daar dit sociaal-godsdienstig gezien voor de consolidatie van de groep noodig is. Heel duidelijk viel dat te constateeren in de discussies over de Çarda-Bill van 1929, die voorstelde de wettelijke huwelijksleeftijd te verhoogen. De Moslims waren ertegen, niet op gronden in de materie zelf gelegen, maar omdat ze vreesden dat deze maatregel op den duur de numerieke aanwas der Hindoes zou kunnen bevorderen. Menigeen heet daarom thans in den kommunalen strijd een zuil van den Islam, die innerlijk den Islam heeft losgelaten ¹⁾.

1) Krasse voorbeelden van de ziekelijke overprikkeldheid, die de laatste jaren Hindoes en Moslims had aangegrepen, zijn de Rangila Rasul-Case en de Risala Vartman-Case. In 1925 publiceerde een Hindoe een pamflet getiteld: Rangila Rasul, d.i. de vroolijke profeet. Het bevatte een aanval op het karakter van Muhammad. De man werd vervolgd wegens haatzaaien. De zaak liep lang, zoodat eerst in 1927 de schrijver tot 18 maanden gevangenisstraf en 1000 Rs. boete werd veroordeeld. De veroordeelde teekende appèl aan en werd vrijgesproken, omdat de „High Court“ van de Panjab oordeelde, dat de wet niet sloeg op beleedigend geschrijf over reeds gestorvenen. Een storm van verontwaardiging brak los onder de Moslims. In dezelfde dagen verscheen in Amritsar een nieuwe aanval op Muhammad in een tijdschrift: Risala Vartman. Dit geval werd wel onder het haatzaai-artikel gebracht en straffen werden dien overeenkomstig uitgesproken. Het vrijsprekend oordeel over het Rangila Rasul-geval ging als een loopend vuurtje rond en veroorzaakte zelfs onder de Afridi's en Shinvari's van Afganistan een beweging om de onder hen sinds generaties wonende Hindoes te verjagen. Om de onrust te doen bedaren, werd later een wetswijziging ingevoerd om het haatzaaiartikel ook op krenking van godsdienstige gevoelens toepasselijk te maken. In 1928 vermoordde een Moslim Ilm ud din den uitgever van Rangila Rasul. Hij werd ter dood veroordeeld en opgehangen. Een maandlang was Lahore in de diepste beroering. De overheid was genoodzaakt zijn lijk uit te leveren. Duizenden geleidden hem naar zijn graf. Hij werd als martelaar geëerd. Tijdens mijn verblijf in Lahore kon men overal het portret van dezen martelaar des geloofs (dat was de term, die men op hem toepaste,) koopen. Zie: India 1927—1928.

Een geval als dit verduidelijkt dat men met een psychische besmetting der massa te doen heeft door een abnormale verenging van het bewustzijn. Het is volkomen parallel aan de verheerlijking van de moordenaars van Rathenau in Duitschland. Deze paralelie bewijst weer dat men de term „godsdienstig“ moet opvatten in den zin van „sociaal-godsdienstig“.

Zoo nu en dan hebben wij terloops al laten uitkomen dat de economische verhoudingen ook haar woord meespreken in het conflict. Het is noodig nog afzonderlijk de draagwijdte van den economischen factor na te gaan. Wanneer men in India reist, komt men menig goed-geïnformeerd of vooraanstaand Indiër tegen, die de tegenstelling van Hindoes en Moslims hoofdzakelijk *economisch* opvat. Het „godsdienstige” en politieke is bijmotief. Ook GARRAT in „An Indian Commentary”, één der beste boeken over India in den laatsten tijd geschreven, ziet in den economischen factor de kern van de tegenstelling. Hij erkent gaarne de groote beteekenis van de fundamenteele incompatibiliteit der twee levenssystemen, maar neemt den economischen factor als den primairen aan.

Boven wezen wij reeds op de studies van FAROQHI en RAHMAT ALI. FAROQHI'S studie kunnen wij gerust terzijde leggen. Met een groot apparaat van quasi-geleerdheid brengt het boek Marxistische dogmatiek vermengd met nationalisme en Moslimsch communaal gevoel aan den man. In geen enkel opzicht wordt ons inzicht in het probleem verhelderd. De schrijver werkt met godsdiensten, wereldbeschouwingen en economische en politieke factoren alsof het vloeistoffen in laboratoriumretorten zijn.

De studie van RAHMAT ALI daarentegen is brilliant en scherpzinnig. Zij is uitnemend geschikt om zich rekenschap te geven van den economischen factor. Hij schrijft zijn studie om aan te toonen dat het Hindoe-Moslimsch conflict een „reflet des rapports économiques” is, versterkt door eenige politieke factoren; niet een gevolg van religieus fanatisme zooals de meeste Europeanen denken, of een creatie van het Britsche imperialisme, gelijk de nationalisten willen. Zijn heele betoog is gebouwd op de grondgedachte dat de economische moeilijkheden van India in het volgende liggen. Bij elke census blijkt de bevolking eenige tientallen procenten gestegen te zijn. De aantalsverhouding van de stedenbevolking en de landelijke bevolking blijft echter constant, n.l. 1 tot 9. Dat beteekent dus dat elk jaar een grooter aantal menschen door het land moet geabsorbeerd worden. 40 millioen boeren bleken in 1931 wegens gebrek aan cultiveerbaar land landloos, dus agrarische proletariërs te zijn. Er heeft dus een steeds toenemende „agricolisation” plaats, terwijl de economische ontlasting alleen zou kunnen komen door

een krachtige industrialisatie. In den Mogoltijd was er meer land dan er mensen waren. De kunstnijverheid hield velen bezig. Een voordeelige indigocultuur, een groote productie van Kashmir-shawls en weefsels voor het buitenland, zoodat zelfs de Engelsche textiel van de 18e eeuw tevergeefs door tarieven de Indische weefsel-industrie probeerde te overwinnen, brachten welvaart in het land. De machine, de groote fiscale bevoorrechtiging van de Engelsche industrie, waartegen India zich als afhankelijk land niet verweren kon, maakten van India, dat onder de Mogol's een producerend en exporteerend land was geweest, een importeerend land, terwijl de kostbare kunstindustrieën van vroeger vernietigd werden. Werd bij de industrialiseering van Europa de handwerksman een fabrieksarbeider, in India werden de handwerkslieden en kooplieden door de vernietiging van hun bestaansbronnen het land opgedreven. Zou India bij een voortbestaan als onafhankelijke staat onvermijdelijk en gezond den weg der industrialisatie opgegaan zijn, de vreemde heerschappij dwong tot een steeds sterkere agricolisatie, die het pauperisme al maar heeft doen toenemen. Bovendien doet deze agricolisatie de gevangenschap binnen het religieus conservatisme voortduren.

Op dezen achtergrond ontwerpt de schrijver met bekwame hand het beeld van den armen Indischen boer. 56% der boeren bezit minder dan 5 acres, 20% heeft tusschen 5 en 10 acres, en slechts 24% meer dan 10 acres. Volgens matige berekening is 20 acres noodig om een gezin draaglijk te onderhouden. Bovendien is dit grondbezit nog in zeer kleine stukjes versplinterd, terwijl de bewerking veel minder intensief is dan in Europa (het vee is te zwak voor diep ploegen). Aan belastingen betaalt de Indische boer $\pm 66\%$ van zijn producten (aan landrente, irrigatie en plaatselijke heffingen), waarbij dan nog komen de uitgaven voor feesten, voor de vele gelegenheden dat de dorpspriester noodig is, en de afbetaling der schulden. In 1929 bleek dat de Indische boeren gezamenlijk 9 milliard rupees schuld hadden aan de geldschietters (banyan, mahajan, merwari, chetti), d.i. 50 rupees per hoofd. Slechts 4% der boeren blijft buiten de handen dezer lieden. De Panjab is het paradijs der geldschietters. Deze leeningen sluit de boer niet alleen ter voldoening van zijn extravagancies, maar vaak om belasting te kunnen betalen.

Twee conclusies trekt RAHMAT ALI uit zijn betoog. De agriculturalisatie van het land in een tijd waarin industrialisatie de eenige normale oplossing was, is het gevolg van de Engelsche politiek, die ten voordeele der Engelsche industrie de industrialisatie van India tegenhield. De geëxploiteerde boeren en de exploiteerende grondeigenaars (zamindar) en geldschietters behooren tot verschillende religies, n.l. Islam en Hindoeïsme. Deze scheidingslijn verklaart het Hindoe-Moslimsch conflict, dat door de pauperisatie, die het gevolg der Engelsche politiek is, verscherpt wordt. Aan een aantal voorbeelden tracht hij dan te illustreeren dat de tegenstelling Hindoe-Moslim eigenlijk is die van den Hindoe-grondeigenaar en geldschietter tot den armen Moslimschen boer. Overal is het religieuze conflict het masker voor het economische.

Zoo is het ook gesteld met de Indische „bourgeoisie”. Handel, industrie en geldwezen zijn voornamelijk in handen van de Hindoes. De kleine „bourgeoisie” is daarentegen meer onder de Moslims vertegenwoordigd.

GARRAT, boven geciteerd, ofschoon te weinig doctrinair van aard om Marxistische verklaringen te zoeken, ziet op het land ook de tegenstelling loopen tusschen de geldschietters of grondeigenaren, die Hindoe zijn, en de boeren of pachters, die Moslim zijn, en in de stad tusschen degenen die vrije beroepen hebben en Hindoe zijn, en de handwerklieden en arbeiders, die Moslim zijn.

ALI RAHMAT zegt op boeiende wijze rake en ware dingen. Hij zegt echter ook veel onwaars. De bewijsvoering voor zijn eigenlijke stelling dat we in het Hindoe-Moslimsch conflict slechts met een „reflet des rapports économiques” te maken hebben, maakt hij zich te gemakkelijk ¹⁾. Zoo geeft hij zelf op voor den Panjab, dat er op een totaal-bevolking van 25 millioen zielen, 12 millioen boeren zijn, grondeigenaren inbegrepen. 4 millioen dezer boeren

1) Zijn schets van de gevolgen van koloniale politiek voor een koloniaal geregeerd land, is zeer der overdenking waard. Zijn nationalistische ijver sleept hem echter te veel mee tot de voorstelling van een rooskleurige Mogolheerschappij, die niet met de werkelijkheid klopt. Naast de harteloosheid, die hij alleen maar bij de Engelschen vermag te ontdekken, straalt het bij de Mogolheerschers alles van patriarchale voorzorg en welwillendheid. Aandachtige lezing van den scherpzinnigen waarnemer Bernier in zijn brief aan Min. Colbert b.v., dien RAHMAT ALI ook telkens citeert, leert heel anders. Zijn eigen erkenning op blz. 368, dat „dans les Etats (Native States) les paysans vivent dans une situation bien plus mauvaise que dans l'Inde britannique” had hem wat bezonnener in zijn oordeel over den Mogoltijd moeten maken.

zijn Hindoe, 6 miljoen Moslim en 2 miljoen Sikh. Van de 1 miljoen grondeigenaren zijn er 200.000 Hindoe, 600.000 Moslim en de rest Sikh. De geldschietters zijn haast alle Hindoe. In Bengalen zijn op 1.319.000 grondeigenaren $\frac{2}{3}$ Hindoe en $\frac{1}{3}$ Moslim, terwijl het aantal boeren voor $\frac{2}{3}$ Moslim is. In Kashmir, de tegenhanger van Haiderabad, omdat er een Hindoe-Vorst een grootendeels Moslimsch land regeert, zijn $\frac{3}{4}$ der meer dan 3 miljoen inwoners Moslim. Van de 12.000 grondeigenaren is bijna $\frac{2}{3}$ Hindoe en goed $\frac{1}{3}$ Moslim.

De door RAHMAT ALI gegeven cijfers demonstreeren m.i. twee dingen. In de eerste plaats dat de economische tegenstellingen ongetwijfeld telkens een krachtig woord meespreken bij het ontstaan van verbittering en strijd. Wij verwijzen naar de Mäppila-troebeelen, waar we het aandeel van den economischen factor reeds vermeldden. In de tweede plaats echter doen ze eveneens zien dat het samenvallen van de confessioneele en economische tegenstelling in het geheel niet zoo vanzelfsprekend is als RAHMAT ALI wil doen gelooven. Millioenen Moslimsche boeren hebben over Moslimsche grondeigenaren evenveel te klagen. Toch keert zich de verbittering tegen hen nooit zoo fel als tegen de Hindoes. Dat alleen al bewijst dat de „godsdienstige” factor een groot woord meespreekt. Redeneerend in de stijl van RAHMAT ALI zou men in den tegenwoordigen tijd de politieke tegenstelling nog met meer recht tot de eenige inhoud van het Moslimsch-Hindoesche conflict kunnen verklaren. Het is onwedersprekelijk dat verzachting der economische en politieke tegenstellingen de *uiting* van het Hindoe-Moslimsche conflict veel van haar felheid zou doen verliezen. Het is echter iets geheel anders om het uit één dier beide te verklaren. De fundamenteele incompatibiliteit van de levenshouding en van de sociaal godsdienstige geaardheid, en het geheime machtsstreven, dat beide als op elk terrein rivaliseerende gemeenschappen, bezielt, is de eigenlijke *oorzaak*, die als vruchtbare bodem dient voor de vele *aanleidingen*, die in de gewone levensverhoudingen (economische) en in nieuw zich vormende situaties (de politieke hervormingen) te vinden zijn. De troebelen reflecteeren ongetwijfeld in vele gevallen economische tegenstellingen en in de laatste 30 jaren in zeer sterke mate bewustgeworden politieke tegenstellingen; de werschillende sociaal-godsdienstige lotsbepaling verschaft echter

den permanenten bodem en verhoogt de bitterheid. In zijn relazen van verschillende relletjes, geeft RAHMAT ALI dan ook telkens toe dat deze sociaal-godsdienstige factor de economische verbittering van sentiment tot daad maakte ¹⁾.

Als slotconclusie uit het nagaan van verschillende factoren mag wel vastgesteld worden dat een nauwkeurig afwegen van de vele meewerkende factoren in zulk een complex gebeuren een onmogelijk werk is, en ook dat ter vermijding van misverstand bij dit Hindoe-Moslinsche probleem niet van een godsdienstige, maar van een sociaal-godsdienstige tegenstelling gesproken moet worden.

Ten slotte dringt zich de vraag op: is er ooit een oplossing te vinden voor dit zoo pijnlijke probleem van India, daar toch aan de oplossing niets meer of minder hangt dan de mogelijkheid tot ware natievorming in India. Daarop is moeilijk een antwoord te geven. Het meest optimistische antwoord, dat men kan geven, is dat van den bekwamen samensteller der Regeeringsverslagen van India, Mr. J. COATMAN ²⁾. Hij vat de Hindoe-Moslinsche conflicten op als de geboorteweeën der Indische natie, die in deze haar stormachtige formatieve periode de vele in haar verborgen sociaal-godsdienstige tegenstellingen (Hindoe-Moslins; Brahmaan-Outcaste) moet afreageeren. Deze kijk heeft m.i. wel wat voor zich. Men kan er echter moeilijk anders dan aarzelend tegenover staan. Teveel factoren vallen buiten onze menselijke berekening. Deze optimistische kijk gaat trouwens van de nog niet te bewijzen praemisse uit, dat de wil tot *natievorming* ook na de instelling van den Dominion Status de domineerende kracht in het leven van India blijft, gesteld al dat ze dat werkelijk tot nu toe geweest is. De toekomst zal dat moeten leeren. Leert ze dat inderdaad, dan lijkt het *mogelijk* dat het Hindoe-Moslinsch conflict een geboortewee in het proces der natievorming wordt. Het conflict zal dan echter moeten uitloopen in dit geweldige feit, dat beide gemeenschappen de godsdienstige sanctioneering van hun sociaal-godsdienstige exclusiviteit vrijwillig verwerpen. M.a.w. de oplossing van de Hindoe-Moslinsche tegenstelling is afhankelijk van een kolossaal saecularisatieproces, dat niet zonder groote schokken kan ver-

1) p. 361—363, 366—368 passim.

2) Zie: India 1926—1927, p. 19 v.v.

lopen, omdat het inhoudt de wezenlijke differentiatie van het „godsdienstige” en „sociaal-godsdienstige”, één der pijnlijkste processen, die in het groepsleven van menschen denkbaar zijn.

De nieuwe houtpolitiek

door

W. ZWART.

„Op Hoop van Zegen”

§ 1. Onder de vele groote en belangrijke zaken in de laatste Volksraadzitting behandeld, trok ook de houtpolitiek weer een oogenblik de aandacht en het mag verblijdend heeten, dat daarvoor onder de Volksraadleden nog zooveel belangstelling bestond. De „nieuwe” houtpolitiek werd behandeld naar aanleiding van de aanvullende begrooting 1935 voor het Departement van Economische Zaken, die hoofdzakelijk wijziging bracht in de oorspronkelijke begrooting 1935 voor den Dienst van het Boschwezen. Behalve de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord was de eigenlijke basis voor de besprekingen het z.g. „Advies over nieuwe richtlijnen voor de houtvervreemdingspolitiek” ¹⁾ zooals dat de Regeering was aangeboden door de „Commissie van Bijstand en Advies inzake het Boschwezen” ²⁾.

De verleidelijkste en elegantste vorm van critiek zou eigenlijk zijn het zelf opstellen van „nieuwe richtlijnen”, doch de tijd daarvoor is verstreken en om praktische overwegingen verdient het volgen van het advies nu de voorkeur.

§ 2. Zoolang het Gouvernement de djatibosschen beheert en exploiteert heeft de verkoop van het hout aanleiding gegeven tot moeilijkheden, zonder dat men er in kon slagen een bevredigende regeling tot stand te brengen. Het motto is dan ook niet zonder een tikkeltje ironie gekozen.

Van 1816 tot 1865 had men kap in gedwongen arbeid met gelegenheid tot koop tegen vaste tarieven op de Gouvernements-stapelplaatsen, hetgeen aanleiding gaf tot algemeene klachten over de gebrekkige houtvoorziening. Na 1865 kreeg men verkoop op stam, onderhands of bij inschrijving, aan particuliere

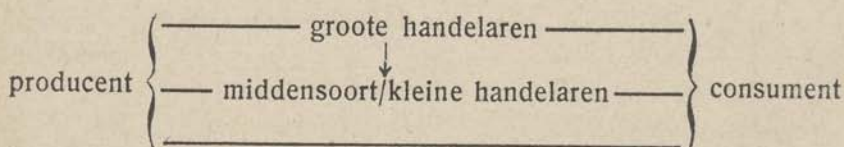
1) Voortaan „Advies” te noemen.

2) Voortaan „Commissie” te noemen.

houtexploitanten, die direct aan den consument leverden. Door de houtvesters werd dit systeem zwaar aangevochten, hoofdzakelijk om boschtechnische redenen, maar ook om de slechte verzorging der binnenlandsche houtmarkt.

In 1897 begon de vorming van houtvesterijen met aankap in eigen beheer door het Boschwezen en verkoop van het gewonnen hout op openbare verkooping. Door deze wijze van verkoop kwam een stand van kleine handelaren op, die rechtstreeks inkochten bij het Boschwezen en waarvan verschillenden zich langzamerhand op konden werken tot middensoort handelaren.

Door de in steeds sneller tempo voortschrijdende inrichting der bosschen tot houtvesterijen ontwikkelden zich de wegen, waarbij het hout van producent tot consument kwam als weergegeven in het volgende schema:

De woorden „groote handelaren” en „kleine handelaren” moeten niet ¹⁾ verward worden met groothandel en kleinhandel, want een zuivere groot- en kleinhandel heeft hier, zooals uit het schema blijkt, tot dusverre nooit bestaan. Ook was er altijd rechtstreekse vervreemding van producent aan consument, hetzij onderhands zooals het brandhout aan de staats- en particuliere spoorwegen, levering van dwarsliggers, hetzij door verkoop van kavelingen timmerhout en brandhout op veilingen.

De wijze van vervreemding van het Gouvernementshout op openbare vendutie ging met veel strijd gepaard. De klachten van de groote handelaren waren gedeeltelijk gerechtvaardigd en er was niets tegen te zeggen, binnen het systeem, n.l. openbare vendutie met vendumeester, wijzigingen te brengen om aan gerechtvaardigde grieven tegemoet te komen. Bijna iedere nieuwe Directeur van Landbouw kwam echter met een nieuwe houtpolitiek of bracht be-

1) Gemakshalve wordt voortaan van *kleine* handelaren gesproken. Deze omvatten echter ook de middensoort handelaren, die zonder tot dusverre bij de groote handelaren gerekend te worden, ook soms leveren aan kleine handelaren.

langrijke wijzigingen in de bestaande. Om aan de wenschen van de groote handelaren tegemoet te komen, werden bijv. achtereenvolgens middensoort en groote kavelingen tot 600 m³ toe op de venduties gebracht; werden inschrijvingen opengesteld op de geheele jaarproductie van houtvesterijen, enz. enz.

De crisis van 1922 bracht ten slotte het Vejahomacontract, als gevolg waarvan andere groote handelaren ook weer tegemoetgekomen moesten worden in den vorm van onderhandsche afstand van de jaarproductie van heele houtvesterijen. Een groot gedeelte van het product werd echter toch nog op vendutie verkocht, zoodat men ten slotte een behoorlijke basis voor vrije prijsvorming kreeg.

Wanneer de tijden wat „normaal” gebleven waren, bijv. op het peil 1925 t/m 1928, dan zou men op den duur wel een bevredigende positie hebben kunnen bereiken. Het Boschwezen had het feitelijk in zijn macht de gevaren van het Vejahomacontract, ofschoon dit op zich zelf van onjuiste praemissen uitging, binnen bepaalde grenzen te houden.

Door de wereldcrisis geraakte de houthandel in groote moeilijkheden, omdat de kapitaalkrachtige afnemers als suikerfabrieken en wat daarop dreef, spoorwegmaatschappijen enz. geen hout meer noodig hadden of hun inkoop tot het noodzakelijke minimum beperkten.

De bovengenoemde contracten en vooral het Vejahomacontract waren het groote struikelblok voor een snelle aanpassing aan de veranderde toestanden. Ter wille van het contract moesten de limieten van de vrije verkooping hooggehouden worden, terwijl de Vejahoma, om aan geld te komen ¹⁾ en aan haar verplichtingen te voldoen, de andere houthandelaren wel zwaar moest beconcurreren.

De moeilijkheden werden vergroot door een grootere activiteit van den eigen handelsdienst van het Boschwezen in rechtstreeksche

1) Het Vejahomacontract kon niet aan de bedoeling van het contract, n.l. verzekerde afzet van een groot gedeelte product in slechte tijden, voldoen.

Het was gesloten op een prijsbasis van ongeveer f 42,50 per m³ en deze ligt te ver boven het tegenwoordige prijsniveau. Op zich zelf zou het een crisis als als die van 1922 tot 1924 wel hebben kunnen doorstaan, ofschoon het dan toch zeer ontreddeend zou hebben gewerkt op den overigen handel.

verkoopen aan den consument. Dit geschiedde door de oprichting van de z.g. verkoopplaatsen, buiten het eigenlijke boschgebied gelegen, en het verkoopen van bezaagd hout op venduties of onderhands. Op de verkoopplaatsen werd in hoofdzaak het onbekapte dunningshout (= hout gewonnen door verpleging der jonge bosschen) verkocht; het machinaal bezaagde product was afkomstig van z.g. exploitatiehout (= hout verkregen door leegkap van oude bosschen). Een enkele zagerij in eigen beheer bij het Boschwezen zou in normale tijden de houtmarkt niet hebben verstoord en het Boschwezen meer inzicht hebben gegeven in de prijsvorming op de houtmarkt.

Het was echter ook m.i. een groote fout van het Boschwezen in deze tijden, aan het zelf zagen zoo'n groote uitbreiding te geven.

In hoeverre de zagerijen van het Boschwezen ontredderend hebben kunnen werken is niet na te gaan, omdat geen cijfers bekend zijn over den afzet op de binnenlandsche en buitenlandsche markt.

Door de zagerijen, maar ook wel door andere rechtstreeksche verkoop, leden hoofdzakelijk de groote houthandelaren en handelaren met eigen zagerijen. Door den directen verkoop op de verkoopplaatsen aan de consumenten ondervonden de bestaande groote handelaren schade, omdat daar vrij veel goedkoop zwaar dunningshout van 20 — 29 cm diameter werd gekocht, in plaats van het duurdere exploitatiehout bij de handelaren.

De kleine handelaar had *plaatselijk* reden tot klagen over deze verkoopplaatsen, omdat ze *gedeeltelijk* zijn functie overtollig maakten.

Het afwegen van de voor- en nadeelen der verkoopplaatsen is niet gemakkelijk, omdat dit zou moeten steunen op plaatselijke onderzoekingen, terwijl daarvan weinig of niets bekend is. De groote verdiensten van het oprichten van deze verkoopplaatsen om den afzet van dunningshout te bevorderen en te voorzien in een sociale behoefte zijn echter ook door de Commissie en door de Regeering erkend.

De slechte houtvervreemdingspolitiek van het Boschwezen, zooover die omvatte het zelf zagen en het oprichten van de verkoopplaatsen, moet men niet beschouwen als een specifieke fout van het Indische Boschwezen. Het is een algemeene fout, die in meer

of mindere mate ook in de houtverkoop van andere landen van tijd tot tijd is voorgekomen, n.l. dat de producent probeert een grooter aandeel van de uiteindelijke gebruikswaarde van zijn product in handen te krijgen. Van den anderen kant meent de consument soms door directe inkoop op zijn inkoopkosten te kunnen besparen.

Korter uitgedrukt, men probeert den handel als tusschenpersoon gedeeltelijk uit te schakelen, wat ook in andere bedrijfstakken voorkomt. Hoeveel slogans loopen er niet „van producent tot consument”? Heeft de suiker het ook niet geprobeerd voor zijn binnenlandsche afzet? En zou geen enkele houthandelaar ooit zijn sigaren op die manier rechtstreeks in Holland hebben besteld?

§ 3. Doch genoeg over de voorgeschiedenis van de „nieuwe houtpolitiek”. Zooals de toestand was, kon zij niet blijven voortduren. De Commissie van Bijstand en Advies voor het Boschwezen werd dan ook in de eerste plaats verzocht, „een onderzoek in te stellen naar de houtvervreemdingspolitiek. Dit onderzoek is daarom zoo urgent, daar de tot heden gevolgde richtlijnen aanleiding hebben gegeven tot scherpe critiek en de houthandel in deze crisis in een zoodanig moeilijke positie is gekomen, dat een zorgvuldige bestudeering zijner belangen op korten termijn noodzakelijk is”.

De voorbereiding van de „nieuwe” houtpolitiek 1934 was wel heel verschillend van de „nieuwe” houtpolitiek van '23 en '24, die ten slotte culmineerde in het Vejahomacontract.

Toen tijdige publicatie van de plannen met volop gelegenheid voor bespreking in pers en Volksraad. In de ooren van de belangstellenden, die dien tijd meemaakten, dreunen nog, als zware alexandrijnen, de zinnen van den toenmaligen Directeur van Landbouw:

„De groothandel moet, wil hij groothandel zijn, enz.”

Nu zijn de z.g. richtlijnen tot het laatste oogenblik geheim gehouden, doch het waarom is me nog steeds niet duidelijk. Gezonde publieke belangstelling schaadt de zaak nooit en deze kon er in dit geval slechts bij winnen, nooit verliezen. Wat zou het geschaad kunnen hebben, toen de richtlijnen eenmaal met de kleine handelaren besproken waren, deze ook aan het overige pu-

blik en de houtvesters bekend te maken? Al hebben de laatsten dan niet de wijsheid in pacht, zoo hebben ze toch in het verleden vaak blijk gegeven een vrij goed inzicht te hebben, en zijn ze steeds fel opgekomen voor wat door hen als de belangen van het Land werd gezien. Theoretisch behoefde natuurlijk noch Commissie noch Regeering advies te vragen aan de houtvesters, maar nu deze zelfs nog niet eens gelijkgesteld zijn aan kleine handelaren, om van te voren, desnoods slechts kennis te mogen nemen van de richtlijnen, voelen zij dat, gezien hun verleden, als een onverdiende achteruitzetting.

Le coeur a ses raisons, que la raison ne connait pas!

Zooals uit de opdracht der Commissie bleek, was de handel „de siecke bruyt”, gelijk het vroeger wel heette, en van haar welzijn wordt weer heil verwacht, zoowel voor producent als consument. Zooals de Regeering het later in den Volksraad uitdrukte, moest een zeer noodige scherpe en principieele afbakening tusschen particulier en staatsbedrijf in het economisch complex van houtwinning en houtdistributie getrokken worden en volgens Haar kon het belang van den consument niet beter worden gediend dan door een gezonden handel, bij een zoo goed mogelijk evenwicht tusschen productie en verbruik.

De Commissie onderzoekt in haar advies nu eerst de verschillende mogelijkheden, waarop de aankap en distributie van hout zou kunnen geschieden, zooals aankap en distributie van het hout geheel in eigen beheer van het Boschwezen; beide in handen van den particulier zooals vroeger het geval was; gemengd bedrijf enz. Ik kan deze mogelijkheden, om niet te uitvoerig te worden, niet op den voet volgen en toelichten.

Het beteekent een groot succes voor het Boschwezen, dat ook deze Commissie, waarin toch overwegend het particuliere element heerschte, nog „beslist” ontraadt den aankap weer te doen geschieden door particulieren.

Wel wil ik wijzen op de m.i. zeer onvolledige beschouwing in punt III, waarbij wordt onderzocht de mogelijkheid van aankap van het hout door het Gouvernement in het bosch, en verdeeling en distributie door den particulier op de stapelplaatsen. Onder verdeeling verstaat de Commissie, zooals later blijkt, het verzagen en bewerken van het ruw gevelde hout met de hand tot de hoofd-

sortimenten balken, zwalpen, dolken enz. (zie noot bladz. 11 advies).

Zoo ongemerkt wordt hier, als ik het goed begrijp, het vraagstuk: verkoop van onbekapt of bekapt hout, afgedaan. Ter toelichting diene dan dat onder onbekapt hout wordt verstaan: de ruwe stam, niet meer dan strikt noodig in lengtestukken verdeeld en ontdaan van zijn takken; onder bekapt hout: hout dat door weggapping van spint, oneffenheden en gebreken, de mooie bekende dolkenvorm heeft, of zuiver vierkant bekapt is. Eén van de groote verdiensten van het Boschwezen is geweest, dat het gebroken heeft met het vroeger toegepast systeem van het bekappen der ruwe houtwerken in het bosch tot vierkant hout. Het heeft daarvoor ingevoerd de bekapte dolk, waarmee een veel hogere opbrengst per H. A. werd verkregen, terwijl deze vorm beter geschikt is voor het latere verzagen. Slechts wat zich niet leende voor dolkenaanmaak werd nog vierkant bekapt. In de laatste jaren kwamen er steeds meer houtvesters, die nog verder wilden gaan en in plaats van de bekapte dolken de ruwe onbekapte stamstukken òf zelf wilden verzagen òf op veiling wilden verkoopen.

Het is nooit hun bedoeling geweest al het onbekapte hout uit het bosch op de stapelplaats zelf te gaan bekappen tot dolken, enz., laat staan dit door de particulieren te laten doen.

In plaats dus van te onderzoeken, of de richting van het Boschwezen, n.l. het hout in meer ruwen vorm af te leveren aan den handel en consument, juist was, onderzoekt de Commissie eigenlijk een theoretische figuur, zooals de praktijk die nooit gesteld heeft, maar ze bedoelt er waarschijnlijk mee den aanmaak van onbekapt hout. En van den aanmaak van dat onbekapte hout weet de Commissie niets dan nadeelen op te sommen.

Genoemd worden:

a.) De moeilijkheden met de werkvolkvoorziening, daar het meerendeel van de kappers in het bosch woont. Zooals reeds boven gezegd is het nooit de bedoeling geweest het hout onbekapt in het bosch aan te maken en dat dan op de stapelplaatsen te gaan bekappen op de manier zooals men het vroeger in het bosch deed. Juist een argument voor aanmaak van onbekapt hout — met dan daarop gevolgde verzaging of verkoop — is dat

het de moeilijkheden der voorziening met werkvolk in vele houtvesterijen zou oplossen. Hoe vaak zijn er niet groote achterstanden in de bedrijfsplannen geweest of kwamen de aankappen te laat klaar voor den aanleg van culturen door gebrek aan geoefend werkvolk?

b.) Verder vreest de Commissie voor groote hoeveelheden slechts ten deele verkoopbaar afval, waarvoor dan onnoodig transportkosten zouden zijn uitgegeven. Deze hoeveelheden afval zouden wel degelijk beperkt kunnen worden, omdat niet al het onbekapte hout naar de stapelplaats zou komen en de afzet van de rest na eenige jaren voor een groot gedeelte een kwestie van prijs zou zijn.

Ik moet me haast vergissen, maar zooals nu in het betoog van de Commissie argument *c* op *a* en *b* volgt, krijgt men den indruk dat de Commissie wel de klok heeft hooren luiden, maar toch niet heelemaal weet waar de klepel hangt! Argument *c* is n.l. dat de particuliere handel gedwongen zou zijn bij het bosch zagerijen op te richten, waarvoor geen geld is, zoodat waarschijnlijk veel ruw hout naar de groote centra met zagerijen en timmerfabrieken zou moeten worden vervoerd, hetgeen mede extra uitgaven voor vervoer met zich brengt.

Wanneer dit laatste *het* argument is, dan vervallen *a* en *b* geheel, want als uit het ruwe hout op de stapelplaatsen eerst dolken en balken worden bekapt, dan kunnen de stadszagerijen rustig op hun plaats blijven, want voor hen blijft dan dezelfde toestand bestaan als op heden.

En het vierde argument, dat de handelaar meer prijs stelt op ontvangst „althans voor een deel van bekapt product” is al heel weinigzeggend. Daaraan zou bij aanmaak van in hoofdzaak onbekapt hout nog heel gemakkelijk zijn tegemoet te komen. Bovendien staat daar tegenover dat er zagerijen en handelaren zijn, die onbekapt hout hebben gevraagd en het nu niet gekregen hebben, ofschoon het voorradig was!

Dat men in den eersten aanloop wel eens te ver gegaan is met den aanmaak van onbekapt hout is niet te verwonderen. Ook de artillerie is bij het eerste schot maar zelden dadelijk zuiver ingeschoten! De invloed van het onbekapte product is echter hoofdzakelijk storend geweest, doordat in een tijd van dalende markt,

de vaststelling der limieten moeilijkheden bood. Deze moeilijkheden benevens die van keur en maat zouden vanzelf verminderd zijn bij meer ervaring.

Men had bij verdere doorvoering het groote voordeel gehad van:

a.) Geen of bijna geen moeilijkheden meer met werkvolk, wat ons vroeger tonnen geld heeft gekost, omdat men vaak geen kans zag de toelaatbare oogst te kappen. Deze moeilijkheden zullen in de toekomst vergroot worden, wanneer juist is, wat men kan opmaken uit het advies om n.l. ook al het dunningshout boven 20 cm. middellijn bekapt aan de markt te brengen. Dat zal doodeenvoudig onmogelijk zijn bij kap op normale kracht.

b.) Over het algemeen een goedkoopere exploitatie, waarmee tegemoet gekomen werd aan de wensch van de Commissie voor een zoo laag mogelijke kostprijs.

c.) Zeker $\pm 20\%$ meer bruikbaar hout per H.A., dan bij de nu weer voorgestane werkwijze en wèl hout van grootere lengte en breedte, juist van de beste kwaliteit.

In Duitschland, Frankrijk, Zwitserland, Engeland denkt men er niet aan zijn kostbaar eikenhout te bekappen tot potlooddolken!

Ik geloof, dat de afwijzing van het onbekapt product door de Commissie meer zit in de *gesuggereerde* moeilijkheden van maat, keur en prijsstelling ¹⁾. Deze zijn voor een groot gedeelte te overwinnen door openbare vendutie. Op de openbare markt zou men spoedig genoeg merken, hoever de kooper bekapping op prijs stelt. Verkoop van onbekapt hout zou bovendien een prachtmiddel geweest zijn om den handel te helpen. Geen enkele particulier of landsdienst kan op vendutie onbekapt hout koopen, omdat dit bij koop van enkele kavelingen te veel risico heeft, terwijl de handelaar aan het onbekapte product juist zijn functie van verzamelen en sorteeren zou kunnen uitoefenen. Ofschoon volgens andere zinsneden in het advies de aankap van onbekapt hout ten slotte opengelaten is, moet men toch tot de conclusie komen, dat de Commissie in hoofdzaak bekapt hout wil doen kappen, want zij heeft zich accoord verklaard met de aanvullingsbegroting van het Boschwezen, waarin dit wordt vermeld.

Een ervaring van ± 4 jaar heeft men niet weten uit te buiten

¹⁾ Hiervoor de paradox: De ideale onbekapte dolk = de ideale bekapte dolk.

en men heeft een stap terug gedaan op den ontwikkelingsweg van het Boschwezen.

§ 4. Volgens de Commissie is de beste oplossing voor de houtvervreemdingspolitiek in het algemeen, dat de kap en verdeling van het hout door het Gouvernement geschiedt en de distributie door den particulier. Hiermee kan ik mij in hoofdzaak vereenigen, ofschoon ik met de uitwerking, zooals zal blijken, niet geheel accoord kan gaan.

Alvorens dit echter na te gaan, neem ik de „hoofdpijnen” over waarmede een houthandelpolitiek volgens de Commissie moet rekening houden, niet alleen omdat dit ook voor den belangstellenden leek van belang is, maar tevens om hierop eenige kanttekeningen te maken.

1) De verkooppolitiek moet gericht zijn op een zoo regelmatig mogelijke plaatsing van den jaarlijkschen gemiddelden houtval. Dit is altijd reeds het streven geweest van het Boschwezen en niemand betreurt het meer dan de houtvesters, dat we nu geen 50% kappen van wat we kunnen kappen. Ook de Commissie ziet echter geen kans dit op het oogenblik te veranderen.

2) De kap mag niet worden beperkt om de prijzen kunstmatig hoog te houden; kapbeperking mag eerst plaats vinden, indien het hout tegen zelfkosten onverkocht zou blijven, dientengevolge zal er naar moeten worden gestreefd, de kostprijzen zoo laag mogelijk te houden.

Punt 3 zegt hetzelfde in eenigszins andere woorden.

3) Regelmatige verkoop zonder productiebeperking, zoo lang nog geen verlies wordt gemaakt, moet de juiste verkooppolitiek worden geacht voor een Staatsboschbedrijf, ook al heeft dit vrijwel een productiemonopolie.

Men zou in 2 en 3 een verwijt kunnen lezen tegen de vroegere houtvervreemdingspolitiek. De prijzen zijn bij crisissen altijd een tijdlang kunstmatig hooggehouden, doch dat is steeds in het belang van den houthandel geweest. En ondanks het aangenomen beginsel zal dit ook in de toekomst moeten gebeuren, tenzij door de nieuwe houtverkooppolitiek de houthandel finantieel zoo sterk wordt, dat — net als vroeger bijv. de H. V. A. haar fabrieken — de heele houtvoorraad op de balans kan verschijnen voor f 1.— als promemorie waarde.

Overigens is het jammer, dat de commissie niet aangegeven heeft wat zij hier onder kostprijs verstaat. Men kan met evenveel of evenweinig wetenschappelijkheid wel 10 kostprijzen uitrekenen bij het Boschwezen en zal vaak gedwongen zijn onder „kostprijs” te verkoopen, om nog wat te kunnen verkoopen. Interessant zou het daarom zijn te weten, hoe de Commissie op grond van dit beginsel de kostprijs zou willen bepalen van 1 m³ exploitatie-hout en 1 m³ dunningshout en van deze beide hoofdgroepen bijv. weer het verschil in kostprijs per m³ tusschen een dolk van 1 m. en een van 8 m. Is de voorgenomen verlaging voor 1935 van de limietprijs van dunningshout een gevolg van deze „zelfkostenpolitiek” of louter een overweging van een te hoog prijsniveau in verband met de Inlandsche koopkracht? Dit punt van de „hoofdlijnen” is een mooi voorbeeld, waarvan men bij de later te behandelen „richtlijnen” van de politiek nu eigenlijk niet weet, waar en hoe het verder uitgewerkt is. Juist dat „kostprijsbeginsel” had nader uitgewerkt moeten worden, omdat dit van zooveel invloed kan zijn op de minimumprijzen, waarvoor men het hout verkoopen wil. Het is m.i. heel goed mogelijk een „kostprijs” te berekenen voor dunningshout, waarbij volle afzet van het product verzekerd zou zijn.

4) Het djatihout is een vervangbaar product, hetwelk bij hoge prijzen door andere materialen kan worden vervangen. Een productie-monopolie maakt het djatihout dus niet tot een zoo onmisbaar artikel, dat men met de prijzen vrij kan manipuleeren. Dit laatste hebben we helaas maar al te veel ondervonden. Door de beheerders buiten is doorlopend gewezen op te hoge prijzen bijv. voor sortimenten lang hout, zoodat veel kapwerk in ijzer werd uitgevoerd, doch de Dienstleiding heeft daar tot dusverre nooit rekening mee willen houden.

5) Boven de zelfkostenprijs zal dus als algemeene regel de wet van vraag en aanbod vrijelijk moeten kunnen werken, zonder kunstmatige prijsmanipulaties¹⁾. Dit komt dus neer op het propageeren van een vrije houtmarkt, iets wat de houtvesters steeds hebben gewild. De vrije werking van vraag en aanbod krijgt men

1) Het bekendste voorbeeld daarvan gebeurde in 1920 en 1921, toen SIEBENGA MULDER Directeur van Landbouw was. Het leek me niet ondienstig dit te vermelden, omdat dit een particulier was en de Commissie zooveel heil verwacht van een particulier element in het later te noemen verkoopkantoor.

door al het hout op vendutie te brengen en juist de Commissie wijkt hier in punt 6 dadelijk weer van af.

6) Ter bevordering van een zoo regelmatig mogelijken afzet en om den houthandel een basis voor zijn bedrijf te geven, moet een deel van de jaarproductie op onderhandsche contracten vooruit worden verkocht aan de handel en aan *enkele* Gouvernementsdiensten (groot verbruikers). Hier spreekt de commissie van „handel”, maar bedoelt, zooals later blijkt, de groote handelaren, wat heel iets anders is.

Op dit belangrijke punt is het beter later uitvoeriger terug te komen.

7) Het overige deel der productie wordt in den loop van het jaar grootendeels in het openbaar verkocht.

8) Voor de in de nabijheid der bosschen wonende bevolking moet de gelegenheid open blijven door middel van kleine venduties of onderhandsche leveringen in hun houtbehoeften te voorzien.

9) De belangen van de economisch zwakke bevolkingsgroepen moeten in verband met de sociale taak van het Gouvernement gewaarborgd worden.

10) De in de Boschordonnantie en Boschverordening vastgestelde leveringen aan liefdadige instellingen, voor werken van algemeen nut, verstrekkingen enz. moeten door het Gouvernement geschieden.

Met al deze punten kan men in beginsel accoord gaan; de uitwerking levert nog wel stof tot commentaar.

§ 5. Na de opsomming der „hoofddlijnen” komen dan de „richtlijnen” voor een nieuwe houtvervreemdingspolitiek.

Volledigheidshalve en gemakshalve voor den lezer moeten ze wel tamelijk uitvoerig worden aangehaald, al is nog zooveel mogelijk naar beknoptheid gestreefd.

I. Aankap en verdeeling van het djatihout zullen door het Gouvernement geschieden. De verdere verdeeling van het hout, n.l. het verzagen tot voor den verbruiker geschikte maten, zal geschieden door den particulier. Daaruit volgt dat de Gouvernements-zagerijen zullen worden stopgezet, waarmee ik mij kan vereenigen. Alleen herhaal ik dat het m.i. gewenscht zou zijn, dat het Boschwezen een kleine zagerij in eigen beheer had om

zelf ervaring en inzicht te krijgen in de kosten en rentabiliteit van zagerijen. Dit zou van veel belang blijven voor de prijsstelling t.o. van de houthandel, terwijl daarbij tevens de export van firma's als Jacobson v/d Berg en de Internatio in stand zou kunnen worden gehouden. Wanneer men voor de export, zooals later zal blijken, het hout desnoods wil afstaan tegen directe kosten, dan kan zoo'n kleine zagerij in ieder geval „rendeeren”.

II. Distributie van het djatihout zal door den particulieren handel geschieden, doch met de volgende uitzonderingen:

a). de regelmatige leveringen van *dwarssliggers* en *brandhout* aan de *Staatsspoor- en tramwegen*. Hierboven, zie 6, was sprake van „enkele” groote Gouvernementsafnemers, doch hier wordt slechts de S. S. genoemd.

b). de regelmatige leveringen van *brandhout* aan de *particuliere* spoor- en tramwegen. Men merkt het verschil en de Commissie is m.i. hier niet consequent. Men leest n.l. van de S. S.: „In verband met de aanwezigheid van djatihouten dwarsliggers is deze dienst aangewezen op een aanvulling met deze liggers; uit een oogpunt van bedrijfsbelang zijn regelmatige jaarlijksche leveringen van groote hoeveelheden een noodzakelijkheid. Dergelijke overwegingen gelden eveneens voor brandhout”.

Voor levering van brandhout aan de particuliere spoorwegen geldt dat het Boschwezen al het werk doet tot de aflevering; die Dienst alleen in staat is aan eventueele meerdere levering te voldoen en de Staat gedwongen kan zijn dit te doen, zooals in oorlogstijd het geval was. De particuliere spoorwegen hebben wettelijke verplichtingen aan het Gouvernement en kunnen kolen importeeren als door de particuliere handelaren het brandhout te duur zou worden. De Commissie „acht het ongewenscht de handel een product in handen te geven, waarvoor hij praktisch niets te doen heeft en waardoor bovendien aan de particuliere Spoor- en Tramwegmaatschappijen groote nadeelen zouden kunnen worden berokkend. De Commissie acht het zeer gevaarlijk, dat in deze tijden door een onvoorzichtige prijsstelling van het brandhout de kolen-import uit het buitenland zou worden bevorderd”.

Al deze argumenten, benevens die genoemd voor de levering van dwarsliggers aan de S.S., gelden echter onverzwakt ook voor de dwarsliggers van de particuliere Spoor- en Tramwegmaat-

schappijen! Ook hierbij doet het Boschwezen het meeste werk en regelmatige levering van dit product tegen matige prijs is ook voor de particuliere maatschappijen van veel belang.

Beter dan vroeger kan het Boschwezen de absolute garantie geven, dat de benoodigde hoeveelheden dwarsliggers geleverd kunnen worden, terwijl het voor ons van evenveel belang is, dat geen ijzeren dwarsliggers meer worden geïmporteerd!!!

De regelmatige levering door het B. W. aan hospitalen, gevangenissen enz. behoeft geen commentaar, evenmin als die van de door de Boschordonnantie voorgeschreven leveringen voor Inlandsche gemeentewerken van algemeen nut, voor liefdadige doeleinden enz. enz.

De rechtstreeksche levering aan de Inlandsche bevolking van zwak dunningshout enz. kan evenwel beter later besproken worden.

Met uitzondering van het brandhout en de dwarsliggers voor de Staatsspoorwegen moeten de Landsdiensten dus hun hout betrekken van den handel. Over het algemeen kan ik mij daarmee vereenigen; vooral in normale tijden zullen zij door den handel vlotter bediend worden dan door rechtstreeksche levering.

Men heeft echter een ongewenschte rem gezet op de mogelijke vrije inkoop der Landsdiensten. Zelfs als deze op de houtverkoopingen op een *voor den handel* bestemde kaveling willen bieden, moeten zij van te voren machtiging hebben van den Directeur van Economische Zaken. In de praktijk zal dit steeds omslachtig zijn. Bijna altijd zal zoo'n machtiging te laat komen, hetgeen van invloed zal zijn op de door de Landsdiensten voor hun hout te betalen prijzen, ondanks het toezicht daarop dat nog door het houtverkoopbureau in contact met de I. C. A. gehouden zal worden. Voor bepaalde leveranties zal men echter, weer om dezelfde redenen als men de S.S. haar brandhout en dwarsliggers geeft, door het Boschwezen rechtstreeks moeten laten leveren. Als voorbeeld noem ik de telefoonpalen voor de telegraafdienst.

Uit de genoemde punten blijkt verder, dat de Commissie behalve het brandhout voor de particuliere spoorwegmaatschappijen en de nog te behandelen bevolkingsverkoop, geen rechtstreekschen verkoop aan consumenten kent.

Zooals elders uit het advies blijkt zal er op de venduties zelfs zorgvuldig voor gewaakt moeten worden dat geen speciaal voor

den consument samengestelde kavelingen te koop worden aangeboden. Nu verklaart de commissie enkele malen, dat haar richtlijnen geen bijbel en grondwet tegelijk zullen zijn, waaraan niet getornd mag worden, zoodat ook in dit punt, naar we hopen, met de eischen der praktijk rekening zal worden gehouden. Welke handelaar houdt bijv. het sortiment palen voor de Aniem in voorraad, waarvoor het B.W. ook weer al het werk doen moet? Waarom zou een bestelling op heipalen, die alleen door het B.W. met extra werk geleverd kan worden, weer via den handel moeten loopen, op gevaar af deze heipalen door betonpalen te zien vervangen? Wie hebben een tijdlang de Djokjasche tabaksfabrieken voor djatidunningshout veroverd? Waarom zou de levering van bamboe's aan de tabaksondernemingen in den Oosthoek nu in eens door den handel moeten geschieden? Waarom zou een kleine industrie in het bosch, bijv. een kalkbranderij, haar brandhout door bemiddeling van den handel moeten betrekken? Eenige waakzaamheid in deze is wel geboden, want ook voor het brandhout heeft men gevaarlijke concurrenten. Hebben bepaalde klein-industrieën, die hout als grondstof verwerken, er in het algemeen geen aanspraak op haar hout zoo goedkoop mogelijk te betrekken? Zou bijv. een lucifersfabriek, die nu eens djatihout zou willen gebruiken, aangewezen moeten worden op inkoop bij den handel? En wanneer men dit voorbeeld te gek vindt, dan bijv. een fabriek van houten straatblokjes?

Zou de levering van het speciale scheepsbouwhout, als krommers en knieën, tenslotte niet het beste door het B.W. kunnen gebeuren? Ook in deze was het weer een gewoon beheerder, die dit tot dan toe buitengewoon lastige vraagstuk met een handomdraai oploste. Kortom m.i. moet rechtstreeksche verkoop aan consumenten, hetzij door directe levering, hetzij in den vorm van speciale kavelingen op de verkooping, mogelijk zijn, omdat de producent dit soms onder gunstiger omstandigheden kan doen dan den handel, hij vernietiging van afzetgebieden moet zien te voorkomen ¹⁾ of trachten moet nieuwe afzetgebieden te winnen.

1) Een zeer typisch voorbeeld was in 1933 de vernieuwing van een 300-tal dessaloemboengs in Midden-Java, waarmee ± 3000 m³ hout gemoeid zou zijn. Juist door alles aan de particulieren te willen laten is er van het heele werk niets uitgevoerd.

Bij de vaststelling der prijzen kan toch het belang van den handel in het algemeen beschermd worden. Ofschoon ik toegeef, dat de scheidingslijn moeilijk getrokken kan worden, heeft de Commissie de lijn te eenzijdig strak willen spannen, naar den verkeerdén kant!

III. Als schakel tusschen het produceerende Boschwezen en den handel denkt de Commissie zich een aan den Hoofdinspecteur van het Boschwezen ondergeschikt houtverkoopbureau, waarin het ambtelijke en het particuliere element vertegenwoordigd moeten zijn. Dit bureau heeft dan in de eerste plaats de bedoeling den verkoop uit handen van de boschbeheerders te nemen en dezen in één hand te concentreren, waardoor het voeren van een uniforme verkooppolitiek mogelijk wordt.

Wordt hier de invloed van den beheerder op den tegenwoordige verkooppolitiek niet overdreven? Men moet den berg van voorschriften, geboden en nog meer verboden zien, waaraan de beheerder gebonden is!

Dat een einde wordt gemaakt aan de verschillende verkooppolitiek van den Wildhoutdienst en het Djatibedrijf, waar deze in elkaars grensgebieden grijpen, is juist. Waarschijnlijk zal het ook wel in de bedoeling liggen, dat de houtverkoop der Buitenbezittingen onder dit verkoopkantoor wordt gebracht, ofschoon dit niet uit het advies blijkt.

Overigens zal van dit houtverkoopbureau gelden: „man! not system”; ondanks alle voorschriften over soepelheid, los van ambtelijkheid, invloed particulier element enz.! In de verkoopafdeelingen, die het Boschwezen tot dusverre gehad heeft, is bijna altijd, met uitzondering van de jaren 1930—1932, het particuliere element overheerschend geweest, zonder dat nu in die jaren zoo'n schitterende politiek gevoerd is. En als de eerste taak van het verkoopbureau wordt, den beheerders den verkoop uit handen te nemen, dan zal de tweede taak moeten zijn te trachten de belangstelling van diezelfde beheerders voor den verkoop levendig te houden, op gevaar af dat het anders hopeloos mis zal gaan! Het scheelt heel wat of die beheerders belangstelling hebben voor hun verkoop, dan of een verkoopbureau, ergens in Buitenzorg, alleen te bereiken voor kapitaalkrachtige groote handelaren, alles zelf maar bedisselen wil. Hout is geen product als tin, petroleum,

steenkolen of kinine en men werkt met zooveel verschillende handelaren en handelaartjes, met zooveel verscheidenheid van sortimenten, dat het verkoopbureau dit onmogelijk alles kan overzien. De ervaring met het houtverkoopbureau in Pruisen, waarbij ook vrijwel alle macht geconcentreerd werd, is evenmin een succes geweest en men heeft daar, juist door de crisis, den beheerder weer meer moeten inschakelen.

IV. Een van de belangrijkste punten, die door de Commissie werden behandeld, is de verkoop van hout aan de Inlandsche bevolking, ofschoon men daaronder in den vervolge economisch zwakke groepen van alle landaarden heeft te beschouwen.

Dezerzijds wordt van harte onderschreven en is het weer een indirecte erkenning van het streven van het Boschwezen in deze, dat de voorziening van hout aan die groepen tot de overheidstaak behoort. Het ligt echter hier niet op mijn weg — evenals trouwens de Commissie dit gedaan heeft — om deze stelling te beargumenteren, laat staan te bewijzen.

Een heel kort historisch overzicht is voor het verdere betoog wel gewenscht. Sedert lang zijn de houtvesters bezig geweest het z.g. dunningshout te slijten aan de in de onmiddellijke nabijheid der bosschen wonende Inlandsche bevolking. Dit geschiedde hoofdzakelijk door onderhandschen verkoop. Langzamerhand ontwikkelde zich een klein-handel, die steunend op kleine vendutie's en onderhandschen verkoop dit hout vervoerde naar nabijgelegen steden. De grootere en groote handelaren hebben voor dit hout steeds weinig of geen interesse getoond en enkele pogingen om hen in dit distributie-proces te betrekken zijn mislukt, al zullen we hier de schuldwestie daarvan laten rusten. Bij deze manier van werken bleven echter voorloopig nog groote gedeelten van Java van hout verstoken, totdat het Djatibedrijf de z.g. „verkoopplaatsen” ging oprichten in verschillende dichte bevolkings-centra. Daarheen werd het dunningshout vervoerd, waarvoor men, door massa-vervoer in één hand, goedkoope vrachten kon bedingen. Men wilde op die manier in een sociale behoefte voorzien en hoopte daarmee tevens een groot afzetgebied te vinden voor de steeds aangroeiende massa's af te zetten dunningshout.

Deze verkoopplaatsen — en indirect de groote organisator daarvan — krijgen van de Commissie de pluim, „dat door de op-

richting ervan nieuwe groepen van consumenten zijn bereikt en vooral dat zij in een duidelijk gebleken sociale behoefte voorzien". In den Volksraad verklaart men over deze aangelegenheid als reclame van Regeeringswege om dit initiatief van houtvesterskant over te doen nemen door den handel, dat de verkoopplaatsen „voor een groot deel zeer gunstig gelegen zijn en voor den handel zeer aantrekkelijk zijn". Wanneer de houtvesters dan gezondigd hebben, hebben ze tenminste geniaal gezondigd!

Bij den handel is ergernis gewekt over de verkoopplaatsen, omdat daar niet alleen dunningshout werd verkocht, maar zij, gelijk vroeger reeds gezegd, ook het begin werden van handel en directe levering aan den consument van meer waardevolle producten, terwijl niet alleen geleverd werd aan de Inlandsche bevolking, maar ook aan andere bevolkingsgroepen.

Het is jammer, dat de Commissie, die toch over volledige gegevens kon beschikken en alle gewenschte inlichtingen kon krijgen de nadeelige invloed van die verkoopplaatsen op den handel, *gescheiden naar plaats en sortiment*, niet nader heeft aangetoond.

Ook m.i. hebben ze in sommige opzichten hun doel voorbijgeschoten en is men plaatselijk te ver gegaan. In andere opzichten hebben ze echter buitengewoon verdienstelijk gewerkt en de houtafzet weten te stimuleeren, zooals van onverdachte zijde dan ook werd erkend.

De cijfers over de geldelijke verliezen geleden op de verkoopplaatsen, gegeven in de Memorie van Antwoord van de Eerste Aanvullende Begrooting 1935 voor het Departement van Economische Zaken, zijn helaas onvolledig toegelicht. Men leest daar: „Houdt men rekening met rente en afschrijving, waarbij *vooral de post rente op voorraden belangrijk* is (cursiveering door mij — W.Z.) dan heeft deze afdeeling bij overname van de houtvoorraden van het boschbeheer tegen *limietwaarde* (cursiveering door mij — W.Z.) in de jaren 1932 en 1933 exploitatieverliezen opgeleverd van f 435.305,— en f 370.307,—".

De renteberekening op de voorraden gebaseerd op overname tegen limietwaarde is theoretisch misschien juist, maar feitelijk onjuist. Renteverlies kan alleen geleden zijn op de werkelijke aanmaakkosten van het hout, die slechts 10 tot 20% van de limietwaarde uitmaken + dan de vracht en opslag. En volledigheds-

halve moet men tegenover de berekende boekverliezen van de afdeling Verkoop dan dadelijk de berekende boekwinsten plaatsen van de houtvesterijen, waarvan het hout is overgenomen en dit is niet geschied.

Het eindresultaat van de binnenkamers gehouden beschouwingen der Commissie is, ondanks de hierboven toegezwaaide lof, ten slotte geweest, dat:

„het daarom ongewenscht moet worden geacht, dat het Boschwezen of het Verkoopbureau opnieuw met deze taak, n.l. de rechtstreeksche verkoop op de verkoopplaatsen buiten de eigenlijke boschgebieden, wordt belast en men komt dan van zelf tot de conclusie, dat deze leveringen aan den particulieren handel moeten worden overgelaten” Ik kom daarop strak terug.

De Commissie heeft eerst omschreven welke houtsortimenten de economisch zwak geschoolden tot hun beschikking moeten hebben, n.l.:

- a.) Bepaalde maten en kwaliteiten zwak dunningshout tot 20 cm toe.
- b.) afgekeurd hout, geschikt voor Inlandsche huizenbouw ¹⁾.
- c.) brandhout.
- d.) hout voor karren en landbouwwerktuigen „enz.”

Onder dit „enz.” is gelukkig echter in den Volksraad al beloofd dat daartoe zal behooren het scheepsbouwhout voor de Inlandsche bevolking.

In de boschstreken zal de verkoop van deze sortimenten geschieden door de houtvesters:

- a.) in nauwkeurig begrensde rayons, waarbij door het verkoopbureau nauwlettend toezicht op deze wijze van verkoop moet worden gehouden om eventueele doorverkoop en daarmee concurrentie met den handel te voorkomen.
- b.) in van te voren vastgestelde hoeveelheden.

De verkoopplaatsen zullen gedeeltelijk worden opgeheven en overigens aan den handel worden overgedragen, waarbij deze zich moet verplichten:

- a.) een bepaalde minimum-hoeveelheid van de bovengenoemde sortimenten af te nemen en deze sortimenten altijd te ver-

1) Althans in de boschstreken; voor de verkoopplaatsen wordt dit sortiment niet genoemd.

koopen tegen door het Boschwezen vast te stellen maximum-prijzen.

- b.) Op deze verkoop zal contrôle worden gehouden door het verkoopbureau, waarvoor o.a. een eenvoudige boekhouding zal worden voorgeschreven.
- c.) Bij het vaststellen der maximumprijzen zal voor den huurder der verkoopplaatsen gerekend worden op een winst van f 0.50 tot f 1.— per m³. (Dit laatste volgens de Volksraadstukken).

Het hierboven gegeven argument van de Commissie om de verkoopplaatsen niet langer te laten beheeren door het Boschwezen is op zich zelf zeer zwak. Als het niet oneerbiedig was tegenover de Commissie zou ik het argument zelfs komisch vinden en luidt het in andere woorden: Stel dat Boschwezen en die houtvesters toch niet in de verleiding om te verkoopen, want ze kunnen het niet laten en zelfs wij Commissie, die toch van plan zijn, een zeer wakend oogje te houden op de uitvoering der richtlijnen en iedereen gelegenheid willen geven om met klachten te komen, zien geen kans te verhinderen, dat er toch weer wat verkocht zal worden, buiten de bovengenoemde sortimenten om.

Of de nu gekozen oplossing bevredigen zal, moet de tijd leeren. Hoe zal de overname van het hout geschieden door de handelaren-huurders; door levering of op vendutie? Het eerste zal aanleiding geven tot wrijving bij de keur.

Zal de contrôle geen moeilijkheden opleveren? Om veel te kunnen verkoopen zal men op crediet moeten leveren, maar daarbij gedwongen zijn boven de toegestane maximumprijs te komen.

Moet men de passen voor het houtvervoer laten uitschrijven door de huurders? Is de toegedachte winstmarge niet te klein om achteruitgang der voorraden op te vangen? Nu wordt f 0.50 — f 1.— per m³ gedacht, terwijl vroeger 20% commissie, door de groote handelaren althans, te weinig werd geacht. En de mogelijkheid om ontduikingen te vinden en, als er voordeel in zit, toch de verkoopplaats niet aan haar doel te doen beantwoorden, zullen legio zijn, ondanks dreigement van huuropzegging. Omdat men de handelaren wil verplichten een bepaalde hoeveelheid af te nemen is men ook weer verplicht de bovengenoemde strenge maatregelen van verkoop in bepaalde hoeveelheden en binnen bepaalde rayons te nemen bij de z.g. boschstapelplaatsverkoop.

Ofschoon de détailregeling nog niet bekend is, kan men er bijna zeker van zijn dat deze maatregelen den verkoop van de boschstapelplaatsen zullen belemmeren.

Ieder, die zelf eenige ervaring heeft in zake die verkoop in het bosch, die weet hoe successen behaald zijn kunnen worden; die weet dat deze verkoop het minst een aan banden leggen verdraagt, zal al dit geregelmanteer voorloopig pessimistisch inzien.

Ik betwijfel of men bij het samenstellen van het advies wel een helder idee heeft gehad van de werkelijke stand van zaken in deze.

Vooreerst het merkwaardige, dat men het onbekapte „zwak dunningshout” maar tot 20 cm. topdiameter wil laten gaan en het hout boven 20 cm. top wil bekappen tot dolken of andere houtwerken. De bedoeling daarvan is duidelijk. Men wil het exploitatiehout beschermen tegen de concurrentie van het zwaardere dunningshout. Doch dit is een politiek, die zich ten slotte tegen het Boschwezen zelf zal keeren ¹⁾. Waarom gunt men om te beginnen in ieder geval de Inlandsche bevolking op de boschverkoopplaatsen niet het zwaardere dunningshout tot minstens 25 cm toe, wanneer dit soms vlak naast haar deur geveld wordt? Moet zij het hout boven twintig ergens op een vendutie koopen ver van haar woonplaats gelegen en het van de stapelplaats waarheen het eerst gevoerd is, weer naar het bosch laten terug pikoelen?

Men moet verder niet denken, dat men met het verkoopen van dat dunningshout boven twintig aan de Inlandsche bevolking en daarmee in dit geval gelijkgestelden een soort philanthropie doet op kosten van den belastingbetaler, zooals de heer KAN zich in den Volksraad uitdrukte. Een feit is, dat men *gedwongen* zal zijn onder die Inlandsche bevolking een markt te zoeken voor dit zwaardere dunningshout, omdat men er anders geen weg mee zal weten. Het zwaardere dunningshout van 20—30 topdiameter doet de exploitatie-dolken van 20—29 cm dezelfde concurrentie aan als het „zwakke dunningshout” tot 20 cm reeds de bekapte exploitatie-perkoenpalen tot 20 cm heeft gedaan. En het zal nog de vraag zijn, nu men blijkbaar het zware dunningshout in prijs

1) Ik neem voorloopig aan, dat het niet de bedoeling is, zooals door den heer KASIMO in den Volksraad werd gezegd, dat onder het zwakke dunningshout tot top 20 ook slechts hout tot 3 m lengte gerekend zou worden.

hooger wil houden, of de koopers zich toch niet zullen richten naar het relatief goedkoopere dunningshout beneden 20 cm.

Wil men geen afzet-gebied voor het zwaardere onbekapte dunningshout onder de Inlandsche bevolking zoeken, dan zal men gedwongen zijn jaarlijks toenemende groote hoeveelheden m^3 1) van dit product eerst te bekappen, hetgeen bij normalen gang van zaken onmogelijk is en dan te verkoopen naast de hoeveelheid dolken 20—29 cm, die de exploitatie van leegkapvlakten op zullen leveren. De markt, waarvoor men dit houtsortiment denkt te bestemmen, zal dit niet kunnen opnemen, tenzij in de export een uitweg gevonden kan worden, wat voorloopig betwijfeld moet worden.

Beperking van aanbod zal niet mogelijk zijn, omdat de dunningsen uitgevoerd moeten worden en omdat bij de exploitatie, die het zwaardere hout levert van 30 cm en op, de 20—29 cm dolken eveneens in vaste verhouding gekapt worden.

De motie KASIMO in den Volksraad om naast de door de Commissie genoemde sortimenten nog ander zwaarder hout beschikbaar te stellen voor de z.g. zwakke economische groepen, ging te ver. Maar in het eigen belang van het Boschwezen zal het zijn, de grens van het zwakke onbekapte dunningshout te verhoogen tot minstens 25 cm top en na eenige jaren tot 30 cm top.

De door de Commissie verder voorgestelde regeling van de verkoop van hout op de verkoopplaatsen en de boschstapelplaatsen kan mij niet bekoren. Ik ben geen voorstander geweest van die verkoopplaatsen, althans niet van vele van degenen, die nu opgericht zijn. Maar om er nu vanaf te komen zou men het m.i. op een andere manier moeten probeeren.

Het is n.l. buitengewoon jammer, dat het advies slechts spreekt van overdoen van verkoopplaatsen aan „den handel” en niet duidelijk omschrijft, welke handelaren men eigenlijk op het oog heeft. Wil men, in het algemeen gesproken, de handel in het dunningshout over dezelfde schijven laten loopen als die van het exploitatiehout, waarvoor men dan uiteindelijk een zuiveren groot-

1) Reeds nu bij volledige uitvoering der dunningsen te schatten op eenige duizenden m^3 per jaar. Met de achterstand die reeds in het bosch staat zou men waarschijnlijk gemakkelijk in 1935 een 10.000 m^3 van dit sortiment op de markt kunnen gooien!

handel wil, gelijk later zal blijken? Een rechtstreeksch antwoord daarop vindt men niet, maar men leest het tusschen de regels door en uit de richting van het heele advies. Want als op de directe afzet van het Boschwezen aan de bevolking in de boschrayons zoo'n streng toezicht moet worden uitgeoefend om „doorverkoop” te voorkomen en daarmee „den handel” te beschermen, welke „handel” wordt dan bedoeld? Is doorverkoop tenslotte ook geen „handel”?

En mocht het inderdaad de bedoeling zijn het dunningshout evenals het exploitatiehout ten slotte over de schijven groothandels- en kleinhandel te laten loopen, dan kan deze bedoeling niet ernstig genoeg ontraden worden.

Het zwakke dunningshout is geen product, dat groothandelsallures kan verdragen. De richting van den afzet moet gezocht worden rechtstreeks van het Boschwezen via allerlei handelaren en handelaartjes en gedeeltelijk rechtstreeks aan den consument.

M.i. moet men niet probeeren de verkoopplaatsen aan den handel over te doen onder beperkende voorwaarden van verplichte afname, verplichte maximumprijs enz. Men had de handel, desnoods verschillende handelaren of handelaartjes op één verkoopplaats, moeten lokken door gewone verhuur met een flinke prijsreductie met klimmende schaal, voor het door hen gekochte hout maar zonder eenige verdere contrôle of bemoeienis van de zijde van het Boschwezen. De verkoopplaatsen zouden dan een soort houtpassers worden, zooals die zich plaatselijk reeds ontwikkeld hebben. Het Boschwezen was dan verder vrij met zijn verkoop vanaf de boschstapelplaatsen aan den handel en consument, hetzij onderhands¹⁾, hetzij op kleine of groote vendutie, waarop ook de huurders der verkoopplaatsen kunnen koopen. De erkende kleinhandelaar kan betrekkelijk gemakkelijk beschermd worden tegen onmiddellijke verkoop aan verbruikers, direct door het Boschwezen. De hier voorgestelde regeling gaat uit van de gedachte, dat de handel in dunningshout een prachtobject voor economische werkzaamheid is en nog meer worden kan voor de

1) Men vergeete niet, juist van het onbekapte dunningshout een groot gedeelte onderhands wordt verkocht aan kleine *handelaren*. Algeheel verbod van onderhandsche verkoop aan dergelijke handelaren zal niet mogelijk zijn.

kleine Chineesche en Inlandsche handelaren ¹⁾, terwijl het plaatselijk ook nog wel voor de Europeesche kleine handelaar geschikt kan zijn. Alleen door hun bemiddeling zal men de groote massa's der Inlandsche bevolking kunnen bereiken om het noodzakelijke en eenig mogelijke afzetgebied te vinden voor de steeds groeiende massa dunningshout, waarvan nog afzet voor duizenden en duizenden kubieke meters gezocht moet worden. De noodzakelijkheid van dien afzet wordt steeds dringender, omdat een zoo groot mogelijke verkoop tevens een zeer noodzakelijke indirecte bescherming is van de gezondheid der bosschen. Alleen door verkoop op veel grooter schaal, = minstens 100% meer dan tegenwoordig, en daarmee verwijdering uit het bosch, kan eenigszins paal en perk worden gesteld aan het steeds grooter wordende euvel, dat de toekomst van uitgestrekte boschgedeelten bedreigt, n.l. de inger-inger-ziekte.

Men moet daarom bij de afzet van dit dunningshout uitgaan van de stelling, dat het beter is, het hout voor een bagatel te verkoopen, dan in het bosch te laten verrotten temeer, omdat de verwerking der grondstof „hout” zooveel werk geeft.

Er moet geen scheiding zijn tusschen verkoop aan de „plaatselijke bevolking” en de andere bevolking. Heel Java is plaatselijke bevolking. Laat men eens een vijfjaarplan opstellen, dat na 5 jaar per hoofd der bevolking een dubbeltje hout van het Boschwezen wordt gebruikt, dan is dat 4 millioen gulden per jaar! En wanneer, wat meer met vijfjaar-plannen gebeurt, dit niet geheel verwezenlijkt mocht worden, dan is het bij 50 of 75% nog 2 of 3 millioen gulden!

Maar om dit te bereiken, moet de zaak zoo weinig mogelijk gereguleerd worden, behoudens vaststelling natuurlijk van minimumprijzen en enkele andere noodzakelijke voorschriften, doch daaronder in geen geval het verbod van doorverkoop. Wie hoorde vroeger ooit van het spook van doorverkoop, dat bij het dunningshout tot allerlei juist voor den handel belemmerende bepalingen noopt? Men moet, bij den verkoop van dit dunningshout, durven werken met repressief toezicht en leiden in plaats van allerlei geboden en verboden, dan zal men op den duur een klein-

1) Ook daarin schuilt vaak verblijdend meer handelslust, dan men gewoon is te denken. Het initiatief dient zooveel mogelijk aangemoedigd te worden.

handel krijgen, die zeer goedkoop werkt en in staat zal zijn, ook belangrijke afstanden van het bosch naar de verbruikcentra te overbruggen. Wat kan bijv. geen goedkoop Inlandsch transport plaats vinden langs de kali Solo en Brantas naar Soerabaja?

De bovenstaande gedachte ontwikkelingsgang, n.l. weer opnieuw leven inblazen, verder uitbreiden en steunen van den vroegeren kleinhandel in dunningshout van hoofdzakelijk Chineeschen en Inlandschen landaard, is geen utopie. Op verschillende plaatsen is het bewijs geleverd, dat een dergelijke oplossing mogelijk is en dat die handel in dunningshout zelfs geheel in Inlandsche handen kwam.

Maar nog eens herhaal ik, dat de afzet van het dunningshout of bevolkingshout direct aan den consument of door middel van den kleinhandel van tientallen handelaartjes geen opgelegd uniform dwangbuis verdraagt. De geschiedenis van dit onderdeel leert, dat men op allerlei manieren probeeren moet plaatselijk zoo'n handel in het leven te roepen en dat wat in de eene streek lukt elders onmogelijk blijkt. En niet een of ander verkoopkantoor — behalve dan het veel gesmade uit de laatste paar jaren — maar de plaatselijke houtvester, dien de Commissie nu juist zooveel mogelijk wil uitschakelen van den verkoop, is het in het verleden geweest, die den afzet van dunningshout heeft bevorderd en den kleinhandel daarin heeft opgebouwd. Hij heeft er zich het vuur voor uit de sloffen geloopt en zonder zijn geestdriftige medewerking zal het in de toekomst niet anders kunnen gaan.

V. Het belangrijkste punt van de nieuwe houtpolitiek is natuurlijk ten slotte de regeling van den verkoop van de groote massa van het hout aan den handel.

Dit zal gebeuren:

- a.) door middel van voorverkoopen voor één jaar aan den groot-handel, waarbij, boven een vast te stellen bepaalde minimum hoeveelheid, een met de afgenomen hoeveelheid stijgende korting van 10—25% zal worden toegekend op de marktprijzen, gevormd op de vendutie's. Als basis daarvoor zal men om te beginnen de tegenwoordige afzet nemen. Dadelijk zij opgemerkt dat dit minimum niet is aangegeven, zoodat men niet kan beoordeelen hoeveel korting op den totaal koop ongeveer gegeven zal worden.

- b.) door middel van vendutie's aan groot- en kleinhandel, waarbij nauwlettend zal worden toegezien dat geen, speciaal voor den consument, samengestelde kavelingen zullen worden aangeboden.

Van zeer veel belang is, dat men geleidelijk wil trachten de groote handelaren tot zuiveren groothandel te maken, die dus niet meer rechtstreeks aan de consumenten verkoopt, maar zich beperken zal tot leveren aan den kleinhandel.

Na deze hoofdbeginselen van den verkoop dienen eenige minder belangrijke punten toch te worden vermeld.

Bij den kap zal rekening moeten worden gehouden met de wenschen van den handel.

De groote handelaren zullen een product van gemiddelde samenstelling in voorverkoop moeten nemen.

Het aantal sortimenten en kwaliteiten van het hout zal beperkt worden en kap en keuring zullen in alle houtvesterijen uniform moeten worden doorgevoerd.

De gunningsprijs van het hout zal bestaan uit de zelfkostende prijs, waarin o.a. de korting voor den groothandel is verwerkt.

Voor den export zullen voorverkoopen van twee jaar worden gesloten en zal voorloopig desnoods genoeg genomen moeten worden met een zoodanigen prijs, dat de „directe kosten” althans worden goedge maakt.

Volgens de Commissie zal nog veel in détailpunten uitgewerkt moeten worden, doch de groote lijnen van den gang van zaken zijn duidelijk genoeg geteekend, om de vermoedelijke gevolgen daarvan ongeveer te kunnen beoordeelen.

Werden in de vorige hoofdstukken van het advies de belangen van den handel in het algemeen op den voorgrond gesteld, nu blijken daaronder speciaal die van de groote handelaren verstaan te moeten worden. Deze zullen een belangrijke korting genieten op den prijs, welke korting door anderen opgebracht moet worden; zekerheid van levering hebben in de gewenschte arealen zonder eenige concurrentie; terwijl men hen in de toekomst tot groothandel wil maken en bijna het heele product wil afstaan, althans van de z.g. afgelegen houtvesterijen, die niet in hoofdzaak op plaatselijken afzet zijn aangewezen. Dit zal dan eigenlijk moeten gebeuren — het staat er natuurlijk met een beetje andere woorden — doordat

op de veilingen de groothandel mee gaat bieden, dus, dank zij de goedkoope hoeveelheid hout van voorverkoop, den kleinhandel zal kunnen doodbieden. Door den grooteren aankoop op de veiling zal n.l. de groothandel weer meer in voorverkoop kunnen krijgen, zoodat voor de zelfstandige middelsoort- en kleine handelaren niet meer voldoende hoeveelheden van de gewenschte sortimenten overblijven. De kleine handelaren zullen dus steeds meer gedwongen worden tot koopen bij de groote handelaren. Men vraagt zich af waarom aan die groote handelaren, later groothandel, zulke belangrijke voordeelen moeten worden geschonken. Volgens de Commissie was de oorzaak van alle wrijving en ongezonde toestanden in den houthandel, dat men geen zuiveren groothandel had, maar dat de groote handelaren en kleine handelaren rechtstreeks den consument bedienden.

Maar moet daarom de historische lijn van de ontwikkeling van den houthandel worden omgebogen? Heeft Java voor den afzet van dat handjevol djatihout van 250.000 m³—300.000 m³ exploitatiehout¹⁾, bovendien nog verspreid over enkele gebieden, waarvan de afzet duidelijk op de onmiddellijke omgeving is aangewezen, werkelijk een zuiveren groothandel noodig? De Commissie heeft m.i. de noodzakelijkheid daarvan niet aangetoond.

Het monopolie van de groote handelaren is gebroken door het opkomen van een zelfstandigen kleinen handel, die zich rechtstreeks bij het Gouvernement kon indekken en nu zou men dit juist weer gaan herstellen. Wanneer men deze groote handelaren tot zuiveren groothandel maakt, dan zal het onvermijdelijk gevolg zijn, dat het Gouvernement ten slotte met weinig koopers te doen heeft en dus, door de beperkte concurrentie, heel zwak zal komen te staan bij de prijsbepaling voor den afzet van zijn hout.

In den Volksraad uitte nu reeds de Directeur van Economische Zaken zijn vrees over de gevolgen voor den houtafzet, wanneer de Vejahoma gedwongen zou zijn geweest te liquideeren, als het Vejahomaccontract niet gewijzigd was²⁾. Natuurlijk zou er een oogenblik stagnatie komen in den houtafzet als de eigen stapelplaatsvoorraden der Vejahoma op de binnenlandsche markt zouden moeten worden gespuid.

1) Het invoersurplus van Nederland bedraagt ongeveer 6.000.000 m³!!

2) Over het redelijke daarvan vergelijkte men de noot op bladz. 467.

Ook ik zou het betreuren als de Vejahoma zou verdwijnen, doch haar functie op de binnenlandsche markt zou ten slotte onmiddellijk begeerig door anderen worden overgenomen.

Wanneer het Gouvernement volgens de gedachte ontwikkelingslijn van de Commissie zijn hout na verloop van tijd zal moeten verkoopen aan enkele zuivere groothandelaren, dan vreest men na het bovenstaande, dat een paar gecombineerde klachten van dezen, de Regeering onmiddellijk murw zullen beuken en daaruit munt zullen weten te slaan ¹⁾).

Met het streven naar een zuiveren groothandel zullen dus de belangen van den producent, m.a.w. het Gouvernement, m.a.w. den belastingbetaler, op den duur bijna zeker in het gedrang komen.

Wanneer men wil blijven vast houden aan de voorverkoopen aan groote handelaren, dan zal het voor een juiste prijsvorming in ieder geval ten zeerste gewenscht zijn, dat minstens 60% van het hout in behoorlijke sortimentenverdeeling op vrije vendutie wordt verkocht.

Raadpleegt men de geschiedenis van den houthandel, dan blijken in tijden van crisis de zelfstandige kleinhandelaren het meest het Boschwezen te steunen, zoodat het behoud daarvan voor het Gouvernement van veel belang is, terwijl omgekeerd de groote handelaren bijna altijd gesteund moesten worden.

Zooals uit het, in het begin van deze verhandeling, gegeven schema blijkt, zou het afstaan van bijna het geheele product aan den groothandel verder tot gevolg hebben, dat tusschen producent en consument een tot dusverre voor een groot gedeelte overbodige schakel gevoegd wordt. Dit inschuiven van een extra schakel in het vervreemdingsproces van het hout moet betaald worden door producent of consument en waarschijnlijk door beiden.

Zóó wantrouwig de Commissie is in het beleid van den houtvester bij den verkoop, zoodat deze niet het gebied van den handel zal kunnen betreden, zóó goed van vertrouwen is zij dat de groote handelaren ten slotte hun rechtstreeksche verkoopen aan den consument zullen staken en zich steeds meer zullen beperken tot levering aan den détailhandel. De Commissie hoopt daarin op de medewerking van de groote handelaren en meent zelfs dat de

¹⁾ Een in de boschgeschiedenis zeer bekend voorbeeld daarvan heeft in 1903 plaats gevonden.

Regeering hen geleidelijk daartoe zal kunnen dwingen door eventueel uitsluiten van voorverkoop, doch geen enkele termijn is gesteld, wanneer de groote handelaren daarmee moeten beginnen; alleen wordt vermeld dat het proces „geruimen tijd” zal duren. Tot dusverre is het proces in omgekeerde richting verlopen en hebben de groote handelaren juist zooveel mogelijk willen selecteren, terwijl het Boschwezen maar een afzet moest zoeken voor het in de oogen van de groote handelaren minderwaardige hout. Zullen de groote handelaren juist hun goede klanten als bouwmaatschappijen, fabrieken, spoorwegen, ook overlaten aan den kleinhandel?

De Commissie heeft m.i. in deze nog een belangrijk punt vergeten aan te roeren. Men kan in het advies wel lezen, hoe men de gunstige positie van groothandelaar soms zou kunnen verliezen, maar nergens vindt men aangegeven aan welke voorwaarden men moet voldoen om groothandelaar te worden.

Hoelang blijft deze groep bevoorrechten ¹⁾ beperkt tot de zeer kleine groep van handelaren, die daar tegenwoordig onder gerekend wordt? Men laat zich onwillekeurig biologeeren door de woorden groot- en kleinhandel en is dan geneigd over het hoofd te zien, dat er „groote” kleinhandelaren zijn, die bijna evenveel omzetten als sommige leden van de z.g. groothandel.

Wat een bevoorrechte positie krijgen de zagerijen van de groote handelaren niet tegen de andere zagerijbezitters, die hun hout veel duurder moeten inkoopen en dus zeer moeilijk zullen kunnen concurreeren tegen de zagerijen van den groothandel, zolang deze ook nog rechtstreeks de consumenten blijven bedienen ²⁾.

Door de voorverkoopen van een jaar aan de groote handelaren op basis van de marktprijzen in het afgelopen jaar, verhoogd of verlaagd in verband met het economische aspect voor het vol-

1) Ofschoon het heel goed mogelijk is, dat tegenwoordig vele „bevoorrechten” huiverig zullen zijn om een voorverkoopcontract te teekenen, blijft in de theoretische uiteenzetting van de Commissie de groothandel bevoorrecht.

2) Merkwaardig in dit verband het berichtje uit „De Locomotief” van 29 September 1934 zesde blad, bladzij 2: „Geen wonder dat Heeren aannemers bij voorkeur de levering der door hen benodigde houtwerken, aan de vakkundig geleide houtbewerkingsbedrijven van dit lichaam (= Vejahoma. W.Z.) toevertrouwen. Ook *particulieren* gaan er meer en meer toe over van hare diensten gebruik te maken, wetende dat ook kleine opdrachten worden gewaardeerd en met zorg uitgevoerd”.

gend jaar, zijn de groote nadeelen van vroegere langjarige voorverkoopen tegen vaste prijs inderdaad beperkt, doch principieel niet opgeheven. Valt het contractjaar mee, dan zijn de voordeelen voor de groote handelaren en valt het tegen, dan moet het Gouvernement dit dubbel betalen bij het afsluiten van de nieuwe jaarcontracten.

M.i. zou het onpartijdigste en eerlijkste systeem van vervreemding zijn verkoop van al het hout, waarvan het Gouvernement niet zelf de rechtstreeksche levering op zich neemt, op openbare veiling ¹⁾).

De groote handelaren kunnen dan worden gesteund òf door de vorming van groote kavelingen tot een bepaald percentage van het heele aanbod en met lager gunningsprijs, zooals nu geschiedt, òf door een evenredige reductie, beginnend boven een bepaald minimum en opklimmend tot een bepaald niet te hoog maximum.

Voor den producent, die toch ook wel om zijn belangen mag denken, verdient het eerste systeem m.i. de voorkeur. Bij het tweede loopt men het heusch niet theorethische gevaar — want het doet zich nu al voor —, dat de handelaren zich ten slotte ook samensluiten om gezamenlijk een zoo groot mogelijke reductie te krijgen, zoodat ook door dit systeem de producent zijn aantal concurreerende afnemers verkleint en de prijsvorming ten zijnen nadeele wordt beïnvloed, zonder dat zijn omzet stijgt ²⁾). Alleen door verkoop van *al* het hout op openbare veiling, zal de prijs vastgesteld worden op een geheel vrije markt door de zuivere werking van vraag en aanbod, zonder eenige prijsmanipulatie of bevoorrechting door voorverkoop, terwijl ieder gelijke kansen heeft.

Er zijn nooit veel steekhoudende argumenten aangevoerd waarom de groote handelaren over bepaalde sortimenten vooruit moeten kunnen beschikken, om zekerheid te hebben voor haar transacties. Met de regelmatigheid van een Friesche klok komen elk jaar dezelfde sortimenten in procentsgewijze bijna gelijke verhouding op de veilingen, zoodat ook de groote handelaren op deze veilingen hun voorraden kunnen inslaan en op peil houden.

Voor zoover mijn ervaring, die door toevallige omstandigheden

1) Liefst nog met afslag in plaats van bij opbod.

2) Dit gevaar is nu grooter dan vroeger, omdat er toen meer groote Chineesche houthandelaren waren, die elkaar fel beconcurrerden.

op dit punt eenigszins waarde heeft, reikt, zijn er slechts enkele speciale bestellingen, die op wensch van den handel moeten kunnen worden uitgevoerd. Daaraan kan men gemakkelijk tegemoet komen, door ieder handelaar, die een bepaalde hoeveelheid hout op vendutie heeft gekocht, in den loop van het jaar recht te geven op een bepaalde hoeveelheid bestellingshout.

Verontrustend is de eenige malen herhaalde mededeeling in het advies, dat met de groothandelaren regelmatig overleg gepleegd zal moeten worden over het aantal gangbare hoofdsorteeringen en een beperkt aantal kwaliteiten. Daarbij zal het Boschwezen toch werkelijk groot gevaar loopen bij den duivel te biecht te komen! De verdienste van het Boschwezen is juist geweest, dat het voortdurend gezocht heeft naar verruiming van zijn afzetgebied door te probeeren koopers te vinden voor alle sortimenten en kwaliteiten, die de groothandel juist niet hebben wou. Wanneer we de wenschen van den handel in het algemeen hadden gevolgd, waren we nog aan het kappen van balken zooals 30 jaar geleden!

De groothandel zal natuurlijk aandringen ¹⁾ op een beperkt aantal kwaliteiten, omdat daarmee de prijs relatief hoog gehouden kan worden en hij geen concurrentie te duchten heeft van de z.g. mindere kwaliteiten hout.

Hierin ligt een groot gevaar voor het Boschwezen, omdat wanneer de consument alleen — zijn het dan relatief — duur hout van de beste kwaliteiten kan koopen, hij eerder naar surrogaatmaterialen zal overgaan, zoodat het Boschwezen gevaar loopt afnemers te verliezen. Een heel groot verder nadeel voor het Boschwezen is, dat wanneer men bijv. zooals in 1935 125.000 m³ hout denkt te kappen, men daarvoor bij het kappen van een gewoon aantal kwaliteiten waarschijnlijk met $\pm$ 3000 ha zal kunnen volstaan, maar bij een beperkt aantal kwaliteiten als de Commissie wil, misschien slechts met 3500 ha zal toekomen.

Hoe logisch het dan ook lijkt te luiden, wanneer het advies zegt dat het voor het Boschwezen „een eisch van gezonde economie is, dat in het algemeen slechts die sorteeringen worden aangemaakt, welke op de markt geplaatst kunnen worden”, zoo zal het toch in het belang van het Boschwezen noodzakelijk zijn,

1) Ondanks de beperkingen, die de Commissie meent te moeten noemen.

voortdurend te blijven trachten afzetgebieden te zoeken voor het hout, dat de groothandel niet zal willen overnemen.

Het is ook mogelijk — het advies is niet overal even duidelijk — dat men op de veilingen het aantal sortimenten en kwaliteiten wil beperken, door bijv. de bestaande sortimenten en kwaliteiten eenvoudig — voor zoover dat mogelijk is — in elkaar te schuiven. In het algemeen moet dan opgemerkt worden, dat hoe meer sortimenten en kwaliteiten in één kaveling zitten, hoe meer risico daarin zit, welk risico de producent moet beginnen te betalen met een lager bod van de zijde van den handel.

Totaal onbegrijpelijk is de eisch van de commissie, dat in alle beheerseenheden *kap en keuring* uniform zullen moeten worden geregeld en op de uitvoering daarvan door het verkoopbureau streng zal moeten worden toegezien. Dat men uniformiteit in de keuring wil is in beginsel een gerechte eisch, voor zoover ten minste daaraan voldaan kan worden. Altijd zullen er houtvesterijen blijven, waarvan het hout bij overigens volkomen gelijke keur en ligging meer gewaardeerd zal zijn dan dat van andere, juist zooals het bijv. met thee het geval is. Maar het is heel goed mogelijk een uniforme keur te eischen, zonder een uniforme kap te eischen. Niet dat elke houtvester nu maar zou mogen bekappen, zooals hem goed dunkt, maar het zou toch al te dwaas zijn, de ruwe stamstukken bijv. in streken met weinig bosch en slecht hout, met een groote mogelijke afzet van minderwaardige maar goedkoope sortimenten aan de Inlandsche bevolking, even mooi te bekappen als in de gesloten boschcomplexen van Rembang, die een heel ander afzetgebied moeten zoeken.

Zooals er verschil is tusschen groepen van houtvesterijen, zoo is er ook nog verschil tusschen de leeg te kappen vlakten van een enkele houtvesterij, en ook binnen dezelfde leegkap kan hout van geheel verschillende kwaliteit worden aangemaakt. Men moet de opwerking van al het hout uit een leegkap niet willen overdrijven, doch de maatschappij vraagt hout en kan gebruiken hout van dezelfde afmetingen doch verschillende kwaliteit. En hieraan wordt voldaan door tamelijk intensief opwerken van de afzonderlijke kapvlakten. Voor den producent heeft dit het voordeel, dat hij met een kleinere leegkapvlakte kan volstaan; voor den consument, dat hem voor bepaalde doeleinden een goedkooper

product geleverd kan worden; voor den handel, dat hij tenslotte minder gevaar loopt voor het langs allerlei omwegen op de markt komen van het anders in de kapvlakten achtergelaten hout, mits dit nu slechts op veiling wordt verkocht.

Een uniforme kap in alle houtvesterijen zal daarom nadeelig zijn zoowel voor producent als consument en is ten sterkste te veroordeelen.

Het argument, waarom de Commissie voor den export voorverkoopen van tweejarigen duur noodig acht, is niet sterk. Evengoed als exportcontracten kunnen overloopen van het eene jaar in het andere — zoodat het contract niet per 31 December eindigt — kan dit met binnenlandsche leveringen het geval zijn (dwarsliggers) terwijl men toch voor het binnenland slechts voorverkoopen van een jaar noodzakelijk acht.

Bij de voorverkoopen van exporthout wil men desnoods verkoopen tegen „directe kosten” terwijl men voor het binnenland het hout wil afstaan tegen „zelfkosten”. Beide soorten kosten zijn niet omschreven zoodat men aan dit beginsel voor de uitwerking weinig heeft. De moeilijkheid bij de praktische toepassing komt juist, gelijk reeds vroeger gezegd, als men die „zelfkosten” of „directe kosten” moet verdeelen over een bepaald sortiment.

Waarschijnlijk zou een exportpremie op uitgevoerd djatihout het gemakkelijkst den uitvoer bevorderen, doch dit schijnt in onze handelspolitiek niet mogelijk te zijn.

Nu komt misschien de moeilijkheid, dat veel hout, afgestaan voor exportcontract, als bezaagd hout ten slotte geen export wordt en dus op de binnenlandsche markt komt tegen lageren prijs. Bovendien zal men moeten afwachten in hoeverre firma's als Jacobson v/d Berg en Internatio bezaagd djatihout zullen kunnen exporteerden.

SAMENVATTING.

§ 6. Dezerzijds wordt gaarne accoord gegaan met het hoofdbeginsel van de „nieuwe” en toch eigenlijk „oude” houtvervreemdingspolitiek, n.l. kap door het Boschwezen, distributie door den handel, doch met de uitwerking daarvan kan moeilijk geheel worden ingestemd. Mijn voornaamste bezwaren kort samengevat zijn:

1) Ofschoon de Commissie wenscht, dat rekening gehouden wordt met de wenschen van den handel inzake bekapping, heeft zij zich reeds indirect uitgesproken voor een bekapping van de stamstukken in het bosch. Dit beteekent een stap terug op de ontwikkelingslijn van het Boschwezen, dat er naar streefde, zooveel mogelijk ruw, doch bruikbaar, product uit het bosch ter beschikking te stellen van den consument. Het is hetzelfde alsof men 30 jaar geleden van de dolkenkap weer was overgegaan tot de balkenkap der particuliere handelaren. Bedrijfstechnisch stelt deze eisch het boschbedrijf bij normale gang van zaken voor groote moeilijkheden en verliezen door achterstand in de kapvlakten.

Een uniforme *kap* in alle houtvesterijen — niet een uniforme keur — en een kap van beperkte kwaliteiten en sortimenten op verzoek van den handel — d.w.z. groote handelaren — zal na-deelig zijn voor het Boschwezen.

2) De Commissie heeft, om de positie van den handel in het algemeen sterker te maken, te weinig gelet op de wenschelijkheid en zelfs noodzakelijkheid van mogelijke directe leveringen door het Boschwezen aan:

a) Landsdiensten, andere dan de dwarsliggers en het brandhout voor de Staatsspoorwegen. Deze kunnen sortimenten noodig hebben, waarvoor alleen weer het Boschwezen kan zorgen. Alle Landsdiensten moeten m.i. kunnen bieden op de venduties, zonder eerst machtiging behoeven te vragen aan den Directeur van Economische Zaken. Praktisch komt dit laatste neer op een verbod.

b) Aan particulieren, behalve de levering van spoorbrandhout. Het belang van consumenten, en van kleine houtverwerkende industrieën vooral, kan eischen dat rechtstreeksche levering door het Boschwezen plaats vindt.

3) Voor het nieuwe Gouvernements houtverkoopkantoor zal ondanks het geëischte particulier element daarin hoofdzakelijk moeten gelden „man, not system!“. De ervaring tot dusverre opgedaan met de verschillende verkoopafdeelingen van het Boschwezen, waarin toch ook altijd een particulier element zat, zijn evenmin onverdeeld gunstig geweest.

4) a. Het hout, dat men ter beschikking wil stellen van de z.g. economisch zwakke groepen der bevolking, zal voorloopig

uitgebreid moeten worden tot onbekapte palen van 25 cm topdiameter, en over eenige jaren tot 30 cm. Het zal anders onmogelijk zijn een afzetgebied te vinden voor de steeds aangroeiende massa's dunningshout in de maat 20—29 cm topdiameter.

b. De overname van de tegenwoordige verkoopplaatsen van het Djatibedrijf door den handel — met voorwaarde van minimum afname van een bepaalde hoeveelheid product, te verkoopen tegen maximumprijzen — met als gevolg strengere reglementeering van de verkoop van dezelfde sortimenten in de boschcentra is waarschijnlijk niet in het belang van de bevolking, zal remmend werken op een verder uitbreiden van dezen handel door de Inlandsche bevolking zelve en ook niet in het belang van het Boschwezen zijn.

Een houthandel in de door de Commissie bedoelde sortimenten is een prachtig veld van economische bestaansmogelijkheid voor verschillende kleinere handelaren, die van de boschstapelplaatsen uit een steeds verdere omgeving zullen kunnen voorzien, wanneer er niet al te veel gereguleerd wordt.

5) *a.* De Commissie heeft niet aangetoond, waarom een hout-handel, gebaseerd in het algemeen op inkoop op veilingen met kortingen in evenredigheid van de afname voor alle koopers of kortingen door middel van groote kavelingen, geen voldoende bestaanszekerheid heeft.

Bij deze inkoop op veilingen zou dan het recht moeten bestaan in evenredigheid van de gekochte massa's onderhands bestellingen op bepaalde maten te doen.

b. Door de Commissie is niet gemotiveerd, waarom getracht moet worden af te wijken van de historische ontwikkelingslijn van het Boschwezen door te trachten van de groote handelaren langzamerhand een zuivere groothandel te vormen.

Het tusschenvoegen van een extra schijf tusschen producent en consument zal betaald moeten worden door producent of consument, waarschijnlijk door beiden.

Bij de gedachte eindtoestand van overname van vrijwel het geheele product door den groothandel is geen zuivere prijsvorming meer mogelijk.

c. Het behoud van een zelfstandige klein- en middenhandel, die al haar behoeften rechtstreeks op openbare veilingen kan in-

dekken, is m.i. een levensvoorwaarde voor het Boschwezen. Ook al wil men voorverkoopen houden, dan dient 60% van het hout op gewone vendutie te worden verkocht.

Speciaal dient in deze gelet te worden op de levensmogelijkheid van kleine zagerijen, die een onmogelijk vol te houden concurrentie zullen hebben te voeren tegen de groote handelaren tevens zagerijbezitters, die nu hun hout tot 25% goedkoper zullen kunnen krijgen.

§ 7. Van de nieuwe houtpolitiek zal men geen wonderen mogen verwachten. De houthandel zal pas weer opleven met de algemeene economische opleving, want het kan niet genoeg herhaald worden, dat op de eerste, tweede en derde plaats de algemeene crisis, daarna het in 1925, tegen den wensch van het Boschwezen, gesloten Vejahomacontract, en pas ten slotte de z.g. verkeerde houtpolitiek van het Boschwezen de oorzaak is van den zorgelijken toestand in den houthandel. Er zal nu een verschuiving komen in de distributiekkanalen, waardoor het hout van producent tot consument komt, maar er zal voorloopig niet meer worden afgezet dan de laatste jaren het geval was. Dit blijkt trouwens ook uit de begroting 1935. Niet van de nieuwe houtpolitiek, maar van een verlaging van den prijs wordt een grootere afzet van dunningshout verwacht.

Voor het eigenlijke exploitatiehout zet de nieuwe houtverkooppolitiek in met een ongunstig voorteeken. De zagerij Trepper in Blora ziet geen kans de concurrentie tegen de groote handelaren-zagerijbezitters te beginnen en blijft voorloopig gesloten. Daarmee gaat geen aandeelen-kapitaal of bankkapitaal, maar eigen kapitaal verloren! Voor de groote handelaren-zagerijbezitters is het wegvallen van iederen concurrent welkom; voor het Boschwezen, dat m.i. juist van dergelijke kleine, goed en economisch beheerde zagerijen veel heil zou ondervinden, beteekent dit een gevoelig verlies.

Volgens de Regeering dienen de richtlijnen van de Commissie met principieel behoud van haar juisten grondslag dynamisch en met beleid te worden gehanteerd en zal men recht moeten doen wedervaren aan de wisselende verhouding in de samenleving. Zij

wil ook bezwaren wegnemen en desnoods in het systeem zelf verbetering aanbrengen ¹⁾).

't Is mogelijk, dat de door mij geopperde bezwaren zich niet zullen voordoen. Ik hoop het van harte voor het werk van de Commissie, maar mocht dit toch het geval zijn, dat ze dan onder-
vangen zullen worden. Voorloopig houd ik me aan mijn, niet alleen
een tikkeltje ironisch, maar ook twijfelend motto.

Tjepoe, October 1934.

1) Stenographisch Verslag Volksraadbehandeling bladzij 2265.

Giroverkeer en Nederlandsch=Indië

door

A. M. BOERS.

Inleiding.

Het is mijn bedoeling het giroverkeer in dit artikel aan een onderzoek te onderwerpen en het beginsel ervan nader tot den Nederlandschindischen lezer te brengen, terwijl tevens zal worden overwogen of uitbreiding in Nederlandsch-Indië mogelijk en gewenscht is en zoo ja op welke wijze.

In geenen deele maakt dit artikel aanspraak op volledigheid. Wij moeten volstaan met een paar grepen uit deze omvangrijke stof, en zullen ons dus tot het voornaamste beperken.

Het baargeldlooze betalingsverkeer is uit het baargeldbetalingsverkeer voortgekomen en is daarvan een even groote verbetering als dit laatste was van het daaraan voorafgaande ruilverkeer.

Deze verbeteringen zijn een noodzakelijk gevolg van den wassenden goederenstroom, welke steeds hoogere eischen aan het betalingsverkeer stelt. Het is duidelijk dat het metalen geld ontoereikend is geworden voor de sterk toenemende bevolking in de beschaafde landen. Men heeft toen naar een „ersatz” moeten omzien en dezen gevonden eerst in papieren betaalmiddelen en ten slotte in giraalgeld. Tengevolge van deze groote uitbreiding zijn aantal en soort der thans gebruikte betalingsmiddelen praktisch niet te bepalen. Vele ervan hebben zelfs niet tot eenig doel noch tot hoofddoel om bij betalingen te dienen.

Het giroverkeer, dat ik ergens getypeerd vond als „die edelste Bargeld ersparende Zahlungsform”, is de meest volmaakte vorm van dit betalingsverkeer. In Europa is de ontwikkeling ervan zoo groot geworden, dat dit in omvang het baargeldverkeer ver achter zich heeft gelaten.

In Nederlandsch-Indië is men nog lang niet zoo ver. Van de drie soorten giroverkeer, welke in Europa zijn ingeburgerd, is er slechts één tot toepassing gekomen en zelfs deze wordt nog slechts door zeer weinigen gebruikt.

Uit een vergelijking van de bankbiljetten-circulatie blijkt dat de intensiteit van den giro-omzet ten opzichte van het totale betalingsverkeer in Nederland ruim vijfmaal zoo groot is als in Nederlandsch-Indië.

Definitie.

Voor een juist begrip komt het mij noodzakelijk voor allereerst te formuleeren, wat giro is.

Na een periode in de beschavingsgeschiedenis, waarin de eenige betalingsvorm was de overhandiging van ertsen, heeft de ontwikkeling van het betalingsverkeer zich voortgezet langs de periode der muntstukken naar die der fiduciaire betalingsmiddelen, waarin wij thans steeds verder doordringen. Het gebruik der muntstukken wordt steeds meer beperkt. Goud is practisch niet meer in circulatie en in alle landen van Europa zijn bankbiljetten in zwang gekomen van veel geringer goudwaarde dan voor 1914 ter vervanging der corresponderende muntstukken. In den aanvang van deze laatste periode werden voornamelijk bankbiljetten in steeds stijgende hoeveelheden gebruikt. Al heel spoedig werd daarna in de behoefte aan nog meer vertrouwenspapier voorzien door uitbreiding van het chequeverkeer en thans ontwikkelt zich daaruit het girale verkeer, dat, naar het schijnt, het voornaamste middel van betaling gaat worden, eerst alleen voor de groote betalingen, maar thans ook in stijgende mate voor de kleinere.

Een cheque is een schriftelijke opdracht, gericht tot een bank en aan bepaalde wettelijke voorschriften gebonden om aan den houder der cheque het daarop vermelde bedrag te betalen tegen overgave ervan. De cheque kan zijn uitgeschreven aan toonder, of aan een met name genoemden bevoorrechte of zijn order.

Bij de toenemende ontwikkeling van handel en bankwezen vond het chequeverkeer steeds meer aanwendingsmogelijkheden en zodoende werd het verder gepopulariseerd bij het doordringen in de verschillende maatschappelijke lagen.

Aangezien verder het bezit van een rekening-courant met een bank noodig was om ten laste daarvan cheques te kunnen trekken, werd het aantal dier rekeningen-courant steeds grooter en dit gaf den bankiers meer gelegenheid om zoo noodig ook zonder cheques bedragen van de eene rekening op de andere over te schrijven.

Door deze overschrijving wordt het maatschappelijk nut pas volkomen, omdat zóó pas de uiteindelijke overhandiging van baargeld wordt vermeden.

Het bankgeld, dat van hand tot hand gaat en waaronder men dan behalve bankpapier, dat een gedrukte aanwijzing van de bank op zichzelf is tot een rond bedrag, aan toonder en onmiddellijk opeischbaar ook wissels en cheques verstaat, wordt hierdoor geheel uitgeschakeld. De wissels en cheques ontmoeten bezwaren bij den omloop, omdat het bedrag ervan niet meer te veranderen is en de credietwaardigheid der trekkers niet voldoende vast staat.

De overschrijving, welke deze terhandstelling vervangt, dient om de betalingen tusschen cliënten der zelfde bank te vereenvoudigen en heeft als bijkomstig nut de besparing van baargeldgebruik en de vermindering van risico. Deze overschrijving wordt nu sinds de 13de eeuw aangeduid met het Italiaansche woord „Giro”.

Een verdere uitbreiding vindt het giroverkeer door het feit, dat de banken onderling met elkaar in rekening staan. Een voorbeeld zal dit het beste toelichten. Een handelaar A heeft een rekening bij de bank B.A. en moet een betaling doen aan den leverancier D, die slechts een rekening heeft bij de bank B.D.

A. schrijft nu een girobiljet uit aan de bank B.A. om de bank B.D. te crediteeren ten behoeve van D.

A heeft zich zoodoende van zijn schuld gekweten.

De bank B.A. crediteert de bank B.D. en debiteert A.

De bank B.D. crediteert D en debiteert de bank B.A.

D is voor zijn vordering goedgeschreven in de boeken der bank B.D.

Dit alles geschiedt zonder een stoffelijk betaalmiddel, dat overhandigd zou moeten worden, zooals bij alle andere betalingswijzen. Het eenvoudige feit der overschrijving in de boeken der bank heeft hetzelfde effect als de overhandiging van geld of van zijn stoffelijke vervangingsmiddelen.

Ter verduidelijking van dit verloop zij hier terloops gewezen

op de frappante tegenstelling tusschen Duitschland en Engeland in deze materie.

Duitschland is hèt land van het moderne giroverkeer. De ontwikkelingsgang van het bankwezen gaat daar klaarblijkelijk in de richting van vèrgaande concentratie. Het Duitsche ideaal is één groote centrale bank met een net van filialen over het land uitgespreid. Het bankwezen, onder contrôle van het Rijk, de landen en de gemeenten speelt in Duitschland een veel belangrijker rol dan elders. Van de 34 centrale credietinstellingen heeft ruim de helft een publiekrechtelijk karakter. De neiging tot het ontstaan van zulk een uitgebreid publiekrechtelijk banksysteem werd vooral na den oorlog in de hand gewerkt door gebrek aan kapitaal. De particuliere credietbanken waren vaak niet in staat, voldoende middelen voor het Duitsche bedrijfsleven te verschaffen. Teneinde de leemte aan te vullen, heeft de regeering aanzienlijke bedragen beschikbaar gesteld en deze door publiekrechtelijke credietinstellingen laten beheeren.

De belangrijkste rol in dit bankwezen van Duitschland speelt de groote spaarkassen-organisatie, die veel meer dan 3000 spaarkassen en girokassen omvat, en waarop wij hierna terugkomen.

Engeland is hèt land voor het moderne chequeverkeer. Er bestaan daar talrijke particuliere banken, welke de schakels vormen tusschen het publiek en de Bank of England. Het is duidelijk, dat op dezen bodem een druk clearingverkeer moest ontstaan, terwijl aan het giroverkeer minder aandacht wordt geschonken.

Het zal echter voor de 20ste eeuw bewaard blijven om de opening van de niet-handelaars in het giroverkeer te aanschouwen. Met name in Duitschland en in België, hoewel hier in mindere mate, is deze toetreding wel zeer verbreid onder de vrije beroepen en zelfs onder de ambtenaren en handelsemployé's.

Ook Holland neemt in dit opzicht een eerzame plaats in en als wij na lange afwezigheid weer eens in het vaderland terugkomen, valt al heel gauw op als een van de vele veranderingen in de gebruiken der bevolking, dat een ieder vertrouwd is geworden met het begrip: „giro” en dat het geen zeldzaamheid is, dat de eenvoudigste lieden een „rekeningetje bij de post” hebben.

Uit deze wijziging in de toepassing van het giroverkeer blijkt,

dat de oorzaak dezer bloeiperiode een andere is dan, die der vorige bloeiperiode, welke voor het eind der Middeleeuwen aanving en kort daarna haar hoogtepunt bereikte. Dit verschil vindt zijn verklaring in het feit, dat toenmaals het giroverkeer in aller-eerste plaats diende om de verwarring op muntgebied in Europa te bestrijden, terwijl thans het moderne giroverkeer dient om de betalingen te bewerkstelligen met weinig omslag en risico en om in het tekort aan muntmateriaal en fiduciare betalingsmiddelen te voorzien. Wellicht was in de late Middeleeuwen Venetië de eenige Europeesche staat, welke dit tweede motief aangreep en moeten wij dus daar de bakermat van het moderne giroverkeer zoeken. Rechtsens is de giroverhouding eene rekening-courantverhouding. De giroering is niets anders dan een, zij het fictieve, betaling door het giro-instituut als lasthebber van den opdrachtgever aan zich zelve als lasthebber van den bevoordeelde gedaan. Door aan een giro-opdracht te voldoen doet de bank niets anders dan waartoe ze door de rekening-courantverhouding is verplicht.

Nut van Giro voor de gemeenschap.

Zooals gezegd, profiteert de gemeenschap van de instelling en intensifieering van het giroverkeer. In het kort som ik hier de redenen ervan op.

1°. Beperking der bankbiljettencirculatie.

2°. Latente credietmiddelen worden gemobiliseerd.

Dit motief is verre van nieuw. In het rapport van de commissie voor de chequewet van 1864 in Frankrijk ontmoette ik b.v. de volgende zinsnede: „Un capital quelconque disponible entre les mains de celui qui en est propriétaire ne dégage pour ainsi dire la valeur intrinsèque qu'autant qu'on l'applique à un emploi productif; la thésaurisation est le préjugé des peuples arriérés ou une nécessité imposée à une nation troublée par la guerre ou inquiétée par l'anarchie”.

Zonder nu te beweren dat Nederlandsch-Indië bewoond wordt door „un peuple arriéré”, kunnen wij toch betreuren, dat het giroverkeer hier zoo stiefmoederlijk is verzorgd. Immers, waren er openbare giro-instituten in Nederlandsch-Indië, dan zouden meer geld en geldswaarden, welke thans renteloos in de particuliere

kassen liggen, via de girokassen naar de kassen der banken vloeien, en daar productief worden gemaakt.

3°. Breede lagen der maatschappij worden vertrouwd gemaakt met minder primitieve geldtransacties. De opvoedende kracht van een giro-instituut te dien opzichte blijkt o.a. uit het verloop der verhouding van het bedrag van den jaarlijkschen omzet in giro tot dat van het gemiddelde algemeene creditsaldo. Dit verhoudingscijfer is om zoo te zeggen een index van het profijt van den rekeninghouder bij het giro-instituut.

Bij den Postcheque- en girodienst in Holland was deze verhouding				
in	1922	—	38,70	
in	1926	—	55,40	
in	1928	—	76,10	
in	1930	—	77,30	
in	1931	—	68,20	
in	1932	—	54,20	

De daling van dit cijfer in 1931 en 1932 is een der vele gevolgen van den verwarden economischen toestand. Het giro-omzetcijfer is namelijk ten opzichte van vorige jaren op regelmatige wijze gestegen van 8267 miljoen tot 8599 miljoen gulden. Het gemiddeld algemeen saldo te goed per dag is op onregelmatige wijze toegenomen van 106 miljoen tot 126 miljoen gulden en in 1932 tot 154 miljoen gulden. Deze stijging is abnormaal sterk ten gevolge van de toenemende onzekerheid der beleggingen en van den dalenden rentevoet van depositogeld bij de banken.

4°. De spaarzaamheid wordt vergemakkelijkt. Het behoeft geen betoog, dat de aanwakkering van den lust tot kapitaalvorming gemeenschapsbelang en dus overheidsplicht is.

5°. In crisistijden, als het vertrouwen in de fiduciaire betalingsmiddelen is gedaald en men niet dan bezwaarlijk betalingen in munten kan verkrijgen, wordt practisch het betalingsverkeer in zijn normalen gang belemmerd en zelfs grootendeels verlamd. Men betaalt dan echter per giro, alsof er niets aan de hand is. In de donkere dagen van begin Augustus 1914 bij den run op de Nederlandsche Bank heeft deze dan ook onmiddellijk haar girobedrijf begunstigd door te besluiten het overschrijvingsverkeer voortaan provisievrij te behandelen. Deze maatregel heeft de paniekstemming van dien tijd ongetwijfeld getemperd.

Terloops zij hier opgemerkt, dat een en ander pleit voor het kosteloos verleen van alle diensten door het girokantoor te bewijzen.

Nut van Giro voor de aangeslotenen.

Het publiek zal eerst overwegen of toetreding tot het giroverkeer voordeelen oplevert, voor het besluit tot het doen openen van een girorekening.

De voornaamste dezer voordeelen voor de rekeninghouders zijn de volgende:

- 1°. Het geld wordt veilig bewaard, zoodat de eigenaar diefstal noch brand meer behoeft te vreezen.
- 2°. De girohouder bespaart rentederving, aangezien het kas-saldo niet meer renteloos in huis ligt. Iedere ontvangst wordt *onmiddellijk* rentegevend, terwijl voorheen kasontvangsten langeren tijd nutteloos in huis bleven liggen.
- 3°. De girorekeninghouder bespaart tijd, welke anders wordt zoek gebracht aan de openbare en andere kassen, als b.v. bij de post, belastingkantoren, enz.
- 4°. De girorekeninghouder betaalt overal en ten allen tijde, terwijl met contant geld alleen kan worden betaald, als de kas open is, dan wel, als de debiteur in staat is den crediteur te ontmoeten om het verschuldigde tegen kwijting te voldoen.
- 5°. De girorekeninghouder kan altijd uit de boeken van het girokantoor de betaling en haar datum bewijzen. Menig proces over antedateering zou door inschakeling van een girokantoor zijn vermeden.
- 6°. Girorekeninghouders, die veel kwitanties te incasseeren hebben als b.v. vereenigingen, couranten, medici, advocaten, leveranciers enz. staan dan niet meer bloot aan wanbeheer hunner gelden door kwitantieloopers.
- 7°. De girorekeninghouder behoeft geen verder bewijs van betaling dan de boeking. Dit geeft voor den debiteur een besparing aan kwitantie-zegels en voor den crediteur een besparing aan drukwerk en schrijffloen.
- 8°. De girorekeninghouder kan gebruik maken van de diensten van de Javasche Bank en van den Postcheque- en Girodienst in Nederland zonder zelf daar een rekening aan te houden.

Het girokantoor staat in rekening-courant met die instellingen.

- 9°. De girorekeninghouder is ontheven van de contrôle over zijn periodieke betalingen. Deze kan hij alle automatisch door het girokantoor doen geschieden zonder andere formaliteiten dan het ondertekenen van een machtigingsformulier bij de inwerkingstelling der rekeningen en c.q. het overleggen der aanslagbiljetten.
- 10°. Speciaal voor Nederlandsch-Indië geldt het motief, dat volgens de ervaring van de Javasche Bank meer behoefte bestaat aan giroverkeer naarmate men verder is verwijderd van het grootte geldverkeer.

Bezwaren tegen de invoering van giroverkeer in Indië.

Naast zeer vele voorstanders van uitbreiding van giroverkeer in Indië ontmoet men in woord en geschrift enkele ernstige tegenstanders. Toegegeven moet worden, dat de kring van mogelijkheden in Indië veel kleiner is dan in Europa en dat b.v. het gemis van een handteekening in Latijnsche karakters een categorie inwoners van nader giroverkeer uitsluit. Dit kan echter nooit een motief vormen de overigen, over wier aantal nog zou kunnen gedebatteerd worden, dan maar eenvoudigweg te berooven van de voordeelen aan giro verbonden. Dat giroverkeer in de koloniën practisch niet in te voeren zou zijn, acht ik in het algemeen een onjuiste stelling. De resultaten in de Fransche en Belgische koloniën verkregen, bewijzen trouwens reeds het tegendeel.

Een ander bezwaar, dat echter niet specifiek Indisch is, verdient iets uitvoeriger weerlegging.

Vervalsching van cheques en girobiljetten.

Aan het gevaar van vervalsching van de handteekening op de waardepapieren is niet te ontkomen.

Giroaanwijzingen en cheques voorzien van een valsche handteekening kunnen altijd voorkomen, maar zij behooren tot de groote zeldzaamheden. In de praktijk kan de kans op schade uit dien hoofde worden verwaarloosd, zooals mij bleek uit de mij gedane pertinente verklaringen der directeuren van de Rijkspostspaarbanken te München en Stuttgart en van het girokantoor te

Amsterdam. Formeel wordt steeds alle verantwoordelijkheid voor de gevolgen van fouten en tekortkomingen van de rekeninghouders op hen zelf teruggewezen en dat is ook juist. De geldelijke verantwoordelijkheid van den dienst kan zich niet verder uitstrekken dan tot de zekerheid, dat de creditsaldi zullen worden teruggestort en tot de gevolgen van eigen fouten en nalatigheden.

Het nauwkeurig onderzoek van de aangeboden formulieren op de invulling en de onderteekening spreekt vanzelf. De rekeninghouders hebben daarop uit den aard der zaak alle recht, wat niet wegneemt dat de schade, door hun verzuim geleden, niet op den dienst verhaalbaar is.

Tegenover de schade, veroorzaakt door uitbetaling op valsche onderteekende cheques en girobiljetten worden in de practijk twee verschillende standpunten ingenomen.

a. de bank vergoedt in het geheel geen schade op grond van de overweging, dat de rekeninghouder verplicht is zijn giroboekje buiten het bereik van derden te houden. Dit is het standpunt in Duitschland en Oostenrijk o.a.

b. de bank vergoedt de schade, doch alleen indien die is ontstaan tengevolge van vervalsching gepleegd door inwonende naaste familie of bedienden. Dit standpunt wordt b.v. door de gemeente Amsterdam ingenomen, welke echter sedert de oprichting van haar girokantoor nog geen cent schade uit dien hoofde heeft geleden.

Eischen waaraan een girokantoor moet voldoen.

Om voordeelig werkzaam te kunnen zijn ten algemeenen nutte moet het girokantoor zich met de volgende werkzaamheden belasten.

- 1°. Het accepteert deposito's van kasgelden in rekening-courant bij voorkeur onder toekenning eener geringe rentevergoeding.
- 2°. Het verricht na opdracht alle betalingen in binnen- en buitenland uit het saldo-tegoed der rekeningen, zooveel mogelijk door gireering.
- 3°. Het bezorgt incasso's van kwitanties, postwissels, wissels, cheques enz.
- 4°. Het int automatisch salarissen, pensioenen, renten, huren en andere periodieke vorderingen.

- 5°. Het gireert automatisch periodieke betalingen aan het gouvernement, de locale ressorten en aan particulieren op haar verschijndagen.
- 6°. Het verstrekt contanten op girobiljetten, zoowel in de eigen kantoren, als bij winkeliers, die zich uit een reclameoogpunt daartoe bereid verklaren.
- 7°. Het doet dit alles geheel of bijna geheel kosteloos.
- 8°. Het moet zoo min mogelijk beperkende bepalingen opnemen als een minimuminlage, provisieberekening, onkosten voor formulieren enz.
- 9°. De geheimhouding der saldi moet tegenover allen verzekerd zijn.

In de praktijk zijn twee verschillende systemen van giroverkeer ontstaan, waarvan hierna een korte bespreking volgt.

Dit zijn:

- 1°. Het Bankgiroverkeer.
- 2°. Het Overheidsgiroverkeer, hetwelk centraal en lokaal voorkomt.

Bankgiroverkeer.

De particuliere banken hebben een giroverkeer geschapen, dat inzonderheid door concentratie groot en sterk is geworden. Voor de banken is overschrijving in haar boeken de zuinigste en veiligste wijze van verzorging van het betalingsverkeer tusschen haar cliënten.

De rol der banken bij de ontwikkeling van het giroverkeer dient dus vooral niet te worden onderschat. Echter zal aan dit giroverkeer steeds het bezwaar blijven kleven, dat het slechts benut kan worden door degenen, die een bankrekening hebben, in het algemeen de economisch sterkeren, dus door een kleine minderheid der bevolking. De beperktheid van den cliëntelekring der particuliere banken zal steeds de gebruiksmogelijkheden eng begrenzen.

Iedereen, die buiten den bankgiro staat, heeft echter ook recht op deelneming aan het giroverkeer. Dit beginsel deed het openbare giroverkeer ontstaan. Men noeme dus niet het schrikbaar woord „concurrentie”. Overheidsgiro zal de bankgiro aanvullen. Elk dezer beide groepen bereikt andere belanghebbenden.

Elk heeft zijn eigen cliënten en trouwens bij giroverkeer is elke concurrent tevens medewerker, aangezien elke groep op haar tijd de beide andere noodig heeft.

De overheidsgiro zal dus ook voor de bankgiro van het grootste nut zijn, omdat het personen tot het giroverkeer trekt, die tot nu onbereikbaar waren. Dit motief vernietigt tevens de eventuele angst der banken, welke vreezen dat handel en industrie minder geld ter beschikking zullen hebben, omdat de overheid met de girogelden de eigen diensten en bedrijven financiert. Immers het totaal bedrag der girogelden zal om de boven geschetste redenen veel hooger zijn en wel evenveel hooger als het bedrag dat vroeger, onaangewend gebleven, niet naar de banken toevloede, vermeerderd met het bedrag dat op korten termijn bij de spaarbanken bleef.

Veronderstellen we nu, dat dit totale bedrag door het overheidsorgaan benoodigd wordt voor eigen financiering, dan zal het evenveel minder aan de geldmarkt onttrekken. Dit geld komt thans beschikbaar voor handel en industrie, welke dus integendeel ook uit dien hoofde belang hebben bij een toenemend giroverkeer.

Overheidsgiroverkeer.

De overheidsorganen staan met hun voortdurend zich uitbreidend terrein van bemoeiingen midden in de maatschappelijke ontwikkeling, hetgeen onder meer blijkt uit het stijgen der geldbeweging in hun kassen. Het is in het belang van de overheid deze geldmassa's zoo lang mogelijk in haar kassen vast te houden. Daartoe is het gewenscht dat de onderlinge verrekeningen in haar kassen en niet elders plaats vinden. Om dit mogelijk te maken is het wenschelijk zoo veel personen als mogelijk in het giroverkeer te betrekken.

Ten einde het giroverkeer voor een grooter aantal menschen toegankelijk te maken heeft de overheid in vele landen daartoe de gelegenheid geopend. De organen, welke hiertoe het eerst zijn overgegaan, zijn de staten zelf, die meestal door middel van den dienst der posten een giroverkeer hebben ingesteld onder den naam van Postcheque- en Girodienst.

De Staat genoot het vertrouwen van de meerderheid der burgerij. Hij stond reeds tot allen in een financieele betrekking en

dus was hij het aangewezen overheidsorgaan om het giroverkeer buiten de engere kringen der bij de banken aangeslotenen te brengen.

In de instelling der Posterijen vond de Staat een organisatie met talrijke kantoren over alle deelen des lands verspreid, waar geldbewegingen reeds plaats vonden. Oostenrijk was de eerste, die deze organisatie aanwendde door de oprichting in 1883 van den Postcheque- en Girodienst. In Europa volgde het eene land na het andere; in 1917 ook Nederland. In Azië werd, voorzoover mij bekend, slechts in Japan een postgiroverkeer ingesteld.

Het groote belang van dit giroverkeer blijkt o.a. uit het verloop van het aantal der rekeningen. Dit bedroeg in Nederland in:

1918	—	13.720
1926	—	120.037
1930	—	167.517

thans $\pm$ 220.000. Niettegenstaande deze cijfers al betrekkelijk hoog zijn en de sterke toename wijst op doordringen in steeds breedere lagen der bevolking, dient men op te merken, dat desalniettemin tot nu toe slechts 2% der bevolking een postgirorekening heeft. Nog sterkere uitbreiding is noodig en zelfs kan men concluderen, dat staatsgiro naast bankgiro onvoldoende is om aan alle behoeften te voldoen.

Wat het rijksgiroverkeer in zijn groei belemmert is zijn centralisatie, welke het wel uiterst geschikt doet zijn voor interlocale gireeringen, omdat bij een gedecentraliseerd systeem voor iedere overschrijving meer boekingen noodig zijn, hetgeen tijdverlies teekent voor de rekeninghouders en vermeerdering der onkosten van het bedrijf veroorzaakt. De locale gireeringen zijn echter niet gebaat bij dit gecentraliseerd systeem. Zoo vindt thans de overboeking van gireeringen tusschen twee rekeninghouders te Leeuwarden in den Haag plaats, omdat op dit centrale kantoor alle rekeningen worden aangehouden.

Locaal giroverkeer.

Voor het gemeentelijk giroverkeer ontleenen wij de gegevens in hoofdzaak aan het Rapport van de Commissie voor Gemeentegiro, ingesteld door de Vereeniging van Ambtenaren der Gemeente-financiën, Gemeentebedrijven en Gemeentendiensten, ter uitvoe-

ring van het besluit, genomen door het congres voor de Gemeentefinanciën, gehouden te Rotterdam den 18den en 19den Mei 1928.

Deze commissie stelde zich eenstemmig op het uitgangspunt dat uitbreiding van het girale betalingsverkeer wenschelijk moet worden geacht. Zij formuleerde dit als volgt: „De groote voordeelen, welke de girale betalingswijze biedt boven die, welke door middel van baargeld plaats vindt, zijn algemeen bekend en vinden dan ook algemeen erkenning”. Daarna bleef dus slechts ter beantwoording de vraag of het girale betalingsverkeer door de bestaande organisaties in Nederland voldoende wordt verzorgd.

Het locale giroverkeer heeft zich allereerst in Duitschland sterk uitgebreid, toen in 1908, de spaarbanken aldaar het recht kregen cheques en girobiljetten op zich te laten trekken ten laste van creditsaldi der rekeninghouders. Districtsgewijs hebben deze spaar- en girobanken voor het gebied van een provincie of een staat girocentralen gecreëerd, terwijl deze Kommunale Giroverbände in 1916 zich aaneen hebben gesloten tot het Deutsche Zentral Giroverband. Laatstgenoemde richtte 1918 de Deutsche Giro Zentrale op, welke de verrekening tusschen de locale centrales verzorgt.

In Nederland zijn enkele gemeenten eveneens overgegaan tot de oprichting van een girokantoor. De bovenbouw, welke in Duitschland zoo fijn is uitgewerkt, ontbreekt echter tot nu toe geheel. Als zoodanig wordt hier de postgiro gebruikt. Het belangrijkste dezer gemeentelijke giro-instituten vinden wij in de hoofdstad, ingesteld door den Gemeenteraad van Amsterdam op 21 Maart 1917. Aanvankelijk was dit kantoor uitsluitend belast met de centrale kas der gemeente-diensten en bedrijven. De Gemeenteraad besloot op 23 Mei 1918 de werkzaamheden uit te breiden tot het openen van rekeningen voor particulieren. Deze maatregel had veel succes, zooals blijkt uit het aantal der rekeninghouders.

Dit bedroeg in	1919	—	6.587
	1929	—	38.232
	1930	—	42.571
	1932	—	48.744

Dit aantal is ruim 5% der stadsbevolking, een veel gunstiger cijfer dan de postgiro heeft kunnen bereiken.

Zaandam, Bussum, Arnhem, Zwolle en enkele andere gemeenten hebben op dit voorbeeld met meer of minder succes een girokantoor ingesteld.

De centrale kasvoering biedt tallooze voordeelen voor iedere gemeente, ook al denkt deze nog niet over een girokantoor, en wordt dan ook meer en meer ingevoerd. De Gouvernements-accountantsdienst in Ned.-Indië stelt die dan ook in bij alle gemeenten op welker administratie hij invloed heeft. Tevens kan de centrale kasvoering de eerste stap op den weg naar het girokantoor zijn, zoodat de invoering ervan niet genoeg kan worden aanbevolen voor de gemeenten, die de oprichting van een girokantoor overwegen.

De reeds eerder genoemde Commissie heeft zich afgevraagd of de uitbreiding van plaatselijke giro-instellingen naast den Rijksdienst wenschelijk moet worden geacht. Het antwoord luidde: „De Rijksorganisatie heeft het girale betalingsverkeer sterk bevorderd. Nochtans zal het baargeldlooze betalingsverkeer een nog krachtiger ontwikkeling vertoonen, indien naast den bestaanden Rijksdienst plaatselijke giro-organen worden gevestigd”. Hoeveel te grooter moet het nut van plaatselijke giro-organen in Ned.-Indië zijn, waar de Staatsgiro ontbreekt en de bankgiro weinig wordt gebruikt.

De Commissie oordeelde verder, „dat de grootste beteekenis eener plaatselijke giro-organisatie daarin zetelt, dat de saldi der rekeninghouders worden geadministreerd ter plaatse waar deze woonachtig zijn”. De rekeninghouder kan dan op elk oogenblik in baar geld over zijn saldo beschikken, hetgeen het giroverkeer veel aantrekkelijker maakt voor hem.

Een ander voordeel van lokaal giroverkeer is, dat de bevoordeelde onmiddellijk op het girokantoor kan verifiëren of het ontvangen betaalmiddel „goed” is. Dit zal begrijpelijkerwijze er toe bijdragen, dat in ruimere mate de cheques en girobiljetten als betaalmiddel zullen worden aangenomen, terwijl dan ook de crediteur, die baar geld noodig heeft, zijn cheque onmiddellijk kan verzilveren. Een en ander draagt bij tot populariseering van het giroverkeer en de Commissie acht het „van uitermate groot belang dat cheques op de giro-instelling in ruimen kring en vlot in betaling worden aangenomen”. De ervaringen van de gemeente

Amsterdam zijn te dien aanzien doorslaggevend. De heer KEEG-
STRA noemde de cheque het beste propagandamiddel voor het
girobiljet, toen ik met hem dit onderwerp besprak, en gaf daar-
mede op kernachtige wijze den te volgen weg aan. De crediteu-
ren zullen in den aanvang de cheques innen en al heel gauw
daarna ertoe overgaan ook een rekening te doen openen bij het
girokantoor, in het credit waarvan zij die cheques kunnen stor-
ten, zoodat zij niet meer aan de kas op de betaling behoeven
te wachten.

De conclusie van de Commissie is dan ook niet dubbelzinnig en
luidt als volgt: „*De Commissie acht het stichten c.q. uitbreiden van
plaatselijke giro-instellingen naast den gecentraliseerden Rijks-
dienst alleszins gewenscht*”.

Stortingsdiensten.

Als kern, waaromheen zich soms een girokantoor ontwikkeld
heeft, noemen wij de ophaal- en stortingsdiensten, zooals de ge-
meente Zwolle dien voor het eerst ingesteld heeft. Deze diensten
zijn typisch Hollandsch. Elders konden wij er geen voorbeelden
van vinden. De gemeenten Alkmaar, Apeldoorn, Arnhem, Bussum,
Dordrecht, Enkhuizen, Gouda, Haarlem, den Helder, Huizen, Maas-
sluis, Oldenzaal, Roermond, Tilburg, Velzen, Weesp en Zaandam
gingen op het voorbeeld, dat Zwolle in 1921 gaf, reeds over tot
de instelling van een gemeentelijken stortingsdienst, al of niet
verbonden met een ophaaldienst, soms uitgegroeid tot een echt
girokantoor.

Zulk een stortingsdienst is belast met de inning en het beheer
van gelden, welke strekken moeten tot het doen van betalingen
aan publiekrechtelijke lichamen en wegens de levering van gas,
water, electriciteit enz. Het doel dezer diensten is om het, voor-
namelijk voor de economisch zwakkeren, gemakkelijker te maken
de door hen hiervoor verschuldigde bijdragen in gelijke perio-
dieke termijnen bijeen te sparen.

In de jaren onmiddellijk volgende op den grooten oorlog ver-
toonde het bedrag der oninbare belastingen en schoolgelden een
sterk stijgende lijn. Dit ongunstige beeld was uiteraard voor een
deel het gevolg van de waardevermindering van de munt maar
voor een ander deel ook van de toenemende werkloosheid alsmede

van andere aan de malaise gebonden verschijnselen. Het bleek toen verder dat de achterstand in de belastingen ook ongunstig werd beïnvloed door het feit, dat de aanslagbiljetten ver in het dienstjaar, vaak zelfs geruimen tijd daarna werden uitgereikt. De instelling der onderwerpelijke stortingsdiensten is daarop gevolgd als een middel om de betaling der verschuldigde belastingen te vergemakkelijken, zoodoende achterstand te vermijden en het bedrag der oninbare posten te verkleinen.

De dienst opent voor elken deelnemer een rekening, te crediteren voor door hem gedane stortingen en te debiteeren voor voor hem verrichte betalingen van belastingen, schoolgelden enz. Iemand, die b.v. in totaal ongeveer f 1200.— per jaar moet betalen aan belastingen, schoolgelden en retributiën zou maandelijks f 100.— op zijn rekening storten; indien de dienst de bedragen laat ophalen ten huize der deelnemers spreekt men van ophaaldiensten.

Sommige gemeenten hebben een stortings- en ophaaldienst ingesteld, door beide methoden toe te passen; enkele trachten toetreding als deelnemer te bevorderen door creditrente te vergoeden. Sommige gemeenten brengen ophaalloon in rekening, andere niet.

De kwitanties voor telefoon, gas, waterverbruik, electriciteit enz. worden op ongeregelde tijdstippen aangeboden, hetgeen dikwijls dwingt tot het doen van betalingen op ongelegen oogenblikken.

Aan den anderen kant zijn de overheidslichamen vaak gedwongen groote kasgeldleeningen te sluiten, dikwijls tegen hooge rente en dat voornamelijk, omdat de opbrengsten der belastingen pas aan het eind van het jaar in de publieke kassen vloeien. Een tweede doel der ophaal- en stortingsdiensten is om deze bezwaren te overbruggen. Daartoe storten deze diensten hun saldi onmiddellijk in rekening-courant in de overheidskas, in casu de kas van den gemeenteontvanger.

Naarmate van den opzet kunnen deze diensten meer of minder nuttig effect hebben. Men kan instellen een ophaaldienst alleen, of een stortingsdienst alleen, of wel een gecombineerden ophaal- en stortingsdienst. Men kan den dienst beperken tot het doen van betalingen op de gemeentebelastingen alleen, of op alle ge-

meentevorderingen, dat is met inbegrip van die der gemeentebedrijven en -scholen. Men kan de betalingen der landsbelastingen in den dienst betrekken en men kan tenslotte de betalingen van particulieren onderling via den dienst mogelijk maken, met andere woorden men kan de richting inslaan van een gemeentelijk girokantoor of wel men kan zich tot het ophalen van belastinggelden beperken.

Sommige gemeenten vergoeden rente aan deelnemers, andere niet. Uit de vergelijking der bedrijfsresultaten blijkt, dat die voordeliger zijn naarmate de rentevoet hooger is, omdat daardoor het aantal deelnemers stijgt benevens hun gemiddeld creditsaldo, zonder dat in verhouding de kosten toenemen.

Een ophaaldienst alleen is door zijn beperktheid van doelstelling een duur bedrijf, dat dus alleen uit sociale overwegingen wordt ingesteld. Het is het best geeigend voor den zeer kleinen belastingbetaler.

Een stortingsdienst alleen mist uiteraard de meeste der resultaten welke men beoogt. Het opvoedende principe is hier veel zwakker. De moreele dwang, welke uitgaat van een regelmatig terugkeerenden kwitantielooper, ontbreekt hier ten eenen male. Daarentegen is het bedrijf veel eenvoudiger en goedkooper en kan het bij een goede regeling der rentevergoeding en een doeltreffende reclame zelfs winstgevend zijn.

Bij een combinatie der twee diensten zijn de kosten van het geheel minder dan van de som der onderdeelen. De maatschappelijke voordeelen van den Ophaaldienst worden dan geheel of gedeeltelijk betaald door de winsten van den Stortingsdienst en door de bezuiniging tengevolge der samensmelting der beide diensten.

De ervaringen, in verschillende Hollandsche plaatsen met deze diensten opgedaan toonen aan, dat:

- 1°. In te kleine gemeenten de oprichting van de besproken diensten weinig zin heeft.
- 2°. Een Ophaaldienst alleen duur en weinig doeltreffend is, en dus steeds met verlies werkt.
- 3°. Een Stortingsdienst alleen minder duur is, maar lang niet het gewenschte publiek bereikt.

- 4°. Een gecombineerde Ophaal- en Stortingsdienst aan het doel beantwoordt, doch nog vaak met verlies werkt.
- 5°. De oplossing der gemeenten Amsterdam, Gouda, Maassluis, Zaandam en Zwolle waar de diensten uitgebreid zijn tot een echt girokantoor de beste is, hetgeen blijkt uit het winstcijfer van deze alle.
- 6°. De diensten eerst dan zeer winstgevend zijn, als aan deelnemers in rekening-courant rente wordt vergoed en wel meer, naarmate de rentevoet hooger is.
- 7°. Een ononderbroken reclamecampagne onmisbaar is.

De incassodienst, welken enkele gemeenten in Ned.-Indië reeds bezitten, kan gebruikt worden, als men den stortingsdienst wil uitbreiden tot ophaaldienst, alvorens tot de instelling van een echt girokantoor over te gaan.

Giroverkeer bij de Spaarbanken.

De Deutsche wetgever heeft een nieuw gebied voor het giroverkeer ontsloten door de volgende besluiten van 1908.

„Sparbanken, welke rente aan hun inleggers vergoeden over de creditsaldi, kunnen toestaan, dat die inleggers door middel van cheques terugbetaling vorderen en door middel van girobiljetten ten behoeve van andere inleggers hun schulden aan deze laatsten voldoen. Sparbanken, welke van deze mogelijkheid gebruik gemaakt hebben, moeten de gelden in giroverkeer volmaakt afscheiden van de spaargelden administreeren”.

De spaarbanken zijn door haar regelmatig contact met de categorie van spaarders de aangewezen lichamen om voor den middenstand het giroverkeer toegankelijk te maken.

Het is verder duidelijk, dat het giroverkeer eener spaarbank deze tevens tot meerdere bekendheid brengt en er zodoende toe bijdraagt het eigenlijke spaarbankbedrijf te bevorderen. Het is daarom zoo verwonderlijk, dat geen der Indische spaarbanken gemeend heeft een girokantoor te moeten oprichten, in tegenstelling met vele zusterinstellingen in Europa. De spaarbanken in Indië hebben niet de „Werbekraft” van het giroverkeer begrepen, zooals de Deutsche. Zij hebben het voordeel onderschat van het contact van de spaarbank met iederen nieuwen cliënt, die door haar giroverkeer wordt aangeraakt en erin wordt opgenomen.

Het grondprincipe der spaarbanken is: „dienst bij vermogens-beheer”, in het bijzonder voor de economisch zwakkeren, zoodat het giroverkeer moet gerekend worden tot haar taak te behooren.

Bij de Oostenrijksche en Duitsche gemeentelijke Spaarbanken wordt het geheele gemeentelijke financieele geldverkeer over haar gevoerd. Betalingen aan leveranciers voor geleverde goederen, aan ambtenaren voor salarissen of aan anderen voor gepresteerde diensten geschieden daar alleen door bijschrijving op de betreffende rekeningen. Het is duidelijk, dat de belanghebbenden eerst naar hun behoeften die gelden opnemen, terwijl de rentevergoeding de neiging in de hand werkt het totaal saldo hoog te houden. Uitbreiding van dit systeem heeft met name in de groote Duitsche steden groote administraties als de spoorwegen en andere landsdiensten er toe gebracht hun salarissen te betalen door goed-schrijving op de rekeningen der ambtenaren bij de gemeentespaarbanken, evenals in België bij den Postgiro. Hiertegen wordt wel eens aangevoerd, dat een ongunstige invloed op het sparen zou uitgaan van de bewegelijkheid eener girospaarrekening. Deze ongunstige invloed, waaraan ik persoonlijk niet geloof en waarvan het bewijs niet is te leveren, wordt, indien hij bestaat, opgeheven door het afzonderlijk houden der spaarrekeningen van de giro-rekeningen, zooals de Duitsche wet voorschrijft.

Bij de invoering van giroverkeer kunnen de Spaarbanken twee stelsels volgen. Zij kunnen voor dit deel van hun bedrijf het spaarboekje afschaffen of wel het behouden. Beide systemen hebben in de praktijk toepassing gevonden. Het behoud der spaarboekjes in het giroverkeer is echter m.i. niet aan te bevelen omdat het een factor van tweeslachtigheid inhoudt. Het spaarboekje is immers bestemd om den inlegger den juisten stand van zijn saldo te doen zien. Wil men het bij het giroverkeer in gebruik houden, dan moet het uit handen en bij de spaarbank in bewaring worden gegeven of althans moet het voorzien zijn van een „Sperrvermerk”, ten doel hebbende er op te wijzen, dat het boekje geen bewijs meer is, dat het daarop voorkomende saldo juist is. Daar het behoud van het boekje niet meer aan het doel beantwoordt, waarmede het werd uitgereikt is het juist het te laten wegvallen.

Het is overigens om andere redenen evenzeer geboden het giro-

verkeer strikt te scheiden van het spaarverkeer. Zoo is b.v. een naamlijst der bij het giroverkeer aangeslotenen voor hen allen zeer nuttig en deze zou met de geheimhouding aan het spaarverkeer verbonden in strijd zijn. In dit verband verdient het hier vermelding, dat de heele postcheque- en girodienst in Oostenrijk, waar de oudste dezer diensten voorkomt, oorspronkelijk als propagandamiddel voor de Rijkspostpaarbank bedoeld is. Waarschijnlijk werd bij de instelling ervan in 1883 niet voorzien, dat de omvang van het nieuwe bedrijf deze afmetingen zou aannemen, grooter dan het eigenlijke spaarbedrijf. Toch is nog steeds in Oostenrijk de postcheque- en girodienst een onderdeel der Rijkspostspaarbank.

Toen de doelmatigheid van het bedrijf aan andere staten uit dit voorbeeld bleek, hebben die dergelijke instellingen in het leven geroepen, doch uit den aard der zaak los van de postpaarbank en alleen ter vergemakkelijking van het betalingsverkeer.

Giro in Nederlandsch-Indië.

Overheidsgiro, zoowel centraal als lokaal, ontbreekt tot nu toe in Indië geheel en al. Het bankgiro is slechts weinig ontwikkeld. Zooals bekend heeft Mr. G. VISSERING, die in 1908 door zijn geschrift onder den naam van „het oude en het moderne giroverkeer” van groote belangstelling in het onderwerp had blijk gegeven, getracht gedurende den tijd dat hij President van de Javasche Bank was het giroverkeer in Indië populair te maken. Het beperkt zich echter voornamelijk tot de zeer groote rekeninghouders en tot de belangrijke plaatsen.

Toch is meermalen getracht meer te bereiken met name met het doel het binnenland en de kleinere rekeninghouders tot nut te zijn. De eerste mij bekende poging is een uitvoerig rapport van 1909 van Mr. Dr. H. ZAALBERG, toenmaals Directeur der Postspaarbank in Ned.-Indië. De conclusie van dit rapport luidt:

„Indien men (de vorenstaande beschouwingen samenvattend) „de voordeelen en nadeelen van een postcheque- en girobank „tegenover elkander stelt, behoort de gevolgtrekking te worden „gemaakt, dat er zeer veel voor te zeggen is om, op het voet- „spoor van hetgeen elders is geschied of wordt voorbereid, ook

„hier te lande de oprichting van eene zoodanige staatsbank in „overweging te nemen.

„Het giroverkeer wordt ongetwijfeld een eisch des tijds, waar- „aan moet worden voldaan, wil een land niet ten achter blijven „bij zijne naburen, die daarin vóórgaan. Weliswaar is het niet te „verwachten, dat het bedoelde verkeer al dadelijk tot zijne volle „beteekenis zal komen, doch dergelijke ingrijpende hervormin- „gen van bestaande gewoonten komen ook niet op eenmaal tot „stand, doch moeten den tijd hebben om geleidelijk door te drin- „gen. En nu zou ongetwijfeld de Staat een machtigen stoot aan „de zaak kunnen geven door zijne postkantoren voor dit nieuwe „verkeer te openen en daardoor velen tot deelneming te lokken, „waardoor weder anderen zullen worden genoodzaakt daaraan „mede te doen, die, zoolang alleen de particuliere banken de lei- „ding hebben, daartoe minder spoedig zullen komen. De Staat „zal daarmede handelen in het algemeen belang en voortgaan op „den thans ingeslagen weg om de Buitenbezittingen en afgelegen „gedeelten van Java tot ontwikkeling te brengen, waartoe alles, „wat het verkeer in het algemeen en het geldverkeer in het bij- „zonder bevordert, zal bijdragen.

„Zelfs al mochten de financieele uitkomsten van de onderne- „ming tegenvallen, dan blijft deze nog verantwoord om het groote „indirecte belang, dat er mede verbonden is. Die nadeelige fi- „nancieele uitkomsten kunnen echter slechts tijdelijk zijn. Lang- „zamerhand *moet* het juiste beginsel ingang vinden en dan wordt „de aanvankelijk wellicht onvruchtbare poging beloond. Echter „moet die poging behoorlijk worden voorbereid door eene rege- „ling welke practisch is en zich aanpast aan de toestanden, ten „einde met de kleinste moeite de grootste resultaten te verkrijgen”.

Het mag bewondering wekken dat dit werd geschreven in 1909, toen pas 4 landen een postcheque- en girodienst hadden ingesteld, terwijl het verwondering geeft dat thans geen stap verder is gedaan nu 27 landen zulke diensten reeds hebben en zonder uitzondering met voordeel exploiteeren. In 1916 is al door wijlen den heer HUBRECHT in de Tweede Kamer aangedrongen op de instelling van een Postcheque- en Girodienst in Indië. Tijdens de eerste gewone zitting (1918) van den Volksraad werd door eenige leden aangedrongen op de opening van een giroverkeer bij de

Postspaarbank (gedrukt stuk van den Volksraad No. 32 Begrooting 1919 onderdeel 327).

Op verzoek van den Directeur van Gouvernementsbedrijven is op 23 Januari 1919 door den Directeur der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië advies uitgebracht betreffende een voorstel tot invoering van Postcheque- en Giroverkeer in Indië, gedaan na het verslag van den heer WIERINGA aan den Minister van Koloniën over zijn desbetreffende studiereis. De heer WIERINGA bepleit onmiddellijke instelling in Nederlandsch-Indië volgens het toen in Nederland gevolgde gedecentraliseerde systeem.

De heer BERENDSEN toont zich een warm voorstander van onmiddellijke invoering, doch verschilt aangaande het te volgen systeem met den praeadviseur van meening. Deze directeur der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië meent dat het toenmalige Nederlandsche systeem in Indië zeer nadeelige gevolgen voor de Postspaarbank zou veroorzaken ten detrimente van de middelen door haar aangewend om door bevorderen der spaarzaamheid het economisch peil dezer gewesten te verhoogen.

In 1931 heeft de Minister van Koloniën de toezegging gedaan dat Z.E. de bijzondere aandacht van den Gouverneur-Generaal zal vestigen op de mogelijkheid van invoering van een Postcheque- en Girodienst in Indië. De Indische Regeering meent echter nog steeds dat in de eerste jaren zulk een dienst verlies moet opleveren en nu men de kans, die de goede jaren boden, heeft laten voorbijgaan, is de waarschijnlijkheid van de verwerkelijking geringer dan ooit geworden. Bovendien worden de groote afstanden in den archipel als een beletsel gevoeld. Het staat in elk geval wel vast dat een gecentraliseerd systeem, zooals thans in Holland, hier niet op zijn plaats zou zijn. Meerdere centra zooals in Duitschland en Frankrijk zijn ingesteld, zouden hier onmisbaar zijn b.v. te Medan, Batavia en Makasser.

Dat deze plannen nog geen begin van uitvoering hebben gevonden dient te worden betreurd.

De Inlandsche bevolking zal aan het cheque- en giroverkeer slechts zeer geleidelijk kunnen gaan deelnemen. Voor de financiële bestaanbaarheid van den dienst moef dus niet worden gerekend op de aansluiting der Inheemschen, doch voorloopig alleen op een groote deelname onder de Europeesche bevolkings-

groep. Desalniettemin moet als einddoel ten slotte bij de oprichting voorzitten de wensch om aan de Inlandsche bevolking de voordeelen van modern betalingsverkeer te verschaffen.

Het is duidelijk, dat intensifieering van het giroverkeer niet van de banken kan uitgaan, omdat het bankgiroverkeer belemmerd wordt door de versnippering der cliëntele onder de wellicht relatief te talrijke banken.

Om noodelooze complicaties te vermijden moeten debiteur en crediteur bij het zelfde banklichaam zijn aangesloten. Deze oplossing is de eenvoudigste en de overheid is aangewezen om dat lichaam te creëren; zoowel de Staat als de locale ressorten zijn echter tot nu toe daarin te kort geschoten, door te verzuimen een girodienst in te stellen.

Er is mij slechts een voorbeeld bekend van een lokaal ressort in Ned.-Indië, dat blijk heeft gegeven over dit onderwerp te hebben nagedacht. De Stadsgemeente Soerabaja spreekt in haar verslag over 1928 van een „sterk gevoelde behoefte aan een gemeentelijk girokantoor”. Bij de behandeling der begrooting voor 1931 dezer gemeente is voorts door een der raadsleden in een der afdelingen naar de mogelijkheid van invoering geïnformeerd, terwijl bij de behandeling der begrooting voor 1933 de Burgemeester meedeelde, dat dit onderwerp in studie was. Ook de gemeentespaarbank te Soerabaja overwoog instellingsmogelijkheden als propagandamiddel. Het Instituut voor Administratieve Techniek te Semarang heeft thans te Soerabaja opgericht een studiegroep voor giroverkeer, waarin de voornaamste overheidsorganen, banken en handelslichamen zitting hebben.

Rentevergoeding en Kostenberekening.

Een van de eerste vraagpunten, welke zich bij de invoering voordoen, vormt het veelomstreden probleem van de rentevergoeding.

Voor- en tegenstanders van rentevergoeding op girorekeningen zijn elkaar in eindelooze polemieken fel te lijf gegaan. Uit het geheel komt als voornaamste indruk naar voren, dat bijna geen der auteurs onbevooroordeeld schrijft.

De voorstanders van rentevergoeding zijn in het algemeen de innovateurs, die het nieuwe systeem zoo aantrekkelijk mogelijk willen voorstellen. De tegenstanders hebben bijna allen direct of

indirect belang bij de bestaande girosystemen en vreezen voor concurrentie van de nieuwe lichamen. Dat deze vrees niet gerechtvaardigd is, hoop ik te hebben aangetoond.

Het probleem van de kostenberekening loopt met dat der rentevergoeding evenwijdig. Men kan de vraag stellen of de operaties vrij van kosten uitgevoerd moeten worden of dat kosten, en dan tot welk bedrag, moeten worden in rekening gebracht.

De gemeentegiro te Amsterdam heeft voor beide problemen een gemeenschappelijke elegante oplossing gevonden, door een kleine rentevergoeding te geven doch geen kosten in rekening te brengen. De crediteering heeft daar plaats per een iets lateren datum en de debiteering per een iets vroegeren, om zodoende de kosten te dekken. Dit systeem gaf met een rentevergoeding van 2% per jaar het volgende resultaat:

1928	{	Te ontvangen rente	f	1.372.161.13
		Te betalen rente	„	802.470.58
		Rentewinst	f	<u>569.690.55</u>
1931	{	Te ontvangen rente	f	1.913.560.68
		Te betalen rente	„	973.653.48
		Rentewinst	f	<u>939.907.20</u>

De postgirodienst vergoedt geen rente over de creditsaldi der rekeninghouders, evenmin als de circulatiebanken dat doen. De gemeentelijke en de particuliere girobanken vergoeden in het algemeen een gering bedrag aan rente.

Ook hier lijkt het ons beter niet te diep op deze polemieken in te gaan, doch te volstaan met de vermelding van de conclusies van de reeds meermalen genoemde Commissie. De Commissie acht „een, zij het ook matige, rentevergoeding een voorwaarde voor een krachtige ontwikkeling van het girale betalingsverkeer. Zolang de girale betalingswijze nog niet in de gewoonten der menschen verankerd ligt, blijft een prikkel noodig om hen er toe te brengen hun kas niet thuis te houden, maar aan de giro-instelling als instituut van betalingsverkeer over te dragen”. „Rentevergoeding wordt noodig geacht voor den goeden gang en de ontwikkeling van het giroverkeer”. En verder luidt het rapport:

„Zelfs al zou zij (de rentevergoeding) de financieele uitkomsten der giro-instelling schaden, acht de Commissie rentevergoeding nog in het belang van het giroverkeer geboden”.

De commissie gaat zelfs zoo ver, dat zij rentevergoeding eerst wil prijs geven, als is aangetoond, dat deze tot verliezen heeft geleid en nog leidt en het deficit niet op andere wijze kan worden gedekt.

Verder is de rentevergoeding gewenscht om te voorkomen, dat men de bedragen, welke men op de girorekening goedgeschreven krijgt, onmiddellijk opneemt om ze elders rentegevend te beleggen, met het gevolg, dat de rekeninghouder geen voldoende saldo meer zou hebben voor onverwachte betalingen. Dit werkt uiteraard belemmerend op het giroverkeer. Ten slotte zal bij gemis aan rentevergoeding het totale creditsaldo der rekeninghouders zoo laag mogelijk worden gehouden, zoodat rentewinst tot een minimum zal beperkt blijven.

Het girokantoor der gemeente Amsterdam vergoedt sinds 1925 2% aan rekeninghouders. De Postcheque- en Girodienst van Zweden welke eerst in 1925 opgericht is geeft 1,8% creditrente aan rekeninghouders. De belegging is uiterst voorzichtig en het winstcijfer belangrijk. Ik zou dus niet graag het principe der rentevergoeding prijsgeven. Echter is de algemeene rentevoet in Indië thans zoo laag en zijn dientengevolge de beleggingsmogelijkheden der gelden zoo gering, dat in dezen tijd slechts een zeer geringe rentevergoeding kan worden gegeven.

Wil men niet tot rentevergoeding overgaan, dan kan men ten gerieve van het publiek bepalen, dat de rekeninghouder kan aangeven, dat, wanneer zijn saldo een door hem te bepalen bedrag — niet beneden een door de Overheid vast te stellen minimum — overschrijdt, het meerdere *automatisch* op een bepaalde bankinstelling zal worden overgeschreven, waardoor het dus rentegevend wordt. Deze faciliteit zal in geval van geen rentevergoeding het publiek de zekerheid verschaffen, dat zijn rentederving tot een minimum beperkt blijft, hetgeen wederom een middel tot populariseering vormt.

Men voert wel eens als bezwaar aan, dat het girokantoor door rentevergoeding gelden tot zich trekt, welke er niet thuis hooren. Begrijpelijkerwijze wordt dit bezwaar voornamelijk door bankdirec-

ties geopperd. De reeds herhaaldelijk geciteerde Commissie kan dit bezwaar echter niet deelen. „Zij ziet geen verschil tusschen creditsaldi in rekening-courant, die bij de banken worden onderhouden, en creditsaldi bij giro-instellingen. Beide vormen voor de rekeninghouder braakliggend geld. Vinden de banken aanleiding daarover rente te vergoeden dan bestaat dezelfde aanleiding voor de giro-instelling. Dit totale creditsaldo komt overigens toch weer hetzij direct, hetzij indirect, bij de banken terug en wel vergroot met de gelden, welke anders renteloos thuis liggen, zoodat aan de banken door de rentevergoeding geen gelden onttrokken worden”.

Dat dit vraagstuk van de rentevergoeding en kostenberekening ons iets langer bezig houdt vindt zijn oorzaak in onze overtuiging, dat het girokantoor minstens „selfsupporting” moet zijn en, als het kan, winst moet afwerpen. Men leze hier vooral niet uit, dat het doel van een openbaar girokantoor „Verdieneu” is. Het doel is en blijft „Dienen”. Het is echter natuurlijk onbillijk om de kosten der diensten van het girokantoor, waarvan slechts rekeninghouders profiteren, geheel of gedeeltelijk af te wentelen op de gansche gemeenschap. Verder is een vooruitzicht van winst een sterke stimulans voor de overheid om tot de oprichting over te gaan.

In dit verband komt het mij nuttig voor melding te maken van de meening van den heer Mr. A. B. COHEN STUART, die mij dd. 17 April 1930, dus in de periode, dat hij Adviseur voor de Decentralisatie was, schreef: „Het komt mij zeer gewenscht voor, dat de Indische gemeenschappen de handen ineen slaan om een eigen voorlichtingsdienst te krijgen, in de eerste plaats ter aanwijzing van middelen, waardoor de locale bronnen van inkomsten kunnen worden versterkt. In den tijd van algemeene bezuiniging, die voor de landsdiensten in aantocht is en die zeker ook op de locale gemeenschappen van invloed zal zijn is het m.i. van bijzonder belang om na te gaan, wat hiertoe zou kunnen geschieden. En dan verdient zeker, althans voor de grootere gemeenten, de invoering van een eigen girobedrijf met het oog op de daaruit te trekken winsten alleszins overweging. De Duitsche gemeenten zijn door den financieelen nood gedwongen om de handen uit de mouwen te steken en zijn er op allerlei gebied o.a. door de invoering van

girodiensten, in geslaagd, haar financieelen toestand te verbeteren" enz. Men mag den vooruitzienden blik, die uit dit schrijven blijkt, met recht bewonderen.

Een andere wijze van kostenberekening wordt door den Postcheque- en Girodienst in Nederland toegepast, waarvan sedert de oprichting het tarief steeds eenvoudiger en goedkooper is geworden.

Het thans geldige tarief is het volgende:

Waarborgsom ad f 5.— is verplicht.

Stortingsformulieren kosten 1 cent per stuk.

Giroboekjes van 100 stuks kosten f 1.—.

Gireeringen geschieden gratis.

Gireeringen van vreemde postadministratiën met welke een regeling is getroffen geschieden gratis.

Gireeringen met de Nederlandsche Bank geschieden gratis.

Rechten: Voor elke storting in geld 5 cent voor elke f 500.— of gedeelte daarvan. Voor elke beschikking per cheque 5 cent en 0,15 p.m. van de uit te betalen som.

Briefwisseling met den dienst geniet vrijdom van port.

De opbrengst der rechten is trouwens van ondergeschikte betekenis tegenover de rentewinst, die 8 à 10 maal zoo veel bedraagt. De afschaffing van alle rechten wordt dan ook herhaaldelijk door den girodienst overwogen en door sommige doorgevoerd.

Dat althans de gireering kosteloos moet geschieden om den dienst aantrekkelijk te maken op een wijze, die volkomen strookt met het doel waarvoor hij is ingesteld en te bevorderen dat een aanzienlijk algemeen saldo-tegoed wordt verkregen, welk totaal saldo de kurk is, waarop de girodienst drijft, wordt betoogd o.a. door de Commissie van 1924 ingesteld door de Ministers van Waterstaat en van Financiën met opdracht van advies te dienen ter zake van de wederopenstelling van den Postcheque- en Girodienst.

De praktijk bewijst niet dat rentevergoeding het gemiddeld saldo gunstig beïnvloedt.

De cijfers afgerond op heele guldens in Nederland zijn als volgt voor de gemiddelde saldi bij den Postcheque- en Girodienst en de gemeente Amsterdam.

	<i>P. C. G. D.</i>	<i>Amsterdam</i>
1926	f 615.—	f 669.—
1927	„ 587.—	„ 639.—
1928	„ 588.—	„ 589.—
1929	„ 578.—	„ 567.—
1930	„ 564.—	„ 637.—
1931	„ 665.—	„ 677.—
1932	„ 684.—	„ 674.—

Beleggingen van girogelden.

De verschillende wijzen van belegging der girogelden hebben zonder uitzondering alle aan ernstige critiek bloot gestaan. De aard dezer gelden eischt in de allereerste plaats, dat zij op de meest liquide wijze worden belegd. Aan dezen eisch van liquiditeit dient alles te worden opgeofferd, ook een schijnbaar voordeelige rentevoet met name als deze er toe zou kunnen leiden, dat de onmiddellijke terugbetaling bij opvraging in gevaar kwam.

Sommige gemeentelijke Girokantoren als b.v. dat van Amsterdam gebruiken vrijwel al hare disponibilititeiten tot financiering der gemeentelijke diensten en bedrijven. Hiertegen is in beginsel geen bezwaar, zoolang vaststaat dat de gemeente desnoodig op elk oogenblik die gelden kan restitueeren d.w.z. een gelijk bedrag elders op behoorlijke voorwaarden kan bekomen. Het girokantoor mag dus nooit worden ingesteld als middel voor de gemeente om aan geld te komen, dat zij anders niet dan wel bezwaarlijk zou kunnen verkrijgen.

Tegen dezen eersten regel van bankbeleid zondigen zal wel eens zeer verleidelijk zijn geweest en wij moeten hopen dat in Indië geen lokaal ressort voor die verleiding zal bezwijken. Dit zou voor het giroverkeer een jarenlange verlamming kunnen beteekenen.

Heeft het Girokantoor gelden a deposito opgenomen met een langeren opzeggingstermijn, dan kan het met de belegging der gelden ten opzichte der liquiditeit met dien termijn rekening houden. Echter zij hier uitdrukkelijk verklaard, dat geen giro-instelling gelden a deposito moet aannemen, op straffe van haren zilveren aard te verliezen.

De postcheque- en girodienst in Nederland belegt zijn beschik-

bare gelden door tusschenkomst der Rijkspostspaarbank, aan wie daarvoor een vergoeding wordt uitgekeerd. De bewaring der aangekochte fondsen is aan de Nederlandsche Bank opgedragen. In Duitschland worden de gelden belegd bij de Reichsbank. In Frankrijk worden de gelden belegd bij de Caisse de Consignation et de Dépôt. In Zwitserland belegt de directie van den dienst de gelden in overleg met het departement van Financiën. In België beheert het Departement van Financiën de beschikbare gelden alleen.

Kosten van het bedrijf.

Het zou zeer moeilijk zijn een betrouwbare raming van inkomsten en uitgaven te maken, ook al omdat niet is te verwachten, dat het giroverkeer dadelijk tot volle beteekenis zal komen. Zelfs al mochten de financieele uitkomsten van een giro-instituut tegenvallen, dan zou toch de oprichting ervan verantwoord zijn, omdat het hier gaat om een algemeen belang. Als wij van de bestaande instellingen de onkostencijfers uit de bedrijfsuitkomsten vergelijken met het aantal verrichte handelingen, kunnen wij daaruit de kosten, gemiddeld aan elke handeling verbonden, berekenen. Uit de jaarverslagen van den Nederlandschen Postchèque- en Girodienst ontleenen wij de volgende cijfers.

Jaar	Gewone exploitatie-uitg. in guldens	Aantal boekingen	Kosten per handeling in guldens
1918	493.429,10	1.302.874	0.38
1921	2.870.674,31	7.633.587	0.38
1925	2.610.732,91	18.352.873	0.14
1928	2.973.046,59	31.921.180	0.09
1930	3.382.936,24	44.035.209	0.08
1933	4.294.853,73	61.608.292	0.07

De laatste kolom is gevonden door deeling van het aantal boekingen op het totaal der gewone exploitatie-uitgaven.

Blijkbaar hebben de centralisatie en andere wijzigingen tot resultaat gehad het cijfer der onkosten per handeling steeds meer omlaag te brengen.

Andere girokantoren geven soortgelijke uitkomsten. Het girokantoor der gemeente Amsterdam heeft blijkens het jaarverslag

over 1930 5.145.680 boekingen verricht. De gewone exploitatie-uitgaven bedroegen over dat jaar f 588.500.47 of ruim f 0.11 per boeking.

Als besluit laat ik hierna enkele cijfers volgen welke uit diverse jaarverslagen zijn gegroepeerd.

Postcheque en Giroverkeer van de Oostenrijksche Rijkspost-spaarbank.

	Totaal saldo tegoed op het eind van het jaar in duizend Schilling	Aantal rekening- houders op het eind van het jaar	Gemiddeld saldo per rekeninghouder op het eind van het jaar in Schilling
1928	198500		
1929	212800		
1930	206800	127500	1622.—
1931	218800	129000	1699.—
1932	181500	130000	1399.—

Postcheque- en Girodienst Nederland.

	Aantal reke- ninghouders op het eind van het jaar	Benaderd ge- middeld aantal transacties per werkdag in het jaar	Gemiddeld saldo per re- kening (par- ticulieren) op het eind v/h jaar	Jaarlijksche omzet in mil- lioenen gul- dens	Kosten per handeling
1918	13720	4416	f 1001.—		
1919	21824	8974	„ 859.—		
1920	32582	14832	„ 920.—		
1921	55410	24865	„ 1375.—		
1922	86885	45900	„ 1647.—		
1923	112783	—	„ 1637.—		
1924	108176	24659 (4e kw).	„ 528.—		
1925	113224	59781	„ 695.—	8.175	f 0.14
1926	120037	76181	„ 615.—	10.197	„ 0.11
1927	129258	91021	„ 587.—	9.310	„ 0.10
1928	139282	103977	„ 588.—	10.073	„ 0.09
1929	151297	121092	„ 578.—	11.110	„ 0.08
1930	167517	145000	„ 564.—	11.620	„ 0.08
1931	184832	165000	„ 665.—	11.979	„ 0.08
1932	204310	190400	„ 684.—	11.491	„ 0.07 ⁵
1933	224261	205000	„ 661.—	11.909	„ 0.07

Nettowinst over 1932 f 3.127.489,42 na reserveering van f 508.000.— voor koersverliezen op belegging.

Nettowinst over 1933 f 2.889.137,32.

Postcheque- en giroverkeer in Duitschland.

	Aantal rekeninghouders op het eind v/h jaar	Totaal saldo in miljoenen R.M. op het eind v/h jaar	Gemiddeld saldo in R. M. per rekeninghouder op het eind van het jaar
1926	893000	603	676
1930	992000	549	555
1931	1013000	494	488

Girokantoor der gemeente Amsterdam.

	Aantal rekeninghouders op het einde van het jaar	Saldo tegoed op het einde van het jaar (in duizenden guldens)	Saldo tegoed gemiddeld per rekeninghouder (in guldens)	Aan de gemeente uitgekeerde wirst over het jaar (in duizenden guldens)	Omzet in het jaar (in duizenden guldens)	Onkosten per boeking	Rentevergoeding
1928	34398	20272	589,89	185	1516083	f 0,13	2 %
1929	38232	20085	567,27	176	1716364	„ 0,12	2 %
1930	42687	30206	637,20	265	1888178	„ 0,11	2 %
1931	46792	26995	676,70	417	2095066	„ 0,11	1½%*
1932	48744	40127	674,48	563	2045369	„ 0,10	1½%

*) Ingaande 1—9—'31

Naschrift.

De commissie, ingesteld bij beschikking van 21/28 Mei 1932 door de ministers van Waterstaat en Financiën en bestaande uit de leden Dr. E. HELDRING, Prof. Dr. H. W. C. BORDEWIJK, Prof. Dr. G. W. J. BRUINS, Mr. Dr. A. VAN GIJN en Mr. J. WESTERMAN HOLSTIJN, bracht op 20 December 1933 rapport uit.

De gegevens voor dit rapport zijn o.a. verzameld bij den Nederlandschen Spaarbankbond, de kassierinstellingen te Amsterdam, de bankiersverenigingen te Amsterdam en Rotterdam, den Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie, den Postcheque- en Girodienst en de Nederlandsche Bank.

Enkele der meest belangrijke conclusies zijn de volgende:

1. Voor de verzorging van het kleine betalingsverkeer is voor overheidsdiensten een taak te vervullen.

De gemeentelijke diensten moeten zich beperken tot het locale verkeer.

2. Het nut der gemeentelijke diensten spreekt het sterkst uit

- a. de snelheid van behandeling
- b. de betalingen in contanten
- c. grootere soepelheid.

3. De belangen van den Rijksdienst mogen niet worden geschaad. Locale diensten moeten in beperkte mate worden toegelaten.

4. Rentevergoeding moet worden verboden.

5. De beleggingsfunctie moet ondergeschikt blijven aan de betalingsfunctie. De beleggingspolitiek moet in de eerste plaats zijn gericht op de liquiditeitsverzorging.

6. Het giro-instituut mag niet kunstmatig gelden aantrekken om een grootere beleggingsmogelijkheid te verkrijgen. De wensch om den dienst meer rendabel te maken mag niet tot beleggingen leiden welke uit liquiditeitsoogpunt ongewenscht zijn.

7. Niet meer dan 60 % zal mogen worden belegd in ter beurze verhandelbare effecten, waarvan hoogstens een vijfde deel in obligaties ten laste der eigen gemeente. Het saldo van 40 % moet aanwezig zijn in bankabel kort papier op bankdeposito.

8. Kasgeldleeningen aan de gemeente mogen slechts worden verstrekt tegen promessen medeonderteevend door een bank, ten einde de discountobiliteit bij de Nederlandsche Bank te verzekeren. Het maximum dezer leeningen ware te bepalen op 15 % der middelen.

9. Wettelijke regeling van de materie is noodzakelijk.

In een als bijlage tot het rapport behoorend wetsontwerp wordt de oprichting van gemeentelijke girodiensten gebonden aan een vergunning door de Kroon te verleen. Art. 2 geeft de norm voor toelaatbaarheid aan: de instelling moet voor een goede verzorging van het plaatselijk betalingsverkeer wenschelijk zijn.

Boekbespreking.

*Island India goes to school, by
Edwin R. Embree, Margaret Sargent
Simon en W. Bryant Mumford (Chi-
cago 1934).*

Het is altijd belangwekkend, het oordeel van den vreemdeling te hooren over de maatschappij waarin wij werken en waarmee wij vertrouwd zijn geraakt. Het mag zijn, dat hij zich nu eens vergist, dan weer zijn meening onvoldoende heeft gefundeerd door te korte of te weinig scherpe waarneming, maar toch: dikwijls ook weet hij als objectieve en nuchtere buitenstaander dingen aan te wijzen die wij niet hebben gezien, soms ook niet hebben willen zien.

In het begin van 1933 bezochten de drie onderzoekers, wier namen hierboven zijn afgedrukt, onzen archipel. Al kenden zij Indië niet, zij waren vertrouwd met de sociologische problemen, die aan de opvoeding en ontwikkeling der verschillende rassen verbonden zijn; de heer EMBREE, jaren lang verbonden aan de Rockefeller foundation en thans president van het Julius Rosenwald Fund, hield zich intensief met het onderwijs aan de negers in Amerika bezig, terwijl de heer MUMFORD als superintendent van het onderwijs in het Engelsche mandaatgebied Tanganyika optrad. Hun oordeel over het onderwijs in Indië verdient dus zeker onze opmerkzaamheid.

Dit oordeel is in algemeenen zin zeer gunstig: „The Dutch have built up in Island India one of the most effective series of schools that exists today in any large colonial empire” heet het op blz. 71, waar de beschrijving van land en volk benevens de schets van het onderwijsstelsel is geëindigd en de schrijvers hunne critische bespreking aanvangen van hetgeen zij hebben waargenomen. Verwijlen wij echter niet bij de loftuitingen, die ook verder in het boek zijn verspreid; meer profijt kunnen wij trekken van de bestudeering van die passages, waar de auteurs zich in misprijzen den zin uiten.

Goed beschouwd zijn de bezwaren, die zij op verschillende plaatsen opperen tegen het bestaande onderwijsstelsel, terug te brengen tot één: het onderwijs in Indië is te zeer westersch van opzet en houdt te weinig rekening met historie en cultuur van het inheemsche volk. Op de desascholen, waar toch de allereerste beginselen der beschaving moeten worden geleerd, ontbreken de dans en de gamelanmuziek, ofschoon deze naar inheemsch begrip essentiele cultuurelementen zijn; de schrijvers achten zelfs het gevaar niet denkbeeldig, dat muziek en dans in de oogen der

bevolking juist door hun afwezigheid op de school aan beteekenis zullen gaan verliezen. Het euvel, dat zich in het fundament van het onderwijsgebouw — de desaschool — vertoont, doet zich evenzeer gevoelen aan den top. De drie hoogeschoolen zijn min of meer getrouwe copieën van de overeenkomstige instituten in het moederland, maar wat het meest noodig en het meest voor de hand liggend is ontbreekt: een instelling voor hooger onderwijs, waar de geschiedenis, de kunst, de godsdienst en de taal der inheemsche bevolkingsgroepen worden bestudeerd. Bij de tusschenliggende onderwijsinrichtingen is het niet anders. Als onze reizigers een kleine ambachtsleergang in de buurt van Djocja bezoeken (het was Kalasan) worden zij getroffen door het feit, dat hier een zeer gespecialiseerde opleiding wordt gegeven tot vakman bij westersche bedrijven, doch dat elk element van algemeene ontwikkeling en van contact met de inlandsche samenleving ontbreekt. Zij merken hetzelfde op bij de opleidingsschool voor instrumentmakers en glasblazers te Bandoeng, waar dit verschijnsel zichtbaar was „almost to the point of caricature”.

Goede sociologen als zij zijn begrijpen de heer EMBREE en zijne medewerkers zeer wel, dat de zoojuist geschetste leemte niet losweg kan worden veroordeeld als een grandioze fout der Indische regeering. Zij hebben ook in andere koloniën rondgezien en weten dus, dat ook daar het onderwijs „foreignizing programs” heeft geïntroduceerd. De oorzaak ligt aan beide zijden, regeerders en geregeerden. De inheemsche bevolking roept, hier en elders, om westersch onderwijs, omdat zij dit onderwijs, dat Europa's cultuurniveau zoozeer heeft doen stijgen, als de voornaamste hefboom voor de verheffing der tropische gebieden beschouwt. De Nederlanders hebben, van hun kant, weinig begrip voor de waardevolle elementen die de inheemsche beschaving bevat, niet als gevolg van rasvooroordeel (de auteurs wijzen in dit verband op de positie, die de Indo-Europeanen hier te lande innemen, die wel zeer afsteekt bij die van de Eurasians in Britsch-Indië en bij de houding der Amerikanen inzake het negervraagstuk), maar door een ten deele onbewust geloof in de superioriteit van den westerschen „vooruitgang”. De schrijvers hebben met eenige verbazing opgemerkt dat de Nederlander, die open staat voor inheemsche beschouwingswijzen en die inheemsche rechten zorgvuldig wenscht te ontzien, alras met het afkeurende adjectivum „ethisch” wordt gebrandmerkt.

En hier zit de kern van de kritiek, die deze schrijverstrits op ons onderwijsstelsel uitoefent. Dit stelsel, hoe welwillend ook ten opzichte van ontwikkeling der inlandsche maatschappij tot hooger peil, gaat uit van het onderbewuste vertrouwen in de superioriteit van de westersche beschaving. Zij echter staan daartegenover sceptisch. Vele dingen, waarop de westerling prat gaat, zijn niet bepaaldelijk westersch; andere zijn bezwaarlijk voor succesrijk te houden. Het Christendom is niet westersch, doch komt uit het nabije oosten, en veel van hetgeen Jezus leerde heeft het tegendeel van verwezenlijking gevonden: men denke aan kapitalisme, bewapening, individualisme, rassenwaan, ophooping van rijkdom. Het kapitalisme met

zijn concurrentiesysteem is een mislukking gebleken; de democratie vertoont ernstige gebreken; de moreele en sociale gewoonten van Europa zijn bezwaarlijk boven die van Azië te stellen. Slechts in één opzicht heeft het westen onbetwist de zege behaald: in het uitvinden van werktuigen en methoden, materiele zoowel als geestelijke. „Tools, both mechanical and intellectual, are the achievements of the West. They are contributions to world society, ample to justify our conspicuous place in the sun. They are our unique gift” (blz. 102).

Zoo sceptisch als het boek zich uit ten opzichte van de westersche beschaving, zoo hoopvol spreekt het over de toekomst der volken van het oosten. De Javaan heeft reeds voldoende blijk gegeven van vindingrijkheid, ijver en geest van samenwerking, getuige o.a. het voortreffelijke irrigatiesysteem en het bevredigende resultaat der jonge coöperatieve vereenigingen. Zijn tempels, zijn kunstzin (vooral dans, muziek en beeldhouwkunst), zijn desa-organisatie, vormen even zoovele bewijzen dat de bevolking van deze eilanden niet als achterlijk mag worden beschouwd. Dat niettemin haar levensstandaard laag is gebleven, komt in hoofdzaak door den exorbitanten aanwas van het aantal inwoners, dat op Java in den tijd van 125 jaar gestegen is van 4 tot 40 millioen. Het bevolkingsvraagstuk is het belangrijkste vraagstuk waarvoor Indië staat; maar de regeering doet op dit punt in het geheel niets en ook buiten regeeringskringen is er nauwelijks belangstelling voor.

Men zal niet van ons verwachten, dat wij in een simpele boekbespreking de tegenstelling tusschen „den geest van het westen” en „de ziel van het oosten”, die de schrijvers met wel wat al te vlotte pen schetsten, in behandeling gaan nemen; wij zouden dan moeten beginnen, eenige hoofdstukken uit het boek van DE KAT ANGELINO over te schrijven. Treden wij dus niet in debat en bepalen wij ons tot een blik op de eindconclusie van het boek. Die conclusie is minder revolutionair dan men wellicht aan de hand van het vorenstaande zou verwachten. De schrijvers vermijden extremisme en waarschuwen daartegen zelfs nadrukkelijk. Men hoede zich voor overschatting van al hetgeen oostersch is, alsook voor onderschatting van de westersche beschaving; dit zou slechts leiden tot mummificieering van het oosten, hetgeen in een snel evolueerende wereld zeker niet gewenscht kan zijn. Een dergelijke beweging zou trouwens in de kaart spelen van hen, die de oostersche beschaving voor de westersche invloeden willen vrijwaren niet uit liefde voor het oosten, doch uit vrees voor Azië's opkomst, die wellicht Europa's domineerende positie zou kunnen verzwakken.

Wat de schrijvers dan wel bepleiten is, goed beschouwd, niet meer dan een verlegging van het accent. In agrarische streken moeten de kinderen op school meer onderwijs krijgen dat zich aanpast aan de folklore, de geschiedenis, de tradities, de zang en de poëzie van de onmiddellijke omgeving, moet hun aandacht meer gericht worden op inheemsche nijverheid en kunst. Kennis van de materiele en intellectuele werktuigen van het westen mag slechts een aanvullend karakter hebben. De technische hulp-

middelen en de geestelijke resultaten van de westersche beschaving mogen aan de inheemsche bevolking niet worden onthouden op straffe van verzwakking van Indië's positie in de wereld; maar zij moeten op voorzichtige wijze worden toegediend, omdat anders de inheemsche bevolking van hare geestelijke wortels wordt losgeslagen. „The function of the school in a colonial area is to help young people to learn the good elements of both cultures” lezen wij aan het slot (blz. 111). Een conclusie welke door een ieder kan worden onderschreven, die een „synthese der culturen” als eindstation ziet. Ons onderwijsstelsel voldoet, ook volgens EMBREE en zijne commilitonen, aan dien eisch redelijk wel. Hun pleidooi ten gunste van verbetering in dien zin, dat het inheemsche element meer nog dan tot dusverre in het onderwijs naar voren kome, verdient zeker alle aandacht.

I. J. B.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.
Afleringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniaal Studien” en de volgende publicaties der vereeniging:

- No. 1. De schepenverordeningwet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van N.I.
- No. 2. Uitverkocht.
- No. 3. Uitverkocht.
- No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
- No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
- No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
- No. 7. M. B. Smits Idem
- No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
- No. 9. Verslag van het congres.
- No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
- No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
- No. 12. Verslag van het congres.
- No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
- No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
- No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
- No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
- No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
- No. 18. Uitverkocht.

worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.
a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;
b. tegen betaling van f 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover afleringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is f 18.— per jaar.
Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en afleringen van de jaargangen I—XIII (1916—1930), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van f 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke afleringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van f 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkemale zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19

1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein
2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van f 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE

De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van f 4.—

III. ECONOMISCHE BESCHRIJVINGEN

- No. 1. D. H. Burger. Rapport over de desa Pekalongan in 1868 en 1928 f 0.50
- No. 2. Dr. L. Adam. Enkele gegevens omtrent den economischen toestand van de kaloeahan Sidoardjo (District Kabonogan, Regentschap Bantoel, afdeeling Jockakarta) Deel I f 1.—
Idem Deel II f 1.—
- No. 3. Idem Idem
- No. 4. Uitverkocht.

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	$\frac{1}{4}$ bladzijde		f 100.—	2	plaatsingen	$\frac{1}{2}$ bladzijde		f 25.—
2	”	”	”		1	”	”		15.—
1	”	”	”		6	”	$\frac{1}{4}$ ”		35.—
6	”	$\frac{1}{2}$ ”	”		3	”	”		20.—
3	”	”	”		2	”	”		12.50
					1	”	”		7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablain van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 14, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL- MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

- a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;
- b. door het uitgeven van geschriften;
- c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van f 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste f 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

Dr. J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.

C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.

Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Morsch-Singel 9, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDDING,
ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTEN-
TIES E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUM-
MERS EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRA-
TEUR DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN
GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 14, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut
(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale
Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée” (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

Verbetering in de huidige wegverkeers= wetgeving

door

G. DIEPHUIS c.i. *)

§ 1. Inleiding.

De Indische wetgeving op het wegverkeer, neergelegd in de Wegverkeersordonnantie (W.V.O.) en de daarmee samenhangende Wegverkeersverordening (W.V.V.), voldoet in de praktijk heel slecht; herziening dier wetgeving vormt dan ook een punt van ernstige overweging. Stelt men echter in vergaderingen van bij het verkeer betrokkenen de vraag waar de fouten liggen in opzet en uitwerking van het gekozen wetgevende stelsel, dan merkt men, dat de meeningen daaromtrent nog weinig duidelijk geformuleerd zijn. In het navolgende is daarom getracht om aan de hand van de doelstelling de eischen te formuleeren, waaraan de wetgeving heeft te voldoen. Daaruit moge dan blijken in hoeverre wijziging of aanvulling van de bestaande wetgeving wenschelijk is te achten.

§ 2. *Zal een goedwerkend verkeersapparaat ontstaan, dan moet, naast het railverkeer, ook het wegverkeer worden gebonden aan wettelijke bepalingen van verkeerseeconomischen aard.*

In alle landen ziet men in de laatste jaren een streven om het wegverkeer — en dan meer speciaal het openbare motorverkeer — aan regels te binden. Neemt men kennis van de toelichting op de gestelde regels, dan blijkt steeds, dat de bedoeling ligt in den wensch om te komen tot een zoo economisch mogelijk werkend

*) Steller dezes, tot voor kort voorzitter van de Bestuurderscommissie uit de Vereeniging van Ned. Ind. Spoor- en Tramweg Mijen. teekent hier ter voorkoming van misverstand aan, dat zijne inzichten niet ten volle door alle leden van gezegde commissie worden gedeeld. Den Haag, Oct. '34, G. D.

apparaat van middelen tot verkeer langs den steenen en den ijzeren weg. Toch richt het meerendeel dezer wetgevingen zich uitsluitend tot het verkeer langs den steenen weg, waarin velen ten onrechte de uiting zien van een streven om aan den nieuwen verkeersvorm belemmeringen in den weg te leggen, uitsluitend ten bate van het oudere en meermalen minder comfortabele railverkeer. Hieronder volgen nu in de eerste plaats enkele aantekeningen, welke bedoelen tot uitdrukking te brengen, dat die visie onjuist is; het streven naar een efficient verkeersapparaat leidt noodwendig tot reglementeering van het wegverkeer.

Om dit in te zien moet men er zich rekenschap van geven, dat het railverkeer, dat ouder is dan het motorverkeer langs den weg, reeds lange jaren gebonden is door eene uitgebreide wetgeving. Die wetgeving had ten doel om het ontstaan van een goed en veilig openbaar vervoermiddel te verzekeren daar, waar dit in het belang der gemeenschap noodig werd geacht; een stelsel van vergunningen (concessies) voorzag in dit laatste. Hiertegenover was allerwege het wegverkeer tot voor kort vrijwel uitsluitend gebonden aan voorschriften van *verkeerstechnischen* aard.

Toen door de ontwikkeling van de motor het wegverkeer toenam, deed dit allengs een groot beroep op de openbare kassen, waaruit worden bestreden de kosten van inrichting van het wegen-net en van onderhoud respectievelijk verbetering der samenstellende deelen. Op zichzelf behoeft hierin geen bezwaar te liggen, wanneer de gemeenschap daardoor in het bezit zou zijn gekomen van een vervoersapparaat, dat weder zou voldoen aan de eischen van te zijn goed en veilig. Maar om daarvoor waarborgen te kunnen geven moet het vervoersbedrijf eenige financieele bestaanszekerheid hebben; de ongebreidelde uitbreidingsmogelijkheid van het wegverkeer met de daaruit ontstane „afroomende” concurrentie nam die zekerheid weg. En dit bracht de goede werking in gevaar zoowel van de spoorwegen als van de goed geoutilleerde autobedrijven, welker diensten de gemeenschap thans evenmin kan ontberen als die der spoorwegen.

Dit heeft overal tot de conclusie gevoerd, dat vervoersbedrijven, behalve aan verkeerstechnische, ook aan *verkeerseconomische* eischen zullen moeten worden gebonden. Waar zulke eischen

reeds aan het railverkeer waren gesteld, moest de nieuwe wetgeving op dit gebied zich wel richten tot het wegverkeer. Wetgevende bepalingen op dit veld dienen dus geenszins alleen het belang der spoorwegen, doch evenzeer dat van de goedwerkende bedrijven voor openbaar wegverkeer. In de aanwezigheid dezer bepalingen ligt de voorwaarde voor het ontstaan en het voortbestaan van vervoersbedrijven, welker vervoersverzorging eene compensatie inhoudt voor de opofferingen welke de gemeenschap zich in dezen getroost.

§ 3. *Coördineering der verkeersmiddelen vereischt het voorkomen van een boven de behoefte uitgaand aanbod van openbare vervoersgelegenheid. De aanvaarding van het amendement RATU LANGIE maakte de W.V.O. van onwaarde als middel om tot coördineering te geraken.*

Doel van de wetgeving op het openbaar wegverkeer is derhalve het onder contrôle brengen van de bedrijven, welke zich met de verzorging ervan belasten, zoodanig dat deze, in samenhang met die spoor- en tramwegbedrijven, welker voortbestaan noodig wordt geoordeeld, een niet te groot en daardoor economisch vervoersapparaat zullen vormen. Dit is de allerwege noodig geachte „coördineering” der verkeersmiddelen, die dus inhoudt het streven naar beperking van een boven de behoeften uitgaanden groei van het vervoersaanbod. Begrenzing van het vervoersaanbod tot de door de behoefte vereischte maat is dus inhaerent verbonden aan elke poging om tot coördineering der verkeersmiddelen te geraken.

Dat deze consequentie door de Regeering is gezien en aanvaard, kwam duidelijk tot uiting in het ontwerp voor de W.V.O., dat Zij in het najaar van 1932 bij den Volksraad aanhangig maakte. De Regeering had daarbij voor oogen een in *autodiensten* georganiseerd wegverkeer, waarbij Zij zich voorstelde de oprichting dezer autodiensten afhankelijk te maken van een *vergunningsstelsel*. De hanteering van dit stelsel wenschte Zij in handen te zien gelegd van de Ressorten met beroep op de Regeering, en de verleening der vergunningen stelde Zij voor afhankelijk te maken van het *behoeftecriterium*.

Maar het amendement RATU LANGIE schrapte dit laatste voorstel; afgezien nog van andere onvolkomenheden der W.V.O., werd

het daardoor onmogelijk om met deze wetgeving de zoozeer noodige coördineering te bereiken. Wanneer de wetgeving wordt herzien, dan zal het vóór alles zaak zijn om te zorgen, dat deze fout niet voor de tweede maal wordt begaan.

§ 4. *Wat het interlocale wegverkeer aangaat zij de wetgeving ingericht op het naar voren komen van gegevens, waarnaar de behoefte aan middelen voor openbaar verkeer kan worden afgemeten. Belastingheffing naar den grondslag van het vervoersaanbod kan die gegevens verschaffen.*

Zal eene herziening der wetgeving er dus op moeten zijn gericht om het behoeftecriterium weer in te voeren als beoordeelingsgrondslag voor de toelating van openbare verkeersmiddelen, dan dringt zich de vraag op of men dit weder zal moeten doen in den vorm, welke in '32 in het ontwerp voor de W.V.O. was voorzien. En dan schijnt het van nut om erop te wijzen, dat met de toen ontworpen bepalingen, waren zij aanvaard geworden, het gewenschte resultaat naar alle waarschijnlijkheid niet had kunnen worden bereikt.

Het ontwerp liet, behoudens beroep op de Regeering, de bepaling van de verkeersbehoefte, welke maatgevend zou zijn voor het al dan niet verleenen eener vergunning, over aan de Ressorten. Is zoo'n ressort eene Gemeente, dan kan, doordat het veld overzichtelijk is en doordat een zeer groot deel der gemeentenaren dagelijks van openbare vervoermiddelen gebruikt maakt, zonder de verschaffing van veel nadere gegevens een vrij juist antwoord worden gegeven op de vraag, of de verkeersbehoefte door de aanwezige middelen al dan niet in voldoende mate wordt bevredigd.

Maar bij het interlocale verkeer, dat zich uitstrekt over veel grootere gebieden en over een veel grooter aantal relaties, staat de zaak anders. Nóch de Provinciale autoriteit, nóch de in beroepzaken optredende Regeering kan in zulke gebieden op korten termijn de verkeersbehoefte peilen, wanneer niet de wetgeving zelve gericht is op het bijeen brengen van gegevens, die als maatstaf voor de beoordeeling kunnen strekken. Het ontwerp der W.V.O. voorzag hierin niet, en de conclusie schijnt dus gewettigd, dat ongewijzigde aanvaarding ervan niet in staat zou zijn geweest om te verzekeren, dat in het interlocale verkeer de verkeers-

vergunningen zouden zijn gegeven op een wijze, welke op eene juiste beoordeeling van de behoefte zou hebben berust.

Dit voert tot de conclusie, dat men goed zal doen, door bij herziening van de wetgeving niet alleen het behoeftecriterium weder in eere te herstellen, doch tevens te streven naar het in de wet belichamen van een element van zelfregeling, dat aanwijzingen geeft omtrent de mate, waarin de verkeersbehoefte nog bevrediging noodig heeft. Zoo'n element is te vinden, wanneer men aan een deel der op het wegverkeer drukkende belastingen den vorm geeft van een progressieve belasting op het vervoersaanbod.

§ 5. *Het verdient aanbeveling om aan de op het openbare wegverkeer drukkende belastingen niet uitsluitend te geven een fiscaal karakter, doch om een deel ervan te construeeren als belasting op het vervoersaanbod in samenhang met de uitgifte der vergunningen.*

Ook dit vraagstuk is actueel; het dankt die actualiteit voor een deel aan de bekende kortgeleden gehouden enquête van de Java Motorclub: voertuigenbelasting of accijns? De particuliere autobezitters stemden toen in groot aantal voor de oplossing: accijns, dat is derhalve voor eene gebruiksbelasting.

Maar het resultaat eener enquête van deze soort geeft in zoverre een verkeerd beeld, dat het uitgaat van eene tegenstelling tusschen twee stelsels, zonder tevens tot uitdrukking te brengen, dat de stelsels naast elkaar kunnen bestaan. In het volgende moge eene aanwijzing liggen, dat voor het openbare motorverkeer de instelling eener aan de verkeersvergunningen te koppelen progressieve voertuigenbelasting aanbeveling verdient.

Hierop is in het voorjaar van 1928 tijdens een verblijf in Indië gewezen door den Heer Ir. J. Th. GERLINGS, toen Voorzitter van de Vereeniging van Ned.-Ind. Spoor- en Tramweg-Mijen. Ofschoon de materie, die later belichaming zou vinden in de W.V.O., nog slechts verkeerde in het stadium van bestudeering, begon in die dagen reeds op te komen de gedachte aan de oplossing, waarbij het wegverkeer wordt gebonden aan verkeersvergunningen, welker verleening wordt beheerscht door het behoeftecriterium.

De Heer GERLINGS beseftte toen, dat er een maatstaf zou moeten worden verschaft, waarnaar zou kunnen worden beoordeeld de behoefte aan middelen ter voorziening in het openbare interlocale wegverkeer. Hij gaf daarom in overweging om de daartoe strekkende vergunningen te koppelen aan de betaling eener belasting, (bedrijfsbelasting), welke hij aanbeval telkens hooger te stellen voor elke volgende vergunning op dezelfde relatie. In de mate, waarin desondanks nieuwe ondernemers zouden vragen om te worden toegelaten als verzorgers van openbaar wegvervoer, (of waarin bestaande ondernemers vergunning zouden vragen om tot uitbreiding hunner diensten te mogen overgaan *), zou dan de beoordeelingsbasis liggen, die aan de betrokken autoriteit het antwoord zou kunnen verschaffen op de vraag in hoeverre de verkeersbehoefte het verleenen van verdere verkeersvergunningen gewenscht maakt.

Waar de bestaande wetgeving in dezen geen enkele beoordeelingsmaatstaf inhoudt, en waar de verschaffing ervan toch zoo noodig is, wil men waarlijk bereiken, dat het vervoersaanbod niet boven de behoefte uitgroeit ten nadeele van goede werking van het geheele vervoersapparaat, scheen het nuttig om, nu de wetgeving aan herziening wordt onderworpen, nog eens te wijzen op dit desideratum, en op de wijze, waarop er aan kan worden voldaan.

§ 6. *Het wegverkeer door vrachtauto's voor openbaar gebruik en door openbare personenauto's, welke geen autobussen zijn, organiseert zich in hoofdzaak in den vorm van de „autoverhuurderij” of „transportonderneming” en niet in dien van den „auto-dienst”, zoodat deze bedrijven blijven buiten de door de W.V.O. bedoelde contrôle.*

Moge met het voorafgaande een zeer groote — en wellicht de grootste — onvolkomenheid van de W.V.O. zijn geschetst, toch is het daarin ontbreken van het behoeftecriterium, als middel tot

*) Uitbreiding van het aantal voertuigen door een dienst, waarvoor vergunning is verleend, heeft ten aanzien van het vervoersaanbod hetzelfde effect als uitbreiding van het aantal diensten op dezelfde relatie. Ook dit is in de W. V. O. niet voorzien; het zal daarom aanbeveling verdienen om bij herziening dier Ordonnantie de betreffende bepalingen zoodanig te redigeeren, dat de vergunning geen ongelimiteerde uitbreiding van het vervoersaanbod zal toelaten.

breideling van het vervoersaanbod, niet de fout geweest, welke in dezen crisistijd als ergste is gevoeld. Dit vloeit daaruit voort, dat die tijd zich weinig eigent om tot uitbreiding van „autodiensten” over te gaan, zoodat uitbleven de vergunningsaanvragen, die aan de behoefte zouden moeten zijn getoetst.

De oorzaak, dat de wetgeving zóó kort na hare verschijning reeds onbevredigend bleek, lag dan ook elders; ze lag in de eerste plaats in het feit, dat een zeer groot deel van het openbare wegverkeer zich zoodanig organiseerde, dat het buiten de bepalingen der ordonnantie bleef.

Eene groote onvolkomenheid van de Ordonnantie bleek te liggen in het feit, dat de Wetgever ze had opgebouwd (zie § 3) op de gedachte, dat het openbare wegverkeer zich voor een overgroot deel zou organiseren in *autodiensten*. Het waren bepaaldelijk deze „diensten”, die door de Ordonnantie via een vergunningsstelsel onder contrôle werden gebracht. Maar het openbare wegverkeer nam voor een zeer groot deel een geheel anderen bedrijfsvorm aan en onttrok zich daardoor aan die contrôle.

De verklaring is niet moeilijk. Het begrip „vervoersdienst” houdt de gedachte in aan regelmaat. Het bedrijf der spoorwegen eischte die regelmaat en hun vervoer is dan ook in „diensten” georganiseerd. Toen verschenen de autobusbedrijven en ook de exploitatie van autobussen eischt regelmaat; wederom zag men „diensten” ontstaan. Begrijpelijk is dan ook de toen ontstane verwachting, dat de wegverkeersbedrijven voornamelijk dien vorm zouden aannemen.

Maar men zag voorbij, dat die regelmaat in tijd en route alleen noodig is, daar, waar het vervoermiddel tegelijk meerdere, buiten onderling verband staande klanten bedient, aan wie men daardoor geen invloed op den loop van het voertuig kan geven. Wordt daarentegen door een persoon of door meerdere samenwerkende personen het geheele voertuig afgehuurd, dan bepalen die personen den loop ervan. En dan is het terwille van tijdwinst voordelig, zoowel voor den ondernemer van het autobedrijf als voor zijne klanten, om den loop van het voertuig niet bij voorbaat aan de regelmaat van een „dienst” te hebben gebonden.

De vervoerseenheid van de vrachtauto is klein tegenover de vervoerseenheid van een spoortrein, evenzoo is de vervoerseenheid

van de personenauto klein tegenover de vervoerseenheid van de autobus. In tegenstelling met de laatste is daardoor bij de eerste overwegend het aantal gevallen, waarin het geheele vervoermiddel wordt afgehuurd. Maar voor die vervoermiddelen, de vrachtauto en de gewone personenauto, is daardoor eveneens overwiegend een andere organisatievorm dan die der „autodiensten”; de exploitatie ervan neemt den vorm aan van de „autoverhuurderij” of „transportonderneming”. Doordat deze bedrijfsvorm niet in de W.V.O. is gereguleerd, valt dit geheele belangrijke openbare wegverkeer buiten de noodig geachte contrôle op den omvang van het vervoersaanbod.

§ 7. *Er bestaan belangrijke autodiensten voor personenverkeer die, doordat het materieel niet valt onder de omschrijving „autobus” geen „autobusdiensten” zijn, en deswege vallen buiten de door de Ord. op den omvang der diensten gestelde contrôle.*

Er is in den opzet der Ordonnantie nog een tweede groote onvolkomenheid, die hetzelfde niet gewenschte effect heeft gehad, en wederom is ze zeer verklaarbaar.

Toen men de autodiensten voor personenverkeer zag ontstaan, namen deze voornamelijk den vorm aan van bedrijven tot exploitatie van autobussen. Uit den wensch om exploitatiekosten per zitplaats te drukken ontstond een streven om te gaan werken met allengs grootere eenheden, en in den tijd, dat de W.V.O. in studie was, liet het zich aanzien, dat de ontwikkeling van het openbare personenverkeer in „diensten” zooal niet ten volle dan toch in overwegende mate in de richting van de groote eenheden zou gaan.

In hun streven om onder contrôle te brengen den omvang van het in diensten geconcentreerd gedachte openbare personenvervoer, meenden de ontwerpers der W.V.O. zich derhalve te mogen beperken tot de groote autobussen, die men kende. In verband hiermede omschreef men het begrip autobus *naar die grootte* als een „motorrijtuig, ingericht voor vervoer van acht of meer personen”.

Maar hiertelende, waar de loonen laag zijn in vergelijking met die in Europa en Amerika, bleek nadien rendabel de exploitatie van kleine, lichte wagens, (Opelettes, Austinettes en hoe ze maar mogen heeten). Met die wagens organiseert men werkelijke auto-

diensten, die intusschen geen „autobusdiensten” zijn, doordat de voertuigen niet voldoen aan de voor het begrip autobus gekozen omschrijving. Hetzelfde kan men zelfs bereiken door de exploitatie in autodiensten van gewone personenauto's.

Het begrip: „autodienst voor personenverkeer” is dus niet gebonden aan het begrip „autobus”; wil men de „diensten” handhaven als onderwerp van regeling, dan zal men het begrip „dienst” moeten formuleeren buiten samenhang met den vorm van het in dien dienst te bezigen motorvoertuig.

§ 8. *Het is gewenscht om ook het vervoersaanbod der niet in „diensten” georganiseerde wegverkeersbedrijven door een vergunningsstelsel onder contrôle te brengen, doch dit vergunningsstelsel kan niet hetzelfde zijn als het voor de diensten gekozen stelsel van vergunningen, die men „concessies” zou kunnen noemen.*

Wanneer wordt aangenomen, dat de in de laatste paragraaf aangeduide moeilijkheid zich door redactieverbetering laat oplossen, dan laat toch het daaraan-voorafgaande (§ 6) zien, dat de wetgeving niet zal mogen volstaan met reglementeering van uitsluitend de auto-„diensten”. Wil het gestelde doel worden bereikt, dan moeten mede onder contrôle worden gebracht de z.g. „autoverhuurderijen” of „transportondernemingen”, zoodat ook voor deze de bedrijfsuitoefening aan vergunning wordt gebonden.

Indien men die conclusie wil aanvaarden, is intusschen op te merken, dat onze wetten tweeërlei soort „vergunningen” kennen. Daar is in de eerste plaats de vergunning van de tot dusverre besproken soort, welker verleening voornamelijk wordt beheerscht door overwegingen, staande buiten invloed van den aanvrager. En daar is in de tweede plaats de vergunning, die de aanvrager zich kan verwerven door aan bepaalde voorwaarden te voldoen.

De eerste soort van vergunningen, die men „concessies” zou kunnen noemen, is de soort, die de wetgever van de W.V.O. zich voor de eigenlijke „autodiensten” heeft gedacht. Vermoedelijk vormde de overeenkomst dier diensten met de reeds aan concessies gebonden spoorwegdiensten de aanleiding, dat de Regeering het juist achtte om ook het ontstaan der autodiensten afhankelijk te maken van vergunningen van dit type. Maar wil men ook den

anderen bedrijfsvorm, waarin het vervoersaanbod zich organiseert, aan een vergunningsstelsel binden, dan staat men voor de vraag of het mogelijk zal zijn om ook daarvoor weer het eerste stelsel, het concessiestelsel, te kiezen.

Dit vraagstuk raakt uiteraard dat van het rechtskarakter der concessie. Maar het schijnt overbodig om daarover in beschouwing te treden; overwegingen van practischen aard kunnen het antwoord op de gestelde vraag geven.

Als men ervan uitgaat, dat de met een vergunningsstelsel te bereiken contrôle op het vervoersaanbod van het niet in diensten georganiseerde wegverkeer ten doel heeft een goed werkend verkeersapparaat te doen ontstaan, dan komt men tot de erkenning, dat men die contrôle wederom niet zal mogen beperken tot bepaalde gedeelten van dat aanbod. Men zal n.l. maar een gedeeltelijk succes kunnen hebben met contrôle op de auto- resp. vrachtautoverhuurderij, wanneer men niet aan soortgelijke contrôle zou binden de karretjes- en de grobakverhuurderij. En nu zal het, gelet op de hier heerschende omstandigheden, wel ondoenlijk blijken om de laatste aan een concessiestelsel te onderwerpen, gesteld al, dat daarvoor een rechtsgrond zou worden gevonden.

De conclusie zal dan ook wel moeten worden, dat een stelsel van vergunningen voor het niet in diensten georganiseerde openbare wegverkeer den vorm zal moeten aannemen van het stelsel, hierboven in de tweede plaats genoemd, waarbij de aanvrager het in de hand zal hebben om zich de vergunning te verwerven door aan bepaalde voorwaarden te voldoen.

§ 9. De verleening der vergunningen aan de niet in „diensten” georganiseerde wegverkeersbedrijven worde afhankelijk gemaakt van de betaling eener bedrijfsbelasting naar den grondslag van het vervoersaanbod.

Dit in de laatste plaats genoemde type van vergunningen is ongetwijfeld minder geschikt dan het eerste als middel om contrôle te verschaffen op den groei van het vervoersaanbod. Daarom schijnt het gewenscht om onder de voorwaarden, waarvan de verleening der laatste vergunningen afhankelijk wordt gemaakt, er eene op te nemen, die voor de betreffende bedrijven een prikkel inhoudt om zich te organiseeren in diensten, waardoor zij

weder komen onder de contrôle van het eerste stelsel, het stelsel der concessies.

Zoodanige voorwaarde komt te bestaan, indien men de verleening der vergunning niet alleen afhankelijk maakt van de nakoming van politioneele voorschriften, doch tevens van de betaling eener belasting naar het vervoersaanbod, eene belasting, welke zou kunnen worden aangeduid met den ouden naam van „belasting op het bedrijfspatent”.

Met inachtneming en desgewenscht met wijziging (verlaging) van de zuiver fiscale belastingen, welke reeds op dit verkeer drukken, ware deze belasting te bepalen op een zoodanig bedrag, dat er voor de betrokken openbare wegverkeersbedrijven aanleiding ontstaat om zich zooveel mogelijk te organiseren in diensten, welke dan weer aan het concessiestelsel worden onderworpen. En voor zooverre die overgang niet mogelijk is, doordat de bedrijfseischen eene andere organisatie verlangen, zal deze vorm van belastingheffing naar het vervoersaanbod zekere belemmering inhouden tegen ongebreidelde groei van dat aanbod, in overeenstemming met het doel der wetgeving; tevens zullen daardoor, beter dan door een zuiver fiscaal stelsel, de gegevens worden verkregen, waarnaar de grootte van het aanwezige aanbod kan worden beoordeeld (zie § 4).

§ 10. Koppeling van de vergunningen aan een stelsel van bedrijfsbelastingen opent de gelegenheid om de vervoermiddelen te voorzien van tegen betaling der belasting verkrijgbaar te stellen merkteekenen. De aanwezigheid daarvan verschaft een middel ter voorkoming van gebruik in openbaar verkeer van vervoermiddelen, waarvoor geen vergunning als zoodanig werd verleend.

Besluit men tot aanvaarding van het hiervoor aanbevolen systeem, dan kan dit ook voeren tot de oplossing van eene andere onvolkomenheid der huidige regelingen. Die onvolkomenheid ligt in het feit, dat een auto voor openbaar verkeer thans niet door een merkteeken (merkplaat) als zoodanig is te herkennen.

Dit laat zich oplossen, indien men voorschrijft het voeren van merkplaten, welke periodiek door de Overheid beschikbaar worden gesteld bij de betaling der belastingen als in de §§ 4 en 5 resp. 8 bedoeld. Voert men dan daarnaast nog in een (anders ge-

kleurde) merkplaat, die zonder betaling van bedrijfsbelasting zal kunnen worden verkregen door de auto's, welke ondernemers verklaren uitsluitend te zullen gebruiken voor de voorziening in hunne eigen behoeften, (werkwagens), dan ontstaat een toestand, waarbij elke auto, waarmede openbaar vervoer *kan* worden verricht van een merkplaat is voorzien. (Salterrapport).

Het voeren van een onjuist merkteeken wordt dan een strafbare overtreding, en de aanwezigheid der merkteeken zal de basis vormen om te voorkomen, dat met werkwagens openbaar vervoer wordt verricht in concurrentie met de vervoermiddelen der bedrijven, welke daarvoor vergunning verwierven.

Voor al in het vrachtautowezen, waarin thans het openbare vervoermiddel niet als zoodanig is te herkennen, schijnt een dergelijk contrôlemiddel volstrekt onmisbaar, wil men waarlijk tot coördineering van de openbare verkeersmiddelen kunnen geraken. Voor de beschreven oplossing moge daarom wel de aandacht worden verzocht.

§ 11. Stadstrams, al dan niet gecombineerd met stadsbus-bedrijven, kunnen, willen zij levensvatbaar blijven, een voor vooraf bepaalden duur verzekerde voorkeurspositie niet ontberen. De W.V.O., zooals ze werd na de aanvaarding van het amendement RATU LANGIE, ontnam de Gemeenten het recht die zekerheid te geven. Het is mogelijk en gewenscht dit te herstellen door ter zake van het zuiver stedelijke verkeer de regelingsbevoegdheid geheel in handen te stellen van de Gemeentelijke autoriteit.

Wanneer met het bovenstaande zijn belicht eenige groote onvolkomenheden der huidige wetgeving op het punt van het interlocale verkeer, dan moge thans de aandacht worden gevraagd voor eene ongewenscht gevolg dier wetgeving ten aanzien van de verkeersregeling in steden.

In § 4 is er reeds op gewezen, dat zuiver stedelijke verkeersvraagstukken zich gemakkelijk lokaal laten oplossen. De wetgever van de Spoorwegwetgeving 1927 bracht dit tot uiting, door voor stadstramwegen de concessiebevoegdheid geheel over te dragen aan de Gemeenten; in de centrale spoorwegwetgeving werd te dien aanzien alleen datgene geregeld, waarbij een buiten de Gemeentegrenzen uitgaand algemeen belang betrokken is.

Toen de regeling van het wegverkeer aan de orde was, hadden men dit beginsel kunnen volgen; men zou in steden de werking van de W.V.O. hebben kunnen beperken tot dat wegverkeer, dat de voortzetting vormt van interlocaal weg- of railverkeer, de regelingsbevoegdheid van het zuiver stedelijke verkeer geheel latend aan de Gemeenten. Maar de wetgever meende anders te moeten handelen en onderwierp in steden zoowel het interlocale en daarmee samenhangende verkeer als het zuivere stadsverkeer aan dezelfde centrale wetgeving. En dit kreeg een ongewenscht gevolg, toen het amendement RATU LANGIE het behoeftecriterium schrapte als beoordeelingsbasis van de vergunningen.

De ervaring leert, dat een stadstram, al dan niet gecombineerd met stedelijke buslijnen, slechts bestaanbaar is, wanneer de Overheid aan het bedrijf eene voorkeurspositie verschaft. Wil het particuliere kapitaal zich voor zoo'n bedrijf interesseeren en blijven interesseeren, dan moet die positie berusten op een beide partijen voor zekeren tijdsduur bindend plan van samenwerking, een plan alzoo, dat niet binnen dien duur door incidenteele verleenings van vergunningen aan concurreerend busverkeer kan worden tenietgedaan.

En nu heeft het amendement RATU LANGIE den wettelijken grondslag weggenomen, waarop een bindend plan van samenwerking kan worden gebaseerd.

De toestanden te Batavia en Soerabaja maken gewenscht dat deze moeilijkheid spoedig wordt ondervangen; dit kan natuurlijk gebeuren bij herziening der wetgeving. Maar het voorafgaande mag hebben doen zien, dat bij algeheele herziening der wetgeving een groot aantal punten de aandacht zal vragen, zoodat de kans groot is, dat zoodanige herziening veel tijd zal eischen. In verband daarmee schijnt het van belang om de behandeling van dit speciale punt los te maken van eene algeheele herziening der wetgeving; daartoe bestaat te meer aanleiding, omdat de opheffing van het geschetste bezwaar mogelijk is, door zoodanige wijziging der W.V.O., dat het overigens door die Ordonnantie bestreken veld ongemoeid wordt gelaten.

Die wijziging ligt in aanvulling van art. 37 met eene bepaling, die aan de Gemeenten de bevoegdheid geeft om, zoo noodig met afwijking van het in de andere leden van het artikel bepaalde,

bij verordening het zuiver stedelijke verkeer zelfstandig te regelen. Op de mogelijkheid om langs dezen weg spoedig een groote onvolkomenheid der huidige wetgeving te ondervangen, en op de wenschelijkheid om ertoe te besluiten, moge hier nog eens zijn gewezen.

§ 12. *Besluit.*

Als in de inleiding is gezegd, is het bovenstaande voortgevloeid uit een streven om te komen tot aanwijzing der grondoorzaken van het feit, dat onze huidige verkeerswetgeving in zoo ruimen kring als onbevredigend is gevoeld. En al zal men voor het wegnemen daarvan wellicht andere wegen vinden dan die, waarvan in het bovenstaande de richting werd aangegeven, dan moge toch de hier gegeven formuleering der onvolkomenheden onzer bestaande wetgeving ertoe bijdragen, dat het vinden van afdoende oplossingen wordt vereenvoudigd.

Semarang, Juni 1934.

Het transmigratievraagstuk voor de Buitengewesten.

door

W. GROENEVELDT.

De ontlasting van Java van hare landbouwende overbevolking door middel van kolonisatie alsmede de openlegging van de Buitengewesten door grootlandbouwindustrie, is in hoofdzaak een vraagstuk van goedkoop transport.

Het eischt de mogelijkheid van goedkoope overbrenging van een groot aantal Javanen naar voor hen onbekende gebieden, voornamelijk in Sumatra gelegen, die goed beschouwd met de moderne vervoersmiddelen naast de deur liggen en dit alles zonder dat de band met het land van herkomst wordt verbroken.

„Het zich ontwikkelend ruilverkeer werkt ook in Indië de migratoire bewegelijkheid in de hand. De trekkers leeren in het vreemde land nieuwe behoeften kennen. En al blijft er een hechte band met het oude land, al blijft het verlangen naar de familie, in vele gevallen zal de terugkeerende emigrant niet meer in de oude omgeving willen blijven. De nieuwe behoeften kunnen in den ouden kring niet bevredigd worden. En na korten tijd gaat hij weer heen, dikwijls vergezeld van dorpsgenooten, die ook hun geluk elders willen beproeven”, zegt BURGER *).

Er moet dus geschapen worden een geregelde en groote, heen en weer gaande stroom van menschen van het moederland-arbeidersarsenaal naar het land van immigratie, waar werkgelegenheid en eigen ontginningsmogelijkheid wordt geboden.

Landen door immigratie groot geworden hebben den stroom van kolonisten tot zich getrokken door het verleenen van velerlei faciliteiten bv. vrij logies en gratis transport naar *elk* deel van het land (bv. Argentinië).

*) E. J. BURGER, Landverhuizing bij de inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië als koloniaal-economisch verschijnsel, Proefschrift 1927.

Alvorens over te gaan tot de bespreking welke middelen daartoe kunnen leiden, dient te worden nagegaan wat op dat gebied tot heden is gedaan. Deze pogingen omvatten het navolgende:

- a. werving voor ondernemingen;
- b. van Overheidswege gedreven landbouwkolonisaties;
- c. kolonisaties op ondernemingsgronden;
- d. arbeiderskolonisaties;
- e. van Regeeringswege gestimuleerde spontane kolonisaties;

a) *Werving voor ondernemingen.*

Met de werving van werkvolk voor de ondernemingen in de Buitengewesten is het feitelijk slecht gesteld. Door duur werkende kantoren werden en worden arbeiders geworven, die met moeite kunnen worden overgehaald om voor betrekkelijk langen tijd hun geluk te beproeven in een land, dat hun niet alleen vreemd is, maar waarvan zij in vele gevallen alleen de ongunstige reputatie kennen, terwijl zij veelal bovendien zich moeten onderwerpen aan een sanctie.

Een groote, maar voorheen niet te verhelpen fout was de te lange duur der overeenkomst, waaraan voor den betrokkene geen einde te zien was, terwijl de terugtocht voor geruimen tijd geheel afgesneden was. Dit is bij een Oostersch volk een remmende factor, die niet onderschat mag worden.

Tegenover dit „waagstuk” van den arbeider, staat echter het risico van den werkgever, die handen vol geld uitgeeft voor een werkman, voor wien hij gedurende den duur der overeenkomst op grond van strenge, veeleischende en dure sociale voorschriften, heeft te zorgen en op wien hij bij ernstigen onwil, ziekte, e.d. eigenlijk geen enkel in geld waardeerbaar verhaal heeft. Hij moet zijn zekerheid dus zoeken in een ruime tijdsduur van de overeenkomst, zoodat tegenover de hooge uitgaven een grootere kans op werkzekerheid ontstaat, die gebaseerd is op de betere elementen van het geworven volk. Daarnaast moet hij eenige zekerheid vinden in de maatregelen, die hem wettelijk gewaarborgd zijn, om onwilligen tot den arbeid te kunnen dwingen. Doch ook deze maatregelen zullen weldra tot het verleden gaan behooren.

Tot welke ongewenschte toestanden een en ander bovendien geleid heeft is uit de praktijk voldoende bekend.

Bij de afschaffing van de poenale sanctie zal het daardoor

sterk stijgende risico van den werkgever moeten worden goed gemaakt door belangrijk verlaagde wervingskosten; kan dat niet, dan komt de landbouw-industrie in de Buitengewesten in nog ongunstigere arbeidsverhoudingen te verkeerem.

Bij al deze moeilijkheden moet er rekening mede gehouden worden, dat in den loop der laatste decennia zich in verschillende deelen van Sumatra een sterke bevolkingscultuur heeft ontwikkeld van dezelfde stapelproducten als die, welke de ondernemingen verbouwen. Het kan wel niet anders dan dat ook de Inlandsche verbouwer dezer gewassen bij een uitbreiding der cultuur, uitgaande boven hetgeen door één gezin kan worden bewerkt, feitelijk ten aanzien van het werkvolkvraagstuk in stijgende mate in dezelfde omstandigheden komt te verkeerem als de landbouw-industrie. Hij moet werkvolk huren; kan dat plaatselijk niet krijgen omdat de geheele streek zich met dezelfde cultuur bezig houdt en moet dan menschen van elders laten komen *).

Thans zijn de loonen scherp gesteld en het „bagi-doea systeem” van den inheemschen planter is zonder verlies niet meer uitvoerbaar, zoodat alle aanplantingen, die niet voldoende gunstig gelegen zijn wat betreft productie- en afvoerkosten, verlaten worden.

Onder deze omstandigheden krijgen wij den toestand dat de landbouwindustrie uiteraard gedwongen blijft duur werkvolk te

*) In Palembang is thans de toestand zoo, dat de rubberrestrictie maakt dat volstaan kan worden met veel minder werkvolk en dat het aantal arbeiders nog te groot is voor deze behoefte. Bij den minder gunstigen toestand op Java is een groot aantal Javanen in Zuid-Sumatra gebleven in de hoop, dat een opleving de arbeidsmogelijkheid zal vergrooten, hetgeen ook eenigszins is uitgekomen. Niettegenstaande bij de prijsstijging van rubber een plotselinge en zeer groote vraag ontstond naar arbeiders, kon de locale markt daaraan nog voldoen. Wijzigen de omstandigheden zich echter zoodanig, dat een verandering der quota plaats heeft en stijgen deze voor Palembang, dan is de nood aan den man.

„Over het algemeen kan de ervaring, welke de overheid met de kunstmatige landbouwkolonisatie heeft gehad, als teleurstellend worden beschouwd. Pogingen om Javanenkolonies op de Pasemahvlakte in Palembang, en in de Oeloe Soengei in Z. O. Borneo te stichten, en om Rotineezen op Z. Nieuw-Guinee te krijgen, liepen op niets uit, en hebben der Regeering schatten gekost. In Palembang bleek de grond niet geschikt te zijn, in Borneo bestonden volgens het Soerabajasch Handelsblad de kolonisten uit „asfaltzwerwers, pasarboeven, slappelingen”, terwijl bij den huizenbouw en sawahaanleg geen rekening was gehouden met den komenden regentijd, die alles onder water zette”.

E. J. BURGER, Proefschrift 1927, blz. 79.

importeeren, nemen wij aan als vrije arbeiders. Doch wel moet men bedenken dat de arbeidszekerheid van den Europeeschen ondernemer bij den sterk ingekrompen arbeidsmarkt ernstig bedreigd wordt door het ronselgevaar en het overloopen naar bevolkingswerkgevers, die juist deze krachten zullen opeischen, bij iedere korte opleving van de markt, wanneer ook iedere planter zoo spoedig en zooveel mogelijk zal willen produceeren.

b) Landbouwkolonisatie van Overheidswege gedreven.

Deze vorm van kolonisatie moet slechts beoogen het vormen van kerngroepen in een streek, waar voldoende terrein beschikbaar is om een behoorlijk aantal landbouwers te herbergen. Dit impliceert een voorafgaand grondonderzoek vanwege het Bodemkundig Instituut te Buitenzorg en een behoorlijke landbouwkundige verkenning, hetgeen de waarborg zal geven dat men geen avontuur begint, zooals o.a. bleek bij de Javanekolonisatie in de Pasemahvlakte in Palembang *). In den eersten tijd zal de landbouwindustrie hier weinig aan hebben, anders dan voor seizoenarbeid.

Toch is dit het belangrijkste uitgangspunt voor de vorming van een arbeidsmarkt en wel om de volgende redenen.

Zijn eenmaal de kerngroepen gevormd, dan zullen, naar wij verwachten, zich daaromheen groepeeren kolonisten die op eigen kosten overkomen; die zullen de beschikbare minder goede gronden in cultuur brengen. Gaat dit proces eenigen tijd door, dan wordt de grond schaarsch en zal men ten slotte overgaan tot verkaveling der grootere bezitten, waardoor een klasse klein-grondbezitters en keuterboeren ontstaat.

Eerst wanneer deze maatschappij in een stadium van verdere ontwikkeling treedt, zal de klasse van den landarbeider ontstaan; voor geregelde arbeid is de werkgever in de toekomst voornamelijk op deze lieden aangewezen.

Het is dus eisch om een kernkolonisatie te vormen, die voldoende aantrekkingskracht heeft voor nieuwe en groote groepen Javanen. Dat de „kerngroepers” uitgezochte lieden moeten zijn is conditio sine qua non.

Zooals BURGER *) zegt, „zal het slagen van den eersten emi-

*) E. J. BURGER, Proefschrift 1927, blz. 55, 56 en 63.

„grant uit een bepaalde gemeenschap van grooten invloed zijn „op de hechtheid van de sociale banden. Heeft hij zich in het „vreemde land een bevredigend bestaan kunnen veroveren met „meer materiele welvaart dan in het moederland, dan zullen de „berichten, die hij naar huis zendt, niet nalaten indruk te maken „op de achterblijvende familieleden, en allengs zal deze of gene „den pionier volgen. Een andere rem tegen de emigratie is „er een van practisch-economischen aard, „n.l. gebrek aan kapi- „taal. Dit verklaart het paradoxale van het telkens geconstateerde, „n.l. dat in slechte tijden veel minder emigranten naar het buiten- „land trekken dan in gunstiger jaren. Het is natuurlijk van „het grootste belang voor het slagen van een kolonisatie „dat de arbeidskracht zich tot den hoogsten graad van deugde- „lijkheid kan ontplooien. Het koloniseerend subject dient dus „reeds bij het begin over voldoende voor de productie volwaar- „dige krachten te beschikken..... Het is dus voor de bestaans- „voorwaarde van een jonge kolonie gewenscht, dat het contingent „werkbare mannen en vrouwen zoo groot mogelijk is”.

Volksverplaatsingen in het groot zijn in Indië tot nu toe alleen gelukt wanneer het ging over kleine afstanden en naar een aangrenzend en bekend gebied. Historische voorbeelden zijn de Lampongsche Districten ten opzichte van Bantam en Madoera t.o.v. den Oosthoek van Java. Verder het overbrengen van ruim 26.000 Bataks uit Samosir en Toba naar Simeloengoen, waarbij aanwezig was de prikkel voor verhuizing van een zeer arm land naar een streek, waar men goede sawahs kon krijgen, op korte afstand van het land van herkomst en binnen den eigen taal- en adatkring. Van zeer recenten datum is de goed geslaagde poging op Java van den Resident van der Plas, wien het gelukt is circa 30.000 menschen uit hun armelijke woonstreek te verplaatsen naar een streek, die betere levensvoorwaarden biedt.

In dit verband moge er op worden gewezen, dat in Benkoelen herhaaldelijk aanvragen zijn gekomen van lieden uit Palembang, die verzochten om de voor Javanenkolonisatie gereserveerde sawahterreinen in Loeboek Blimbing, Bloemai en de Way Tenong (Kroë) respectievelijk ruim 450 bouws, 190 bouws en 5000 bouws groot, te mogen occupeeren. Waar echter de aanvragers nog halve nomaden zijn en geen waarborg bieden voor een blijvende vesti-

ging, terwijl zij bovendien een bedenkelijke vorm van roofbouw bedrijven, is dit verzoek geweigerd.

Deze vorm van kolonisatie, die ook de eenvoudigste in de uitvoering is, heeft voor Java een bijzonder groote beteekenis. Voor de Buitengewesten, waar het voornamelijk de bedoeling is om bevolkingsvermeerdering met de daaraan verbonden blijvende ontginning te krijgen, is de waarde daarvan voorloopig gering.

Propaganda.

Een voorwaarde van eerste orde is daarom een goed geleide propaganda.

Noodig is een weloverlegd propaganda-schema, waarin ook de pers, die zich tot nu toe feitelijk geheel daarbuiten heeft gehouden en hoogstens critiek uitoefende op minder geslaagde details van een kolonisatieplan of een arbeidsvraagstuk, als onmisbaar wordt ingeschakeld. Het moet een perspropaganda zijn, die alle deelen van Java bereikt en waarin geen ijdele beloften moeten worden gedaan, maar waarin eerlijk de ontginnings- en arbeidskansen worden uiteengezet, zonder verdoezeling van de moeilijkheden.

Het streven moet erop gericht zijn om de kosten van deze in wezen dure vorm van kolonisatie, zooveel mogelijk te drukken door een weloverlegd credietsysteem, waarbij uitgegaan wordt van het beginsel, dat alles wat aan deze lieden ten koste wordt gelegd zooveel mogelijk door hen wordt terugbetaald. Hieruit vloeit vanzelf voort dat de credieten zoo klein mogelijk moeten worden gehouden. Iedere credietverstrekking in baar geld is bij den doorsnee Javaan zonder meer tot mislukking gedoemd, daar hij niet kan omgaan met geld, dat hem in de vingers brandt. Zoo is ook iedere eisch tot terugbetaling in geld in beginsel foutief, aangezien den Javaan spaarzin vreemd is.

De proeven, die thans op grootere schaal in het gewest Benkoelen worden genomen, zullen ons ten aanzien van deze materie binnenkort veel kunnen leeren. Voor de in April/Mei 1934 naar dit gewest gezonden Javaansche kolonisten werden de ondervolgende beginselen voor de credietverstrekking en de terugbetalingen daarvan aangenomen, welke in de practijk nog bewezen zullen moeten worden uitvoerbaar te zijn.

Alle hulpverstrekking geschiedt in natura; de terugbetaling geschiedt in padi of andere verkoopbare landbouwproducten van den kolonist. Per gezin wordt f 50.— tot f 70.— waarde verstrekt, welke in drie afbetalingen, gedurende drie achtereenvolgende jaren moeten worden terugbetaald. De voor deze credietverleening ingeschakelde Algemeene Volkscredietbank (A.V.B.) eischte aanvankelijk reeds het eerste oogstjaar terugbetaling van een derde deel der schulden, hetgeen bij een normale arbeid teveel geëischt zal blijken te zijn. Beter is het bij de eerste oogst slechts weinig, b.v. een derde deel van den oogst terug te vorderen. In dit verband moge nog worden gewezen op hetgeen de A.V.B. in het Maandblad van het Volkscredietwezen van Juli 1934 (blz. 450) schrijft: „Bezitters van 2 bouw sawah en minder behoeven thans als regel „voor de padicultuur niet meer dan tenhoogste f 5.— à f 6.— per „bouw en kunnen ook bezwaarlijk uit den oogst meer terug- „betalen”.

c) Kolonisatie op Ondernemingsgronden.

De pogingen om middels dit kolonisatie-systeem werklieden op de ondernemingen vast te houden en om hen, tegenover het in bruikleen geven van een klein stukje grond en een verbeterde woongelegenheid, te bewegen tot een vooraf bedongen arbeidspraestatie, kan hoogstens een crisismaatregel zijn.

Kan de ondernemer goed met zijn volk omgaan en is het loon dat hij betaalt niet of niet veel lager, dan dat op de omringende vrije arbeidersmarkt kan bedongen worden, dan bestaat er kans dat de kolonist blijft. Niet zoodra echter wijzigen zich de omstandigheden en wordt het weer loonend om één of ander stapelproduct als bevolkingscultuur zelf te telen, dan verandert het aspect snel.

In vele streken in Sumatra is er in de onmiddellijke omgeving van de ondernemingen grond te over, waarvan de uitgifte aan vreemdelingen, immigranten, door het dorpsbestuur gaarne wordt toegestaan, mits men zich blijvend in de rechtsgemeenschap vestigt. Waarom zou dan de kolonist, die onder beperkende bepalingen van de onderneming een klein stukje grond heeft gekregen, zelfs zonder een vasten titel daarop, dat hem ten allen tijde eenzijdig door den werkgever kan worden ontnomen, op de onderneming blijven indien het leven daarbuiten hem betere voorwaarden van meer

duurzamen aard biedt, doordat hem zonder eenige hinderlijke voorwaarde van arbeidspraestatie in de buurt ad libitum grond ter beschikking staat. Zelfs in minder gunstige tijden zooals thans kan deze kolonist bij het minste geschil over loon of bij ontevredenheid over andere zaken, het hem door de onderneming gebodene veilig prijsgeven, zonder ook maar een oogenblik zijn levensonderhoud bedreigd te zien. Hoe wankel deze vorm van arbeidsvoorziening is, behoeft na het bovenstaande wel geen verder betoog.

Tijdens een plantersvergadering in Zuid-Sumatra werd uitdrukkelijk gevraagd te formuleeren wat de Overheid tegen ondernemingskolonisaties had, waarop het antwoord moest luiden dat het slechts de bedoeling was een waarschuwend woord te laten hooren, doch dat, waar de ondernemers de kosten en de verwikkelingen daarvan zelf zouden dragen, er geen aanleiding was om zich daartegen te verzetten en dat, zoo zij dit wilde, daarvoor bovendien niet eens de middelen bestonden.

Buiten de boven reeds vermelde bezwaren, werd er tijdens deze vergadering van de ZUSUMA in November 1921 te Kepahiang op gewezen, dat men er rekening mede moest houden, dat de vaste occupatie van ondernemingsgronden door werklieden bepaalde rechten zou scheppen voor die lieden, en dat het niet altijd mogelijk zou zijn hen zonder meer eenzijdig van dien grond te verwijderen. Dat een massaweigering wel eens aanleiding zou kunnen geven tot groote moeilijkheden en dat dan bij de ontbinding van de huurovereenkomst van die gronden, door den rechter zou moeten worden uitgemaakt aan wie die bewerkte terreinen dan eigenlijk wel zouden toekomen, wekte verbazing.

d) Arbeiderskolonisaties.

Industrieën, waarbij het noodig is een belangrijk aantal werklieden te huisvesten in de onmiddellijke omgeving van het bedrijf, zooals dit in Europa het geval is, bestaan in de Buitengewesten niet.

Ook al is een Javaansche arbeider tijdelijk werkzaam in een technisch bedrijf, behoorende tot de groot landbouwindustrie, — rubberfabriek, koffiepulperij, theefabriek, e.d. —, dan nog is de vraag naar dergelijke arbeiders minimaal klein. In wezen is het overgrootste deel der import werkkrachten van Java gerecruteerd van het platteland; zij blijven in wezen landbouwers. In de Buiten-

gewesten zijn zij ten allen tijde in de gelegenheid — en bezitten zij de kundigheid — terreinen in ontginning te nemen, die zij buitendien zelf kunnen uitzoeken. De band met den ondernemer is daardoor, wanneer het gaat om een belangrijk aantal menschen, praktisch zóó los, dat zij weinig waarde heeft.

Voor de toekomst is het voorts van groot belang voor de voorgestane volksverplaatsing dat bij de uitvoering van groote werken in de Buitengewesten dadelijk rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van vestiging der ingevoerde Javaansche arbeiders. Het is in hooge mate te betreuren dat bij den aanleg van den Z.S.S. daarmede geen rekening is gehouden en dat zelfs bij de terugzending na het beeindigen der werkzaamheden niet getracht is hen als kolonisten vast te houden.

e) van Regeeringswege gestimuleerde spontane kolonisaties.

Feitelijk is dit een uitvloeisel van — en inhaerent aan — de met Overheidssteun gestichte landbouwkolonisaties; men moet dus eerst beginnen met de kernvorming en is deze eenmaal voldoende groot om familie en kennissen van de reeds gevestigde personen te trekken, dan pas kan men daaraan beginnen.

In wezen is het een soort laukehwerking onder Regeeringstoezicht, waarvoor van Landswege gelden worden toegestaan voor den overtocht. Deze gelden worden bij wijze van voorschot verstrekt, waarvoor de personen die hunne familieleden laten uitkomen, garant blijven.

Deze werkwijze, een denkbeeld van den Resident van de Lampongsche Districten, zal, voor zoover bekend, voor 't eerst in de laatste maanden van 1934 worden toegepast in die residentie, waar de grootste kernkolonisaties bestaan, die bovendien tientallen jaren oud (1905) zijn. Het is echter de vraag of zelfs daar resultaten van eenige beteekenis zouden zijn, ware het niet dat, onafhankelijk van eenige kolonisatie-poging van Regeeringswege, sedert eeuwen dit gebied een economisch invasiegebied van werkkrachten van Java is geweest. Vermoedelijk zal deze geschiedkundige economische factor van overwegende beteekenis zijn bij het slagen van deze pogingen in de Lampongsche Districten. Ook voor de oudste groep kolonisten in de residentie Benkoelen, de Merapislachtoffers, die in Maart 1931 arriveerden, zal in 1935 een aanvang worden gemaakt met deze vorm van kolonisatie.

Resultaten.

Gaat men nu na welke tastbare resultaten zijn bereikt, dan krijgt men een weinig bemoedigend beeld, tenminste wanneer men is uitgegaan van de gedachte om voor de Buitengewesten een arbeidsmarkt te scheppen. Nog erger wordt het, wanneer de bedoeling heeft voorgezeten om Java te ontlasten van hare overbevolking.

Kon er voor enkele jaren nog eenige twijfel bestaan over de vraag of Java werkelijk overbevolkt was, thans is de beantwoording dezer vraag niet meer aan twijfel onderhevig. De rampspoedige gang van zaken bij onze groote landbouwindustrieën, vooral de suiker, hebben op Java dien toestand verscherpt. Het behoeft geen verwondering te wekken dat aanvankelijk het absorptievermogen van de desa bedriegelijk heeft gewerkt om een juist inzicht in deze materie te verkrijgen. De geheele belangstelling concentreerde zich voorshands op de oude kolonisaties in de Lampongsche Districten, waar men begrijpelijkerwijze van het belegde kapitaal nog wilde maken, wat er van te maken was, door bij wijze van semi-spontane kolonisatie enkele duizenden menschen op goedkoope wijze daarheen te verplaatsen. Had men den ernst van de daadwerkelijke overbevolking van Java tijdig ingezien, dan waren ernstigere studies voor een verplaatsing op groote schaal zeker niet uitgebleven. Wij zullen goed doen dit nijpende vraagstuk met spoed terdege onder de oogen te zien.

Om inderdaad een stimulans te geven aan de kolonisatie is iets geheel anders noodig, nl. een spontane drang der Javanen om gebruik te maken van de grootsche mogelijkheden, welke de Buitengewesten hun bieden t.w. om van paupers te worden welgestelde landbouwers, behoorlijk betaalde arbeiders, nijveren of neringsoedenden.

Kerngroepen als omschreven onder *b*, blz. 6, zijn in ieder geval noodzakelijk als aanknoopingspunt voor een spontane transmigratie, welke in den aanvang den stimulans noodig zal hebben van de Overheid, of nog veel liever van diegenen, die arbeidskrachten noodig hebben, met name de landbouwindustrie. Het is opmerkelijk hoe slecht dit in de kringen van ondernemers werd en wordt ingezien. Toen in 1922/23 de malaise zich in Sumatra's Oostkust geducht deed gevoelen, werden duizenden contractanten wegge-

zonden, om kort daarop weer te worden aangenomen, zoodat in werkelijkheid deze menschen aan de cultuurmaatschappijen het dubbele gekost hebben van den normalen prijs. Dit doet zich nu weer voor. Men zond in 1932 en 1933 èn uit datzelfde gewest èn uit Zuid-Sumatra — de Lampongs uitgezonderd — wederom tienduizenden waardevolle werkkrachten naar Java terug, zooals men tijdens de depressie in 1923 heeft gedaan; nauwelijks komt er een opleving, of men begint weer met de werving en het drama van 1923 herhaalt zich tien jaar later op precies dezelfde wijze.

Intusschen heeft het aan waarschuwende stemmen noch toen, noch thans, niet ontbroken.

Bekend is de geringschattende wijze waarop vele beheerders van groote ondernemingen in Sumatra's Oostkust in 1923 zich uitlieten over de kolonisatiemogelijkheid van de ontslagen koelies, die toen teruggezonden werden. Het resultaat zou toch eerst na geruimen tijd zijn vruchten afwerpen en men had dan toch steeds nog het contract met de poenale sanctie. Men geloofde toen eenvoudig niet dat de Regeering het wagen zou deze vorm van werkovereenkomst af te schaffen, waarvan men overtuigd was dat de cultures in dat gewest mede stonden of vielen. Een dergelijk werk voor de toekomst had geen zin, meende men; het was te riskant, te duur en te onzeker.

Tien jaar later, 1933 *). De poenale sanctie staat op het punt te verdwijnen en de tijden zijn nog slechter dan in 1923. Nog steeds voelt men weinig voor het vormen van vaste kolonisaties en zoekt zijn heil in ondernemingskolonisaties. Alweder is het argument, dat men er voorloopig toch niets aan heeft; men wil alleen een regeling waarvan dadelijk profijt getrokken kan worden. Uit een bespreking van het Bestuur met de betrokken administrateurs van ondernemingen in Zuid-Sumatra bleek dit wel bijzonder duidelijk. Er was een merkbare oppositiestemming. Een verzoek om medewerking om in het algemeen afgemonsterde contractanten in de gelegenheid te stellen zich als landbouwers in Benkoelen te vestigen, had niet het minste succes. Een voorstel om dan tenminste van die lieden, die bepaald niet langer als ondernemingsarbeider wenschten te werken, de kosten van terug-

*) In 1933 kwamen er 3332 Java-contractanten ter S. O. K. aan, terwijl er dat jaar 6707 naar Java terugkeerden.

zending geheel of gedeeltelijk aan het Bestuur af te dragen, om hem daarmee te koloniseeren, zoo mogelijk zelfs in de buurt van een ondernemingscentrum, werd onaanvaardbaar geacht. Toen daarop gevraagd werd om vertrekkende contractanten althans in de gelegenheid te stellen om met den plaatselijken Bestuursambtenaar te spreken over vestigingsmogelijkheid in het Gewest, kon dit evenmin instemming vinden.

Bij onderhandelingen met een onderneming welke gesloten werd en waarvan een belangrijk aantal contractanten zou worden teruggezonden, kreeg het Bestuur op zijne brieven niet eens antwoord. Op een verzoek om althans tijdig kennis te geven van een massaontslag van arbeiders, werd niet ingegaan. Op dit punt werd in Zuid-Sumatra (Palembang en Benkoelen) van de zijde van de groot-landbouwindustrie weinig medewerking gekregen, waarbij men blijkbaar uitging van de gedachte van een „concurrentie-bedrijf” t.a.v. de ondernemingskolonisatie.

Men schijnt niet verder te zien dan de allernaaste toekomst en het is daardoor te betwijfelen of wij hiermede verder komen, alvorens dit punt de bijzondere aandacht heeft van de Directies in Europa. Eventueel zou dit door bemiddeling van de Regeering moeten geschieden.

Deze visie maakt, dat thans, in verband met het door de massaterugzending van werklieden sterk ingekrompen plaatselijk aanbod van arbeidskrachten, de kolonisatie van gewezen ondernemingsarbeiders door het Bestuur buitengewoon moeilijk wordt.

Uitgestrekte stukken sawahgronden, vroeger door de bevolking tijdens de hoge prijzen van rubber, koffie en andere gewassen versmaad, gelegen in de buurt van het ondernemingsgebied van Boven Palembang en Benkoelen, wachten op ex-contractanten om aan deze in ontginning te worden afgestaan; zij zijn speciaal voor dat doel gereserveerd. Maakt men daarvoor evenwel propaganda van Overheidswege, dan blijkt dat dit door de landbouwindustrie, die het toch al zeer moeilijk heeft, ook wat betreft het betrekken van werkkrachten, beschouwd wordt als een poging om van het weinige beschikbare volk nog een deel als kolonist te ronselen. Doet men niets, voert men geen propaganda, dan gebeurt er verder ook niets en men draait rond in de vicieuze cirkel.

Begrijpelijkerwijze zou de vestiging in de buurt van de onder-

nemingen van een groep Javanen, aanstaande seizoenarbeiders, de algemeene waardeering hebben van de werkgevers. Daartegenover staat echter dat men bevreesd is dat de landbouwkolonist een stijgende animo zou doen ontstaan tot navolging daarvan en misschien wel tot verloop van werkvolk van de ondernemingen zou leiden. Die vrees heeft een zoodanigen overwegenden invloed op de houding der ondernemers, dat door de zorg voor het heden en de nabije toekomst in Zuid-Sumatra iedere poging tot samenwerking met het Bestuur op dat punt wordt belemmerd; dat liever de kosten van terugzending naar Java worden besteed, dan het geld te gebruiken voor vestiging van deze arbeiders, zelfs van contractanten, wier overeenkomst is afgelopen.

Het is inderdaad wel zeer gewenscht dat deze aangelegenheid eens nader onder de oogen wordt gezien. Men zou er toe overhellen voorloopig nog alleen heil te verwachten in het uitzenden van ex-contractanten van Java naar deze terreinen, teneinde eenige kernen te vormen van ervaren werkvolk.

Reiskosten.

Waar het vaststaat, dat het voor een transmigratie op groote schaal een levensvoorwaarde is, dat de reiskosten heen en weer zoo gering mogelijk zijn, teneinde een geregelden stroom van Javanen te bevorderen, dient ernstig te worden nagegaan, hoe dit bereikt kan worden en wat het laagste kostenniveau is dat men moet aannemen, teneinde eenerzijds de lust der betrokkenen om het nieuwe land eens te bekijken aan te moedigen, anderszijds de verliespost die op deze reisrekening zonder twijfel te boeken valt, zoo laag mogelijk te houden. Daartoe moeten samenwerken *alle* vervoersorganisaties. De belangrijkste hiervan worden uiteraard gevormd door het spoor- en zee-vervoer. Het spoorvervoer is tweeledig t.w. het vervoer over Java en dat in de buitengewesten. De kosten worden derhalve in hoofdzaak besteed aan de volgende drie lichamen:

- a) S.S. en particuliere spoorlijnen op Java;
- b) Spoorwegen op de buitengewesten;
- c) K.P.M.

Hoe goedkooper het vervoer op Java wordt voor de bedoelde categorie van arbeiders, des te uitgebreider wordt het rayon,

waaruit gegadigden voor deze reizen naar de Buitengewesten te verwachten zijn. Een goedkoope reis b.v. van Oost-Java naar de afscheephaven die het gunstigst gelegen is voor den overtocht, beteekent dat ook die streek getrokken wordt binnen het voedingsgebied der transmigratie.

a) De S.S. geeft reeds reductie op collectieve reizen van groepen van 10 personen of meer. Deze reductie zou voor groepen die naar den overwal wenschen nog aanmerkelijk verhoogd dienen te worden. Men zal ons tegenwerpen dat de methode moeilijk uitvoerbaar zal zijn doordat kwaadwillige elementen onder het mom van te willen emigreeren een extra goedkoope reis over Java zouden gaan maken. Hier staat tegenover dat veel kwaad reeds wordt voorkomen doordat collectief gereisd moet worden. Bovendien zou het gemakkelijk daarheen te leiden zijn dat de emigranten groepen een pas van hun districtsbestuur kunnen krijgen. Op deze wijze zou op eenvoudige wijze knoeierij kunnen worden voorkomen. Bovendien zouden de reisbiljetten ineens de bestemmingshaven op de buitengewesten kunnen insluiten.

b) Het zelfde geldt voor de spoorwegen op de Buitengewesten, zij het in veel mindere mate, doordat het toezicht daar veel eenvoudiger is. Een groep Javanen zal hier niet zoo gauw kunnen verdwijnen.

c) de K.P.M.

Er zal een zeer scherp gestelde berekening gemaakt moeten worden wat inderdaad de allerlaagste vrachten zullen kunnen zijn van de inscheephaven op Java naar de ontschepingshaven in de Buitengewesten, vooropgesteld, dat als grondslag aangenomen wordt het vervoer van een groot aantal menschen. De tegenwoordige calculatie, die de K.P.M. bezigt t.o.v. het groote publiek, is daarvoor uiteraard geheel onbruikbaar, wil men niet komen tot bedragen die voor het beoogde doel toch nog veel te hoog zijn. Ook de t.a.v. het vervoer van kolonistengroepen reeds thans incidenteel verleende faciliteiten zijn onvoldoende om deze transportkosten, die niet te ontgaan zijn, merkbaar te verlichten.

Er valt o.i. dan ook niet aan te twijfelen dat de K.P.M. op hetgeen wij noodig hebben, hoe gunstig dit minimumtarief ook uitvalt, toch nog noodzakelijkerwijze verlies moet lijden. Het zal wel niet anders mogelijk zijn dat dit verlies middels een subsidie aan

de K.P.M. te vergoeden, waarbij voorloopig allen de volgende verbindingen in aanmerking zouden komen.

Javahavens respectievelijk naar:

Zuid-Sumatra	Oosthaven
	Benkoelen
	Palembang
Midden-Sumatra	Padang
	Sibolga
Sumatra's Oostkust	Belawan

Op de wijze, waarop deze subsidie gevonden zal moeten worden, moge nader worden teruggekomen.

Het geheele vervoervraagstuk moet voorloopig gebaseerd zijn op de gedachte, dat het alleen betrekking heeft op werkzoekenden, arbeiders en a.s. kolonisten.

Aangenomen mag worden, dat zeer zeker in de eerste jaren niet of hoogst zelden een enkele individueele arbeider als arbeidzoekende naar buiten zal gaan; hun aantal is voorloopig te verwaarloozen. In verschillende Europeesche landen bestaan ten aanzien van groepen arbeiders, die collectief reizen om werk te zoeken, speciale tarieven. Vooral geldt dit voor die landen waar men zeer verschillende vormen van landbouwbedrijven heeft, als b.v. in Italië. Wij kunnen veilig aannemen dat de doorsnee-Javaan, die dit voor hem nieuwe avontuur onderneemt, dit zeker zal doen in een groepsverband, waarbij zooals dit gebruikelijk is een bepaalde leider zal zijn. Dit gebruik is zoo typisch in Nederlandsch-Indië, dat men dit gerust als uitgangspunt eener werkmethode mag aannemen. Ook voor ons doel is er alles aan gelegen om hiervan uit te gaan, omdat wij daarmede het subsidievraagstuk zullen kunnen beperken tot die groepen van reizigers wien het in het algemeen ernst is om werk te zoeken.

Dat er, vooral in het begin, van deze gelegenheid een gepast misbruik zal worden gemaakt om een goedkoop plezierreisje naar de Buitengewesten te maken, ligt voor de hand. Wanneer wij hiermede rekening houden en zelfs indien in den eersten tijd den indruk wordt verkregen dat dit op vrij groote schaal geschiedt, behoeft dit nog geen ongerustheid te verwekken. Integendeel,

ook die lieden, wien het aanvankelijk geen ernst is geweest om werk te gaan zoeken, zullen ongewild medewerken om den stroom van immigranten op peil te houden, hetgeen voor de massa op Java een psychologischen factor van groote beteekenis is. Wie weet of zij later hun bezoek niet eens zullen herhalen en dan met ernstigere arbeidsvoornemens. Er moet vooral niet worden vergeten dat het een begin is; dat alles nieuw en vreemd is en dat verschillende Javanen zich in den aanvang slecht zullen kunnen aanpassen; zij zullen dan weer terug willen naar Java en wel zoo spoedig mogelijk. Dit zou inderdaad zuiver verlies zijn. Anderen daarentegen zullen dit verlies goedmaken; was het wellicht oorspronkelijk hunne bedoeling om gedeeltelijk op kosten van derden alleen maar even te kijken hoe het er buiten Java uitziet, zoo zullen zij er, indien het hun medevalt, langer blijven dan zij van plan waren.

Zelfs wordt voor het eerste begin de mogelijkheid niet verworpen, dat het er op zal lijken als zoude het geheele plan slechts een uiterst gering rendement opleveren tegenover de hooge kosten, die men er zich voor getroosten moet. Maar ook dat behoeft niet te ontmoedigen, omdat de baten van een dergelijk plan uiteraard eerst na enkele jaren voelbaar kunnen zijn. Er moet gerekend worden op tegenslag. Maar toch is dit het eenige middel om te komen tot de voor Java langzamerhand volstrekt noodzakelijke volksverplaatsing naar de schaars bewoonde, relatief weinig in cultuur gebrachte Buitengewesten, met hunne braakliggende goede gronden en arbeidsmogelijkheden.

Het is voor een Oosterling van het allergrootste belang dat hij bij een gewaagde onderneming, waartoe zeker wel gerekend moet worden een eerste reis uit zijn veilige woonplaats naar een hem volkomen onbekend gebied, hij zijn terugtocht bij een eventueele mislukking veiliggesteld weet. Daarom is het gewenscht, dat aan de deelnemers van een collectieve arbeidsreis wordt medegedeeld, dat zij op dezelfde voorwaarden d.w.z. tegen het zelfde lage tarief en dus ook collectief, t.g.t. kunnen teruggaan en daarbij dient tevens te worden aangegeven tot wien zij zich daarvoor moeten wenden in het nieuwe land. Dit moet o.i. zijn de vertegenwoordiger van het Kantoor van Arbeid, de z.g. Toean Fiskaal, in wien iedere arbeider het volste vertrouwen heeft en tot wiens feitelijke

taak dit werk ook behoort. Volledigheidshalve zij aangeteekend dat natuurlijk moet worden toegestaan dat de groep die terug wenschte te gaan anders is samengesteld dan op de heenreis. Immers valt niet te betwijfelen dat elke „mislukte” groep elementen bevat die toch eens wil probeeren en een tijd aan den arbeid gaat.

Het heeft bezwaren om retourbiljetten uit te geven, omdat de mogelijkheid bestaat dat de oorspronkelijke groep zich zal oplossen. Bovendien zal voor den betrokken man meer aanleiding bestaan niet dadelijk lichtvaardig terug te keeren wanneer hij geen retourbiljet heeft; hij moet in ieder geval het geld voor zijn terugreis of middels arbeid verdienen of vooruit gereedhouden.

De goedkoope terugreis naar het moederland, die voorloopig noodig zal zijn, zooals boven werd uiteengezet, zal practisch een groot deel der reizigers, wien het wel gegaan is, als onbewuste laukehwervers doen optreden.

Er zijn Javanen noodig, aan wien wordt duidelijk gemaakt, dat zij door eigen vlijt zich in de Buitengewesten een bestaan kunnen verwerven, waarvoor zij op Java ten eenenmale niet de geringste kans meer hebben. Dit moet de stimulans zijn; geen misleiding, hoe gering ook of in welken vorm ook.

Java als leveringsland van ontginners en arbeiders moet tegenover de Buitengewesten op den duur in dezelfde verhouding komen te staan als Madoera tegenover Oost-Java. Er moet een hechte band worden gevormd tusschen deze twee gebiedsdeelen en er bestaat geen enkele reden, waarom dit op den duur niet zou kunnen. Inderdaad, de reiskosten van Madoera naar de verschillende deelen van Oost-Java, waar arbeid voor den Madoerees te vinden is, zijn veel lager dan die naar de Buitengewesten. Daartegenover staat echter dat de mogelijkheid van vestiging in de Buitengewesten op gronden, van een kwaliteit die op Java zeldzaam geworden zijn, nog zeer ruim aanwezig is, terwijl het vestigingsproces van den Madoerees — die wij boven aanhaalden — in Oost-Java zich reeds voltrokken heeft en de andere mogelijkheden gering zijn.

Transmigratiefonds.

Het is duidelijk dat bij het voorgestane systeem geldelijke verliezen zullen worden geleden op de transportkosten. Op de één of andere wijze zullen deze verliezen moeten ondervangen, het-

geen slechts mogelijk zal zijn middels een opzettelijk voor dit doel te creëeren fonds. Gemakshalve zullen wij hieronder voortaan dit fonds het *transmigratiefonds* noemen.

Behalve de Regeering, die uithoofde van hare Overheidstaak belang heeft bij een spoedig tot stand komen van het transmigratieproces, zullen moeten deelnemen allen die voordeel hebben bij een betere plaatselijke arbeidsmarkt en bovendien gemeenschappen, voor wie de vestiging van grondontginners, — toekomstige leden dezer gemeenschap — voordeel beteekent, doordat deze lieden blijvend mede zullen bijdragen in de lasten van die gemeenschappen.

Wij komen tot de volgende belanghebbenden, die billijkheidshalve in de lasten zullen moeten deelen:

- a. de Regeering;
- b. de Zelfbesturen;
- c. de Inlandsche rechtsgemeenschappen;
- d. de Groot-Landbouwindustrie;
- e. de Inheemsche planters van stapelproducten, voor zoover daarbij gebruik wordt gemaakt van importarbeidskrachten;
- f. transportorganisaties.

Vooraf echter eerst nog het volgende.

Het moet zeker niet de bedoeling zijn, dat het overgrootste deel der kosten op de schouders van de Overheid wordt gelegd, maar veeleer moet het streven zijn, dat door een billijke verdeling der kosten naar rede van ieders belang ieder belanghebbende zal kunnen volstaan met een betrekkelijk geringe bijdrage, waardoor toch het benoodigde totaal bedrag wordt bereikt.

Gaan wij na wat nu reeds jaarlijks voor het kolonisatiedoel wordt uitgetrokken dan zien wij dat in de begroting van Nederlandsch-Indië een post voorkomt

Dept. van Binn. Bestuur 1933 (4.14.1.9)	f 50.000
„ „ Justitie „ —	„ —
„ „ Binn. Bestuur 1934 (4.14.1.9)	„ 50.000
„ „ Justitie „ (2. 6.5.4)	„ 50.000

Deze gelden worden à fonds perdu uitgegeven, waarvoor geen enkele aanleiding kan bestaan. Bij een juiste vorm van werving van landbouwkolonisten hebben wij het goede recht om tegenover hetgeen wij voor deze lieden doen — d.w.z. hen binnen enkele

jaren te maken van paupers tot welgestelde landbouwers — te stellen de verplichting hunnerzijds om alle kosten die wij voor dit doel hebben gemaakt, terug te betalen. Dat men vreest, dat een dergelijke verplichting er toe zou leiden dat zich geen liefhebbers meer zouden aanbieden om als kolonist naar de Buitengewesten te gaan, wijst op een gebrekkige propaganda en werving.

In verband met de geringe middelen die de Regeering thans voor kolonisatiedoeleinden beschikbaar heeft, beperkt de uitzending zich tot een relatief klein aantal personen. Hoewel niet ontkend mag worden dat voor de Overheid een belang bestaat bij transmigratie van het overbevolkte Java, zal de uiterste zuinigheid daarbij moeten worden betracht. De eigenlijke Overheidsmedewerking mag zich o.i. in hoofdzaak beperken tot een vorm van garantie.

Bij de besteding van de gelden die ten gevolge van de *rubber-restrictie* ten bate van de bevolking der rubber verbouwende streken komen, is een zeer belangrijke groep menschen vergeten, n.l. de Javaansche arbeider, die voor een belangrijk deel ten eerste heeft bijgedragen tot het slagen niet alleen van deze cultuur, doch van alle bevolkingscultures in de Buitengewesten en ten tweede aan de ontsluiting dezer wildernissen. Zonder hem ware dit ten eenenmale onmogelijk geweest. Diezelfde restrictie nu heeft duizenden van deze arbeiders werkloos gemaakt en hen naar Java, waar zij zich dikwijls niet meer thuis voelen teruggedreven, zonder dat zij participeeren in de baten van een cultuur die door hun werkzaamheid is groot geworden. Ware het niet billijk om met een deel dezer fondsen een groot aantal Javanen in de gelegenheid te stellen zich in de Buitengewesten te vestigen, waarmede tevens op reële wijze wordt medegewerkt aan de oplossing van een staatsvraagstuk van de eerste orde, i.c. de transmigratie van de overbevolking van Java naar de Buitengewesten?

Daarbij komt nog dat alle rubberverbouwers, ondernemingen of inheemsche planters, zullen profiteeren bij een oplossing van het arbeidsvraagstuk. Ook de inheemsche tuinen van eenigen omvang — en dat zijn het meerendeel — werken met Javanen, zoodat niet gezegd kan worden, dat het een zuiver Westersch ondernemersbelang is. Men vergete niet, dat de vestiging van Javaansche kolonisten in de Buitengewesten nieuwe objecten voor den fiscus

schept, aangezien de meeste emigranten op een hooger welstands-peil komen en op Java voor den fiscus practisch niet bereikbaar zijn. Zou de Regeering flinke bedragen beschikbaar stellen voor kolonisatie en irrigatie in het groot, dan wordt met het restrictie-kapitaal iets van blijvende waarde geschapen.

Door de Algemeene Volkscredietbank in Benkoelen wordt thans een proef genomen met het uitgeven van credieten aan een weinig geselecteerde groep van kolonisten. Mocht het nu blijken, dat zelfs de zwaar gestelde terugbetalingsvoorwaarden geen onoverkomelijke moeilijkheden met zich brengen, dan ligt het in hare bedoeling ook in de toekomst voor deze kolonisatie de credietverschaffing op zich te nemen. N.o.m. moet het dan ook in hare lijn liggen dat ook de overtochtskosten in het crediet worden opgenomen.

Het eenige juiste principe van een gezond leenbedrijf is, dat men alles wat aan den leener wordt ten koste gelegd voor een bepaald doel, i.c. de vestiging als kolonist in het nieuwe land, dat hem betere levensvoorwaarden geeft dan hij thuis ooit kan vinden, ook op hem verhaalt. Welke een gezond en vruchtbaar arbeidsveld zou er op die wijze niet voor de Algemeene Volkscredietbank open liggen.

Vanzelf wordt er echter bij deze mogelijkheid gedacht aan de bittere ervaringen met Gedong Tataan opgedaan, doch dan rijst onverbiddelijk tevens de vraag, of het niet de moeite zou loonen voor de Algemeene Volkscredietbank om tot in de kleinste bijzonderheden, ook plaatselijk, eens na te gaan, welke oorzaken tot die finantieele catastrofe hebben geleid en of er niet een andere vorm van geldelijken steun aan kolonisten kan worden gevonden, waarbij deze oorzaken worden ontgaan.

Ook de vorm van semi-spontane kolonisatie, welke thans in de Lampongsche Districten wordt toegepast, leent zich voor het credietbedrijf van de Algemeene Volkscredietbank. Het groote aantal kolonisten, dat daar in den loop der jaren door het Gouvernement is heengezonden en er zich gevestigd heeft, maakt het thans mogelijk dat de terugbetaling van de overtochtskosten van nieuwkomers door hunne familieleden of kennissen wordt gewaarborgd. Voor deze leeningen is thans — Augustus 1934 — voor de eerste maal een bedrag van f 1000.— verstrekt aan het Hoofd van het Gewest. Naar onze meening is dit de taak van het Volks-

credietwezen, niet die van het steeds wisselende Binnenlandsch Bestuur, waardoor het nuttig effect van deze uitzending sterk beperkt wordt, omdat hiervoor continuïteit vereischte is. Bij een behoorlijk ingericht credietbedrijf zouden op die wijze heel wat meer menschen kunnen worden overgebracht dan mogelijk is met het toegestane bedrag.

Ook de gelden die het Departement van Justitie beschikbaar heeft voor kolonisatie van gewezen ondernemingsarbeiders worden uitgegeven zonder gehoudenis van terugbetaling door betrokkenen, waarvoor mutatis mutandis hetzelfde geldt als voor hetgeen is opgemerkt van de kolonisatie uitgaande van het Departement van Binnenlandsch Bestuur.

Thans moge een ander gezichtspunt in beschouwing genomen worden, waarbij uitdrukkelijk op den voorgrond wordt gesteld, dat het daarbij hoofdzakelijk gaat om vestiging op droge gronden, behoudens de mogelijkheid dat enkele complexen sawahgronden beschikbaar zullen zijn.

Toen het met de kolonisaties in Benkoelen ernst werd, stelde een margahoofd de vraag of het voor hem ook mogelijk zou zijn dat hij zijn aandeel daarin kreeg. Aanvankelijk werd de indruk gewekt dat zijn denkbeeld was dat er een aantal hard werkende en bekwame landbouwers, — want zoo staat de Javaan in Zuid-Sumatra bekend — tot zijn beschikking zouden worden gesteld, die hij dan tegen den kost zou kunnen tewerk stellen in zijn peper-, koffie- en andere tuinen. Een nader gesprek daarover bracht aan het licht dat hij wel degelijk begreep dat het in de bedoeling lag dergelijke Javanen zoo spoedig mogelijk te brengen tot een zelfstandig bestaan met opname in het margaverband op voet van volkomen gelijkgerechtigheid met de autochthone bevolking. Hij was ook gaarne bereid daartoe mede te werken o.a. door aan deze lieden goede grond af te staan, die er overvloedig voorhanden waren, maar stelde daartegenover wel den eisch dat zij door eigen werk in de marga aan den kost zouden komen, zij het ook in het begin gedeeltelijk met hulpbetoon van de inwoners. Er bestond in ieder geval waardeering voor hen als toekomstige margagenooten.

Op deze suggestie werd toen niet verder ingegaan, omdat de kolonisatieleiding toen de handen vol had met de voorbereidingen der uitgestrekte kolonisatiegronden in de onderafdeeling Lais. De

suggestie op zichzelf opent intusschen groote nieuwe mogelijkheden. De credietverstrekking van de groepen die in Perbo (Lais) werden ondergebracht, omvat verschillende posten die thans in geld worden vereffend, doch die in natura verstrekt, een belangrijke verlichting van het systeem zouden beteekenen.

Indien in groote marga's een betrekkelijk gering aantal kolonisten zou worden geplaatst, kan een regeling middels oogstloon worden ontworpen, waardoor de verstrekking van rijst aan de kolonisten voor een deel achterwege zou kunnen blijven; dit beteekent al een zware post op de rekening minder. Hetzelfde geldt voor de verstrekking van zaadpadi, waarvoor thans te Perbo per gezin f 4.50 in geld moest worden uitgetrokken.

Korten tijd geleden werd dit zelfde punt door andere marga-hoofden eveneens ter sprake gebracht, doch waar in de praktijk blijkt dat de a.s. kolonisten inderdaad niets anders bezitten dan de kleeren aan hun lichaam, werd erop gewezen dat voor aankoop van gereedschappen e.d. wel een klein geldcrediet noodig zal zijn. Dit crediet zou dan verstrekt kunnen worden door enkele in het leven te roepen margabankjes onder garantie van de margage-nooten, waar het kleine groepje Javanen zich zal vestigen. Blijkt dit niet mogelijk dan dient het Gewestelijk Kolonisatiefonds dit op zich te nemen.

Vermoedelijk zal het benoodigde bedrag per gezin f 10.— niet overschrijden; de schatting in het rondschriven van den Directeur der Algemeene Volkscredietbank van 9 Juli 1934 No. 37 *) dat per bouw f 5.— tot f 6.— noodig is, kan alleen gelden voor Java en dan nog voor gezeten landbouwers, waarbij komt dat de kosten in de Buitengewesten steeds hooger uitkomen.

Blijkt in de praktijk dat inderdaad het plan om Javaansche kolonisten onder te brengen in verschillende marga's voor uitvoering vatbaar is en dit plan langzamerhand kan worden uitgebreid, dan beteekent dit dat nu reeds in enkele streken kan worden overgegaan tot vestiging op droge gronden onafhankelijk van de spontane kolonisatie, die zich moet groepeeren om de opzettelijk gevormde kerngroepen, waarvoor bevoelbare gronden als lokmid-

*) Opgenomen in het Maandblad van het Volkscredietwezen van Juli 1934 blz. 450.—

del voorshands onontbeerlijk zijn. Een dergelijke vestiging zal voorloopig alleen kunnen plaatsvinden op de allerbeste soort gronden.

Meer dan ooit treedt bij dit plan de stellige eisch op den voorgrond, dat wij voor deze nieuwe groepen een bijzondere selectie moeten toepassen; krijgen de gastheeren in den beginne ernstige teleurstellingen met hunne toekomstige margagenooten, waarvoor zij zich verschillende offers getroosten, dan beteekent dit, dat men bezwaren zal gaan voelen tegen een herhaling van deze proef, waarmede dan de mogelijkheid om enkele honderden gezinnen jaarlijks onder te brengen in het nieuwe land is verkeken. Voorloopig ware een proef te nemen in die streken, waar zich reeds Javanen hebben gevestigd en waarbij tot nu toe steeds een beroep is gedaan op hunne eigen landgenooten, d.w.z. in Benkoelen en de Lampongsche Districten.

Een ander punt van bespreking is het volgende.

Van Javaansche zijde is het standpunt verdedigd om de koloniseerende Javanen zooveel mogelijk hun eigen adat- en andere gebruiken te doen behouden en men heeft de toepassing van dit beginsel zelfs zoover doorgevoerd, dat men van Gedong Tataän een soort van beschermd Javanenreservaat had gemaakt, waarbij de toegang aan anderen dan kolonisten verboden was, in den trant van de Indian Reservations in de Vereenigde Staten.

Nu is het verschil daarmede daarin gelegen dat deze Indianen vrijwel weerloos stonden tegenover een hoog ontwikkelde Europeesche maatschappij, die hen belaagde, zoodat deze bescherming noodig was en vermoedelijk nog is. De Javaansche emigrant staat echter tegenover zijn omgeving in een geheel andere positie, aangezien hij cultureel niet veel daarvan verschilt en landbouwtechnisch waarschijnlijk de meerdere is van de autochthone bevolking in de Buitengewesten. Het valt b.v. op hoe snel en degelijk de kolonist overgaat tot het aanplanten van stapelproducten, als kruidnagel, peper, e.d. die hem, al ware het alleen maar uit grondgebrek, op Java vreemd zijn. De verwachting, dat hij zich voorloopig aan de hem bekende gewassen zou houden, is niet uitgekomen.

Men heeft den Javaan in Gedong Tataän gesteld onder een voortdurende curateele, zoowel t.o.v. de beschikking over zijn grond als over zijn product, terwijl Javaansche gebruiken wat betreft dorpsbestuur en adat, opschuring van zaadpadi e.d. die

alleen bestaansrecht hebben in de economisch benauwde en volkomen gereguleerde desahuishouding, pijnlijk zorgvuldig in stand werden gehouden. Het gevolg is geweest dat men deze kolonisten niet vaardig gemaakt heeft voor den economischen strijd, waar hij vroeg of laat voor komt te staan. Waarom zou men den Javaan, van wien gehoopt wordt dat hij zich in de toekomst spontaan ergens buiten zal vestigen, niet vrij laten in de aanpassing aan de hem omringende maatschappij en hem in de gelegenheid stellen zich los te maken van alle klemmende desabepalingen, waar hij zich zelf aan ontgroeid gevoelt? Hij heeft het recht daartoe; diegenen die niet tot die aanpassing in staat zijn, zullen, niettegenstaande alle kunstmatige bescherming, de slachtoffers zijn die iedere groote transmigratie eischt.

Staatsrechtelijk verkeert de Gedong Tataän enclave in een moeilijke positie, waarvan de inpassing in het margaverband wel zeer belangwekkend zal zijn.

Het is onbillijk tegenover de rechtsgemeenschappen (in casu de Inlandsche gemeenten), die grond en hulpbetoon hebben gegeven, om de nieuwe kolonisten in een uitzonderlijke en gunstigere positie te plaatsen t.o.v. van de autochthone bevolking, hunne margagenooten, wat betreft algemeene lasten der gemeenschap, i.c. het verrichten van heeren- en gemeentediensten, locale belastingen, adatheffingen, e.d.

Het uitzicht, dat men van de vestiging van vreemdelingen zal hebben door verlichting der algemeene lasten is de eenige stimulans voor deze rechtsgemeenschappen om hunne medewerking te verleenen in elk emigratieplan.

Voor al ten aanzien van het verkrijgen van gronden is men zonder meer aangewezen op hunne volle medewerking en is deze factor voor het opzetten van deze kolonisaties eerste vereischte. Indien men ten spijt van ernstige bezwaren van de betrokken margagenooten, toch gronden voor dit doel aan hun gemeenschap zou willen onttrekken is de mislukking bij voorbaat te verwachten.

In een toespraak, die eenige jaren geleden door een Javaansch ambtenaar tot de kolonisten van Gedong Tataän is gehouden, werd ten slotte gezegd: Blijft goede Javanen! Beter ware deze leuze te veranderen in: Wordt goede Sumatranen!

(Wordt vervolgd.)

De uitkomsten van de Britsch-Indische Volkstelling van 1931

door

Dr. L. ADAM.

1. *Waarom een artikel over cijfers?*

Van cijfers en statistieken moet het Nederlandsch lezende publiek al heel weinig hebben! Toch kan het zijn nut hebben — die geringe belangstelling trotseerende — om, zelfs in deze tijden, nu zoo geheel andere onderwerpen aan de orde van den dag zijn, iets te vertellen van de uitkomsten van de jongste Volkstelling in dat enorme gebied, dat zoo vaak met Nederlandsch-Indië vergeleken wordt. Te meer redenen zijn daartoe aan te voeren, nu ook in deze landen eindelijk in 1930 eens een telling is gehouden, die zeker niet voor die der Britten hoeft onder te doen.

2. *Een voorbeeld voor Nederlandsch-Indië.*

Het kan niet ontkend worden, dat op demografisch gebied de Engelschen in hun overzeesche gewesten (niet alleen in Britsch-Indië, maar ook in Ceylon en Britsch Malaya) ons ver vooruit zijn. Practisch als zij zijn, hebben zij al heel vroeg de beteekenis en de waarde van regelmatig terugkeerende volkstellingen ingezien. De telling van 1931 in hun India is namelijk de zesde in een reeks van tellingen, die om de tien jaar (zonder één enkele maal over te slaan) is gehouden. Al in 1881 dus werd de bevolking van dat gebied — zij het dan nog wel gedeeltelijk — geteld. Zelfs werd toen al een momenttelling d.w.z. een telling op één bepaald moment, uitgevoerd. In volgende tellingsjaren (1891, 1901, 1911, 1921, 1931) werd het tellingsgebied steeds uitgebreid en het tellingssysteem verbeterd. Nederlandsch-Indië had haar eerste „moderne” telling in 1930! Wie aan de organisatie en de uitvoe-

ring van deze telling heeft meegedaan zal niet anders dan bewondering moeten uiten over een prestatie, ginds in een land meer dan $2\frac{1}{2}$ maal zoo groot als Nederlandsch-Indië met een bevolking, die bijna zesmaal zoo groot is, nu voor de zesde maal verricht. Daar hebben ongeveer 2 miljoen tellers, dezelfde groote moeilijkheden van hier bekampende, het grondmateriaal verzameld.

Daarop is dan gevolgd de *verwerking* van de binnengekomen gegevens, in centrale kantoren van provincies en zelfbesturende rijken (waarvan verscheidene de volkstellingskosten uit eigen kas betalen!). Dat ook deze verwerking niet in één handomdraai kan geschieden, maar *jaren* arbeids kost, is een buitenstaander nooit goed aan het verstand te brengen.

De eindproducten zijn de publicaties, in totaal ongeveer 45 (zegge: vijf en veertig)¹⁾ boekdeelen, die één plank van een vrij groote boekenkast zouden vullen, beslaande. De twee deelen, die voor mij liggen, en op geheel India betrekking hebben, tellen samen ruim 1100 bladzijden (van ongeveer 20×35 cm); het tweede deel bestaat uitsluitend uit tabellen, het eerste deel bevat den tekst van ongeveer 380 bladzijden.

De Engelschen verstaan blijkbaar de kunst om prettig-leesbare rapporten over cijfers te schrijven en misschien is het aan die kunst (o! zoo weinig in ons land beoefend en gekend) te danken, dat statistische gegevens onder het Engelsche volk (ook onder de Amerikanen) zoo populair zijn geworden. Ook dit census-rapport van India — het mag dan hier en daar wat minder wetenschappelijk zijn — geeft smakelijk geestelijk voedsel, misschien zelfs voor Hollanders!

Verder is de tekst — in dezen malaisetijd! — verlucht met mooie, duidelijke kaarten, in totaal 12 groote (waarvan drie mooi-gekleurde) en 13 kleine kaarten, met teekeningen, met diagrammen en grafieken. Een Nederlandsch-Indische Volkstellings-publicatie telt in den regel maar één kaart; één enkele, die van de Europeanen, telt ook nog eenige grafieken.

En de andere deelen van deze Britsche verzameling van census-rapporten, betrekking hebbende op de cijfers van de provincies en zelfbesturende rijken, die hier te lande nog niet allen ontvan-

1) De Nederlandsch-Indische Volkstelling zal vermoedelijk acht (aanmerkelijk dunner) deelen publiceeren.

gen zijn, zullen er wel even mooi uit zien. Die van 1921, welke wij onder oogen kregen, zijn schitterend!

Met recht kunnen dus de Engelschen trotsch zijn op dit monumentale werk. En wat het zooveel waarde geeft, is, dat het kostbaar materiaal van zes jaren — of eigenlijk zes decennia — omvat. Want volkstellingscijfers stijgen in beteekenis wanneer zij met uitkomsten van andere jaren vergeleken kunnen worden.

Wat Nederlandsch-Indië aan dergelijk materiaal van vroegere jaren bezit is bedroevend weinig. De Engelschen, die ons zoo vaak worden voorgehouden als een toonbeeld van *practische* regeerders, hebben een voorsprong op ons, die wij niet gauw zullen inhalen.

In den beperkten tijd, die ons gelaten werd, hebben wij hieronder — zonder den lezer met erg veel cijfers en geleerdheid te plagen — in *zeer* beknootten vorm enkele frappante en algemeene gegevens uit het bovenbedoeld rapport, samengesteld door J. H. HUTTON, gelicht.

3. *Het enorme „empire.”*

Met trots spreken de Engelschen van de „Indian Empire”, maar het is dan ook een rijk bijna zoo groot als half Europa en met een zielental als dat van Europa zonder Europeesch Rusland.

Zielental en oppervlakte:

Zielental Britsch-Indië	352.837.778
Zielental Nederlandsch-Indië	60.727.733
Oppervlakte Britsch-Indië	4.684.479 km ²
Oppervlakte Nederlandsch-Indië	1.772.185 km ²

Wanneer de Engelschen van „British India” spreken, dan bedoelen zij daarmee maar een deel van wat wij Britsch-Indië noemen. Het geheel, dat India heet, bestaat namelijk uit twee deelen: 1° „British India” (wij zouden zeggen: het rechtstreeks bestuurd gebied) en 2° de zg. „native states”, d.w.z. de zelfbesturende staten, die vrijwel dezelfde staatsrechtelijke positie hebben als de Nederlandsch-Indische zelfbesturende rijken.

4. *Groote provindiën en zelfbesturende staten.*

„British India” bestaat uit 15 provinciën. Daarvan hebben er drie

(Bengalen, Agra-Oudh en Madras) ieder een grooter zielental dan geheel Java en Madoera. Twee (Centrale provinciën met Birar en Burma) hebben er ongeveer evenveel als de provincie Oost-Java, verscheidene echter veel minder, ook minder dan West- en Midden-

Zielental van:

Bengalen	50.114.002
Agra-Oudh	48.408.763
Madras	46.740.107
Bihar-Orissa	37.677.576
Pandjab	23.580.852
Bombay ¹⁾	21.930.601
Centrale prov. en Birar	15.507.723
Burma	14.667.146
Assam	8.622.251
N. W. grensprovincie	2.425.076
Java en Madoera	41.718.333
Oost-Java	15.055.683

Java. Heel gering is het aantal inwoners van de eilandenprovincie Andamanen en Nicobaren (nog geen 30.000) en die van Coorg (163.327). In oppervlakte winnen alle grootere provinciën, uitgezonderd de Noordwestelijke grensprovincie, het van een Java-provincie, ja zelfs van Java en Madoera; de uitgestrektheid varieert tusschen ongeveer 200.000 en 370.000 km², Burma echter heeft een oppervlakte van ruim 600.000 km². De grootte van een Java-provincie varieert tusschen 28.000 en 48.000 km²; de oppervlakte van Java en Madoera bedraagt 133.107 km².

Het aantal „native states”, kleine en groote, bedraagt ongeveer 700. De grootste zijn in onderstaand tabelletje genoemd.

Zielental van:

Haiderabad	14.436.148
Maisoer	6.557.302
Travancor	5.095.973
Kasjmier ²⁾	3.646.243
Baroda	2.443.007
Gwalior	3.523.070

1) Alleen het rechtstreeks bestuurd gebied, waartoe ook Aden hoort.

2) Met Djammoë.

Bekend is vooral Haiderabad, in oppervlakte anderhalf maal zoo groot als Java en Madoera, maar met een zielental kleiner dan Oost-Java. Maisoer (Mysore), een andere bekende „native state”, is veel kleiner dan Haiderabad, maar dichter bevolkt. In ons Indië hebben de zelfsbesturende rijken Soerakarta (1.704.201 zielen) en Jogjakarta (1.399.351 zielen) het grootste zielental, echter nog geen 2 miljoen.

5. Dicht- en dunbevolkte streken.

Britsch-Indië¹⁾ heeft een gemiddelde dichtheid van ruim 75 zielen op een km². De plaatselijke dichtheid varieert natuurlijk

Zielental per km²:

Britsch-Indië	75,3
Nederlandsch-Indië	31,9
Buitengewesten	10,7
Java en Madoera	313,4

sterk. In het noordwesten in Baloetsjistan en in een groot gedeelte van het tegen het Himalajagebergte gelegen Djammoë en Kasjmier en in gedeelten van Radjpoetana heeft men cijfers van ongeveer 1 à 2 menschen per km², zooals in Indragiri, Djambi, in Borneo, en tal van streken van de Molukken. Daartegenover vindt men in het stroomgebied en de delta van de beroemde rivieren Ganges en Brahmapoetra cijfers van ruim 800, terwijl het grootste deel van deze provincie een gemiddelde dichtheid van bijna 200 heeft. Ook in het noorden van Bihar en de Vereenigde Provinciën, dus in den bovenloop van de Ganges en in Cochin, in het zuidwesten van het Voorindische schiereiland, zijn hooge cijfers aangetroffen. Curiositeitshalve noemt het rapport een dichtheid van ongeveer 1.573 zielen per km² in een dorp van Cochin, dat bijna 10 km² groot is. Er zullen echter op Java heel wat desa's aan te wijzen zijn, die nog wel dichter bevolkt zijn! Men bedenke, dat het Cheribonsche *district* Ploembon (oppervlakte 103,8 km²) een *gemiddelde* dichtheid van bijna 1.075 en het Tegalsche *district* Adiwerna (oppervlakte 92,8 km²) een dichtheid van bijna 1.638 zielen per km² heeft.

1) Onder Britsch-Indië verstaan wij nu verder: het gebied, dat de Engelschen India noemen.

6. *Bevolkingstoename.*

De gemiddelde bevolkingstoename over de periode 1921 — 1931 bedraagt voor Britsch-Indië 10,6% van het zielental van 1921. Dat cijfer is laag vergeleken bij dat van Java en Madoera

Accrespercentages in:

Assam	15,7
Bengalen	7,3
Bihar-Orissa	11,5
Bombay (presidentschap)	12,4
Burma	11
Centrale prov. en Birar	12,6
Madras	10,4
Pandjab	13,5
Agra-Oudh	6,7
Britsch Indië	10,6
Java en Madoera	19,3
West-Java	23,8
Midden-Java	12,5
Oost-Java	20,1

(over de periode 1920 — 1921). Ook in een provincie als Bengalen, die wat zielental en dichtheid ongeveer met Java en Madoera te vergelijken is, is het accres aanmerkelijk minder. In een Aanhangel van een der hoofdstukken wordt in een uitvoerige nota de vraag besproken of het dichtbevolkte Bengalen nog een bevolkingsaccres zal kunnen verdragen. De conclusie is, dat zelfs een verdubbeling van bevolking nog mogelijk is, indien de landbouw geïntensifeerd en de nog niet bebouwde gronden (33% van het totale oppervlak) ontgonnen zullen worden. Ons dunkt, dat het accres van Java en Madoera wat meer zorgen baart. Trouwens men kan zich niet aan den indruk onttrekken, dat over het algemeen het accres ginds al aan het minderen is. Al te diep kan op deze kwestie niet ingegaan worden, wij willen maar kort het een en ander aanstippen.

7. *Het groote volkeren-amalgaam.*

Bij het doorlezen van dit Census-rapport schieten ons weer te binnen de twee zinnen van Chailley Bert uit zijn *L'Inde britan-*

nique: „L'Inde, je l'ai déjà dit, je le répéterai souvent, est un monde. Infiniment variés sont les éléments qui la composent.” Die oneindige verscheidenheid vindt men ook in de bevolkingsgroepen. Geen wonder! Het rapport¹⁾ geeft een uitvoerig overzicht van de rassen, die al eeuwenlang vóór Christus' geboorte van Palestina, van de Oostkust der Middellandsche zee, van de landen om de Perzische golf, van de hooglanden van Anatolië, Iran en Pamir en van Mongolië deze groote wereld moeten zijn binnengedrongen. Aan cijfers, echter, vindt men alleen die van de „tribes and castes”. De „tribes” zijn volksstammen, die geen kasten zijn of kennen. De kasten, die niet alleen onder de Hindoe's voorkomen, zijn natuurlijk een belangrijk onderwerp van bespreking. Interessant zijn de beschouwingen over de veranderingen, die in het kastenwezen te bespeuren zijn en over de oorsprong van de kasten. Wij achten ons echter niet bevoegd, meer over dit onderwerp te zeggen²⁾.

Naast het kaste-stelsel zijn het de talen, die de eenheid van de volkeren van dit werelddeel tegenhouden. Aan de getelden is namelijk gevraagd welke hun moedertaal en welke taal (talen) daarnaast in hun dagelijksch en huiselijk leven gesproken werd(en). Er zijn in totaal niet minder dan 222 talen geteld. Op een groote gekleurde plaat zijn heel duidelijk en fraai de verschillende taalgebieden, naar vier taalfamillie's ingedeeld, aangegeven. De groote meerderheid (253.699.403 zielen) spreekt een der Indo-Arische talen (voornamelijk Hindi, Pandjabi, Radjastani, Goedjarati, Bengali, Bihari, Oriya, Marathi, Sindhi), ruim 41 milloen spreken een der Dravida-talen, ruim 26 millioen het Andhra (een tak van de Dravidische taalfamilie). Curiositeitshalve vermelden wij nog, dat 6.542 menschen (bijna allen in Burma) Indonesische talen als hun moedertaal beschouwden.

Een enkel woord over de Europeanen (British subjects, Others en Anglo-Indians) in Britsch-Indië. In deel VI van de Nederlandsch-Indische volkstellingsuitgaven blzz. 130 e.v. zijn nog nim-

1) De schrijver J. H. HUTTON, is corresponding member van de Anthropologische Gesellschaft te Weenen.

2) Wie hierover niet al te uitvoerig ingelicht wil worden, raadplege de lezing van den Leidschen hoogleeraar SPEYER in het Indisch genootschap van 1912; in deze lezing wordt telkens het Census-rapport van 1901 aangehaald.

mer tevoren gepubliceerde gegevens omtrent Europeanen in naburige tropische landen, en dus ook van Britsch-Indië, opgenomen. Daaruit blijkt, dat de Europeanen er slechts 0,09% van de geheele bevolking uitmaken tegen 0,40% in ons Indië (in 1930 natuurlijk!). Ook in de steden is hun relatief aantal veel geringer dan in de Nederlandsch-Indische steden Batavia (met Meester-Cornelis), Semarang en Soerabaja. Hoe klein ook de Europeesche groep in dit groote land is, toch is het jammer, dat van deze belangrijke maatschappij maar weinig demographische gegevens in het rapport worden vermeld.

Van het aantal Chineezzen hebben wij geen cijfers kunnen vinden. Er zijn 185.815 personen waarvan 178.324 in Burma, die een of andere Chineesche taal spreken.

8. Twee groote en eenige kleine godsdienstgroepen.

Werd de vraag naar den beleden godsdienst in ons Indië slechts aan enkele groepen gesteld, in Britsch-Indië moest zij door alle getelden beantwoord worden. De twee groote godsdiensten van India zijn; gelijk aan een ieder, die wel eens wat over dit land leest, bekend is: het Hindoeïsme en het Mohammedanisme. Maar het aantal Hindoe's is ruim drie maal zoo groot als het aantal Mohammedanen. Bijna 400.000 menschen van de verdrukte kasten („depressed castes”) weigerden zich als Hindoe's op te geven.

Aantal:

Hindoe's	239.195.140
Mohammedanen	77.677.545
Boedhisten	12.786.806
Heidenen ¹⁾	8.280.347
Christenen	6.296.763
Sileh's	4.335.771
Djain's	1.252.105
Zoroastrians	109.752
Joden	24.141

1) In het Engelsch: tribal religions, dus vermoedelijk wel hoofdzakelijk animistische „religions”.

Vóór de telling werd door de bekende vereeniging Hindoe Mahasabha een groote *shoeddhi*¹⁾-beweging op touw gezet met de bedoeling om het cijfer van de Hindoe's sterk te doen stijgen. Het gevolg was, dat velen van de „Tribal religions” feitelijk ten onrechte als Hindoe's zijn genoteerd, meent de schrijver van het rapport.

Van de Boedhisten woont 96% in Burma. De weinigen, die daarbuiten zijn geteld, moeten wij in het noorden zoeken (Sikkim).

De Sikh's, die zich vooral door de verwerping van het polytheïsme, den beeldendienst en de bedevaarten, van de Hindoe's onderscheiden, hooren grootendeels in Pandjab, in het noordwesten van India thuis. Zij kennen geen kinderhuwelijk en staan het hertrouwen van weduwen toe; daaraan is misschien, naar de heer Hutton meent, hun bijzonder groote aanwas te danken.

De Djain's vormen een kleine secte, die zich zoo aan het Hindoeïsme verwant voelen, dat verscheidene zich als Hindoe's hebben opgegeven.

Bijna 5% van de Christenen zijn Europeanen (Anglo-Indians inbegrepen). Het Christendom schijnt veel bekeerlingen te maken onder de „depressed classes” en de verschillende stammen die in het gebergte en de bosschen leven.

„Tribal religions” is een verzamelnaam van allerlei groepen van min of meer primitieve stammen, die niet onder de groote godsdienstige gemeenschappen gerangschikt konden worden. Zij bewonen gedeelten van Assam, Midden-India, de Centrale provinciën, Bihar-Orissa en het bergland van Zuid-India en Burma.

Het hoofdstuk over Godsdienst besluit met een 25 bladzijden-lange beschrijving (verlucht met tal van teekeningen) van het oude primitieve geloof waaruit het Hindoeïsme is ontstaan. Een prachtige, groote, gekleurde kaart geeft een voortreffelijk beeld van de verspreiding der godsdienstige gemeenschappen over het groote land.

9. Meer mannen dan vrouwen.

Er zijn in bijna alle provinciën en „native states” meer mannen dan vrouwen geteld. Heeft men voor West-Europa het vrouwen-

1) Shoeddhi is een reinigingsceremonie, waarbij men feitelijk „weer” Hindoe wordt, want eigenlijk is iedere niet-Hindoe een afvallige.

overschot grootendeels uit de grootere levenskans van de vrouw weten te verklaren, de Britsch-Indische volkstellingsrapporten, ook die van 1911 en 1921, meenen het mannenoverschot te moeten toeschrijven aan een grootere mortaliteit onder de vrouwen dan onder de mannen. De verklaring luidt dan aldus: de inheemsche bevolking, vooral de Hindoesche, heeft een sterke voorkeur voor mannelijke nakomelingen, meisjes worden al van hun prille jeugd af ten achter gesteld en verwaarloosd, om ten slotte al heel jong uitgehuwd te worden en op zeer jeugdigen leeftijd kinderen voort te brengen, zoodat hun weerstandsvermogen heel wat minder is dan dat van de mannen. Voor andere theorieën¹⁾, die het ontstaan van de numerieke verhouding tusschen beide sexen trachten te verklaren en die één voor één besproken worden, kon niet voldoende bewijsmateriaal aangevoerd worden. Verondersteld wordt wel, dat het huwen binnen de kaste verband zou kunnen houden met het mannenexcedent.

Op grond van de geboortecijfers, die, naar de rapporteur zelf erkent, onvolledig zijn, wordt geconcludeerd, dat er meer jongens dan meisjes geboren worden. Merkwaardig is echter, dat in verscheidene provinciën en „native states” onder de kinderen van 0 tot 5 jaar meer meisjes dan jongens zijn. Het zal dus vooral onder de ouderen zijn, dat de levenskans van de vrouw geringer is dan die van den man. De provincie Coorg, die een groot „vrouwen-tekort” (803 vrouwen op de 1000 mannen) heeft, telt daarentegen onder de 0- tot 5-jarigen veel meer jongens dan meisjes.

Het vraagstuk van de oorzaken van het mannenoverschot in Britsch-Indië, dat ook de aandacht van vele Europeesche statistici heeft getrokken, is voor ons Indië van beteekenis, omdat in de Buitengewesten in tal van streken, maar ook in enkele districten van Java (in Temanggoeng, Noord-Pekalongan, Grobogan, Bojolali, enz.)²⁾, de mannen in de meerderheid zijn zonder dat hiervoor een verklaring in de migratie gevonden kan worden.

In hetzelfde hoofdstuk over de sexe-verhouding vindt men in een afzonderlijke paragraaf behandeld de huwelijksvruchtbaarheid

1) Men zie hiervoor G. H. L. PITT-RIVERS. *The clash of culture* (1927) en Dr. L. KÜLZ. *Zur Biologie und Pathologie des Nachwuchses bei den Naturvölkern der deutschen Schutzgebiete in Beihefte van Archiv für Schiffs- und Tropenhygiene* deel 23 (1919).

2) Zie Volkstelling 1930 deel II blz. 6.

en de gezinsgrootte. Het materiaal gedurende de telling in bijna alle deelen van India verzameld, heeft betrekking op ongeveer 900.000 gezinnen¹⁾. Wij vermelden slechts enkele cijfers; zoo bijvoorbeeld, dat 6% van de huwelijken, die meer dan 15 jaar duurden, steriel was, en dat het gemiddelde aantal kinderen per gehuwde vrouw 4,2 bedraagt, maar slechts gemiddeld nog geen 3 kinderen in leven waren. Bij dit onderzoek werd echter verzuimd — een veel voorkomende fout! — om na te gaan hoeveel kinderen een vrouw, die het climacterium²⁾ bereikt had, gebaard had.

10. Leeftijdscijfers; een waagstuk?

Het hoofdstuk over de leeftijden beslaat niet minder dan 115 bladzijden, waarvan echter 88 bladzijden gevuld zijn met een „Actuarial report” (rapport van een wiskundigen adviseur voor levensverzekeringsmaatschappijen) met sterfte-tafels! ³⁾. En dat alles, nadat men in het begin van het hoofdstuk al opmerkt, dat „ignorance of precise age is almost universal in India” en „in any case the Indian age returns are admitted on all hands to be extremely inaccurate”! Heel onbetrouwbaar worden geacht de cijfers van kinderen van 1 tot 2 jaar, die van de meisjes van 10 tot 15 jaar (omdat de ouders van hoge kasten opzettelijk den leeftijd van geslachtsrijpe, maar nog niet gehuwde meisjes te laag opgeven uit schaamte, dat zij nog ongehuwde huwbare meisjes in huis hebben), die van oudere vrijgezellen en weduwnaren, die hun leeftijd te laag opgeven, omdat zij nog een levensgezellin zoeken, enz. Bovendien zijn er nog allerlei bijge-loovige bezwaren tegen het vermelden van iemands leeftijd. De getelden hadden hun leeftijd, die zij op den naastbijzijnden verjaardag hadden of zouden hebben bereikt, op te geven ⁴⁾, maar men vraagt zich af of de inheemsche bevolking zich dien geboortedag zou kunnen herinneren.

De uitkomsten hebben aangetoond, dat de getelden (en ook de tellers) een bijzondere voorkeur hadden voor leeftijden, die op

1) Het zou te veel tijd en geld gekost hebben het onderzoek tot alle gezinnen uit te strekken.

2) De leeftijd waarop een vrouw geen kinderen meer kan voortbrengen.

3) Dit rapport, is bij elke vorige volkstelling ook overgelegd.

4) Een kind van 7 maanden is dus niet 0 jaar, maar 1 jaar.

een 0 of 5 eindigen ¹⁾). Het zal den doorsnee-lezer van dit artikel weinig interesseeren hoe, op raad van den Actuary (wiskundigen adviseur) deze algemeen-voorkomende fout zooveel mogelijk gecorrigeerd kon worden. Het is aan wiskundigen om te beoordeelen of die correctie juist is.

Uit de vele gegevens, die ons in dit hoofdstuk voorgelegd worden, vermelden wij alleen, dat van de geheele bevolking bijna 40% tot de de 0- tot 15-jarigen behoort, 50,5% tot de 15 tot 50-jarigen en 9,2% tot de meer-dan-49-jarigen. De rapporteur concludeert daaruit, dat, naar de theorie van SUNDBÄRG, de Britsch-Indische bevolking onder de „progressieve” bevolkingen gerangschikt kan worden. Immers volgens de bedoelde theorie zou het criterium van deze categorie van bevolkingen zijn, dat de groep van 0 — 15 jaren aanmerkelijk grooter is dan de groep van 50-jarigen en ouder. Het aantal 0 — 15-jarigen is zoowel onder de jongens (39,8% van de geheele mannelijke bevolking) als onder de meisjes (bijna 40% van de geheele vrouwelijke bevolking) aanmerkelijk grooter dan in de meeste Europeesche landen; de groep van 65 jaar en ouder is er veel kleiner (voor de mannen 2,1% en voor de vrouwen 2,3%; in Europa heeft men cijfers van ongeveer 4 à 8%).

Is dit alles nu wel bruikbaar, betrouwbaar materiaal? Wij betwijfelen het met de Nederlandsch-Indische volkstellingscommissie (zie haar verslag van 1928). Het zou interessant zijn het oordeel van een Hollandschen „actuary” te vernemen.

11. *Burgerlijke staat.*

De cijfers van den burgerlijken staat (onderverdeeld in nog-niet-gehuwden, gehuwden en niet-meer-gehuwden) in Britsch-Indië geven altijd aanleiding tot de bespreking van drie onderwerpen: 1° *de algemeenheid van het huwelijk*; 2° *de vele kinderruwelijken*; 3° *het groote aantal weduwen*.

De algemeenheid van het huwelijk blijkt uit de cijfers: van de mannelijke bevolking is bijna 47%, van de vrouwelijke bevolking bijna 50% gehuwd. Voor Nederland waren die cijfers onderschei-

1) Twee groote grafieken, die ieder een bladzijde beslaan, toonen dit duidelijk aan.

denlijk 38,5 en 38,1; voor Java en Madoera 43,1 en 43. Nog sprekkender is het volgende cijfer: van alle vrouwen van 15 — 20 jaar is bijna 82% getrouwd.

De enorme verbreiding van het kinderhuwelijk (d.w.z. het huwelijk van nog-niet-huwbare onvolwassenen)¹⁾ is verbijsterend als men de volgende cijfers naast elkaar zet: op Java en Madoera is nog geen ½%, in Britsch-Indië bijna 13% van de onvolwassenen gehuwd. Op een kaartje kan men met één oogopslag zien waar het aantal gehuwde kinderen het grootst is, in de Central provinces en in het noorden van Bihar en het noordoosten van de Vereenigde Provinciën.

Leerzaam voor hen, die meenen met wettelijke maatregelen kinderhuwelijken te kunnen tegengaan, is de trieste geschiedenis van de Sarda-wet, uitvoerig in het rapport beschreven. Deze wet van September 1929, die het sluiten (solemnization) van huwelijken van jongens beneden 18 en van meisjes beneden 14 jaar strafbaar stelt, en die 1 April 1930 in werking zou treden, verwekte groote verontwaardiging onder de orthodoxe Hindoe's en onder de Mohammedanen. Het gevolg was, dat nog vóór het inwerkingtreden van de wet inderhaast duizenden en duizenden kinderhuwelijken werden gesloten, de bruidschat steeg, de prijzen van allerlei lekkernijen vlogen omhoog en de geldschietters hadden een goeden tijd. Maar ook na 1 April 1930 ging men demonstratief in het openbaar kinderhuwelijken sluiten, of wel men ontweek de bepalingen door de huwelijksluiting in het zelfbesturend gebied waar de wet niet gold, te doen plaats hebben. Hoewel deze Sarda-act met beleid werd uitgevoerd en vóór de telling van Februari 1931 maar 33 vervolgingen werden ingesteld, is toch later gebleken, dat naar schatting *meer dan één millioen* gehuwde meisjes uit vrees voor vervolging, als ongehuwd aan de tellers waren opgegeven! Het bovenstaand percentage onvolwassenen, dat gehuwd is, is dus nog te laag.

Op de 1000 Hindoe-vrouwen zijn er 169 *niet meer* gehuwd en 20 daarvan zijn nog geen 30 jaar oud. De meesten zullen wel weduwe zijn, omdat huwelijksontbinding onder de levenden, naar Hindoe-recht, als zonde geldt. Op Java en Madoera waren in 1930

1) VAN VOLLINGHOVEN (Het Adatrecht van Nederlandsch-Indië II blz. 143) spreekt van kinderverloving.

op de 1000 Inlandsche vrouwen 103 weduwe. Het groote aantal Hindoesche weduwen spruit grootendeels voort uit het haar opgelegde verbod om te hertrouwen.

Interessant zijn de mededeelingen over de *dewadasî's*, d.z. de meisjes, die door hun ouders om de een of andere reden voor den tempeldienst worden bestemd, en naar het schijnt dezelfde positie innemen als de hetaeren in het oude Athene. De zelfbestuurdster van Travancor en het zelfbestuur van Maisoer (Mysore) hebben deze gewoonte verboden, althans in de tempels, die onder staatscontrôle staan.

12. Migratie.

Van den omvang van de migratie wist men in Nederlandsch-Indië, vóór de resultaten van de telling van 1930 bekend zijn geworden, *zoo goed als niets*. Al in 1916 schreef de tegenwoordige vice-president van den Raad van Indië hoe nijpend het gebrek aan cijfermateriaal zich deed gevoelen. De Engelschen beschikken reeds *tientallen jaren* over zulk kostbaar materiaal! Al bij meerdere volkstellingen is namelijk aan de getelden gevraagd naar hun geboorteplaats (meestal een bestuursressort, als district, bijv.) en aan gezien hun woonplaats bekend was, kon men nagaan hoeveel mensen van hun geboorte- naar een andere woonplaats waren getrokken. Zoo kreeg men een beeld van den stand der migratie op den dag der telling. Deze methode is ook in Nederlandsch-Indië in 1930 gevolgd.

Zoo kon dan in Britsch-Indië voor eenige jaren in cijfers uitgedrukt worden hoeveel % van de getelden geïmmigreerd en hoeveel % geëmigreerd waren. Op een duidelijke kaart is dit voor 1931 voor iedere provincie en staten of complexen van staatjes aangegeven met gearceerde en zwarte vierkanten. Bespreking der cijfers lijkt ons niet noodig. Wij missen voor 1931 het cijfer van het aantal mensen, dat in geheel Britsch-Indië buiten hun geboortedistrict woonde; in 1921 was 9,8% van de totale bevolking van hun geboortedistrict naar elders verhuisd. Voor Java en Madoera was dit percentage in 1930 11,1 en voor geheel Nederlandsch-Indië ¹⁾ 11,3.

1) De binnenlanden van Borneo en Nieuw-Guinee en nog enkele andere streken niet medegerekend.

13. *Beroepen.*

Werd in ons Indië pas in 1930 de eerste beroepstelling gehouden, de Engelschen lieten deze zoo buitengewoon moeilijk te verzamelen gegevens al bij hun eerste telling van 1881 door de tellers opvragen. En sindsdien is dit onderdeel van de census allerm minst verwaarloosd, maar geducht verbeterd. In 1911 werd het door het Internationaal statistisch instituut ontworpen schema van een bedrijfsindefeeling, eenigszins gewijzigd natuurlijk, overgenomen.

Dit schema — ook in 1930 in Nederlandsch-Indië toegepast — deelt de beroepsbeoefenaars in naar het *bedrijf* waarin zij werkzaam zijn. Zoo behooren, om één voorbeeld te noemen, de klerken op de kantoren van een spoorwegbedrijf, met de conducteurs, de stationchefs en de locomotiefbestuurders in één groep. De speciale moeilijkheid in Oostersche landen is deze, dat er naast degenen, die een vast geregeld beroep in een bepaald bedrijf uitoefenen, vele anderen zijn, die geen regelde arbeid verrichten, eigenlijk grootendeels economisch afhankelijk zijn van hun huisvesters en soms niet eens in één vast bedrijf werkzaam zijn (men denke aan de beoefenaars van huisnijverheid, aan de bij anderen inwonende veehoedertjes, aan de losse koelie's, aan de vrouwen, die nu en dan planten, wieden of oogsten, enz.). Deze laatste groep heeft men in Britsch-Indië (in 1931 voor het eerst) als „working dependants” geclassificeerd, met de eerste groep behooren zij tot de „actual workers”, die eenigszins met de „beroepsbeoefenaars” van de Nederlandsch-Indische volkstelling zijn te vergelijken. Toch is het aantal Britsch-Indische „actual workers” (bijna 44 op de 100 zielen) grooter dan het aantal Inlandsche beroepsbeoefenaars op Java en Madoera (ruim 35 op de 100 zielen), vermoedelijk, omdat van de bovenbedoelde groep van „working dependants” er op Java en Madoera velen niet als beroepsbeoefenaar zijn geteld¹⁾. De op de volgende pagina opgenomen cijfers van beide landen komen in veel opzichten met elkander overeen.

Behalve wat de groep Huiselijke diensten betreft (zie noot 3 op de volgende pagina) loopen de cijfers niet ver uiteen. De Inlandsche landbouw is natuurlijk in deze beide agrarische landen het hoofdberoep, het percentage beoefenaars, dat in het landbouw-

1) Men zie hierover o.m. Volkstelling 1930 deel II blz. 85—86.

bedrijf zijn brood verdient, bedraagt voor Java en Madoera bijna 56, voor Britsch-Indië is het ongeveer 67,1 ⁴⁾.

Op de 100 beroepsbeoefenaars waren werkzaam in	Britsch-Indië	Java en Madoera
Oerproductie ¹⁾	67,3	65,3
Nijverheid	10	11,5
Handel	5,2	6,3
Verkeerswezen	1,5	1,4
Overheidsdienst ²⁾	0,6	2,6
Vrije beroepen	1,5	0,8
Huiselijke diensten ³⁾	7,1	2

14. Relatief alphabetental in Britsch-Indië grooter dan in Nederlandsch-Indië.

Het percentage van de bevolking, dat de schrijfkunst machtig is, is in Britsch-Indië bijna 2% hooger dan in ons Indië. Onder de Hindoe's van Britsch-Indië zonder Burma is maar 7,2%, onder de Mohammedanen van hetzelfde gebied maar ruim 5% alfabeet.

Aantal alphabeten op de 100 zielen:

Britsch-Indië	8,1
Nederlandsch-Indië	6,4
Java en Madoera	5,5

Groot is echter het alphabetental onder de Burmaneezen in Burma (39,5%), waar de jeugd in kloosters, die men bijna in elk dorp vindt, de schrijfkunst leeren. Ook in de zelfbesturende staten Cochin (28,2%), Travancor (23,9%) en Baroda (17,8%) zijn hooge cijfers aangetroffen.

Onder de vrouwelijke bevolking is het alphabetisme nog maar

1) Inlandsche, Europeesche landbouw, veeteelt, visscherij, mijnbouw, jacht, boschwezen.

2) V.z.v. niet vallende onder Verkeerswezen (Staatsspoorwezen, Post-, Telegraaf- en Telefoondienst bijv.), Vrije beroepen (onderwijzers, enz.) en andere groepen.

3) Huisbedienden op Java; in Britsch-Indië schijnt aan het begrip huiselijke diensten een veel ruimere definitie gegeven te zijn.

4) Een gebrek in de Britsch-Indische beroepsclassificatie is het ontbreken van een onderscheiding in Inlandsche en Europeesche landbouw.

weinig verbreid, 1 à 2% van alle vrouwen tegen 2,2% in Nederlandsch-Indië en 1,4% op Java en Madoera, kan schrijven. Onder de Burmaneezen, en ook onder de Sikh's en Djain's zijn de percentages aanmerkelijk hooger. De verhouding tusschen mannelijke en vrouwelijke alphabeten is ongeveer 85 : 15, op Java en Madoera en ook in geheel Nederlandsch-Indië 87 : 13.

Het alphabetisme bereidt zich natuurlijk nog steeds uit, het accrespercentage bedraagt in het tijdvak 1921 — 1931 24,4%, op Java en Madoera in de periode 1920 — 1930 meer dan 100%!

Wat het rapport vermeldt over alphabetisme in de verschillende kasten en verschillende leeftijdsgroepen, over alphabetisme in verband met kiesrecht, over schoolonderricht, enz. moeten wij, hoe interessant ook, voorbij gaan.

Gebreken.

Het rapport geeft cijfers over krankzinnigen, doofstommen, blinden en lepra-lijdens. De cijfers van krankzinnigen en lepra-lijdens moeten vooral onder de vrouwen, naar de rapporteur meent, te laag zijn. Het constateeren van lepra zal voor de tellers dan ook niet gemakkelijk zijn. Terecht heeft de Nederlandsch-Indische commissie van Volkstelling in haar rapport van 1928 de vraag naar krankzinnigheid en melaatschheid ontraden, omdat de antwoorden op deze vragen „zonder twijfel geheel waardeloos” zouden zijn.

Britsch-Indië. Op de 100.000 zielen van ieder geslacht waren:

	m.	vr.
Krankzinnig	41	27
Doofstom	76	55
Blind	157	185
Lepreus	59	23

De cijfers van de doofstommen bleken in Nederlandsch-Indië veel te hoog te zijn, namelijk voor Nederlandsch-Indië 135 op de 100.000 mannen en 106 op de 100.000 vrouwen. Voor Java en Madoera zijn deze cijfers 83 en 70. In hoeverre de cijfers van Britsch-Indië vertrouwen verdienen, kunnen wij niet beoordeelen.

Het relatieve aantal blinden is in Nederlandsch-Indië vooral op Java en Madoera (238 voor de mannen en 273 voor de vrouwen) ook grooter dan in Britsch-Indië.

16. *De steden.*

Er zijn niet minder dan 39 steden met meer dan 100.000 inwoners; Nederlandsch-Indië telt er slechts zeven. „Cities” als Calcutta (1.485.582 zielen) en Bombay (1.161.383 zielen) komen zelfs op Java niet voor. Batavia met Meester-Cornelis (samen 533.015 zielen) is in zielental nog kleiner dan Madras (647.230), de derde stad van Britsch-Indië.

De concentratie van de bevolking in steden is in Britsch-Indië evenals in ons Indië maar gering; 11% van de bevolking woont in steden, in ons Indië 7,5%, op Java en Madoera 8,5%.

De Census-rapporten van Britsch-Indië hebben altijd een afzonderlijk hoofdstuk aan de steden gewijd. Ten rechte, want deze samenwoningscentra vertoonen allerlei demographische verschijnselen, die op het platteland niet te constateeren zijn. Het is jammer, dat die typische verschijnselen niet altijd scherp naar voren zijn gebracht. Wij missen, bijvoorbeeld, heel sterk de relatieve cijfers van het aantal immigranten. De Nederlandsch-Indische volkstellingsgegevens geven in dit opzicht verrassende cijfers.

Opmerkelijk is het groote mannenoverschot; in alle steden te zamen zijn maar 815 vrouwen, op het platteland 957 vrouwen op de 1000 mannen geteld. Verbijsterend gering is het vrouwental in „cities” als Calcutta en Bombay. Merkwaardig is het groote aantal gehuwde mannen, dat hun gezin op het platteland achterlaten en in de steden gaan werken.

Aantal vrouwen op de 1000 mannen:

Calcutta	468
Bombay	554
Madras	897
Batavia	933
Semarang	994
Soerabaja	972,2
Bandoeng	979

Natuurlijk zijn ook de relatieve cijfers van het aantal alphabeten in de steden veel hooger dan op het platteland; in 38 „cities” te zamen was 27% van de bevolking, in geheel Britsch-Indië 8% van de bevolking alphabeet. Dezelfde percentages van de Engelsch-schrijvenden zijn 10,3 en 1%.

Het relatieve aantal Engelsch-schrijvenden in de groote steden is veel grooter dan het aantal Nederlandsch-schrijvenden in Nederlandsch-Indische steden als Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja. In Calcutta behoort ruim 19%, in Bombay 11,6%, in Madras 14,9%, in Rangoon (met ongeveer evenveel zielen als Batavia) 13,9% van de geheele bevolking tot de Engelsch-schrijvenden; in Batavia, Semarang en Soerabaja is dit percentage ruim 3, in Bandoeng 6,6.

17. Slot.

In uiterst beknopten vorm zijn in dit artikel de hoofdzaken van het lijvige boekdeel, dat onszelf zoo boeide, hier weergegeven. Het heeft niet alleen onze bewondering voor de groote ondernemingsgeest en de intense weetgierigheid van de Britsche overheid gewekt, maar wij zijn ook, nogmaals, diep onder den indruk geraakt van de enorme problemen, die in deze „wereld” aan regeerders en geregeerden gesteld worden.

Economische aspecten van de Electriciteit= voorziening van Nederlandsch=Indië*)

door

Ir. C. NOOME.

Electriciteit als energiedrager.

Vóór JAMES WATT in 1763 de stoommachine uitvond, beschikte de menschheid in hoofdzaak slechts over eigen arbeidskracht, in den landbouw en voor transport weliswaar aangevuld door die van paarden en runderen en in een later stadium tenslotte op bescheiden wijze door het arbeidsvermogen van water- en windmolens. Dat desondanks in de oudheid ontzaglijke werken tot stand kwamen (Pyramiden, groote Chineesche muur), valt slechts te verklaren doordat daarbij op groote schaal een beroep werd gedaan op den arbeid van slaven.

JAMES WATT legde door zijn uitvinding der stoommachine den grondslag voor het dienstbaar maken der natuurkrachten aan de menschheid, voor het vrijwel ongelimiteerd verveelvuldigen der menschelijke arbeidskracht.

Na dat tijdstip is tot heden toe de meest belangrijke, de verstrekkende verdere stap op den weg van deze dienstbaarstelling gebleken het complex uitvindingen met behulp waarvan de menschheid heeft geleerd de electriciteit als drager van energie te benutten, uitvindingen waaraan de namen OERSTEDT, WERNER VON SIEMENS, GRAMME, PACINOTTI, TESLA en anderen voorgoed zijn verbonden.

Als energie-overbrenger en -verdeeler toch bleek electriciteit welhaast ideale eigenschappen te bezitten: zij laat zich direct of indirect en als regel met hoog nuttig effect omzetten in elken

*) Voordracht gehouden voor de Afdeeling Staathuishoudkunde van het Koninklijk Bataviasch Genootschap op 14 September 1934.

anderen vorm van energie, zij het geluid, licht, warmte, chemische of mechanische energie en zulks ook nog bij zeer kleine hoeveelheden, zooals bij huishoudelijk gebruik te pas komen. Zij laat zich zonder belangrijke verliezen en zonder overmatige kosten over groote afstanden voortgeleiden. Zij is verder niet van hinderlijke nevenverschijnselen vergezeld, sterke geruischen, stank, hitte, trillingen of wat ook.

In dit opzicht kan men zelfs van een zeker „défaut des qualités” spreken, immers het in haar gelegen gevaar krijgt voor het menschelijk en dierlijk leven een verraderlijk karakter, omdat geen enkel zintuig ons waarschuwt voor de aanwezigheid van dit gevaar. Het is dan ook nog niet gelukt, ondanks het feit dat voor geen enkel ander bedrijf zooveel en zoo gedetailleerde voorschriften gelden als voor aanleg en exploitatie van werken, die voor opwekking en/of voortgeleiding van electriciteit dienen, om te voorkomen dat jaarlijks een aantal slachtoffers vallen van het gevaar dat de electrische stroom herbergt. Voor het publiek, dat de electriciteit gebruikt, moge het in zekeren zin tot geruststelling strekken, dat relatief zoowel als absoluut genomen de meeste ongevallen voorkomen onder de vaklieden die in dit bedrijf hun bestaan vinden en verder onder de eenvoudige desabewoners, die alle waarschuwingen en afweermaatregelen ten spijt, zich moedwillig aan het gevaar blootstellen.

De bovenvermelde fundamenteele eigenschappen der electriciteit als energiedrager zijn oorzaak geweest, dat van het oogenblik af, waarop EDISON de eerste praktische toepassing dier eigenschappen vond, zijnde een bruikbare electrische gloeilamp, in het jaar 1879, met grootē snelheid ondernemingen zijn gegroeid, die zich ten doel stelden deze energie ter beschikking van de maatschappij te stellen.

Concentratie.

Aanvangende met de zoogenaamde blokcentrales, welke slechts ten doel hadden een „blok” huizen tusschen vier straatvakken in een groote stad van licht te voorzien, zijn wij thans in het stadium waarin steden, dorpen en industrieën van groote landstrecken allen op één of enkele — op een groot verdeelnet werkende — centrales van groot vermogen zijn aangesloten.

Fundamenteel is daarbij, dat binnen zekere grenzen de opwekkosten van de elektrische energie lager worden, naarmate de capaciteit van de centrale grooter wordt. Dit heeft weder tot gevolg, dat een groote centrale gewoonlijk lagere opwekkosten heeft dan de fabriekscentrales der industrie, welk verschijnsel opnieuw verder gaande concentratie in de hand werkt. Daartegenover stijgen de transportkosten naarmate men grootere afstanden gaat overbruggen, zoodat tenslotte deze stijging de voordeelen der concentratie gaat compenseeren. Wáár in een gegeven geval de grens ligt, hangt uit den aard der zaak van de bijzondere omstandigheden af.

Voor Java geeft de natuurlijke onderverdeeling in drie gewesten tevens in dit opzicht een zeer goede begrenzing.

Als vestigingsplaats voor de centrale komen in het tegenwoordige stadium allereerst in aanmerking plaatsen, waar de energie met weinig kosten kan worden opgewekt, waterkrachten, bruinkoolgroeven, kolenmijnen, groote industrieën met veel overschot-energie (hoogovens). Zijn dergelijke bijzondere energievindplaatsen niet aanwezig, of kunnen zij door eenigerlei oorzaak slechts met belangrijke kosten geëxploiteerd worden, dan komen in aanmerking plaatsen waar een zeer groot verbruik is geconcentreerd, dat wil dus zeggen de groote steden, omdat dan althans de transportkosten tot een minimum worden gereduceerd.

Teneinde een denkbeeld te geven van den omvang, die dergelijke systemen in onzen tijd aannemen, zou ik willen wijzen op het westen van Midden-Europa, waar het zoo nu en dan (niet voortdurend) voorkomt, dat een samenhangend systeem aanwezig is, reikende van de Povlakte af over Zwitserland en Duitschland, tot aan de grenzen van ons land. Deze toestand ontstaat, doordat Zwitsersche electriciteitsbedrijven op groote schaal elektrische energie exporteeren en in bepaalde tijden van het jaar eenerzijds met Italiaansche, anderzijds met Deutsche maatschappijen samenwerken en dus samenhangen.

Verder op de electriciteitsvoorziening in Engeland, waar men thans bouwt aan wat de Engelschen noemen „the grid”, het rooster, een samenhangend hoogspanningsnet dat geheel Engeland zal overspannen.

Wij zijn daarmee van de stoommachine van Watt, die gewoon-

lijk een vermogen van 25 à 40 pk niet overschreed, wel ver verwijderd geraakt. Als grensgetallen laten zich thans noemen 180.000 kW in een enkele machine, $\pm$ 500.000 kW in één centrale ondergebracht, terwijl de 115.000.000 menschen in de Vereenigde Staten van N. Amerika tezamen in centrales ten dienste van de publieke electriciteitsvoorziening aan het einde van 1932 een vermogen hadden geïnstalleerd van 34.648.000 kW, produceerende per jaar 80.000.000.000 kWh. De maximale belasting wordt in de mij ter beschikking staande statistiek van de Union internationale des Producteurs et Distributeurs d'Energie électrique niet vermeld. Zij zou, schattenderwijze, op 22.500.000 kW kunnen worden aangenomen.

TABEL I.
ENKELE KARAKTERISTIEKE CIJFERS.

	IN DE CENTRALES		AANTAL CONSUMENTEN	IN DE ELECTRI- CITEITVOOR- ZIENING WERK- ZAME KAP.
	AFGEGEVEN kwh.	GEZAM. OPGETR. MAX. BELASTING		
JAVA 1932	181.330.000	38.030	197.325	
SUMATRA ..	18.761.000	4.940	24.168	
BORNEO ..	3.969.000	1.066	6.116	
CELEBES ..	5.380.000	1.381	6.954	
KLEINE EILANDEN ..	2.011.000	477	2.768	
NED.INDIE 1932	211.451.000	45.894	237.331	F 100.000.000
NEDERLAND 1931	1.748.016.000	552.754	1.506.000	F 461.500.000
VEREEN. STATEN '33	80.000.000.000	22.500.000		

Van zulke cijfers zijn wij in Nederlandsch-Indië met een totale maximale belasting voor alle bedrijven gezamenlijk van 46.000 kW in het jaar 1932 en een gezamenlijke productie van 212.000.000 kWh nog ver verwijderd ondanks het feit, dat het land groot en, speciaal wat Java betreft, zeer dicht bevolkt is. Electriciteitsvoorziening van Inlandsche consumenten blijkt echter alleen mogelijk voor zoover zij met leden van de andere bevolkingsgroepen tezamen gevestigd zijn en ook dan nog slechts binnen nauwe grenzen. Men kan zonder overdrijving stellen, dat zuiver Inlandsche plaatsjes geen electriciteitvoorziening kunnen bekostigen en de door de crisis veroorzaakte omstandigheden hebben de kring van

Inlandsche consumenten bedenkelijk doen inkrimpen. De Aniem heeft zich vroeger veel moeite gegeven om den Inlandschen consument te bereiken, maar plukt daarvan thans in den vorm van kapitaalverlies eenigszins wrange vruchten. Het aantal is van 76.000 in 1930 reeds teruggelopen tot 54.000 en het afbraakproces is nog in vollen gang.

Nu kan men zich natuurlijk afvragen: kan men niet met behulp van de materialen van lagen prijs van den tegenwoordigen tijd en onder de grootst mogelijke vereenvoudiging van alles, wat aan deze voorziening te pas komt — zoowel technisch als administratief — tot een oplossing komen, die door dit soort consumenten nog wel te betalen is. De vraag is herhaaldelijk en zorgvuldig onder het oog gezien, echter steeds met behoud van het gezichtspunt, dat de werkelijke kosten toch moeten worden opgebracht, dat er geen grooter of kleiner geschenk mag worden gegeven, dat tenslotte zou moeten worden gedragen door de andere consumenten. Het antwoord is dan steeds geweest, dat een bedrag van omstreeks f 1,50 per maand als minimum-inkomsten per maand en per consument moet worden aangezien en dit bedrag is voor verbreiding van het electrisch licht op groote schaal in de Inlandsche wereld, althans onder de tegenwoordige omstandigheden, te hoog. Hoe aantrekkelijk het ook van alle kanten zoude zijn als wel een bevredigende oplossing kon worden gevonden, zakelijke nuchterheid gebiedt ons daarvan voorloopig af te zien.

Ontwikkelingsgang in Holland.

Alvorens de ontwikkeling van de Indische electriciteitsvoorziening in korte trekken te schetsen, zou ik in nog kortere trekken den gang van zaken in Holland willen weergeven.

Langjarige ervaring zoowel hier als daarginder heeft mij levendig in het bewustzijn gebracht, dat er tusschen de maatschappij in haar geheel, in al hare verhoudingen en dus ook in de electriciteitsvoorziening zulke kolossale verschillen bestaan, dat men met vergelijkingen wel uiterst voorzichtig moet zijn en zeker niet de ervaringen in het eene land moet willen overdragen op het andere.

Niettemin meen ik, dat wij hier in Ned.-Indië van enkele toestanden, die in de Nederlandsche electriciteitsvoorziening min of

meer scheef zijn gegroeid, welke misstanden hier nog niet zijn ontstaan, maar in de toekomst zeer wel zouden kunnen ontstaan, iets kunnen leeren.

Zooals overal is de aanvang der ontwikkeling ook in Holland het ontstaan van enkele particuliere ondernemingen en wel in de drie groote steden in de laatste jaren der vorige eeuw, waarbij zich — merkwaardigerwijze — ook al zeer vroeg één voegt aan den Kinderdijk, van oudsher een woonplaats van ondernemers.

Ongeveer in denzelfden tijd valt de groote activiteit der Nederlandsche gemeenten op het gebied van bedrijven van openbaar nut, gas, water, telefoon, tram en het is dan ook niet verwonderlijk, dat deze gemeenten ook spoedig het oog vestigden op het electriciteitsbedrijf, de particuliere bedrijven overnamen (Den Haag, Rotterdam) en dit verder uitbreidden of een concurrerend bedrijf begonnen (Amsterdam).

Het moet wel in hoofdzaak verklaard worden uit de omstandigheid, dat de overheid, zij het voorloopig uitsluitend de locale overheid, zich zoo vroeg en zoo intensief met het electriciteitsbedrijf is gaan bezighouden, dat de centrale overheid zich zeer lang van inmenging heeft onthouden, zoodat ook thans nog geen electriciteitswetgeving in Holland bestaat. De ontwikkeling geschiedde n.l. zoo, dat er in vrij snel tempo geleidelijk meer stedelijke electriciteitsbedrijven ontstonden. Daarnaast ontwikkelden zich in het eerste tiental jaren van deze eeuw de eerste aanvangen van een landelijke voorziening, in eersten aanleg ook weer als particuliere exploitatie, in den vorm der Stroomverkoopmaatschappij in Limburg, het Twentsche Centraal Station te Hengelo, de Kennemer Electriciteits Mij. te Bloemendaal en de Hollandsche Electriciteits Mij. te Hilversum. Van deze vier bestaat nog slechts het Twentsche Centraal Station; de anderen zijn opgegaan in overheidsvoorzieningen.

De centrale overheid greep weliswaar niet direct in den gang van zaken in, maar volgde de ontwikkeling nauwlettend en niet minder dan drie staatscommissies hebben hun licht over deze materie doen schijnen. Het was naar aanleiding van het rapport der tweede Commissie onder voorzitterschap van oud-minister VAN IJSSELSTEIN, dat de zaken zich in een nieuwe richting gingen ontwikkelen. Toen n.l. namen de provinciale besturen de electrici-

teitvoorziening van hun gebied ter hand, daarbij steunende op een rijksconcessie. Merkwaardig is, dat deze concessies niet zijn gebaseerd op een wet, maar eenvoudig door de kroon zijn verleend, zooals trouwens ook met de Hollandsche spoorwegconcessies het geval is. Deze concessies bevatten enkele uiterst draconische bepalingen — ik noem slechts, dat de inhoud der concessie geheel eenzijdig door de Regeering kan worden gewijzigd zonder medewerking der andere partij — en het is dan ook slechts begrijpelijk, dat zij zijn aanvaard, als men weet, dat alleen langs den weg der concessie medewerking kan worden verkregen van het Rijk terzake van het hebben van geleidingen in, op of langs wegen en wateren, welke in overwegende mate aan het Rijk toebehooren en overigens, omdat partijen in onderlinge verhouding stonden als hogere en lagere overheid.

Op die wijze zijn ontstaan en daarna zeer sterk gegroeid de provinciale bedrijven (N. Holland, Groningen, Friesland) en de provinciale vennootschappen, zuivere overheidsbedrijven in vennootschapsvorm (welke oplossing als beheersvorm zeer geslaagd is te achten) in Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant, Limburg en Zeeland. Drente wordt voor de Noordelijke helft voorzien door het Groningsche bedrijf, voor de Zuidelijke helft door de IJselcentrale (Overijssel), terwijl in Zuid-Holland de bedrijven der groote gemeenten ook hunne omgeving voorzien, zoodat daar voor de provincie geen taak overbleef.

Aldus vallen de grenzen van de voorzieningsgebieden der verschillende bedrijven samen met de administratieve grenzen der provincies. Hoewel dit op het eerste gezicht een wonderlijke oplossing schijnt, kan men toch niet zeggen dat aan de economie hierdoor in bijzondere mate wordt te kort gedaan.

Er zijn op die wijze wel enkele vreemde netfiguraties ontstaan, maar grooten invloed op het resultaat heeft dit niet.

Bij den aanvang van de werkzaamheid der Provinciale Besturen was het regel, dat de distributie was overgelaten aan de gemeentebesturen, ook zelfs in de kleinste gemeenten. Op meer en meer intensieve wijze gingen de provinciale bedrijven en vennootschappen er echter toe over zich met directe levering aan den consument bezig te houden en namen zij de gemeentelijke distributienetten

over. Dat dit niet altijd zonder strijd ging, zal den opmerkzamen courantenlezer hier niet verborgen zijn gebleven. De provincie Noord-Holland ondervond grooten tegenstand van een aantal gemeenten in de Zaanstreek, die voor de electriciteitvoorziening van haar gebied een afzonderlijke vennootschap hadden opgericht en sindsdien heeft zich ook elders krachtig verzet geopenbaard tegen het streven van Noord-Holland, de distributie aan zich te trekken. Beslissend is daarbij, dat de Minister van Waterstaat zich schaart aan de zijde van de Provincie, welke immers voor haar geheele gebied een Rijks-concessie verkreeg, waarmede is komen vast te staan, dat de Regeering de electriciteitvoorziening ziet als een taak van de Provincie. Die gemeenten echter, die bereids een bedrijf hadden gesticht alvorens de Provincie in deze materie ging ingrijpen — en dat waren uit den aard der zaak juist de groote gemeenten —, bleven tot nu toe buiten verband met het provinciale bedrijf en liggen als enclaves in het voorzieningsgebied der provincies. Nu behoeft het niet veel betoog, dat de financieele resultaten van een electriciteitsbedrijf des te beter zijn, resp. dat de tarieven lager kunnen zijn, naarmate men met een grootere bevolkingsagglomeratie op een klein gebied te doen heeft. In de eerste plaats stijgt dan de dichtheid van het verbruik; met denzelfden omvang van het distributienet bereikt men meer verbruikers. Maar bovendien ontstaan in de steden in den vorm van reclameverlichtingen, groote winkels en restaurants, schouwburgen, elektrische trams enz. belangrijke electriciteitconsumenten, die in de meer landelijke gebieden met verspreide bevolking ontbreken. Verder pleegt het gemiddelde inkomen in de steden grooter te zijn dan op het land en de behoefte aan licht in de eerste plaats, aan electriciteit in het algemeen stijgt met het inkomen.

Het behoeft dus geen verwondering te baren dat de uitkomsten van de electriciteitsbedrijven der groote steden verre uitsteken boven die der meer landelijke gebieden, die door de provinciale bedrijven worden voorzien. Dat is in die mate het geval, dat de winsten der electriciteitsbedrijven een rol van beteekenis zijn gaan spelen in de finantieele huishouding der gemeenten. Ik mag dat misschien aan een enkel, zij het dan ook extreem, geval duidelijk maken. De inkomsten van het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf Amsterdam bedroegen in 1933 rond 15.000.000 gulden, waarvan

rond 9.000.000 als overwinst aan de Gemeente ten goede kwam.

Dit cijfer zal wel voldoende zijn om duidelijk te maken, dat deze groote gemeenten allerminst geneigd zijn een zoo lucratief bedrijf af te staan, daarmede aan de provinciale en dat is tenslotte toch de algemeene voorziening de krachtigste steunpunten voor een bloeiende ontwikkeling onthoudende. Het provinciale bedrijf van Noord-Holland, dat het geheele gebied dier provincie buiten Amsterdam en Haarlem voorziet, heeft een jaarlijksche inkomste van nauwelijks f 7.000.000.—.

De natuurlijke gang der ontwikkeling heeft aldus een eenheid verbroken, die ten bate van de financieele huishouding der groote gemeenten de gewichtigste voedingssappen onthoudt aan de meer algemeene voorziening.

De afhankelijkheid van de gemeentelijke financiën van de uitkomsten van het electriciteitsbedrijf heeft zich in de huidige crisis zoo sterk geopenbaard, dat verschillende gemeenten (Haarlem, Den Haag, Groningen) de electriciteitstarieven hebben verhoogd en derhalve het tarief eenvoudig hanteeren als een belasting.

Ziehier een groot nadeel, waaraan de ontwikkeling in Indië, die langs andere lijnen plaats vond, gelukkig is ontsnapt en in dit opzicht zeer zeker zal Indië goed doen zich aan Holland te spiegelen. Ik kom daarop straks bij het schetsen van den Indischen toestand nog terug.

Het tweede bezwaar, dat zich geleidelijk in de Hollandsche electriciteitsvoorziening gaat openbaren, is voor Indië voorloopig van weinig beteekenis. Het bestaat hierin, dat in het kleine Holland met zijn dichte bevolking feitelijk een te groot aantal centrales is ontstaan, welke vrijwel zonder eenig onderling verband met elkaar werken, terwijl zij door hunne ligging op betrekkelijk kleinen afstand van elkaar toch vrij gemakkelijk tot samenwerking zouden moeten komen. Historisch moge hun ontstaan gemakkelijk verklaarbaar zijn, zij passen niet meer in het beeld eener moderne electriciteitsvoorziening in grooten stijl.

Naast andere oorzaken, die ik hier stilzwijgend voorbij wil gaan, heeft dit mede tot grond het late en zeer gereserveerde ingrijpen van de centrale overheid in den natuurlijke ontwikkelingsgang. Het vraagstuk is thans echter geleidelijk urgent geworden, immers het gaat hierbij niet alleen om de economie, maar ook om de be-

drijfszekerheid en naarmate de energiehuishouding voor de maatschappij gewichtiger wordt, moet men in te sterker mate den eisch stellen, dat de bedrijfszekerheid tot een maximum worde opgevoerd. Tot de bedrijfszekerheid nu draagt een krachtige onderlinge verbinding van de groote centrales ongetwijfeld aanzienlijk bij. De voor eenigen tijd in het leven geroepen Electriciteitsraad zal op dit gebied zeker een belangrijke taak kunnen vervullen.

Ontwikkelingsgang in Indië.

Zooals overal elders is ook hier in Indië de ontwikkeling aangevangen met particulier initiatief en in overeenstemming met den aard der koloniale maatschappij is het hier overwegend bij particuliere exploitatie gebleven, in overeenstemming overigens met de ontwikkeling in landen als Frankrijk, Italië, België en de Vereenigde Staten van N.-Amerika, in tegenstelling echter tot het moederland, zooals ik thans wel niet nader meer behoef toe te lichten.

Over het voor en tegen van particuliere versus overheidsexploitatie zal ik hier maar niet uitweiden; dat zou op zichzelf een onderwerp zijn voor een afzonderlijke verhandeling.

Als gewichtige momenten in de geschiedenis van de electriciteitsvoorziening van Nederlandsch-Indië zijn te noemen:

het tot stand komen van de ordonnantie 1890; een opmerkingswaardig feit, dat men deze materie hier reeds zoo vroeg geregeld heeft, toen niemand de toekomstige ontwikkeling der electriciteitsvoorziening, zooals zij werkelijk heeft plaats gehad, kon voorzien.

Nog merkwaardiger is misschien, dat deze ordonnantie 1890, zij het ook hier en daar, maar niet ingrijpend, gewijzigd, thans nog de electriciteitsvoorziening van Nederlandsch-Indië beheerscht. Zij bindt het aanleggen van elektrische leidingen voor transport en verkoop aan derden van elektrische energie aan het hebben eener „vergunning” van het Land. Aan deze vergunning zijn voorwaarden verbonden, welke waarborgen inhouden, dat blijvend aan behoorlijke technische eischen zal worden voldaan, terwijl verder een geleidelijk stringenter toezicht op de tarieven door de centrale overheid is ingesteld.

In de voorwaarden dezer vergunning vond de Overheid het middel om aanpassing te verkrijgen aan de geleidelijk groeiende be-

teekenis van de electriciteitvoorziening en aan de gewijzigde inzichten van de regeeringsbemoeling, die met die groeiende betekenis verband hielden. Aan de mogelijkheid van deze aanpassing zal moeten worden toegeschreven, dat het mogelijk is gebleken met behulp van de Ordonnantie 1890 het vraagstuk te blijven beheerschen.

De vergunning in de gedaante, welke gedurende de laatste jaren als standaardvorm kan worden aangezien, bevat de bepaling:

Artikel 6.

Voorwaarden en tarieven.

(1) De voorwaarden, waaronder verbruikers aansluiting verkrijgen aan de netten, — daaronder begrepen de hoogste algemeene tarieven voor levering van electrischen arbeid, welke mogen worden toegepast — moeten voor alle verbruikers in het vergunningsgebied gelijkluidend zijn en worden door de(n) vergunninghoud(st)er vastgesteld in overeenstemming met den (..... naam van de betrokken gezaghebbende).

(2) Eene herziening van de in lid (1) van dit artikel bedoelde voorwaarden zal kunnen plaats hebben, indien een der genoemde partijen daartoe schriftelijk den wensch te kennen geeft en wel telkens na verloop van 5 (vijf) jaren sedert de eerste vaststelling; tusschentijds zal slechts tot herziening worden overgegaan, indien zich belangrijke feiten voordoen, welke — naar het oordeel van den Directeur van Gouvernementsbedrijven — een herziening wettigen.

(3) Wordt tusschen beide partijen geen overeenstemming verkregen, dan beslist de Directeur van Gouvernementsbedrijven, bij welke beslissing partijen zich hebben neer te leggen.

Men zal moeilijk kunnen tegenspreken, dat het van de zijde van den particulieren ondernemer van vertrouwen in de Overheid getuigt, dat hij op deze voorwaarden belangrijke kapitalen heeft durven investeren.

Het schijnt niet overbodig er hier op te wijzen, dat zich in de praktijk geleidelijk sterker en vooral in de laatste jaren, de crisis-

jaren, het bezwaar is gaan openbaren, dat de overeenstemming op het punt der tarieven in eersten aanleg zeer moeilijk is te verkrijgen, hetgeen niet te verwonderen is, als men bedenkt, dat het locale bestuur in de meeste gevallen (en in het bijzonder als dat een gemeenteraad is) moeilijk anders kan worden gezien dan als een direct vertegenwoordiger van de consumenten zelf en dus slechts één streven kent: een zoo laag mogelijk tarief met verwaarlozing van andere overwegingen. De vergunninghouder echter is verplicht om te leveren krachtens de vergunningsvoorwaarden. Eenmaal zijn kapitaal geïnvesteerd hebbende, kan hij het bedrijf ook niet meer abandonneeren, hetgeen te meer klemmt als men zich ervan bewust is, hoe kapitaalintensief het electriciteitsbedrijf is, zooals ik straks nog gelegenheid zal krijgen nader toe te lichten. De vergunninghouder, in goed vertrouwen op de overheid zijn kapitaal geïnvesteerd hebbende, mag er dan ook zeker wel aanspraak op maken, dat bij deze tariefgeschillen de in de vergunning ingeschakelde arbitraire instantie met zijn belangen mede zorgvuldig rekening houdt.

Thans terugkomende tot de belangrijke punten in de geschiedenis der electriciteitsvoorziening hier, valt als zoodanig te vermelden:

- 1895. Vergunning aan de Bat. Electr. Mij. voor Batavia en Mr.-Cornelis. 1913: Overdracht dezer vergunning aan de Ned.-Ind. Gas Mij.
- 1899. Vergunning aan den heer JOOSTEN voor Soerakarta. 1901: Overdracht dezer vergunning aan de Solosche Electr. Mij. onder directie van MAINTZ & Co.
- 1902. Vergunning aan den heer H. R. DU MOSCH voor Bandoeng, Tjimahi en omstreken. 1905: Overdracht dezer vergunning aan de Bandoengsche Electr. Mij.

Het is zeker gepast hier een woord van hulde te plaatsen aan den heer H. R. DU MOSCH, die blijkens deze jaartallen zeker wel als pionier in de Indische electriciteitsvoorziening mag worden aangemerkt.

- 1904. Vergunning aan Mr. SCHOUTENDORP voor de plaatsen Soerabaja, Semarang, Malang en Pasoeroean. 1909: Overdracht dezer vergunningen op de N. V. Alg. Ned.-Ind. Electriciteit Mij. onder directie van MAINTZ & Co.

Hoezeer de beoordeeling van de economische mogelijkheden van de electriciteitsvoorziening in het betrekkelijk gering aantal jaren, sinds 1904 verlopen, is veranderd, kan duidelijk worden aan het feit, dat deze bedrijven resp. pas zijn geopend in de jaren 1911, 1913, 1911 en 1911 en dat het der Aniem destijds de allergrootste moeite heeft gekost het benodigde kapitaal bijeen te brengen.

Het heeft geen zin hier een volledige chronologie te geven en ik zou dus nog slechts willen vermelden, dat voor den tijd, waarin de oorlog alle expansie onmogelijk maakte, nog vergunning werd verleend:

in 1913 aan de Aniem voor Salatiga,

in 1914 aan de Aniem voor Djokjakarta en Kota Gedé,

in 1915 aan de Mij. Electra voor Toeloeng Agoeng.

Dan is het voor eenige jaren uit, maar na den oorlog vangt een levendige werkzaamheid op het terrein der electrificatie aan.

Een van de meest opmerkenswaardige feiten dier periode vormt de overdracht van de vergunning der Bandoengsche Electr. Mij. aan de N. V. Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken, het bekende GEBEO, in het jaar 1919, omdat hiermede in de electriciteitsvoorziening van Indië een nieuwe figuur wordt geïntroduceerd: „het gemengde bedrijf”.

Men kan thans wel zeggen, dat alle eenigszins belangrijke plaatsen een electriciteitsvoorziening hebben, terwijl kabels, van die centra uitstralende, ook tal van kleine plaatsen in het genot van electriciteit stellen. Zoo zijn thans 125 vergunningen voor leidingen ten algemeenen nutte uitgereikt en de laatst beschikbare statistiek van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit, die over 1932, maakt melding van omstreeks 160 ¹⁾ bedrijven, welk aantal in 1933 met slechts enkele zal zijn toegenomen. Van dit aantal van 160 bedrijven worden 58 door de Aniem geëxploiteerd, 30 door de Gasmaatschappij, 25 door het GEBEO.

Naast deze drie grootste distribuanten zijn er nog een aantal afzonderlijke particuliere vennootschappen, zooals de Solosche Electriciteit Maatschappij, de Electriciteit Maatschappij Banjoemas, de Electriciteit Maatschappij Sumatra, de Electriciteit Maat-

1) Een exact getal is hier onmogelijk te vermelden, omdat onzekerheid bestaat ten aanzien van de vraag, wat nog als afzonderlijk bedrijf valt aan te merken.

schappij Rembang, de Oost-Java Electriciteit Maatschappij. Ik geloof niet, dat ik een geheim verklap, als ik constateer, dat deze in meerdere of mindere mate tegen de Aniem aanleunen.

Ik ben mij ervan bewust met het vorenstaande niet volledig te zijn geweest; er zijn nog enkele overheidsbedrijven (Madoera, Madioen), er zijn nog andere, geheel op zichzelf staande particuliere maatschappijen. Deze doen echter aan het beeld in zijn geheel niet veel af, dit is met de bovenvermelde splitsing in drie belangrijke groepen, wat het wezen betreft, juist geschikt.

Er blijkt dus een belangrijke ordenende samenvatting in de Indische electriciteitsvoorziening te zijn ontstaan, een samenvatting, waarop ik bij voorkeur niet het woord concentratie zou willen toepassen. Onder concentratie toch zou ik willen verstaan: het in elk opzicht samensmelten tot één ondeelbaar geheel. Men zal goed doen erop te letten, dat dat hier niet is geschied. Ik zoude daarom liever hier het woord „coördinatie” willen bezigen.

Elk dezer drie maatschappijen exploiteert in een aantal gebieden, waarbij voor elk gebied een eigen vergunning geldt. Het bedrijf, uitgeoefend volgens elk dezer vergunningen, kan afzonderlijk genaast worden, terwijl in de nieuwere concessies ook de bepaling voorkomt, dat afzonderlijke inbreng in een gebeurlijk te stichten gemengd bedrijf geëischt kan worden. Bovendien eindigen deze vergunningen op zeer verschillende tijdstippen. Dit brengt mede, dat in tegenstelling met de provinciale bedrijven in Nederland bijv., die wel de zekerheid bezitten, dat zij hun bedrijf in zijn geheel zullen kunnen voortzetten of in zijn geheel zullen zien naasten, de Indische electriciteitmaatschappijen moeten letten op de uitkomsten van elk bedrijf afzonderlijk, waarvan het immers mogelijk blijft, dat zij het zonder samenhang met hunne andere bedrijven verder zullen moeten exploiteeren.

Nu doet zich natuurlijk ook in Indië het verschijnsel voor, dat de grootste bedrijven in de groote steden economisch krachtiger zijn dan die in de kleine om soortgelijke redenen, als ik hierboven bij het overzicht over de Hollandsche toestanden heb genoemd. Alleen komen hier geen uitersten voor, die ook maar eenigszins vergelijkbaar zijn met wat wij op dit punt in Holland aantreffen. Van cijfers als ik U voor Amsterdam heb genoemd, kunnen wij hier zelfs niet droomen. Wel echter is er natuurlijk een aanzienlijk

verschil tusschen een plaats als Soerabaia of Semarang of Batavia en Kedoengwoeni of Boeloelawang of Ngoenoet, om nu maar de uitersten te noemen. Toch hebben de groote maatschappijen hierboven genoemd, feitelijk steunende op hun bedrijven in de groote plaatsen waar zij bedrijf oefenden, een groot aantal kleinere gebieden met een reeks kleine plaatsen geëlectrificeerd, waarbij de rentabiliteit dikwijls voor het intreden van de crisis bij het entameeren van het bedrijf reeds dubieus was, welke rentabiliteit nu echter, bij den geweldigen teruggang van de koopkracht der bevolking, geheel verdwenen is. Zij deden dit in de toen nog gerechtvaardigd schijnende verwachting, dat het economisch beeld van Indië in stijgende lijn zou blijven voortgaan, althans geen catastrophale daling zou gaan vertoonen als wij nu beleven, maar daarnaast, en dat is toch wel gewichtig, omdat zij ervan overtuigd waren, dat de belangrijke taak, die zij op het gebied der electriciteitsvoorziening nu eenmaal waren gaan vervullen, ook plichten meebracht, waaraan men zich niet behoorde te onttrekken.

Men behoeft de uitkomsten van de kleinere electriciteitsmaatschappijen maar aan te zien om de overtuiging te krijgen, dat mijn uitspraak over de rentabiliteit van kleinere plaatsen met de werkelijkheid overeenstemt.

Het boven gememoreerde feit echter, dat de groeiende omvang der electriciteitsmaatschappijen niet het gevolg is van echte concentratie, maar van wat ik noemde coördinatie, doet thans het risico, dat in het entameeren van dergelijke meer landelijke gebieden heeft gelegen, in een helder licht verschijnen. Ondragelijk echter wordt dit risico, als bij de vaststelling van de tarieven in een bepaald gebied verband wordt gelegd met het geheele complex der door de betrokken maatschappij geëxploiteerde vergunningen, zonder dat daaraan dan de consequentie wordt verbonden, dat men deze vergunningen samensmelt of, om in onze nu eenmaal gebruikte terminologie te blijven, de coördinatie wijzigt in een wezenlijke concentratie.

Bij den tegenwoordigen toestand toch is er geenerlei waarborg, dat niet op een gegeven oogenblik de vergunningen voor de gebieden, die het geheele complex economisch dragen, hetzij door naasting, hetzij door expiratie, zullen eindigen en de exploitant blijft zitten met vrijwel uitsluitend onrendabele bedrijven.

Wil men de ontwikkeling der electriciteitvoorziening in dit land zoo krachtig mogelijk bevorderen, wil men een zoo wijd mogelijken kring de ermede verbonden voordeelen deelachtig doen worden, dan zal het moeten komen tot één en ondeelbare bedrijven, wier werkzaamheid zich over een groot gebied uitstrekt.

Tijdens deze coördineerende ontwikkeling van het distributiebedrijf heeft zich op Java een centralisatie in de opwekking voltrokken, aanvangende in West-Java met oprichting van Staatswaterkrachtbedrijven omstreeks 1920, later gevolgd door de oprichting van de N. V. Nederlandsch-Indische Waterkracht Exploitatie Mij. door Gouvernement en Aniem samen in het jaar 1926. Het minst ver doorgevoerd is deze centralisatie in Midden-Java, waar nog eenige belangrijke calorische centrales in volle werking zijn.

De samenvatting, zooals die op dit punt gegroeid is, kan niet anders dan gelukkig worden genoemd. Zij biedt, met uitzondering dan van Midden-Java, een beeld van centralisatie in de juiste maat voor de hier heerschende omstandigheden. Zij is voor verderen uitbouw geschikt en beschikt nog over vrij aanzienlijke reserves, waarop helaas onder de ongunst der tijden thans geen beroep wordt gedaan. Een schaduwzijde is, dat de gang dezer ontwikkeling een scheiding heeft meegebracht tusschen opwekking en distributie, die niet in elk opzicht als gelukkig mag worden geschetst. Ik acht dit een zoo belangrijk onderwerp, dat ik daaraan een afzonderlijke beschouwing moet wijden, maar alvorens daaraan te beginnen, eerst het beeld van het bestaande wil voltooien.

Wat Java betreft valt de indeeling naar de opwekking, waarover ik hierboven sprak vrijwel samen met de administratieve indeeling in provincies.

Voorals men tusschen opwekking en distributie een nauw verband wil bewaren, welk verband naar mijn meening ten zeerste in het belang der zaak is, schijnt het daarom niet gewaagd te onderstellen, dat op den duur den provincies op Java een zekeren invloed op den gang van zaken zal toevallen, een invloed trouwens, die wat West-Java betreft reeds is verwezenlijkt.

Ik merkte reeds op, dat wij in Indië nog niet aan een vraagstuk van verdere centralisatie van opwekking in wijderen omvang toe zijn; wat de Buitengewesten betreft, zijn de afstanden zoo groot

en de benoodigde vermogens zoo klein, dat van koppeling in het geheel geen sprake kan zijn. Op Java zijn de drie complexen, waarin het geheel uiteenvalt, nog zoo weinig volgroeid en tenslotte ook de benoodigde vermogens nog zoo klein, dat er nog in lange jaren geen behoefte zal bestaan aan onderlinge verbinding van de hoogspanningsnetten in deze drie deelen.

Economische bijzonderheden der electriciteitbedrijven.

Ik wil thans even stilstaan bij enkele kenmerkende punten in de economie van het electriciteitbedrijf.

Het eerste laat zich kortelings zoo samenvatten, dat het electriciteitbedrijf in hooge mate is een kapitaalintensief bedrijf. De jaarlijksche inkomsten, de jaarlijksche „turn-over” is naar verhouding gering tot het in het bedrijf geïnvesteerde kapitaal; het duurt van twee en een half tot vijf jaar vóór het geïnvesteerde kapitaal éénmaal is omgezet. Bij een zuiver opwekkingsbedrijf als de Staatswaterkrachtwerken is dit cijfer zelfs 10 jaren. Voor hen, die bekend zijn met soortgelijke getallen in handels- en bankzaken of in andere industrieën, zooals cultuurmaatschappijen, de machine-industrie, ja zelfs in vergelijking met de scheepvaart, zal het onmiddellijk duidelijk zijn welke ongewone verhouding dat is en welke verstreckende consequenties dat moet hebben.

Het eenige bedrijf, dat analoge cijfers vertoont, is het spoorwegbedrijf. De spoorwegen nu geven ons in deze tijden wel een overduidelijke demonstratie van de gevaren, waaraan kapitaal-intensieve bedrijven blootstaan. Met het kapitaal toch is tevens het bedrag gefixeerd, dat voor jaarlijksche afschrijving en kapitaalrente is benoodigd en het kapitaal, eenmaal geïnvesteerd zijnde, laat zich niet meer verminderen, tenzij dan door het „nemen” van een groot of klein verlies daarop. Men kan daarom ook geen groote schommelingen, in het bijzonder geen belangrijke conjunctuur-schommelingen in de tarieven van dergelijke bedrijven verwachten; zij moeten een min of meer stabiel karakter hebben.

Afschrijvingen.

Langs natuurlijke weg vermindert het kapitaal slechts door de afschrijvingen, welke afschrijvingen dan ook in de economie van

een electriciteitsbedrijf van eminent belang zijn. Men is gewend van de verschillende onderdeelen een bepaald percentage van de aanschaffingswaarde af te schrijven, welk percentage gekozen wordt in overeenstemming met den natuurlijken — of den economischen — levensduur. Den natuurlijken levensduur behoef ik niet nader toe te lichten. Elk technisch voorwerp slijt, vergaat, vermindert in bruikbaarheid en moet na verloop van zekeren tijd worden vervangen. Wil men zijn bedrijf in stand houden, dan moet bij het aanbreken van dat oogenblik van vervanging de aanschaffingswaarde zijn afgeschreven op straffe van kapitaalverlies. Bij sommige onderdeelen echter heeft zich in de periode, die wij thans beleven, het verschijnsel voorgedaan, dat men het oogenblik van versleten zijn niet kan afwachten, maar reeds eerder tot vervanging moet overgaan, omdat de techniek tijdens den levensduur zulke verbeteringen ondergaat, dat het niet economisch is met een verouderd onderdeel door te werken. Dit verschijnsel doet zich sterk voor bij calorische machines, stoomturbines en Dieselmotoren, in mindere mate gelukkig bij waterkracht-turbines van onze hydraulische centrales. In vakkringen is men gewend in zulk een geval van „economischen levensduur” te spreken. Deze laat zich natuurlijk niet met zoo groote exactheid schatten als de natuurlijke levensduur. Niettemin is het verschijnsel onafwijsbaar en een beheer, dat niet aan groote verrassingen wil blootstaan, dient er rekening mede te houden.

De praktijk leert nu, dat men voor onze tegenwoordige electriciteitsbedrijven zoowel in Nederland als in Indië op die manier komt tot een gemiddelde afschrijving van 5 à 6% van de aanschaffingswaarde bij bedrijven met calorische centrales, van 4 à 5% bij bedrijven met waterkrachtopwekking en het is voor deze bedrijven zeer essentieel, dat men niet belangrijk van dergelijke percentages afwijkt. Oppervlakkig geoordeeld zou men tot de conclusie kunnen komen, dat waar de gebruikelijke termijn voor een electriciteitsvergunning hier te lande 40 jaren bedraagt, men met de genoemde percentages in staat zou zijn in de helft van dien termijn het kapitaal geheel af te schrijven, maar niets is minder waar dan dat.

In de eerste plaats moeten objecten, die werkelijk op natuurlijke wijze of om economische redenen versleten zijn worden vernieuwd,

wat nieuwe investeeering beteekent, maar bovendien is een electriciteitsbedrijf bij uitstek een levend organisme; het breidt zich uit in de breedte en in de diepte en zoo wordt gedurende den geheelen duur der vergunning voortdurend nieuw kapitaal geïnvesteerd, dat, afhankelijk van het tijdstip van aanschaffing, een korteren termijn van afschrijving overhoudt.

Ik mag in dit verband bijv. wel vermelden, dat de Aniem nog jaarlijks rond een millioen gulden investeert, hoewel er van het entameeren van nieuwe bedrijven geen sprake meer is.

Bij de hier te lande gebruikelijke vergunningsbepalingen worden de voorgaande beschouwingen dan nog eens sterk geaccentueerd door de omstandigheid, dat geenerlei regeling is getroffen voor hetgeen zal geschieden aan het einde van den vergunnings-termijn. De vergunninghouder moet dus bedacht zijn op de mogelijkheid, dat zijn bedrijfsmiddelen ondanks zorgvuldig onderhoud op een bepaald oogenblik waardeloos zullen blijken, omdat een nieuwe exploitant ze niet of slechts voor een niet tot de bedrijfs-waarde in eenigermate behoorlijke verhouding staand bedrag wil overnemen.

Daarbij komt nog een andere factor. De vooruitgang van de techniek neemt een steeds sneller tempo aan, de voorbeelden daarvan liggen voor het grijpen; de goede oude stoommachine van Watt is ondanks de daarna geleidelijk aangebrachte ingrijpende verbeteringen vrijwel geheel verdrongen door stoomturbines en Dieselmotoren.

De electricische tram, waarvan ik de entree onder de vervoermiddelen nog heb aanschouwd, is thans reeds — dus binnen een menschenleven — in die mate door de ontwikkeling der omstandigheden achterhaald, dat men zich nu wel vijfmaal bedenkt, alvorens een electricische tram aan te leggen of zelfs een bestaande tram te electrificeeren.

Om op ons eigen terrein te blijven, de vervanging van de kooldraadlamp door de metaaldraadlamp dateert van 1908, de electricische booglamp, die omstreeks 1910 nog zeer veel werd gebruikt en zeer geperfectionneerd was, is geheel verdwenen. Naast de gewone metaaldraadlamp is de gasgevulde of half-Watt-lamp gekomen en in de constructie dezer gloeilampen is thans nog allerm minst stilstand gekomen. Daarnaast zijn echter al nieuwe ver-

schijningen aan den technischen hemel, de natriumlamp en de kwikdamplamp, beide met een energieverbruik van een fractie van dat van de gloeilamp, voorloopig — maar hoe lang nog — uitsluitend voor buitenverlichting.

Aan de andere zijde is voor de electromotoren in de moderne Dieselmotoren een geduchte concurrentie ontstaan, die dringt tot drastische herziening der tarieven voor beweegkracht. En dit proces gaat voort; wij moeten verwachten voorloopig nog in toenemend tempo. Een kapitaalintensief bedrijf als het electriciteitsbedrijf, dat daarmede in zijn afschrijvingen geen rekening zou houden, stelt zich aan verliezen bloot, die licht catastrophale vormen kunnen aannemen. Geheel ertegen beschermen kan men zich niet; zoo ergens, dan is hier echter voorzichtigheid geboden en tariefsverlagingen, die slechts verkregen kunnen worden ten koste der afschrijvingen, schieten over het nagestreefde doel heen.

In dit opzicht vormen de spoor- en tramwegen voor de electriciteitsbedrijven „een baken in zee”.

Noodzakelijkheid van credietwaardigheid van een electriciteitsbedrijf.

Het is duidelijk, dat een electriciteitsbedrijf, dat in zijn financiële positie en daarmede in zijn credietwaardigheid geschokt is, zijn taak niet meer naar behooren kan vervullen. Het electriciteitsbedrijf heeft een monopolie, d.w.z. de overheid bepaalt, dat op dezelfde plaats niet twee concurrerende bedrijven zullen optreden. De aanleiding daartoe is duidelijk: door het sterk kapitaalintensief karakter van het bedrijf zou een verzorging van dit belang door twee of meer concurrerende bedrijven òf leiden tot groot kapitaalverlies, òf tot prijsafspraken van de concurrenten met het streven het gezamenlijk kapitaal rendabel te maken ten nadeele van den consument.

Monopolie in de beteekenis van concurrentieloos leverancier met de daaraan gepaard gaande gedachte mogelijkheid van willekeurige prijsbepaling is het electriciteitsbedrijf hier te lande in geen enkel opzicht. Het dichtst nadert het dezen toestand op het terrein van de levering van licht, immers de voordeelen van electrisch licht boven andere lichtbronnen, gas, petroleum, zijn zoo groot,

dat er een bijzonder groot prijsverschil moet zijn, alvorens de consumenten het electrisch licht den rug toedraaien. Toch zien wij onder de tegenwoordige omstandigheden op belangrijke schaal dit verschijnsel optreden. De inlandsche consument keert in sterke mate tot het olielicht terug ondanks het feit, dat ook hij de voordeelen van het electrische licht zeer goed weet te waardeeren. Het moet echter zeker juist worden geacht, dat op het gebied der lichttarieven geen ongelimiteerde vrijheid bestaat. In alle nieuwe vergunningen behoeft de exploitant dan ook de goedkeuring der overheid op de algemeene tarieven. Dat de wijze, waarop het verkrijgen dezer goedkeuring is geregeld, ook juist is, zou ik zeker niet in allen deele willen toegeven.

Op het terrein van beweegkracht en verwarming is van monopolie in het geheel geen sprake; hier voert de electriciteit tegenwoordig een scherp concurrentiestrijd met andere energievormen.

Voor zoover het monopolie voordeelen inhoudt, is daaraan echter ook een gewichtige keerzijde, *de plicht* tot levering, die geen enkele andere leverancier kent. Ook als de tarieven verliesgevend zijn geworden, is het bedrijf verplicht niet alleen de levering voort te zetten, maar zelfs nieuwe leveringen te gaan beginnen en daartoe desnoods zijn geleidingsnetten te vergrooten, nieuw kapitaal te investeren.

Aangezien nu niet alleen met de beschikbaarstelling der energie, maar ook bij een goede technische kwaliteit der levering in stijgende mate een publiek belang is verbonden — immers het aantal toepassingen der electrische energie neemt steeds toe en daardoor worden aan het onafgebroken plaats hebben der levering en aan de gelijkmatigheid ervan steeds hoogere eischen gesteld —, zoo is het een belang der consumenten (dus een algemeen belang), dat het bedrijf niet zakt beneden een matig rendement en daarmede blijft credietwaardig. Een electriciteitsbedrijf, dat niet meer credietwaardig is, kan zijn functie onmogelijk naar behooren vervullen.

Van de kleine electriciteitsmaatschappijen kan men in het algemeen reeds niet meer zeggen, dat een dergelijk matig rendement aanwezig is. De cijfers, hieronder aangegeven, spreken in dit opzicht een duidelijke taal.

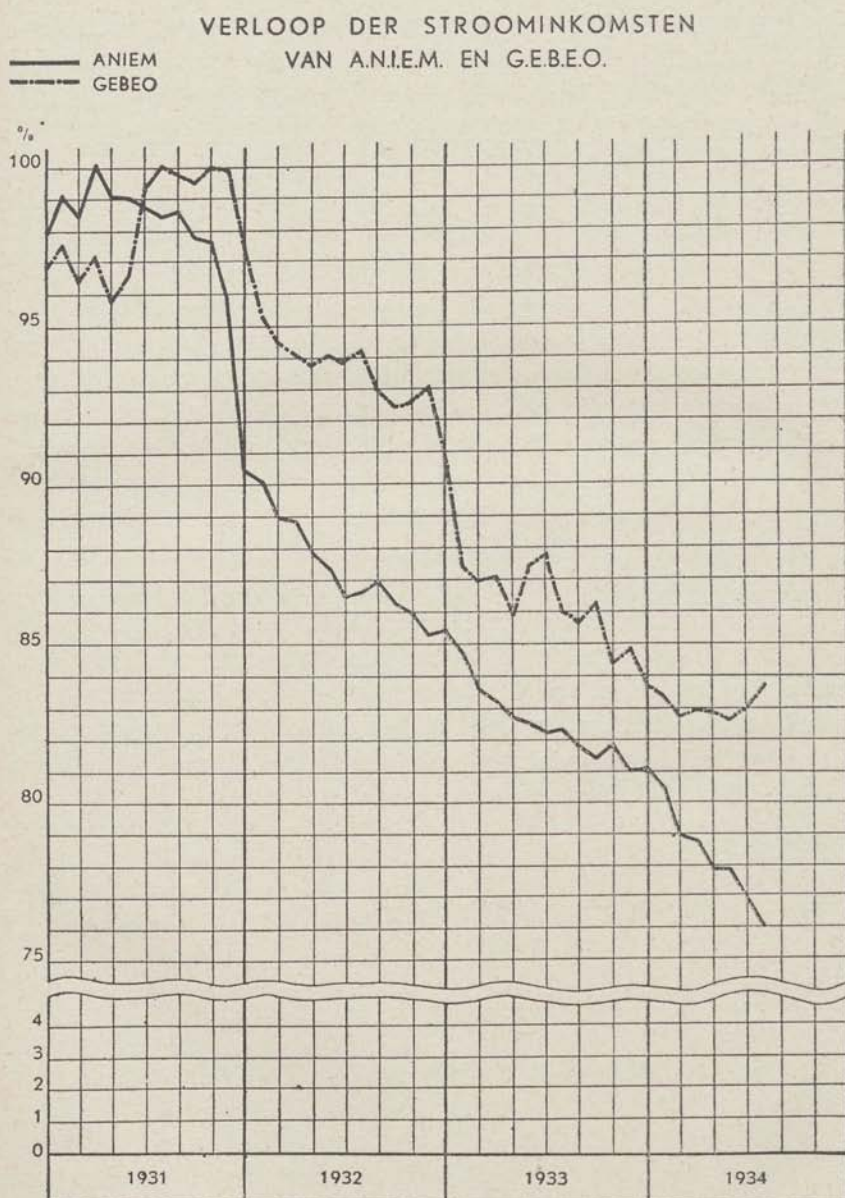
TABEL II.

DIVIDENDEN RESP. VERLIEZEN IN % VAN HET KAPITAAL.

JAAR	SOLOSCHIE EM	EM SUMATRA	EM BANJOEMAS	EM REMBANG	EM BALI EN LOMBOK	OOST JAVA EM	ELECTRA TOELOENG- AGOENG
1931	10	0.5	0	0	4	8	9
1932	10	0	0	-3	4	7.5	3
1933	8	-1	-5	-8.5	3	4.5	2.5
VER- WACH- TING '34	6	-1	-5	-10	0	0	0

Waar de grootere maatschappijen allemaal een aantal bedrijven omvatten van dezelfde aard en grootte, als door deze maatschappijen worden geëxploiteerd, is het duidelijk, dat zij nog slechts drijven op de grootere bedrijven en ik kan met het oog op het voorgaande slechts de hoop uitspreken, dat de invloed van den crisistoestand op de electriciteitsvoorziening binnen afzienbaren tijd een einde zal nemen. Deze crisisinvloed vermindert niet alleen de winstcapaciteit, maar ook de mogelijkheden van tariefverlaging en van verderen voortgang van de electrificatie van het land.

Dat er een opmerkingswaardig onderscheid bestaat tusschen verschillende deelen van het land moge duidelijk worden aan de hand van onderstaande grafiek waarin op onderling overeenkomstige wijze het verloop van de stroominkomsten van het G.E.B.E.O. en de Aniem voor oogen wordt gesteld.

GRAFIEK I

Het verschil in verloop in de laatste periode, klaarblijkelijk samenhangende met het eigenaardig economisch bestel van elk, is zoo frappant dat ik er waarlijk weinig aan heb toe te voegen. Beschouwing van deze lijnen zal tevens doen begrijpen, dat de electriciteitmaatschappijen behoorlijk hebben moeten meedoen aan het versoberingsproces, dat zich in de Indische maatschappij heeft voltrokken, wilden wij een wegval van inkomsten, als uit deze lijnen blijkt, doorstaan zonder de meest ernstige consequenties.

De lijnen toonen verder onweersprekelijk aan, dat tariefverlaging onder de tegenwoordige omstandigheden geen grooter verbruik meer te voorschijn roept, zooals voor 1930 wel degelijk het geval was.

Scheiding van opwekking en distributie.

Bij de vergelijking van den toestand op het gebied der electriciteitsvoorziening hier en in Holland is er een punt, dat tot nu toe niet in nadere beschouwing is genomen en dat toch bijzondere aandacht verdient; dat is nl. het al of niet in één hand zijn van de opwekking der electriciteit en daarmede eventueel gecombineerd het voorgeleiden onder hooge spanning en de distributie, den verkoop.

Zulks is in Holland als regel wel, hier dikwijls en juist voor de belangrijkste bedrijven niet het geval. Oppervlakkig gezien zou men daaruit geen moeilijkheden vreezen, immers het opwekbedrijf draagt meer een zuiver technisch karakter.

Het tarief, waarvoor het opwekbedrijf de energie aan het distributiebedrijf zal afstaan, eenmaal vastgesteld zijnde wordt er van de leiding van het opwekbedrijf inderdaad weinig koopmanschap meer vereischt, behoudens dan bij calorische centrales voor den inkoop van brandstof.

Bij het distributiebedrijf daarentegen zijn de technische problemen van meer ondergeschikten aard en overweegt het koopmansgedeelte en ik hoop de overtuiging te kunnen vestigen, dat de koopmanschap bij den verkoop van electriciteit geenszins van eenvoudigen aard is. Er doen zich daarbij allerlei ingewikkelde vraagstukken voor, die slechts door nauwgezet onderzoek en voorzichtige proefnemingen zijn op te lossen.

Wat lijkt dus natuurlijker dan dit technische probleem van het koopmansprobleem los te maken? Toch is het wel wonderlijk, dat de electriciteitvoorziening vrijwel het eenige bedrijf is, waarbij men op het denkbeeld van een dergelijke scheiding is gekomen. Niemand heeft nog ooit bedacht, dat het rationeel zou zijn de gasfabriek en het gasdistributiebedrijf afzonderlijk te beheeren, dat het bevorderlijk voor een goeden gang van zaken zou wezen om de eigenlijke mijn en den verkoop harer producten van elkaar te scheiden. Er zijn in den handel wel voorbeelden van scheiding tusschen grossiers en detaillisten, maar dit is in het wezen der zaak iets geheel anders dan scheiding van het fabrieksbedrijf van den verkoop.

Ik moet straks nog uitvoeriger terugkomen op het feit, dat men van electriciteit geen voorraad kan maken, dat dus elke gebeurtenis bij den consument zijn onmiddellijken weerslag heeft in het geheele systeem tot en met de opwekking in de dikwijls veraf gelegen centrale. Dit wijst er al duidelijk op, dat er tusschen die onderdeelen zoowel zuiver technisch als organisatorisch een nauw verband behoort te bestaan, dat er innige samenwerking moet zijn. Elke inbreuk op den samenhang moet de goede werking van het geheel verminderen en in gevaar brengen. Men moet echter constateeren, dat deze zijde van de moeilijkheid nog wel vrij bevreemdend is op te lossen. De interne wrijvingen mogen eens wat grooter zijn bij gescheiden beheer, op zooveel plichtsbesef en bereidheid tot onderschikking aan het te verkrijgen resultaat mag men blijkens de praktijk rekenen, dat men naar buiten toe een goed functioneerend technisch apparaat kan constateeren.

Ernstiger zijn echter de bezwaren op het gebied van de verkooptarieven bij het verbreken van deze natuurlijke eenheid.

Ik zal nog nader gelegenheid hebben uiteen te zetten met hoeveel verschillende factoren wij te doen hebben bij het opstellen van verkooptarieven, hoe ingewikkeld dat samenstel is. De verrekening tusschen opwekbedrijf en distributiebedrijf geschiedt eveneens volgens een bepaald tarief en dit tarief neemt onvermijdelijk mogelijkheden weg, die bij de natuurlijke eenheid wel voorhanden zijn; men brengt starheid waar juist groote soepelheid behoorde te zijn. Daar komt nog iets bij. Aangezien het electriciteitsbedrijf altijd, doch een opwekkingsbedrijf nog in bijzondere

mate kapitaalintensief is, kan men een dergelijk afzonderlijk opwekkingsbedrijf alleen ondernemen, wanneer men voor zeer langen tijd contracten kan afsluiten, zóó lang, dat de termijn voldoende is om de werken af te schrijven (het contract tusschen Niwem en Aniem in Oost-Java is voor veertig jaren afgesloten) of wel de eigenaar van het opwekbedrijf moet een zoo grooten invloed bezitten in het distributiebedrijf, dat hij om die reden zeker is van zijn debiet (Staatswaterkrachtbedrijf, G.E.B.E.O.). Maar in het laatste geval, als de band tusschen beide zoo krachtig is, dat men een verbreken daarvan buiten het stroomleveringscontract om kan voorkomen, vraagt men zich eerst recht af waarom dan nog een splitsing noodig zoude zijn.

Men zal natuurlijk probeeren het tarief, waartegen het opwekbedrijf de energie verkoopt aan het distributiebedrijf, zoo getrouw mogelijk een nabootsing te doen zijn van den toestand, die men bij de eenheid der twee zoude hebben, maar volledig kan men daarin zeker niet slagen, ten eerste reeds omdat ook het opwekbedrijf winst wil maken en dus niet elke gunstige omstandigheid wil aanwenden uitsluitend om den verkoop van het distributiebedrijf te vergemakkelijken, doch eerder om eigen winst te zien vermeerderen. Een belangrijk moment in de geheele geschiedenis is verder, dat gedurende den looptijd van het contract vrij zeker de omstandigheden zich radicaal kunnen en zullen wijzigen.

Ik behoef wel niet te zeggen, dat bijv. een crisis als de huidige op een dergelijk complex van ontzaglijken invloed is.

De kosten bijv., verbonden aan het opwekken van energie in groote industrieën, zijn thans zoo gedaald, dat de vroeger vastgestelde verkoopprijzen der opwekkingsbedrijven geen mogelijkheid meer laten dergelijke industrieën aan te sluiten. Men moet nu noodgedwongen tot allerlei bijzondere afspraken komen tusschen opwekking en distributie, die echter zeer belemmerend werken, aangezien men daarbij steeds driehoeks-onderhandelingen moet voeren.

Een langdurige praktijk onder allerlei verschillende omstandigheden heeft mij dan ook geleerd, dat dergelijke stroomleveringscontracten op langen termijn eigenlijk voortdurend op de helling zijn, dat men altijd en voortdurend in bespreking is om het tarief te wijzigen, in uitzonderingsgevallen te voorzien, kortom met

elkaar overlegt om het contract zoo goed mogelijk aan de praktijk aan te passen. Aangezien echter een dergelijk contract voor beide partijen van fundamenteel belang is, is het met groote waarborgen omgeven en komen dus aan een wijziging gewoonlijk veel en velerlei instanties te pas, hetgeen aan een vlotte afdoening van zaken, zooals toch ook bij dezen vorm van koopmanschap past, zeker niet ten goede komt.

De eenige mogelijkheid waarbij men van een dergelijk contract weinig of geen hinder zou ondervinden is die, dat de kosten van het opwekkingsbedrijf zoo uitzonderlijk laag zijn, dat het tarief dus zoo voordeelig kan worden tegenover elke andere wijze van energie-opwekking, dat reeds daardoor alle moeilijkheden worden opgelost. Dat zal echter tot de groote uitzonderingen behooren, geen regel zijn en met dergelijke buitenkansjes zijn wij hier in Indië althans helaas niet gezegend.

Verder ben ik in mijn praktijk vertrouwd geweest met een geval, waarin het opwekkingsbedrijf den stroom tegen kostprijs beschikbaar stelde (Provinciaal en Gemeentelijk Utrechtsch Stroomleveringsbedrijf). Dat neemt veel moeilijkheden die uit het tarief voortvloeien weg, maar geheel wrijvingsloos verliep toch ook in dat geval de zaak niet, omdat het vaststellen van den kostprijs op zichzelf een vrij ingewikkelde zaak is.

Vraagt men zich nu af welke voordeelen daartegenover door de scheiding verkregen worden — immers het zou kunnen zijn, dat die voordeelen zoo zwaarwichtig zijn, dat men de boven geschetste nadeelen in den koop moet nemen —, dan moet ik het antwoord schuldig blijven. Vat men den toestand in het oog, zooals die zich hier in Indië ontwikkeld heeft, waarbij gescheiden opwekkingsbedrijven voorkomen in West-Java, Benkoelen, Madioen en Oost-Java, alle geheel of gedeeltelijk van het Gouvernement, dan komt men onwillekeurig tot de opvatting, dat het Gouvernement heeft gemeend zich langs dien weg een belangrijken invloed op de electriciteitsvoorziening te verzekeren, welke materie spoedig als van groot algemeen belang werd onderkend.

Spreekt men echter van invloed, dan wil dat altijd weer zeggen invloed op de tarieven. Invloed op den technischen kant van de zaak kan daarbij niet bedoeld zijn als zijnde op veel eenvoudiger manier te verwezenlijken en als zijnde minder belangrijk.

Invloed op de verkooptarieven is echter in de eerste plaats langs anderen weg reeds op effectieve wijze verkregen (ik herinner daarbij aan de bepalingen van de concessie welke ik hierboven heb doen kennen), maar dit doel wordt bovendien door het bezit van het opwekbedrijf *niet* bereikt.

Het contract voor stroomlevering eenmaal vastgesteld zijnde houdt elke bemoeienis van het opwekbedrijf met het distributiedbedrijf op.

Zoude wellicht het doel zijn geweest zich te verzekeren van een deel van de voordeelen, die men meende aan het uitoefenen van het electriciteitsbedrijf verbonden te zijn, dan kan slechts worden geconstateerd dat ook dit doel *niet* is bereikt. Bovendien moet men zich afvragen, of het goed gezien zou zijn eenige tientallen millioenen kapitaal te investeren teneinde de kans te verkrijgen op een paar ton winst.

Voor West-Java kan men wellicht stellen, dat een centralisatie van de opwekking zonder scheiding van opwekking en distributie niet tot stand zoude zijn gekomen, omdat hier meerdere distributeanten waren en bovendien enkele zeer groote gouvernementendiensten (S.S. en Radio) als consument, doch ook dat had nog niet behoeven te leiden tot de ontwikkeling, zooals die inderdaad plaats vond. Ook met de Indische praktijk voor oogen, zie ik dan ook van de scheiding tusschen opwekking en distributie slechts nadeelen en ik meen dat elk betrokken belang ermede gediend zal zijn, als men bij de verdere ontwikkeling der Indische electriciteitsvoorziening — welke vorm die overigens moge aannemen — streeft naar deze eenheid.

Grondslagen der electriciteitstarieven.

Ik meen, dat het nuttig is en in dit kader thuis behoort ten slotte nog iets mede te deelen over de grondslagen, waarop electriciteitstarieven zijn opgebouwd en in het bijzonder van de eigenaardigheden der hier in Indië gebruikelijke tarieven en wil dan beginnen met te wijzen op de oorzaak van het feit, dat deze tarieven bij hetzelfde bedrijf onderling zoo verschillend, zoo veelvormig en dikwijls zoo ingewikkeld zijn. Het is toch wel merkwaardig, dat een koopwaar, die niet aan wijziging in kwaliteit

onderhevig is, zooals wij dat woord gewoonlijk verstaan — men heeft geen goede, middelmatige of slechte kilowatturen (kWh) —, verkocht wordt tegen prijzen, varieerende tusschen ± 60 cent en $\frac{1}{2}$ cent, terwijl praktisch ook elke prijs daartusschen hier of daar wel voorkomt.

En toch is dat volstrekt niet het gevolg van willekeur. In de allereerste plaats is dit het gevolg van het feit, dat men elektrische energie niet op economische manier kan bewaren, kan opbergen, of in magazijn nemen. Er is wel iets wat daarop eenigszins lijkt bij waterkrachtcentrales in den vorm van stuwbekkens, al of niet met pompinstallaties verbonden, maar dat oefent geen werkelijken invloed en dat kan ik hier buiten beschouwing laten. Het tast de kern van het navolgende niet aan.

De gasfabriek heeft haar gashouder, de kolenmijn zijn kolenpark, in het algemeen elke industrie heeft een magazijn, waarin het gereedgekomen product, als het niet onmiddellijk kan worden geconsumeerd, althans verzonden, wordt opgeslagen, wordt bewaard, maar de elektrische centrale moet letterlijk op het oogenblik zelf, waarop een consument stroom wil gebruiken, het gevraagde produceeren. Men moet zich dan ook afvragen, of het wel juist is van fabricceeren en van product te spreken, of het niet beter is zich erbij te bepalen, dat het electriciteitsbedrijf een natuurkracht beheerscht en in een bepaalde mate ten dienste van de gebruikers stelt tegen een bepaalde vergoeding.

Wanneer men zijn lichtschakelaar indraait, wanneer in het Preanger Hotel in Bandoeng de liftjongen aan zijn handle draait, wanneer in de papierfabriek Padalarang de papierlaag wat dikker wordt genomen of als in Priok de elektrische lier zijn vracht uit het ruim van het schip hijscht, op datzelfde oogenblik moet de centrale 50 of 80 of 100 km ver weg het gevraagde opwekken, moet het geheele samenstel van transformatoren en leidingen tusschen centrale en consument de gewenschte energie overbrengen. Dit houdt een zeer strengen eisch in van „bereid zijn tot levering”.

Analyseert men de kosten van een elektrische centrale — en daarbij willen wij voorloopig aan een calorische centrale denken —, dan blijkt al spoedig, dat men die in twee groepen kan verdeelen. De eerste groep wordt gevormd door zoodanige kosten, die niet toe- of afnemen bij verschillende bedrijfsdrukten, die dus

niet afhankelijk zijn van het feit of er veel of weinig kWh worden afgeleverd. Wij noemen dit de *vaste* kosten; zij bestaan uit de rente en afschrijvingen van het geïnvesteerde kapitaal, de administratie- en directiekosten, het overgrootste deel van de loonen en salarissen van het aan de centrale werkzame personeel, het grootste deel van de kosten van onderhoud, ja zelfs uit een deel van de brandstofkosten. Stelt men zich nl. den toestand voor, dat geen enkele afnemer stroom gebruikt, dat dus alle schakelaars bij de consumenten geopend zijn, dan moet de centrale op grond van het voorgaande toch blijven draaien, zij moet immers voortdurend „bereid zijn” tot levering. Het geheele net moet onder spanning worden gehouden en het aldus loopen onder *nullast* vordert reeds een zekere hoeveelheid brandstof, die daardoor wordt gekarakteriseerd tot de vaste kosten te behooren. Moet er werkelijk energie worden geleverd, dan neem de hoeveelheid brandstof toe, er moet eenig meer bedieningspersoneel te werk worden gesteld, er zal wat meer onderhoudswerk ontstaan; dit zijn wat wij noemen de *variabele* kosten, welke derhalve een zekere evenredigheid toonen met de hoeveelheid afgenomen energie.

Een naar theoretische gezichtspunten ideaal tariefstelsel nu, zou voor elken consument moeten vaststellen wat zijn aandeel is in de vaste kosten, welk aandeel hij heeft in de variabele kosten, en de som dier beide bedragen zouden wij hem in rekening moeten stellen.

Het aandeel in de vaste kosten kan gemeten worden door vast te stellen, welk deel van het in de centrale beschikbare vermogen, respectievelijk welk deel van de aldaar optredende maximale belasting de consument in kwestie gebruikt, op welk deel van dit vermogen hij beslag legt, anders gezegd, hoeveel Watt of hoeveel kilowatt hij voor zich wenscht te reserveeren. De uiteinde-lijke gemiddelde prijs voor elken consument hangt dan verder zeer sterk af van de mate, waarin hij dit hem ter beschikking gestelde vermogen bezigt.

Een klein cijfervoorbeeld zal dat duidelijk maken.

Stel dat van een bepaald bedrijf is gebleken, dat de kosten zijn f 10.— per kW per maand, de variabele kosten 3 cent per kWh en dat een consument wenscht te beschikken over 1 kW, dan zou hij dus moeten betalen f 10.— per maand vast, en zooveel maal

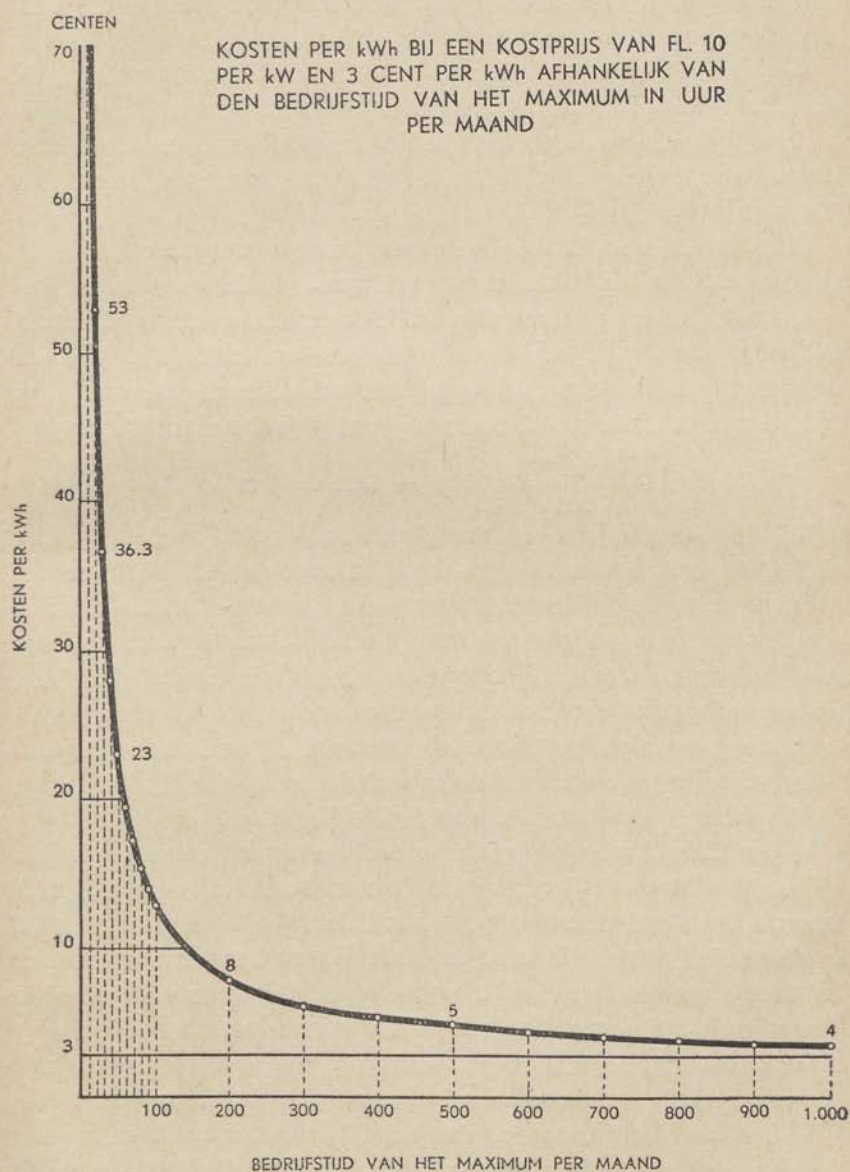
3 cent als hij het hem ter beschikking gestelde vermogen een uur lang gebruikt. Stel dat hij dat 20 uren per maand doet, dan wordt zijn kWh-prijs:

$$\frac{f \ 10.-}{20} + 3 \text{ ct} = f \ 0.53$$

Gebruikt hij echter zijn vermogen 500 uur per maand, dan wordt zijn kWh-prijs:

$$\frac{f \ 10.-}{500} + 3 \text{ ct} = 5 \text{ ct.}$$

Wij kunnen deze reeks van cijfers willekeurig uitbreiden, maar veel overzichtelijker kunnen wij dit verschijnsel in een kromme lijn voorstellen en krijgen dan de grafiek zooals die hieronder is afgebeeld.

GRAFIEK II

Hoewel het niet noodig is diep op allerlei compliceerende verschijnselen in te gaan, moet ik toch op een paar daarvan de aandacht vestigen, omdat zij een belangrijke rol spelen.

De schaal in uren is uitgezet tot 1000 niettegenstaande er in de maand maar 720 uren voorkomen. Toch kunnen wij in zekeren zin wel spreken van een bedrijfstijd van 1000 uren wanneer een bepaalde afnemer overdag een grooter vermogen benut dan 's avonds.

Onze centrale is juist in de avonduren het zwaarste belast en wij moeten dus vooral letten op het aandeel, dat een consument in de avondbelasting neemt. Is dit kleiner dan overdag, dan kan het voorkomen, dat men op die manier een energiehoeveelheid verbruikt, grooter dan 720 maal het avondvermogen, zeg bijv. 1000 maal. In dat geval kunnen wij een prijs berekenen van:

$$\frac{f \text{ 10.—}}{1000} = 1 \text{ ct} + 3 \text{ ct} = 4 \text{ ct.}$$

Wij hebben hier een voorbeeld van het verschijnsel van *diversiteit*, hetgeen zich daarin openbaart, dat niet van elk consument het maximum verbruik op het zelfde oogenblik valt, zoodat het maximum vermogen in de centrale kleiner is dan de som der vermogens van de afzonderlijke consumenten. Deze diversiteit is een van de belangrijkste oorzaken, waardoor concentratie van energie-opwekking voor een groot aantal consumenten en in het bijzonder voor verbruik van energie voor verschillende doeleinden, licht, beweegkracht, verwarming, voordeel oplevert.

Wij vinden dus in de grafiek voor elk aantal uren een gelijk blijvend bedrag van 3 ct., zijnde de variabele kosten en een met toenemend aantal uren sterk afnemend bedrag, zijnde het aandeel in de vaste kosten. Als men nu deze figuur beschouwt, dan zal het niet meer zoo wonderlijk voorkomen, dat electrische energie wordt verkocht tegen alle mogelijke prijzen tusschen 60 en $\frac{1}{2}$ cent en zal men misschien gemakkelijker geneigd zijn aan te nemen, dat die groote verschillen op een juiste basis berusten.

Wij vermeldden zooeven, dat een theoretisch juist tarief zou worden verkregen door voor elk consument te bepalen, welk aandeel hij in de vaste kosten behoort te dragen en daarnaast te meten het aantal kWh, dat hij maandelijks afneemt.

Inderdaad wordt een dergelijk tarief in het bijzonder voor groote

consumenten, krachtafnemers, ook dikwijls toegepast en hier in Indië zijn zelfs voor grootere lichtconsumenten dergelijke tarieven niet ongewoon. Het bezwaar er tegen is, dat zij een kostbare, ingewikkelde meetapparatuur vereischen. Kostbaar in aanschaffing en in onderhoud, terwijl bovendien in het algemeen aan den consument dit soort tarief onsympathiek is.

In het bijzonder de krachtconsument wil zoo weinig mogelijk gebonden zijn aan een vast bedrag en geeft verre de voorkeur aan een tarief, waarbij de evenredigheid tusschen betaling en energieverbruik zoo ver mogelijk is doorgevoerd. Hij wenscht betaling in evenredigheid aan de hoeveelheid van zijn eigen product.

Maar een eenvoudige meting is in het bijzonder voor den kleinen lichtconsument van groote beteekenis en daardoor hebben juist twee verschillende tariefvormen, die zoo sterk mogelijk naar weerszijden van het theoretisch juiste tarief afwijken, burgerrecht gekregen: het zuivere kWh-tarief, zooals men dat in Batavia kent en het abonnementstarief, dat in een overwegend deel van de Indische bedrijven burgerrecht verkregen heeft.

Bij het zuivere kWh-tarief is dus de vorm gekozen der variabele kosten en heeft men het vaste deel der kosten daarin geconverteerd door een toeslag. In het eene geval zal deze toeslag feitelijk te laag, in het andere geval feitelijk te hoog zijn. Het is ervaringszaak voor het bedrijf om het bedrag zoo te kiezen, dat men gemiddeld toch uitkomt. Het is daarbij ook niet noodig het vermogen te beperken. De consument is vrij, gelijktijdig zooveel lampen en toestellen te gebruiken als hij wenscht. Dit ongetwijfeld groote voordeel voor den consument komt echter in de praktijk slechts bij lichtverbruik tot zijn recht. Zoodra het gaat om huishoudelijke toestellen in hun velerlei vormen blijkt het eenvoudige kWh-tarief zoo hoog te moeten worden gesteld, dat het een veelvuldig gebruik van al deze toepassingen der electriciteit, die er toch zoo veel toe bijdragen arbeid te sparen, het leven te veraangemen, de hygiëne te verhoogen (fornuizen, koelkasten) in den weg staat. Het woord prohibitief is zeker te sterk om dit verschijnsel aan te duiden, maar een krachtige rem is het ongetwijfeld.

Juist het tegenovergestelde kenmerkt het abonnementstarief, waarbij men de beschikking krijgt over een bepaald vermogen voor een vast bedrag per maand, geheel onafhankelijk van het

aantal uren, gedurende welke men van dit vermogen gebruik maakt. Hier heeft men dus sterk den nadruk gelegd op de vaste kosten en de variabele kosten verwaarloosd, resp. in het tarief ingecalculeerd op soortgelijke wijze, als men bij het kWh-tarief met de vaste kosten heeft gedaan.

Een meetinstrument, in den waren zin van het woord, heeft men thans in het geheel niet meer noodig. In de plaats daarvan treedt de stroombegrenzer, die op min of meer rigoureuze manier aankondigt dat de grens van het geabonneerde vermogen is bereikt. Men kan dus zonder verhooging van kosten dit vermogen gedurende het geheele etmaal benutten en dat wel voor elk doeleinde, dat men zal verkiezen, een eigenschap van het tarief, die door het publiek dankbaar wordt benut. Men laat 's nachts een ruime waakverlichting doorbranden en schakelt overdag verbruikstoestellen in op zoodanige wijze, dat het ter beschikking gestelde vermogen zoo volledig mogelijk en zoo lang mogelijk wordt gebruikt. Het gevolg is dan ook, dat de gemiddelde prijs per kWh bij dit tarief sterk daalt en zeer wel vergelijkbaar wordt met de overeenkomstige grootte in Holland, ondanks het feit, dat de exploitatiekosten in Holland zooveel lager zijn, doch uitsluitend door den invloed van dezen langen „bedrijfsduur”.

Voor den consument heeft dit tarief slechts het groote bezwaar, dat men het ingestelde vermogen niet straffeloos kan overschrijden. Aangezien men om voor de hand liggende redenen het vermogen beperkt tot datgene, wat men dagelijks normaal noodig heeft, brengt iedere bijzonderheid in den gang der huishouding bezwaren en hindernis.

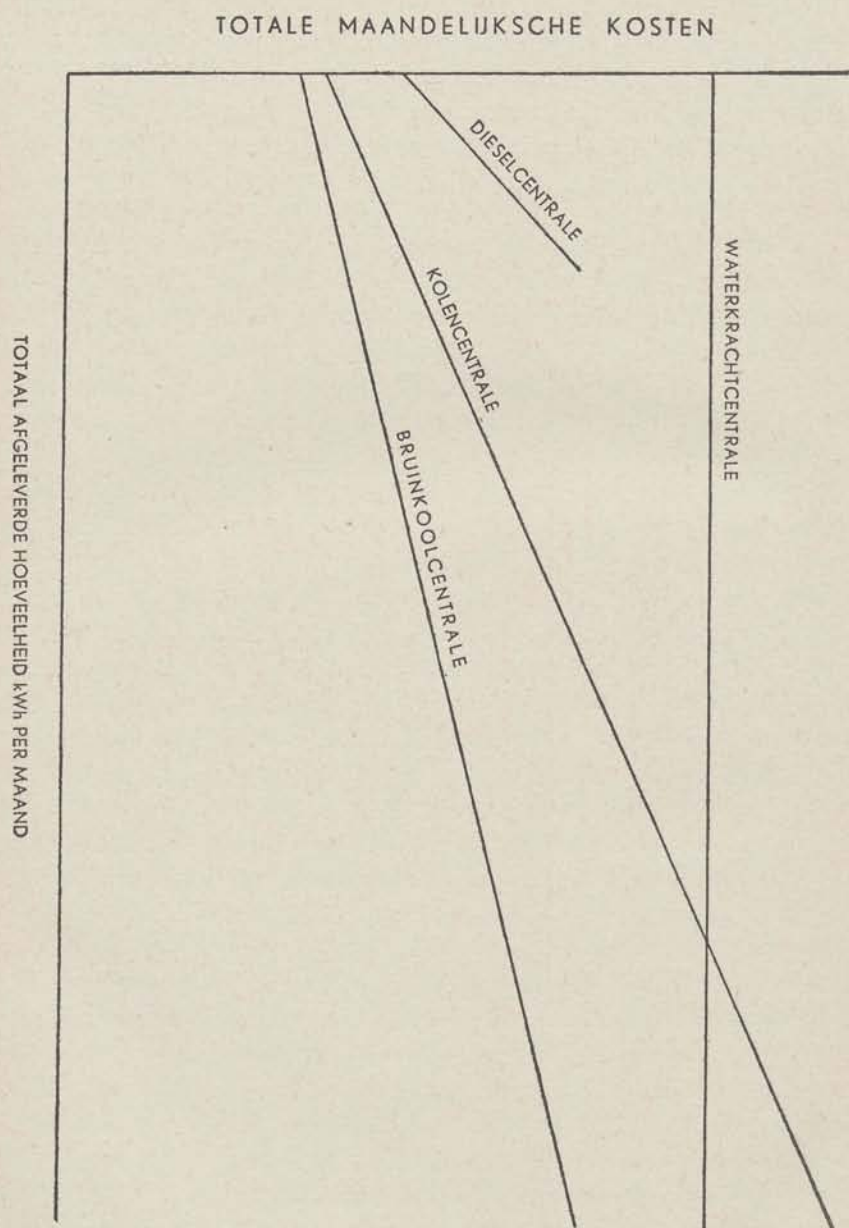
Bovendien druischt het van de zijde van het electriciteitsbedrijf gezien tegen elk beginsel van gezonde verkoopspolitiek in, dat men den consument in het verbruik begrenst, beperkt, hindert, terwijl juist aanmoediging tot het tegendeel voor de hand zoude liggen.

Toch is het niet zoo vreemd, dat men juist hier in Indië tot de abonnementstarieven is gekomen. Zij zijn een natuurlijk uitvloeisel van het feit, dat men hier al vroeg met de exploitatie van waterkrachtenergie is begonnen. Om dit te begrijpen komen wij nog even terug op de splitsing in vaste en variabele kosten.

Bij een bepaalde centrale, waarvan — zoolang men haar niet

behoeft te vergrooten of uit te breiden — de vaste kosten inderdaad een onveranderlijk bedrag vormen, stijgen de maandelijksche kosten dus evenredig aan het aantal afgeleverde kWh. Elke kWh vermeerderd de totale kosten met haar bedrag aan variabele kosten.

Brengen wij dit weer in grafiek, teneinde gemakkelijk een overzicht te verschaffen, dan ontstaat het volgende beeld.

GRAFIEK III

Nu zijn echter alle electriciteitbedrijven geenszins gelijk. Afgezien van verschillen, welke het gevolg zijn van plaatselijke eigenaardigheden en van de kunde van den ontwerper, zijn er karakteristieke verschillen tusschen calorische centrales en waterkrachtcentrales en bij de calorische centrales bovendien tusschen stoomcentrales, dieselcentrales en bruinkoolcentrales.

Om daarvan eenig denkbeeld te geven zijn eenige karakteristieke lijnen in de figuur ingeteekend voor een kolencentrale, Dieselcentrale, bruinkolencentrale en voor een waterkrachtcentrale.

De lijn voor de Dieselcentrale laat feitelijk geen zuivere vergelijking toe, omdat in het algemeen de Dieselcentrale slechts voor kleinere vermogens in aanmerking komt en wij reeds hebben gezien, dat kleinere centrales grootere kosten vertoonen dan groote. Was dit niet het geval, dan zou het onbegrijpelijk zijn, dat men hier te lande zooveel Dieselcentrales vindt. Laat men dus uit de lijn voor een Dieselcentrale in verhouding tot die van de andere niet te veel conclusies trekken. Bij vergelijking van de drie andere zien wij als kenmerk, dat de bruinkoolcentrale in vaste kosten niet belangrijk verschilt van de kolencentrale. De variabele kosten echter zijn minder, omdat de brandstof goedkooper is. Bruinkool toch vindt men aan de oppervlakte in zeer dikke lagen, zoodat de exploitatiekosten van een bruinkoolgroeve zeer veel lager zijn dan van een kolenmijn met zijn diepe schachten. De waterkrachtcentrale tenslotte heeft niet anders dan vaste kosten. Een dergelijk complex éénmaal gebouwd zijnde, maakt het absoluut geen verschil meer hoe intensief het vermogen gebruikt wordt. In dezen zin komt dus wel tot zijn recht, dat water niets kost. De vaste kosten echter plegen hoog te zijn, zoodat bij een klein aantal gebruiksuren de kosten relatief hoog zijn.

Naarmate de bedrijfsduur stijgt, komt de waterkracht in het voordeel.

Het zal echter uit deze figuur duidelijk worden, waarom een waterkrachtcentrale als vanzelf aanleiding geeft tot een abonnementstarief. Hier zijn de variabele kosten 0 en het abonnementstarief geeft een volkomen juiste weerspiegeling van dezen toestand.

De nadeelen zoowel van het zuivere kWh-tarief als van het abonnementstarief, hoewel onderling uitermate verschillend, maken zich toch in beide gevallen meer bemerkbaar, naarmate men

tot andere toepassingen dan alleen licht overgaat, naarmate dus de consumenten toestellen van verschillenden aard willen gaan gebruiken.

Men heeft daarom gezocht naar een tarief, dat de bezwaren van beiden zou ontgaan en eene bevredigende oplossing voor dit probleem mag men wel zien in het vastrechtstarief, dat thans ieder wel bij naam bekend zal zijn.

Het karakteristieke van het vastrechtstarief bestaat daarin, dat men den consument in de vaste kosten laat deelen niet door een bedrag evenredig aan het vermogen, dat hij benut, maar eenvoudig door hem een vast bedrag per maand te laten betalen, onafhankelijk van het benutte vermogen (daarin is de consument niet gelimiteerd), doch afhankelijk van de oppervlakte, de huurwaarde of het aantal vertrekken van zijn huis of van een combinatie van deze factoren.

Men is nl. uitgegaan van de gedachte, dat voor het licht een bedrag moet worden betaald, dat in hoogte nagenoeg overeenkomt met het resultaat van den anderen tariefvorm. Het verbruik daarboven, dat dus afkomstig zal zijn van de zoozeer gewenschte huishoudelijke apparaten, moet voor een lageren prijs beschikbaar worden gesteld. Het vaste bedrag is dus in hoofdzaak eene vergoeding voor de normale lichtbehoefte en deze kan met vrucht worden afgeleid uit de hiervorengenoemde grondslagen. De prijs per kWh is nu in hoofdzaak eene vergoeding voor de variabele kosten behoudens dan een kleine toeslag voor de vaste kosten, verbonden aan het grootere vermogen, dat de consument voortaan zal gaan benutten.

Men zal direct vragen, hoe het mogelijk is, dat men voor deze vaste kosten, waarvan ik immers steeds heb gezegd, dat zij zoo aanzienlijk zijn, slechts een bescheiden toeslag behoeft te rekenen. Dat kan slechts worden verklaard uit de „diversiteit”, welk begrip ik reeds eerder heb toegelicht. Bij lichtgebruik alleen is deze „diversiteit” niet groot, alle consumenten gebruiken het licht in denzelfden tijd.

Geheel anders wordt het met broodroosters, kookplaten, fans en dergelijke toestellen. Deze worden niet continu gebruikt en nu krijgt men in hooge mate het verschijnsel, dat het verbruik bij de verschillende consumenten elkaar aanvult, zoodat de belasting

aan de centrale veel lager wordt dan de som van de belastingen bij elk der consumenten. Dat het bedrijf dus in staat is de stroom voor deze toestellen voor den bescheiden prijs van 5 of 6 cent per kWh ter beschikking te stellen, vloeit uitsluitend en alleen voort uit het feit, dat men die toestellen niet terzelfder tijd benut.

Dat dit verschijnsel zich in de praktijk inderdaad voordoet is reeds verschillende malen door meting vastgesteld en onlangs heeft ook de Aniem in Malang opnieuw dergelijke metingen gedaan met gelijk, maar niettemin toch zeer verrassend resultaat. In Malang is nl. een vastrechttarief ingevoerd, speciaal voor hen, die electrisch willen koken. De stroom daarvoor wordt dan à 6 cent beschikbaar gesteld en dat dan de kosten waarlijk niet meer afschrikwekkend zijn, zal duidelijk worden, als ik mededeel, dat een normaal gezin van 4 à 5 personen per maand 100 à 130 kWh behoeft om te koken, d.w.z. een bedrag van f 6.— à f 8.— per maand.

Als regel gebruikt men voor dat koken een fornuis met een aansluitwaarde, een maximum vermogen van rond 5 kW, 5000 Watt, terwijl het gewone lichtabonnement schommelt tusschen 400 en 800 Watt. Het valt dus te begrijpen, dat met eenige spanning het antwoord tegemoet werd gezien op de vraag, welk gedeelte van die 5000 Watt nu als verhooging van het bestaande lichtverbruik bij de betrokken consumenten te voorschijn zou komen.

Wel is het hier in Indië regel, dat de hoofdmaaltijd, de eigenlijke warme maaltijd des middags wordt genomen, maar niettemin wordt des avonds toch gewoonlijk wel een of andere warme schotel bereid of althans thee of koffie gereed gemaakt. Welnu, meting bij een 72-tal consumenten heeft bewezen, dat de vermeerdering van het totaal afgenomen vermogen van deze 72 consumenten gemiddeld 200 Watt bedroeg, derhalve in 'ar verhouding van het vermogen van het fornuis zeer bescheiden was.

Mede de uitslag van deze metingen heeft ons de overtuiging geschonken, dat een verdere ontwikkeling van het tariefwezen in Indië gezocht kan en moet worden in het vastrechttarief. Dit berust klaarblijkelijk ook hier op een juiste basis, d.w.z. het is in overeenstemming met den opbouw van de kosten van het electriciteitsbedrijf en met de levensgewoonten der consumenten. Het

heeft echter één groote moeilijkheid, het vinden van een in alle gevallen en onder alle omstandigheden juist blijkende basis voor het bepalen van het vaste bedrag. Als men zich te binnen brengt, hoe wankel thans huishuren blijken te zijn, hoe totaal verschillend de wijze van bewoning is van het huis van een Europeesch gezin of van dat van een vermogend Chinees, hoe het criterium bewoonbaar vertrek ons in den steek kan laten bij bijgebouwen, garages, etc., die hier immers dikwijls bewoond worden, dan zal het onmiddellijk duidelijk worden dat hier met groote voorzichtigheid en als het ware in de praktijk tastende de weg moet worden gevonden en dat vrij groote plaatselijke verschillen optreden. De uitkomst is echter wel zeer deze moeite waard.

Wij hebben dan een tarief op juiste basis, dat den consument enerzijds geheel vrij laat in het maximale vermogen, dat hij op eenig oogenblik wenscht te gebruiken en anderzijds in staat stelt zonder belangrijke kosten zich het gebruik van de talrijke huishoudelijke toestellen te veroorloven, die tegenwoordig het leven en niet het minst het leven in de tropen veraangenamen. Ik behoeft daarbij slechts de electrische koelkast in de herinnering te roepen.

*Vergelijkende beschouwing kosten der voorziening in
Holland en in Indië.*

Tenslotte moge ik aan het voorgaande een paar opmerkingen toevoegen. Bij de tegenwoordig zoo talrijke klachten over de hoogte der tarieven wordt ook nog al eens een vergelijking gemaakt met de tarieven in Nederland. Wij kunnen nu aan de hand van enkele cijfers trachten duidelijk te maken, dat deze vergelijking niet juist en niet billijk is. Ik wil hier niet te veel uitweiden over extra kosten, die aan een goede personeelsvoorziening hier te lande verbonden zijn, zich openbarende in uitzendings- en retourkosten, buitenlandsch verlof, een korter deel van het leven, dat in volle functie kan worden doorgebracht met dienovereenkomstige, zwaardere ouderdomsverzorging; ik wil ook niet te zwaar drukken op het feit, dat de bouwsom hier die van een volkomen gelijk object in Holland overtreft.

Deze meerdere kosten zijn geenszins te verwaarloozen, hoofdzak is en blijft echter, dat door de verspreidheid van een betrek-

kelijk gering aantal aangeslotenen over een enorm oppervlak zoo wel aanlegkosten als exploitatiekosten relatief hoog moeten zijn en dat daardoor in de eerste plaats de kapitaallasten bij een zoo kapitaal-intensief bedrijf, als de electriciteitsvoorziening er een is, zwaar moeten drukken.

Laten wij in dit verband eenige cijfers noemen.

Het aantal aansluitingen was in Holland eind 1931 1.505.000 en zal thans niet ver van 1.750.000 zijn; het in de centrales der openbare electriciteitsbedrijven opgesteld vermogen was einde 1931: 1.143.409 kW; de som van de maximale belastingen was, eveneens in 1931: 552.754 kW, produceerende 1.979.000.000 kWh. Hiertegenover zijn de corresponderende getallen van Indië volgens de statistiek over 1932: 237.331 aansluitingen, som der maximale belastingen 45.894 kW, geproduceerde kWh per jaar: 211.451.000.

Als men daarbij nu denkt aan de afmetingen van deze landen in verhouding tot het moederland, dan ziet men, dat de specifieke dichtheid van het verbruik — en dat bepaalt in hooge mate den kostprijs — in Holland een veelvoud is van die in Indië.

Er zijn echter wel enkele getallen te noemen, die op de verschillen een duidelijker licht werpen. Als men van enkele Indische en Hollandsche bedrijven, die wat grootte betreft vergelijkbaar zijn, de cijfers, die in de eerste plaats de kosten bepalen, naast elkaar plaatst, komt men tot merkwaardige resultaten.

TABEL III.

PLAATS	MAX. BELASTING	IN DE CENTRA- LE AFGEGEVEN	AANLEG - KAPITAAL DISTRIBUTIESYSTEEM		AANTAL v/h PLAATSELIJKE PERSONEEL
			MET	ZONDER	
			HUISINSTALLATIES		
AMERSFOORT 1932	2.711	6 596.000		1.136.475	± 20
SEMARANG 1933	3.036	16 664.000	3.737.587	2.625.530	207
DJOCJAKARTA ..	1.355	6.404.000	2.228.400	1.742.700	123
MALANG ..	1.556	6.839.000	1.747.067	1.325.538	114

Daarbij doet zich in de eerste plaats de vraag voor, welke maat moet men aanleggen om bedrijven uit te zoeken die onderling vergelijkbaar zijn. De onderlinge verschillen in aard zijn zoo groot, dat men met het maken van vergelijkingen wel voorzichtig moet

zijn. Nu komt het mij voor, dat als men aanlegkosten vergelijkt, de maximale belasting de meest exacte maat is, immers het vermogen bepaalt de capaciteit van machines, transformatoren, leidingen en alles wat daarbij behoort.

Als Hollandsche stad kozen wij Amersfoort, omdat daarvan de ruimste gegevens te onzer beschikking waren en omdat wij dat bedrijf uit eigen ervaring kennen en het dus vrij zuiver kunnen beoordeelen.

De maximale belasting van Amersfoort bedroeg in 1932 (het cijfer over 1933 was nog niet te onzer beschikking) 2711 kW. Men moet dus hier reeds komen tot steden van de grootte van Djocja, Malang of Semarang, om een vergelijkbare belasting te vinden. Het overeenkomstige getal in deze steden, dat voor 1933 en 1932 niet veel verschilt, bedraagt 1355, 1556 en 3056 kW bij een hoeveelheid kWh, groot 6.596.000 voor Amersfoort, 6.404.500 voor Djocja, 6.834.000 voor Malang en 16.664.000 voor Semarang. De aanlegkosten echter bedroegen voor Amersfoort 1.136.475, tegenover 2.228.400 in Djocja, 1.747.000 in Malang, resp. 3.737.000 in Semarang.

Hier blijkt nu echter weer dadelijk een moeilijkheid van de vergelijking; in deze bedragen is voor de Indische steden een zeer belangrijk bedrag aan huisinstallaties begrepen; in Holland en althans in Amersfoort zijn die niet in het bezit van het electriciteitsbedrijf. Gaat het om een zoo nauwkeurig mogelijke vergelijking tusschen aanlegkosten van netten van gelijke capaciteit, dan is het uit den aard der zaak logisch, ook in het Indische geval de kosten der huisinstallaties weg te laten. Wil men echter een vergelijking maken tusschen Hollandsche en Indische tarieven — en die hadden wij hier in het oog gevat —, dan dient men de aanlegkosten dezer huisinstallaties wel mede te rekenen, immers de kosten daarvan zijn in de Indische tarieven ingecalculceerd.

Deze zelfde huisinstallaties vormen een van de voornaamste oorzaken, waardoor ook in het personeel van een Hollandsch en een Indisch electriciteitsbedrijf zulk een aanzienlijk verschil bestaat.

Het getal der in Amersfoort werkzame beambten der Provinciale Utrechtsche Electriciteit Mij. is ons niet met zekerheid bekend; uit de ter beschikking staande gegevens kan met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden afgeleid, dat het een

aantal van twintig niet overtreft. In de ter vergelijking in beschouwing genomen Indische bedrijven bedraagt dit voor Djocja 123 waarvan 23 Europeanen, voor Malang 114 waarvan 27 Europeanen, voor Semarang 207 waarvan 45 Europeanen, terwijl in beide gevallen los personeel, dat dus niet regelmatig medewerkt, is weggelaten.

Men zou wellicht geneigd zijn te denken, dat de opwekking van energie uit waterkracht voor Indië een tegenwicht zou vormen; zulks is geenszins het geval. Tegenover een gemiddelden prijs van waterkracht-energie op Java van 2,5 à 3 cent aan de rails van de onderstations, staan bij de lage kolenprijzen van tegenwoordig die van Hollandsche calorische centrales met een gemiddelde van 1,5 à 2 cent aan de centrale rails. Voor de verder van de centrale gelegen plaatsen van verbruik moet daarbij nog een bedrag opgeteld worden van transport onder hoogspanning, maar ook dan nog blijft men beneden de hier geldende bedragen. Als men dan nog bedenkt, dat b.v. in Oost-Java de waterkracht pas is ontgonnen nadat een belangrijk vermogen in calorische centrales was opgesteld, zoodat het in deze laatste vastgelegde kapitaal ook nog moet worden afgeschreven en deze centrales bovendien in werkvaardigen toestand moeten worden gehouden, dan wordt het te meer duidelijk, dat men het water weliswaar niet behoeft te koop, doch dat men daarmee de waterkracht-energie nog allerminst cadeau heeft. Bovendien kenmerken de kosten van waterkracht-centrales zich in tijden als deze door een groote mate van starre onveranderlijkheid, terwijl de kosten van calorische centrales wel degelijk merkbaar dalen door daling van de brandstofprijzen. Ik wil hiermede allerminst betoogen, dat men spijt moet hebben van het ontginnen der op Java voorkomende waterkrachten; ik wil slechts de illusie verstoren, welke mij gebleken is meer te bestaan dan men zou vermoeden, dat waterkrachtenergie uitzonderlijk goedkoop zoude zijn.

De eisch, dat de tarieven hier niet noemenswaard van die in Holland zouden moeten verschillen, is derhalve onbillijk. Hier moge nog worden verwezen naar soortgelijke opmerkingen door Prof. Ir. J. N. VAN DER LEY, tot voor korten tijd Hoofd van den Dienst van Waterkracht en Electriciteit te Bandoeng, opgenomen in een

artikel van zijn hand in de Java-Bode van 20 September 1934, waaruit wij citeeren:

„Overigens is een vergelijking tusschen moederland en koloniën in dit opzicht in beginsel niet juist, in verband met de geheel afwijkende voorwaarden, waaronder de bedrijven werken. Van deze groote verschillen maakt men zich een denkbeld, als men overweegt, dat in de hoofdstad van Nederland, die in 1932 gemiddeld 770.000 inwoners had, in dat jaar een electriciteitverbruik van 362 kWh per jaar en per hoofd der bevolking bereikt werd. Voor Batavia, dat met Mr. Cornelis in hetzelfde jaar 533.000 inwoners telde, was dit cijfer meer dan 10 maal zoo klein: 34 kWh per hoofd en per jaar. Den Haag had een verbruik van 334 per hoofd bij 443.000 inwoners; bij een vergelijking tusschen Utrecht, met 154.000, en Djocja met 137.000 inwoners, vinden wij 247 en 47 kWh per hoofd per jaar”.

„De uitgestrektheid en relatief geringe belasting der kabelnetten met transformatoren is een zware handicap voor onze Indische bedrijven. Amsterdam heeft een belasting van 200 kilowatt per kilometer hoogspanningskabel; voor Batavia is dat cijfer 35 kilowatt.”

Boekbespreking.

*The Negro in American Civilization.
A Study of Negro life and Race relations in the light of social research,*
by Charles S. Johnson, Fisk University. London, Constable and Company Ltd., 1931, 483 blz.

Ofschoon reeds een paar jaren geleden verschenen, verdient dit zeer belangrijke boek om verschillende redenen de aandacht, ook hier te lande, en ook van velen, voor wie overigens geen bijzondere aanleiding bestaat om zich in het Amerikaansche Negervraagstuk te verdiepen.

Dit boek is de vrucht van een enquête omtrent het leven der Negers in de Vereenigde Staten en de betrekkingen tusschen deze bevolkingsgroep en de blanken, gehouden op initiatief van een zestiental vereenigingen die zich met socialen arbeid ten bate van de Negerbevolking en pogingen tot verbetering van de relaties tusschen de vertegenwoordigers van verschillende rassen bezighouden. Een Uitvoerend Comité werd gevormd, onder voorzitterschap van Mej. MARY VAN KLEECK — dezelfde, die optrad als secretaresse van het in September 1931 te Amsterdam gehouden Sociaal-Economisch Wereld-congres —, terwijl de bewerking van het verzamelde materiaal werd opgedragen aan Dr. CHARLES S. JOHNSON, destijds redacteur van *Opportunity*, het orgaan van de National Urban League, thans hoogleeraar in sociologie aan de Fisk University te Nashville. Het was een gelukkig voorbeeld van samenwerking van Negers en blanken, „to construct a reasonably faithful contemporary picture of Negro life and the status of race relations”.

Het boek bestaat uit twee deelen. In het eerste deel worden door statistisch materiaal rijk geïllustreerde mededeelingen gedaan omtrent letterlijk elke sector van het maatschappelijk bestaan der Negers in de Vereenigde Staten. Besproken worden: de oorsprong van het Neger-vraagstuk, de migratie, arbeid van Negers en van immigranten, de Neger als industrie-arbeider, de Neger in de vakbeweging, de Neger als kleine boer, pachter en landarbeider, onderwijsvraagstukken, de gezondheidstoestand, misdaad onder de Negers, de rechtspraak voor Negers enz. Deze mededeelingen steunen geheel op de door de enquête verzamelde gegevens.

In het tweede deel is een aantal op conferenties gehouden, inleidingen afgedrukt, met samenvattingen van de naar aanleiding daarvan gevoerde discussies. Buitengewoon belangrijk zijn de beschouwingen van W. E. BURGHARDT DU BOIS over „The Negro Citizen” en die van HERBERT A. MILLER over „Race relations”.

Het is niet gemakkelijk om de algemeene strekking van het boek, de conclusies uit de gepubliceerde gegevens en mededeelingen, welk zich bij bestudeering opdringen, te formuleeren. Beweringen als b.v. dat het Neger-ras de capaciteiten voor meer dan elementaire ontwikkeling mist en gemakkelijk tot misdaad vervalt, worden door de feiten en cijfers allerminst bevestigd. Aangetoond wordt, dat intellectueele achterlijkheid en verhoudingsgewijs veelvuldige wetsovertreding nauw verband houden met de omstandigheden van het milieu, en in beiderlei opzicht verbetering intreedt bij een gunstiger worden van die omstandigheden.

Belangrijk zijn de cijfers, die de maatschappelijke positie van den Amerikaanschen Neger illustreeren. Van het begin dezer eeuw af is er een sterke trek naar de steden: in 1900 waren 53,7% der Negers in den landbouw werkzaam, in 1920 nog 44,4%. De Negers vormen 9,9% van de totale bevolking van de Vereenigde Staten, maar 16,2% van de farm-bevolking. Zij vormen 26,9% van de totale bevolking der zuidelijke staten, en 30% van de farmbevolking aldaar.

Het aantal farms van 10 tot 50 acres is toegenomen, dat der grootere farms nam af. Afgenomen is ook de gemiddelde oppervlakte der kleinere farms: van die in het bezit of onder beheer van blanken was de gemiddelde oppervlakte in 1900: 172,1 acres, in 1920: 135,2 acres; voor die in het bezit of onder beheer van Negers waren deze cijfers 52,1 en 44,8 acres. De landen werden in de jaren 1920—1930 in toenemende mate door rijke plantage-eigenaars of door kapitaalbezitters in de snel tot bloei komende industriesteden der zuidelijke staten opgekocht.

Over het geheel blijkt de Negergroep in de Vereenigde Staten, ofschoon economisch nog vrij ver bij de groep der blanken ten achter, en ondanks talloze belemmeringen, die zich voor de anderen niet of in veel geringer mate voordoen, in redelijk tempo maatschappelijk vooruit te gaan en met de verbetering van de sociale positie van den Neger wijzigt zich de houding van die blanken, die in een streven naar objectiviteit den invloed van sentimentsoverwegingen en rasvooroordeelen trachten te elimineeren. De waardeering van die zijde neemt toe, evenals de samenwerking van blanken en Negers in hun pogingen tot maatschappelijke opheffing van de gekleurde bevolkingsgroep.

Dit boek, met zijn schat van goed geverifieerde gegevens, behoort almeê tot het beste, dat de literatuur over het Amerikaansche Negervraagstuk biedt.

M. K.

Inleiding tot de studie van den Heiligen Qoer-an, door Maulana Moehammad Ali, in het Nederlandsch vertaald door Soedewo. Uitgegeven door het Hoofddcomité Qoer-anfonds onder de auspiciën van de Ahmadijah-beweging Indonesia (Centrum Lahore). Batavia, 1934.

De uitgave van dit boek is de voorbode van eene grootere gebeurtenis die op komst is: eene nieuwe Nederlandsche vertaling van den Koran. In het Fransch, Duitsch en Engelsch bestaan verscheidene vertalingen van den Koran, maar de Nederlandsche lezer moet zich nog altijd behelpen met de twee gebrekkige bewerkingen, één van den Bataviaschen advocaat Mr. L. J. A. TOLLENS uit 1859, één van den Delftschen oriëntalist Mr. S. KEYZER uit 1860. Noch TOLLENS noch KEYZER gaf eene wetenschappelijke vertaling naar den oorspronkelijken Arabischen tekst, beiden legden eenige bekende Latijnsche, Fransche, Engelsche en Duitsche vertalingen aan hun werk ten grondslag. Het is zeker jammer, dat geen Nederlandsch oriëntalist tot dusver eene vertaling van den Koran onmiddellijk uit den grondtekst bezorgd heeft. Te begrijpen is dit echter wél: Nederlanders die zich tot de studie van den Koran aangetrokken gevoelen, kennen meestal wel één of meer moderne talen, zij lezen den Koran dus in het Fransch of Duitsch of Engelsch, en het heeft weinig nut, voor hen eene nieuwe vertaling te maken. Het zou echter voor de kringen van ontwikkelde, Nederlandsch lezende Moslims in Nederlandsch-Indië in dezen tijd van groot belang zijn geweest, als er eene goede Nederlandsche vertaling van den Koran bestaan had. Men heeft in die kringen eene groeiende belangstelling voor den eigen godsdienst, den Islam en de voorhanden godsdienstige letterkunde in Maleisch, Javaansch en Soendaneesch bevredigt de behoefte aan kennis niet altijd. Men wil het heilige boek van den Islam, den Koran, leeren verstaan, liefst in het oorspronkelijk (en daarvoor worden dan sinds eenige jaren op tal van plaatsen leergangen in het Arabisch ingericht) of anders in eene vertaling, die men vertrouwen kan.

Aan dien drang naar kennis van den godsdienst, naar goede Moslimsche lectuur, vooral naar eene betrouwbare Koranvertaling, wil thans een Comité van ontwikkelde Moslims hier te lande tegemoetkomen. Dit Comité heeft de uitgave aangevat van eene Nederlandsche vertaling van den Koran naar de bekende Engelsche van den geleerden Indiër MAULANA MOEHAMMAD ALI. Over de beteekenis van deze Engelsche vertaling, hare herkomst uit de Ahmadijah-beweging van Lahore, hare plaats in het Moslimsche geestesleven van tegenwoordig, bezitten wij eene verhandeling van Professor HOESEIN DJAJADININGRAT *). De Engelsche vertaling, hoe men van leer-

*) Verschenen in het *Verslag der viering van den 150sten gedenkdag van het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, Weltevreden, 1928, blz. 10—18.

stellig of wetenschappelijk standpunt ook over haar denken moge, is een monument van hedendaagsche Moslimsche godgeleerdheid. MAULANA MOEHAMMAD ALI heeft zijne vertaling voorzien van talrijke inleidingen en uitlegkundige aantekeningen, en aan het gansche werk gaat vooraf eene grootsch opgezette voorrede, eene godgeleerde verhandeling op zich zelf. Het is deze voorrede, die het Comité voor de Koranvertaling afzonderlijk heeft uitgegeven onder den titel „Inleiding tot de studie van den Heiligen Qoer'an”.

Aan den vertaler komt lof toe voor zijne kennis van Engelsch en van Nederlandsch. Men mag, op grond van wat de heer SOEDEWO in deze „Inleiding” reeds leverde, goede verwachtingen koesteren van de toëgezegde vertaling van den Koran in zijn geheel. De vertaler heeft de „Inleiding” nog vermeerderd met eenige aantekeningen, waaruit zijne belesenheid in de Westersche literatuur over den Koran blijkt.

Wanneer over korten tijd, naar het verluidt, de nieuwe Nederlandsche Koranvertaling het licht zal zien, dan zal ook dat geene vertaling zijn die onmiddellijk op den Arabischen grondtekst teruggaat. Maar, zooals blijkt uit een „Voorwoord van den vertaler” (blz. 189 vlgg.), men heeft al het mogelijke gedaan om dit bezwaar te verminderen. Voor wie belangstelt in het Moslimsche geestesleven en tevens hart heeft voor de Nederlandsche taal als voertuig van beschaving, is het verheugende in de verschijning van deze „Inleiding tot de studie van den Heiligen Qoer'an” vooral dit, dat hier eene groep van vooraanstaande Moslims zich van het Nederlandsch bedienen om hunne Heilige Schrift te verbreiden.

G. F. PIJPER.

Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken.
Aflieveringen van vorige jaargangen van het tijdschrift „Koloniaal Studien" en de volgende publicaties der vereeniging:

- No. 1. Uitverkocht.
 - No. 2. Uitverkocht.
 - No. 3. Uitverkocht.
 - No. 4. Verslag v/d eerste alg. vergadering in 1917.
 - No. 5. Nyverheid in Britsch Indië door W. Freundlich.
 - No. 6. C. Lulofs De voedselvoorziening van N. Indië.
 - No. 7. M. B. Smits Idem
 - No. 8. W. Muurling. Hervormingsplannen voor Br.-Indië.
 - No. 9. Verslag van het congres.
 - No. 10. Mr. R. Fruin. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling van de Buitengewesten.
 - No. 11. M. Vierhout. Arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der Buitengewesten.
 - No. 12. Verslag van het congres.
 - No. 13. Beschouwingen naar aanleiding van eene medische studiereis in Oost-Azië, door A. de Waart.
 - No. 14. Deelneming van de overheid aan het bedrijfsleven, door Prof. Mr. M. W. F. Treub.
 - No. 15. 's Lands mijnbedrijven, door P. Hövig.
 - No. 16. Het verloop van 's Lands financiën in de laatste jaren en de verwachtingen daaromtrent voor de naaste toekomst, door C. van den Bussche.
 - No. 17. De verkeersbedrijven van den staat, door S. A. Reitsma.
 - No. 18. Uitverkocht.
- worden voor zoover nog aanwezig aan belanghebbende leden afgestaan.
a. tegen vergoeding van kosten voor porto en verzending aan personen, die in het jaar, waarover uitgaven aangevraagd worden, als lid waren ingeschreven en als zoodanig hun contributie hebben voldaan;
b. tegen betaling van f 0.50 per exemplaar aan leden, die in het jaar, waarover aflieveringen worden gevraagd, niet als lid der Vereeniging waren ingeschreven;

De abonnementsprijs voor het tijdschrift der vereeniging is f 18.— per jaar.
Niet leden der vereeniging kunnen bovengenoemde publicaties en aflieveringen van de jaargangen I—XIII (1916—1930), voor zoover nog voorradig ontvangen tegen den prijs van f 1.— per exemplaar.

Afzonderlijke aflieveringen van latere jaargangen worden voor niet leden verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van f 3.50 per exemplaar en de publicaties tegen den prijs als bij het verschijnen telkens zal worden bekendgemaakt.

Verkrijgbaar tegen de daarachter gestelde gereduceerde prijzen:

I. Publicatie No. 19

1. Nederlandsch-Indië in de wereldcrisis door Ir. E. P. Wellenstein
2. De nawerking van de crisis op 's Lands geldmiddelen door C. van den Bussche tegen den prijs van f 1.50

II. Mr. A. G. VREEDE

De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst tegen den prijs van f 4.—

III. ECONOMISCHE BESCHRIJVINGEN

- No. 1. D. H. Burger. Rapport over de desa Pekalongan in 1868 en 1928 f 0.50
- No. 2. Dr. L. Adam. Enkele gegevens omtrent den economischen toestand van de kaloeahan Sidoardjo (District Kabonogan, Regentschap Bantoe, afdeeling Jogyakarta) Deel I f 1.—
Idem Deel II f 1.—
- No. 3. Idem
- No. 4. Uitverkocht.

Tarief van Advertentiën.

6	plaatsingen	$\frac{1}{4}$ bladzijde		f 100.—	2	plaatsingen	$\frac{1}{2}$ bladzijde		f 25.—
	"	"	"	60.—	1	"	"	"	15.—
2	"	"	"	45.—	6	"	$\frac{1}{4}$	"	35.—
1	"	"	"	25.—	3	"	"	"	20.—
6	"	$\frac{1}{2}$	"	60.—	2	"	"	"	12.50
3	"	"	"	35.—	1	"	"	"	7.50

Aanvragen, bijdragen, berichten omtrent toe- en uittreding, abonnementen, adres-veranderingen, advertenties e.d.m., verzoeken om toezending van losse nummers en geldzendingen, te richten aan den administrateur der vereeniging, den heer R. C. d'Ablang van Giessenburg Sr., Petodjo Oedik 14, Batavia-Centrum.

VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL- MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

UIT DE STATUTEN:

Artikel 1. De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken stelt zich ten doel de bevordering van kennis van en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsch-Indië.

Artikel 2. Zij tracht dit doel te bereiken:

- a. door het bevorderen of doen instellen van wetenschappelijke onderzoekingen op maatschappelijk gebied;
- b. door het uitgeven van geschriften;
- c. door alle verdere daarvoor in aanmerking komende wettige middelen.

UIT HET HUISHOUELIJK REGLEMENT:

Artikel 2. De leden betalen een bijdrage van f 1,25 per maand.

Zij ontvangen de periodieke uitgaven der Vereeniging kosteloos en andere door de Vereeniging uitgegeven geschriften, hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Artikel 5. De bijdrage van begunstigers bedraagt ten minste f 3.— per maand.

Zij ontvangen de publicaties der Vereeniging op gelijken voet als de leden.

Door of namens hen kan in de algemeene vergaderingen een adviseerende stem worden uitgebracht.

Het Bestuur der Vereeniging is samengesteld als volgt:

Dr. J. W. MEIJER RANNEFT, Voorzitter.

C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.

Dr. J. H. BOEKE—Gedelegeerd lid in Nederland (adres: Morsch-Singel 9, Leiden).

BIJDRAGEN, BERICHTEN OMTRENT TOE- EN UITTREDING,
ABONNEMENTEN, ADRES-VERANDERINGEN, ADVERTENTIES
E. D. M., VERZOEKEN OM TOEZENDING VAN LOSSE NUMMERS
EN GELDZENDINGEN TE RICHTEN AAN DEN ADMINISTRATEUR
DER VEREENIGING, DEN HEER R. C. D'ABLAING VAN
GIESSENBURG, Sr., PETODJO OEDIK 14, BATAVIA-CENTRUM.

Internationaal Koloniaal Instituut

(Institut Colonial International)

Internationale Koloniale Bibliotheek

De publicaties van het Instituut — in het bijzonder het „Annuaire de Documentation comparée” (Jaarboek van vergelijkende koloniale documentatie, in het Fransch en Engelsch) — bevatten het meest belangrijke aan studie's over koloniale onderwerpen en officiëele gegevens over de koloniën.

Onontbeerlijk voor allen, die zich met koloniale vraagstukken bezig houden.

Vraagt Catalogus aan het Algemeen Secretariaat van het Instituut, 72a Boulevard Waterloo, Brussel.

